

Redactor: VIOLA VANCEA

Coperta: FLOAREA ȚUȚUIANU

Ilustrația copertei: RENÉ MAGRITTE, *La naissance de l'Idole*

© EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

Aleea Alexandru nr. 38, sectorul 1

71273 București

ROMÂNIA

Tel.: 230.25.43

Fax: 230.75.59

E-mail = editurafcr@xnet.ro

ISBN 973-577-359-7

AUGUSTIN BUZURA

TENTAȚIA
RISIPIRII

EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

București • 2003

PRECIZĂRI INCOMODE

PSEUDOJURNAL: A TRĂI, A SCRIE

Scriu aceste note stăpânit de un vechi și chinuitor sentiment de zădărniciie care, din păcate, nu se atenuază odată cu trecerea timpului. Mai mult, fiecare zi, împotriva dorinței mele, adaugă noi argumente și nuanțe acestei trăiri, sporindu-i dimensiunile. Sigur, am reușit să-i descopăr cauzele, rădăcinile: știu de ce simt ceea ce simt, intuiesc stările sufletești ale celor ce au vorbit pietrelor, nisipului, sălbăticiunilor, pustiei, după cum nu mi-e străină nici împăcarea celor ce s-au iluzionat că n-au trăit în zadar, au făcut ceva, au fost utili. Știu, așadar, cum e să fii învingător, dar știu și cum e să fii fluierat fără motiv de către cei ce te-au aplaudat cu puțin timp în urmă. Și, în sfârșit, mai știu că important este să fii împăcat cu tine însuși, indiferent de opiniile și gesticulația celor din jur. Numai studiind fețele semenilor noștri, mai ales cele ascunse, cele ce nu se trădează ușor, poți să te apropii cu mai mult curaj de hârtia albă. Meseria de scriitor te obligă așadar să cunoști, dar și să-i fii rob. Cel ce își stăpânește cu adevărat meseria, știe și simte până dincolo de lacrimi că, în realitate, cartea cea mai bună este cea care va veni, mereu și mereu următoarea. Din păcate însă, această neîncetată și epuizantă confruntare sau fugă de eșec încetează o clipă, o clipă apăsătoare, dureroasă, poate cea mai copleșitoare clipă a vieții, când toate se schimbă: dimensiuni, culori, sentimente, gânduri, proiecte, ritmuri. Și asta datorită întâlnirii cu un personaj până atunci igno-

rat, ocolit sau, oricum, lipsit de importanța meritată: *Timpul*. Brusc, cu o disperare și spaimă imposibil de cuprins în cuvinte, înțelegi și simți că fiecare frază, cuvânt, gest literar și nu numai, ar putea fi ultimul. Că timpul se sfârșește, că absolut totul trebuie judecat cu alte unități de măsură. Din clipa respectivă nu te mai pot interesa cărțile, ci Cartea. Cartea care să te exprime întocmai, să fie adică măsura experienței și informației dobândite, a forței creatoare, Cartea care să te reprezinte la Judecata de Apoi. Ultima. Ai renunțat la atâtea, ai vrut mereu mai mult, acum încerci imposibilul. Căci de la o anumită vârstă, cum spune un proverb tibetan, *dintre viața viitoare și ziua de mâine, nu putem ști niciodată sigur care va veni mai întâi*.

Firește că, după o anumită experiență, poți scrie diverse cărți care să nu coboare sub calitatea cu care ți-ai obișnuit cititorii, ești în măsură, adică, să-ți păstrezi altitudinea de zbor, dar pentru tine, aflat la cea mai dificilă confruntare, ultima, acest gen de cărți nu te pot amăgi, căci de astă dată scrii numai și numai pentru tine. Alții nu mai există. *A scrie pentru alții* este de domeniul trecutului, este o perioadă depășită. Și, asemeni unui boxer căzut în ultimul moment al competiției, îți aduni energiile convins că, în puținul timp care ți-a rămas, mai poți reface totul, ești capabil să dai adversarului lovitura decisivă, să câștigi victoria pe care ai visat-o dintotdeauna. Și uneori asemenea minuni sunt posibile! Oricum, important este să crezi cu obstinație în ele și, desigur, să fii mulțumit de ceea ce faci în fiecare moment în vederea confruntării ultime: Cartea. Nu exclud posibilitatea ca ea, Cartea, să fie în urmă, adică să-mi fi dat măsura în încercările precedente, dar nimeni nu mă va putea convinge de acest lucru, de obligativitatea acestei ultime confruntări atâta timp cât mâna va fi în stare să poarte pixul sau să apese tastele computerului. Contează mai puțin ce s-a spus sau ce se spune despre cărțile mele, de bine sau de rău, atâta vreme cât știu că încă n-am reușit să port bătălia decisivă cu mine însumi, adică să scriu acea Carte.

Literatura este, în cele din urmă, o nesfârșită luptă cu limitele, cu imposibilul. Faci un efort supraomenesc pentru ca vorbele să exprime ceea ce simți, ceea ce ții neapărat să comunici. Și șlefuiiești asemeni sculptorului până ai sentimentul că marmora a prins viață, până simți că e vremea să te oprești pentru a nu răni ceea ce ai zămislit sau până auzi strigătul statuii pe care ai adus-o la viață. Cu alte cuvinte, scrii până ai certitudinea că lumea creată de tine este vie, complicată sau măcar asemănătoare celei reale, iar personajele lăsate în libertate ar putea trăi fără sprijinul tău, sau până devii tu însuși parte integrantă a lumii căreia i-ai dat viață. În spatele fiecărei creații se află dorința de perfecțiune care, obligatoriu, include în ea protestul și crezul fără de care n-ai putea scrie, nu ai fi capabil să-ți mobilizezi energiile pentru a depăși neajunsurile sau limitele precarei noastre alcătuirii. Literatura este, în ultimă instanță, și expresia nemulțumirii provocate de viața reală, o replică dură, adesea disproporționată. Urâțești și mai mult urâtul, dai noi dimensiuni și culori frumosului, strigi întrebări pe care lumea nu le poate încă formula sau nu are curajul, scrii adesea din nevoia de a sparge sau de a împinge mai departe limitele cunoașterii.

Literatura, arta în general, sunt un protest împotriva morții, a tragismului existenței noastre, o tentativă omească de a imita Divinitatea, un efort de a te elibera de convențiile cu ajutorul cărora, de-a lungul timpului, oamenii au căutat să îngrădească haosul, să dea un sens, să găsească un rost mărunț în locul *marelui rost* pe care nu l-au descoperit încă. În fine, o tentativă de a scrie și stăpâni infernul din om, de a împăca, atât cât se poate, sălbăticia cu civilizația, sau cu alte cuvinte, un efort supraomenesc de a *explora estetic cuvântul*, cum spune Anthony Burgess.

Scriitorul este sortit să trăiască mereu deasupra unei prăpăstii căreia nu i se întrezăresc limitele: între *a vrea* și *a putea*, între *este* și *a fi*, între *realitate*, *vis* și *speranță*. Doar el vede cu adevărat adâncimea prăpastiei – sau, mai exact, o bănuiește – și simte până dincolo de

suferință cum sporește distanța dintre maluri. Privind cu detașarea pe care mi-o dau experiența și vârsta într-un moment în care o mulțime de Calibani se cred Shakespeare, pentru a cita pe un ilustru critic francez, sunt obligat să mă interesez doar de *Proiectul meu*. Ne aflăm în fața „curților eternelor scripte“, cum ar spune John Updike, scripte pe care suntem obligați să le cunoaștem și să le privim în față pentru a ști cine suntem cu adevărat. Și numai tu, cel ce scrii, cel ce știi care sunt adevărații judecători, în același timp, unități de măsură, poți stabili mai bine ca oricine cât este până departe și cât de complicat poate fi drumul în ipoteza că Timpul va fi de partea ta. Singur, așadar, și mai necruțător cu tine însuși decât orice dușman. Restul – vorbe, doar vorbe. Fără îndoială că vorbele bune îți fac bine, sunt necesare, dar nu au cum să te scutească sau să te îndepărteze de Proiect, să-ți atenueze luciditatea. „*O operă de artă dificilă e ca și o băătălie, ca un naufragiu, ca o primejdie de moarte, te apropie de Dumnezeu, te face să-ți ridici ochii în sus, să ceri binecuvântarea, îndurare, îți creează o stare de spirit religioasă.*“ Acest adevăr îl spune unul din marii tuturor timpurilor, unul care, din perspectiva noastră, este învingător: Thomas Mann.

Căutarea performanței, a nespusului încă, a lumii de dincolo de cuvinte, a spațiului spiritual care să-ți aparțină, să te facă recognoscibil, te obligă, așadar, să ții ochii sufletului ațintiți spre cer, să te îndepărtezi de gâlceava veleitarilor. Este viața ta, lupta ta, durerea ta și spaimile tale de neuitat. Spunând aceste adevăruri de mult știute, mă gândesc, printre multe altele, la una dintre scrisorile prietenului meu, dr. P.M., mare cititor de ziare, care, de mai mulți ani, îmi atrage atenția asupra articolelor și notelor de bine, dar mai ales a celor de rău care s-au scris și, desigur, se mai scriu despre subsemnatul. P.M. este iritat de lipsa mea de reacție în cele mai multe cazuri, de indiferența cu care, în ultimul deceniu, am suportat numeroase insanități și aberații.

Sigur, are dreptate, atâta doar că nu ține seama de obiceiurile locului. Aici, în Sud, la Porțile Orientului, sunt

la modă pitoreștii, guralivii, cei cu farmec și tupeu care știu totul fără să citească. Multe personalități publice importante se remarcă doar prin vorbărie și tupeu. Ceea ce zice X sau Y la beție, fenta, gafa, poanta, replica lui la o sindrofie etc. sunt mai importante decât ceea ce a scris, dacă a scris ceva! Căci și ascultătorii, în marea lor majoritate, au, din nefericire, înălțimea și cultura oratorilor. *Genul oral* este cel mai cultivat și cel mai credibil. Unii vorbesc atât de mult, înroșesc sticla televizoarelor dându-și cu părerea despre absolut orice, încât lasă impresia că au o operă, că au făcut ceva, că sunt autorități morale, științifice, culturale. La noi nu se mai citește, ci se recitește, nu se studiază, ci se știe pur și simplu! Vedetele, așadar, acești profesioniști ai chermazelor, recepțiilor și ai tuturor sindrofiilor sunt o parte din cei ce formează o opinie.

În Franța antebelică existaseră comuniștii de salon – *la gauche caviar* – care habar n-aveau ce se petrece în patria comunismului. La noi există un fel de *la droite caviar*. *Somon fumé*, delicatose, oameni fini cu durerea, imensa durere că au fost sortiți să trăiască într-o țară în care semenii lor nu știu cu cine să voteze și pe cine să asculte. Tristețea de a fi neînțeleși într-o țară de ignoranți care, în realitate, nu va intra în Europa îi copleșește, o Europă teoretică, abstractă, care s-ar afla undeva... între Franța, Germania și SUA! Cum să se creeze și la noi ceva, aici, la marginea lumii, unde securiștii, comuniștii, kaghebiștii, ceaușiștii, ghereuiștii și alții asemenea lor sunt pre-texte pentru incapabili să nu facă nimic, pentru leneși să le justifice lenea, așa cum, pe vremuri, cenzura pentru neputincoși sau lași era scuza scuzelor?

Intelectualii din această dinastie, destul de numeroși, au acceptat fără discernământ comunismul devenind mai comuniști decât cei ce ni l-au adus în țară. Au fost, de asemenea, slavi și nici un pic români când nimeni nu reacționa dacă strigau în gura mare acest lucru, au aplaudat apoi colectivizarea forțată și totală, în vreme ce în țările vecine, ocupate și ele, comunismul, slavomania, colectivizarea erau mimate. Au fost internaționaliști și

apoi naționaliști de prost gust cu aceeași grabă. Azi ridiculizează tot ce ține de propria noastră ființă, sunt mai europeni decât europenii adevărați. Sunt orice, la nevoie, cu aceeași nerușinare, fără să știe cu adevărat ceva despre noi sau despre Europa cea profundă și eternă. Totul este să simtă *ce urmează, mișcarea următoare*, căci se trăiește bine fiind european, mie la sută, așa cum ieri era foarte rentabil să fii slav, comunist, hiperromân etc.

Scria prietenul meu P.M.: *Dacă nu răspunzi acuzațiilor ce ți se aduc, indiferent de greutatea numelor celor ce te acuză ori furnizează date false despre tine, cu timpul, acestea se vor transforma, ca prin minune, în adevăruri. Din moment ce cititorul tău sau admiratorul tău nu are posibilitatea să cunoască și punctul tău de vedere, din moment ce nu simți nevoia să protestezi, să restabilești adevărul, lumea va crede că tot ce se zvoneste este adevărat, mai ales că acești binevoitori au grijă să repete periodic aiurelile respective. Noi am încercat să înțelegem câte ceva dintr-un timp brutal, insuportabil: obsedantul deceniu și, iată, veacul se încheie cu un alt deceniu, absurd, un deceniu al imposturii, a cărui emblemă ar putea fi Parabola orbilor a lui Bruegel, reproducere pe care, cu ani în urmă ai pus-o pe coperta unuia din romanele tale. Anii imposturii. Anii figuranților. Doar în acel deceniu obsedant și îndepărtat au mai fost valorile atât de amestecate cu impostorii și oportuniștii. Nimeni nu mai înțelege nimic, așa că ești obligat să renunți la duelurile cu cavaleri de talia ta! Cel puțin așa se văd lucrurile dinspre mine. Și, pe urmă, ca medic te-ai întâlnit nu numai cu moartea altora, cu spaimile altora, copleșitoare, ci și cu propria-ți moarte și nu numai o dată! Prin urmare nu se știe când se sfârșește... clipa cea repede ce ni s-a dat! Și nu trebuie să uiți niște lucruri esențiale: ești în cărțile de școală, nu în toate, dar ești, se fac destule lucrări de licență despre tine, figurezi în unele dicționare străine, deci nu poți lăsa la infinit fără răspuns toate insanitățile. O melodie repetată cu obstinație intră până la urmă în urechile tuturor. Asta dorești? Crezi că o carte, fie ea și formidabilă, ar putea șterge aceste calomnii? Apoi: nu ai impresia că prin tăcerea ta încăpă-*

țânată ai contribuit la proliferarea acestor nulități? Nu i-ai arătat cu degetul la momentul potrivit și, iată, plătești cu asupra de măsură tăcerea, indiferența sau orgoliul...

De ce îți spun toate acestea? Pentru că, iată, în „Jurnalul literar“ nr. 13–14 din iulie 2000 ești din nou personaj principal. Citind articolul lui Nicolae Florescu am avut senzația aproape fizică, din păcate, că în vara asta infectă, ucigătoare s-au desfundat brusc și toate vespasienele capitalei, că mirosul lor mă sufocă. Nici măcar în publicația de tristă amintire „Săptămâna“ nu am întâlnit un asemenea vocabular. Doar Paul Goma a mai atins, cred, asemenea altitudini... intelectuale. Dar le style c'est l'homme... Nu cunosc opera dlui Florescu, probabil că nici nu există, în schimb, există, poate, o explicație a înverșunării lui. În subtextele urii am dedus și o „democratică“ agresiune politică. Atâta doar că după numai un deceniu de la Revoluție, înverșunarea lui e ridicolă. Oricum, nu vei nega, cred, o realitate clară ca lumina zilei: există un efort sistematic al multora de a „demola“. Chiar și cei care nu ar avea dreptul să o facă, deoarece critica lor s-a clădit pe cărțile tale și, firește, pe ale colegilor de generație. Neagă azi, exact ceea ce au susținut ieri? De ce, nene Anghelache?

Nedumeririle firești ale corespondentului meu nu m-au pus în mare încurcătură. De câte ori citesc asemenea insanități îmi vine în minte un proverb african ce m-ar putea scuti de paginile pe care dr. P.M. mă îndeamnă să le scriu: *Dacă mori îți mai rămâne o șansă, dacă ești prost nu mai ai nici una.* Ce să le faci? Oare din cauza mea nu s-au putut realiza aceste personaje tragic-infecte? Sunt eu vinovat că nu și-au scris cărțile, că în țară sau în străinătate nu-i bagă nimeni în seamă? Și că de peste un deceniu nu le-a trecut prin minte nici o idee originală? Eu i-am împiedicat să afle ora lumii, sau cum se gândește aiurea? Le-am interzis eu să citească? Și atunci? Când știi și simți cu întreaga ființă că *Drumul* e atât de lung și de plin de obstacole, iar *Timpul* înspăimântător, necruțător de scurt, oare chiar merită să-ți pierzi vremea cu asemenea subproduse culturale? Sentimentul zădărnicii spoștește cu fiecare întrebare. Pentru mine acest domn Flo-

rescu nu înseamnă nimic. Încă unul din miile de „scriitori“ care se străduiesc din răspuțeri să dea impresia că există. Chiar și o înjurătură îi face fericiți.

Formația științifică și experiențele deosebite prin care am trecut, m-au ajutat să cunosc mult mai bine omul, cu toate ale lui, bune și rele, căci, cum spunea Aldous Huxley reluând o idee a lui Heisenberg, omul de astăzi „parcurge procesul prin care devine propria sa Providență, propriul său Cataclism, propriul său Mântuitor și propria sa boardă de marțieni invadatori“. Știința și cunoașterea *eternelor scripte* – atât cât a fost posibil – m-au ajutat să înțeleg că războiul este în altă parte, că trebuie să mă confrunt înaintea de orice cu mine însumi, că verbul *a scrie* nu poate fi despărțit de *a cunoaște*, dacă, firește, ești interesat cu adevărat de performanță. Omul este suma tuturor cărților și cercetărilor plus ceea ce mai ai și tu de spus, de afirmat. Pe alt plan, știu că mă pot aștepta la orice, de la această imprevizibilă ființă, și că n-ar trebui să mă mire nimic. Și, totuși, după Revoluție, în primii ani mai ales, mi-am dat seama că nu mi-am cunoscut cum se cuvine nici colegii, nici prietenii cu care am avut credința că merg alături, nici toate spațiile văzute și nevăzute în care aceștia se manifestau. Și, de fapt, nici nu ne-am cerut foarte mult unii altora. Eram, în ceea ce mă privește, mulțumit să-i știu că sunt și ei *contra*, că detestau ceea ce detestam și eu, deși cei mai mulți nu o făceau deschis, ci numai în spații închise, în cercuri foarte restrânse și nu arătând fața urâtă, mizerabilă a practicii și teoriei comuniste: se mulțumeau sau, mai exact, se limitau să-și plângă propriile lor necazuri și neîmpliniri, iar eu, grăbit, le contabilizam în seama orânduirii respective.

Fața reală, la fel ca mulți alții, și-au arătat-o de îndată ce au fost siguri că nu mai au de ce să se teamă, că vechea ordine nu se mai poate întoarce, iar libertatea – mai corect: anarhia – le dădea dreptul tuturor să se manifeste. Nemaexistând riscuri au ieșit așadar pe marea scenă și chiar și azi continuă să mă uluiască imensa lor nerușinare. Ciudat este că s-au purtat și se poartă de

parcă, o dată cu moartea lui Ceaușescu, lumea și-a pierdut brusc memoria, simțul de orientare. Așa au apărut cu duiumul biografii false, eroi, disidenți și revoluționari, câtă frunză, câtă iarbă, victime și salvatori autodeclarați. Am ajuns țara celor ce strigă mai tare și nu a celor ce ar avea ceva de spus sau de făcut. Au vorbit despre cenzură mai ales cei care n-au văzut în viața lor un cenzor și ale căror texte au fost respinse pentru că au fost proaste, nepublicabile și nu pentru că ar fi conținut cine știe ce idei subversive. Tot aceștia au susținut cu energie că au fost terorizați în mod deosebit de Securitate, deși, în realitate, nu puțini erau vajnici turnători; îi nenorociseră cică Partidul Comunist cu activiștii lui și așa mai departe, au fost, cu alte cuvinte, cei mai traumatizați, pentru că, de fapt, în așa-zisa rezervă de cadre nu ajunseseră pe locurile din față. Oamenii care cu adevărat cunoscuseră cenzura și Securitatea, cu consecințele lor grave, cei ce suferiseră și duseseră greul acestei epoci, cei datorită cărora ignoranța, întunericul cultural și nesimțirea nu s-au impus la cote maxime, cei care i-au obligat pe cenzorii securiști și activiști să descopere că există ceva și cineva de care trebuie să țină chiar și ei seama, s-au retras, sperând că va trece valul, că până la urmă, lucrurile se vor așeza în albia lor normală. Din păcate însă, confuzia de valori, clasamente făcute după gălăgie și nu după opere mai continuă cu mai puțin succes, dar cu o emoționantă străduință. Nu puține „reper” de azi n-au produs opere, n-au profitat, adică, de libertatea cucerită de alții, nici o idee de-a lor nu strălucește pe vreun firmament, dar ei luptă pe toate fronturile, mai ales cu arme din sfera politicului unde nu ai nevoie de prea multe talente pentru a te afirma.

Anticomuniștii *de profesie*, de exemplu, au apărut abia după 1990, când nici un om normal nu mai credea în posibilitatea revenirii la vechiul regim, ținând seama atât de contextul internațional, cât și de faptul că într-o Rusie rănită în orgoliul și în forța ei, se produceau schimbări profunde în direcția democratizării. Anticomuniștii de la noi s-au blindat cu atâta ură și au

făcut atât de mari valuri de parcă s-ar fi aflat în fața celei mai cumplite dictaturi comuniste. Când dictatura a existat cu adevărat, mulți nu erau nicăieri, sau se ocupau cu turnatul, îngenuncheatul și sărutatul de mâini. De altfel, cu cât „luptătorul“ era mai violent în exprimare, mai intransigent, mai de „dreapta“, cu atât puteai fi mai sigur că vrea să-și ascundă păcatele trecute. *Alungați lupii* și cele 400 de mii de procese promise comuniștilor și multe alte lozinci asemănătoare, au provocat un rău incomensurabil, oprind ascensiunea valorilor adevărate, făcând loc oportuniștilor și așa-zișilor nedreptățiți de fostul regim. Mulți „nedreptățiți“, în sensul că n-au primit elogiile, recompensele sau funcțiile pe care își închipuiau că le merită. Oamenii nu mai dialogau, ci, pur și simplu, în majoritatea cazurilor, își aruncau injurii. Nu puțini se chinuiau să reinventeze un trecut în care nu trăiseră, un trecut ce ținea mai mult de o imaginație infantilă decât de realitate, în vreme ce destui torturați odinioară au îmbrăcat rapid uniforma morală a foștilor tortionari și ne-au aplicat, cu aceeași sânguință și lipsă de discernământ, metodele cunoscute. Ieri, ca și azi, se doreau oameni verificați, cu trecut sigur, deși dacă unii ar fi fost întrebați ce au făcut după '64 sau când, de cine și pentru ce au fost reținuți s-ar fi pomenit în fața unor adevărate surprize. Iar apoi au fost dezvăluiți doar câțiva colaboratori și turnători ai fostei Securități; cei mai mulți, din păcate, vor îmbătrâni ascunși sub diverse pseudonime luptând, firește, pentru democrație și împotriva comunismului.

Această nebunie a avut însă o față foarte tristă: osificarea structurilor unor partide care, printre altele, a însemnat și împiedicarea tinerilor și a valorilor de a accede la posturile de conducere. Mulți tineri erau membri ai Partidului Comunist nu fiindcă ar fi crezut în el – în realitate unii dintre ei erau principalii adversari ai acestuia –, ci pentru că nu exista altă cale de a merge în străinătate, de a obține doctorate etc., adică de realizare în plan profesional. Și era o mare listă de așteptare în partid, căci la nu știu câți muncitori și țărani, mai intra și un intelectual. Iar apoi nu trebuie să uităm că cei ce nu erau membri de

partid aparțineau partidului celor fără partid: Frontul Democrației Socialiste. Cât despre intelectuali...

În regimul trecut oamenii de spirit reușiseră să lupte, să reziste, să readucă, totuși, cultura pe locul meritat în ierarhia valorilor sociale, să restabilească legătura cu tradiția, cu spiritualitatea noastră și cu marile spirite ale lumii. În literatură, în muzică, în plastică și film ajunseserăm oarecum la zi, ba chiar în gândirea filosofică și religioasă. Și, de la arderea bibliotecilor și întemnițarea intelectualilor, și nu numai a intelectualilor, din anii '50, la restabilirea unor ierarhii adevărate, drumul n-a fost ușor. Scriitorul român X era criticat pentru diverse păcate, unele reale, cele mai multe însă imaginare, dar era tipărit în tiraje mari. La fel și importanții scriitori americani, francezi, englezi etc., la fel și ultimii laureați Nobel sau ai unor mari premii internaționale, la fel și cei mai la modă latino-americani, care criticau și descompuneau mecanismele dictaturii și pe dictatori până în cele mai mici detalii. Prefetele „critice“ îi apărau pe marii funcționari ai culturii de și mai marii zilei, pentru că, în realitate, cum bine spunea Pessoa, „singura prefață a unei opere este mintea celui ce o citește“. Toate acestea nu s-au obținut decât cu o presiune permanentă asupra puterii, prin amenințări sau, cel mai adesea, prin compromisuri. Ceaușescu nu s-a jucat când a făcut acea minirevoluție culturală și celebrele liste cu cărți interzise în 1971, ca de altfel, și în 1989. Sau nu mai puțin celebrele întâlniri și plenare de la Neptun și, mai ales, de la Mangalia, ci de frică, pentru că pur și simplu simțea „amenințarea“ la „idealurile socialismului și comunismului“, așa cum le înțelegea el.

La noi, unde numai ignoranța poate atinge vârful nerușinării, se uită că totuși un scriitor, Soljenițin, a luptat singur cu un imperiu și n-a pierdut. Numeroși scriitori și-au riscat și chiar și-au pierdut viața, dar nu și bătăliile în care s-au angajat. Mai mult, toate dictaturile și toți dictatorii și-au început cariera prin liste cu cărți interzise. De ce? Să nu fi auzit subtilii noștri de acest mic amănunt?

Posibil. Oricum, la noi sigur este că pe prea puțini libertatea dobândită odată cu Revoluția i-a găsit pregătiți să creeze, să facă ceva și nu să distrugă în devălmășie, să împărtășească idei, soluții și nu ură. De la confruntarea firească, rațională cu performanța cum ar fi fost obligatoriu într-un moment în care libertatea de exprimare învinsese, s-a coborât rapid pe terenul fierbinte încă al activismului politic, teren accesibil tuturor. Avem, iată, un număr foarte mare de Ceaușești care încă doresc cu ardoare democrație, libertate și toate câte ne sunt necesare, dar cu condiția să le facă ei înșiși, să se înfăptuiască sub supravegherea lor „discretă”. Nu contează realizările și experiența altora. Căci ceea ce le lipsește multor nume la modă în cultură este tocmai cultura! De aici, absența confruntărilor pe teren spiritual, de aici, îmbrățișarea formală a unor curente de mult expirate în Apus. Snobismul nu ține loc de cultură. Lipsa culturii reale, deci a răspunderii față de exigențele profesiei, a dus la reîntoarcerea la activismul primitiv, la absolutizarea unor tendințe depășite, la înălțarea unor idoli mărunți, ușor de dărâmat la nevoie, de aici, ștachetele spirituale pe care le poate sări oricine.

Unii și-au oferit aplauzelor patriei, propriile biografii mult îmbunătățite și adăugite, și, în buna tradiție a biroului CC al PCR, se îndărătnicesc să controleze totul fără să facă nimic. Alții și-au folosit prestigiul literar pentru a obține vizibilitate în lumea politică, și nu puțini, cu destoinicia lui Vitner și Novicov, foloseau unitățile de măsură politice pentru a cântări și analiza valori artistice.

Oricum, dacă, așa cum se vede, cultura este subapreciată, ținută într-o stare de jalnică umilință, de vină sunt mai ales intelectualii că nu și-au apărat șansele și au contribuit la înjosirea profesiilor pe care le reprezintă. Mult timp după Revoluție au ocupat toate ecranele, toate spațiile și tribunele, s-au autodeclarat instanțe intelectuale, morale și tot ce se putea, dar, în fond, nu și-au apărat decât propriile privilegii. Drumul de afirmare prin politică a dus, în majoritatea cazurilor, nu la înălțarea scriitorului sau la ridicarea calității vieții politice, ci la

coborârea celui ajuns în acest univers. De altfel, incapacitatea multor intelectuali, chiar de primă mărime, *de a trăi idei*, de a duce un proiect până la capăt și, mai ales, de a-și deschide ochii la ceasul lumii, este uimitoare. Studiul nu pare să-i preocupe peste măsură; cultura după ureche, narcisismul extrem, și refuzul dialogului sunt maladii vechi, poate fără leac, de unde și drumul pe scurtătură, spre mica politică, și nevoia de a se pune în slujba cuiva, de a avea un protector sigur, cineva care să le spună ce trebuie să facă o vreme, căci de fidelitate și consecvență prin zona noastră nu poate fi vorba. Rătăcirea aceasta i-a obligat pe unii la niște concluzii care nu pot avea nici o legătură cu realitatea. Că a fost la noi înainte de Revoluție un pustiu spiritual sau alte asemenea sintagme ale ignoranței sau relei credințe sunt idei care nu puteau aparține decât celor adânc contaminați de politică; văzând că nu-i oprește nimeni și cum disprețul sau îngăduința înțeleaptă din privirile celor ce făcuseră cu adevărat treabă nu erau suficiente pentru a-i reazeza pe locurile ce li se cuvin, au început să înainteze pas cu pas, să se dea drept cine nu pot fi. Prostul gust și agresivitatea puerilă sunt generate numai de incultură, de necunoașterea cu adevărat a culturii.

Din păcate, cititul este o deprindere ce se câștigă greu. De zece ani aud în stânga și în dreapta: „Doar n-o să te compromiți cu imbecilul ăsta!“ „Nu vezi că-i o nulitate?“ Din păcate, însă, în vremea asta apar cărți școlare din care multe valori autentice lipsesc, spațiul mediatic consacrat culturii, foarte restrâns, este populat cam de aceleași figuri, trecutul este privit cu o veselie bășcălioasă și așa mai departe. Sigur că Vitner, A. Toma – care-l concureau pe Eminescu ca spațiu tipografic –, Novicov și mulți alții s-au prăbușit în ridicol, numai că până atunci niște generații de tineri care au fost obligați să-i învețe au fost privați de Lucian Blaga, de Bacovia etc., ca să nu mai vorbim de Eminescu cel adevărat sau de Rebreanu. Și pentru că nu s-a învățat nimic din aceste tragice experiențe, demolările, în aceeași manieră, a celor care au însemnat ceva înainte de Revoluție de către cei ce n-au

însemnat și nu înseamnă nimic în cultura română se fac mereu, cu aceeași incoștiență. Există o răscoală a periferiei, o renaștere a activismului lamentabilă și de un comic desăvârșit pentru cunoscători. Dar periculoasă pentru omul care vrea să învețe și să înțeleagă lumea culturii. S-a scris și se mai scrie împotriva lui Călinescu, Vianu, Sadoveanu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu și a altora care au creat cu adevărat literatură. Să te păzească Dumnezeu de cei ce n-au făcut nimic, nu înseamnă nimic și își dau seama de asta, de cei ce, parafrazându-l pe Shakespeare, „au voință, dar n-au putință“. Ei devin cei mai destoinici demolatori, de o inventivitate extraordinară. Probabil că ar avea o urmă de credibilitate dacă în spatele acestor năstrușnicii nu ai descoperi propria lor literatură, poezele și prozele scrise fără urmă de talent, pe care, firește, încearcă să le impună ca valori. Poezia lui Grigurcu vs. Nichita Stănescu! Grigurcu vs. Marin Sorescu! „Literatura“ acestor penibili demolatori le demască micimea și reaua-credință. Și pentru că nu înseamnă mai nimic, încearcă să convingă lumea că și alții sunt ca ei, că nimeni n-a avut curaj și demnitate în țara aceasta.

„Așa cum un om rău rămâne, orice s-ar spune, un om, tot astfel un poet prost este, orice s-ar spune, un poet...“, scrie Chesterton. Privit prin această prismă un ... scriitor care înainte de Revoluție scrisese niște texte frumoase despre umbrelele de altădată și era revoltat – ca om curajos ce era și, firește, anticomunist convins cum lasă azi să se creadă – că nu mai sunt nici reparatorii de altădată, încearcă acum din răspuseri să depășească faza acestor observații de bun-simț și să facă puțină ordine printre morți și vii. Acest scriitor, deci, care de un deceniu în urma eforturilor de a se face văzut prin cărțile lui, a observat că are mai mare trecere desființându-le pe ale altora. În cadrul *Colocviului Breban*, găsește cele mai grosolane ironii la adresa literaturii care s-a scris înainte de Revoluție, că autoritățile de ieri „au dat drumul la curaj“, dar numai unui grup aparte etc., și deci scriitorii s-au compromis în acest fel, iar literatura lor „de curaj“, sau a „adevărului“, scrisă „cu aprobare de sus“ etc. n-ar mai

însemna mare lucru. Cine sunt cei vizați direct? Preda, Sorescu, Ioan Alexandru. De astă-dată a scăpat Nichita. Nu cumva fiindcă era prieten cu organizatorul Colocviului? Că n-au înțeles nimic din tot ce s-a petrecut în literatură înainte de Revoluție este mai limpede ca oricând. Că ei, „necurajoși“, „necompromiși“, nu au scris o literatură necurajoasă, de sertar, pentru a arăta celor ce au scris „cu aprobare“ cum arată și unde a zăcut ascunsă adevărata și marea literatură, bună, neperisabilă, este în afara oricărei discuții. De ce nu scriu astăzi, când au toată libertatea, nu e greu de înțeles: *Ex nihilo nihil*.

Opiniile lor de azi, grăbite, în necunoștință de cauză, de fapt scuzele lor, dovedesc că au rămas acolo unde le este locul. Ceea ce uimește însă, când nimic nu ar mai trebui să ne uimească, este ura lor viscerală împotriva persoanelor fizice ale unor scriitori care persistă chiar și după dispariția acestora. Să te bucuri de moartea lui Sorescu – dispariția lui „a fost resimțită aproape ca o ușurare“, spune Alexandru George – mi se pare incalificabil. Și înainte de orice, necreștinesc. Să fie un criteriu estetic faptul că Sorescu a fost văzut în preajma președintelui Ion Iliescu sau că Ioan Alexandru a cerut în Parlament ca armata să treacă sub comanda Patriarhiei?

Amestecul criteriilor și intoleranța primitivă, sub nivelul activiștilor de altădată, spune totul despre spiritul democratic ce bântuie prin lumea literară românească. Ce bine că unora nu li s-au dat arme! Și cum vrei să te ia cineva în serios – nu numai pe tine ca persoană, ci chiar breasla! – când ai nerușinarea să scrii o asemenea enormitate despre un coleg dispărut? I-au împiedicat aceștia să scrie sau să publice? Sunt mii de publicații și edituri, chiar și unii dintre cei ce erau decani de vârstă la *poșta redacției*, au gazeta lor, editură proprie și dau sfaturi altora. Oricum, urmărind asemenea texte mi se par cumplite chinurile neputinței și ale vanității nesatisfăcute. De obicei, ura face mult mai puțin rău destinatarului decât celui ce o secretă. Are loc un proces de autointoxicare. De aici, dereglările psihice lesne de descoperit în multe cazuri. Să te bucuri că a murit un confrate?

După cum se poate vedea, mulți dintre aceștia sunt mai brutali și mai intoleranți decât ne-am fi putut imagina vreodată. Este de mirare că oamenii le întorc spatele, că numărul suporterilor acestora este infim? Nu, dar este trist că datorită lor lumea și-a făcut o imagine greșită despre literatură și mai ales despre cei ce o creează. Pentru că la Colocviul respectiv a venit vorba de „aprobări de sus” și că „autoritățile au dat drumul la curaj”, iată unul din planurile de măsuri descoperit în *Dosarul meu de urmărire informativă*. Dacă nu mi-au priceput romanele, măcar acest text va fi pe înțelesul lor. Aici pseudonimul meu este *Bucur*. În alte texte sunt *Oșanul*.

MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL JUDEȚEAN CLUJ

STRICT SECRET
Ex. Unic
2.IV.1974

PLAN DE MĂSURI
În D.U.I. „BUCUR“

La data de 21.III.1974 organele de partid au aprobat verificarea prin mijloacele specifice organelor noastre a numitului BUZURA AUGUSTIN, născut la 9.IX.1938 în Șomcuta Mare, fiul lui Ilie și Ana, membru P.C.R., scriitor, secretar general de redacție la revista „Tribuna”, domiciliat în Cluj, Aleea Unirii nr. 3.

Luarea măsurii a fost impusă deoarece BUZURA AUGUSTIN a inserat în unele din lucrările sale literare¹, idei potrivnice orânduirii sociale și de stat din țara noastră.

¹ „M.A.I.” publicat în Revista „Tribuna”, nr. 19/8.V.1969;
Alții, publicat în Revista „Tribuna”, nr. 21/22.V.1969;
Vorbe, Vorbe, Vorbe, Revista „Tribuna” 18-43/23.X.1969;
Pe asfalt râme, Revista „Tribuna” din 2.VIII.1970;
Absenții, roman, retras din librării în 1971;
Sentimentul nopții, respins de la publicare de rev. „Echinoc”;
Dincolo de cărți, Bloc-notes. „Făclia” din 13.I.1974;
Pentru cine scriem, Bloc-notes. „Făclia” 10.II.1974.

De asemenea, față de mai multe persoane, din anturajul său, s-a dat la afirmării denigratoare pe marginea politicii economice și social-culturale din R.S.R.

În cadrul D.U.I. ne propunem a stabili, pe baza datelor ce se vor obține, în ce măsură faptele și manifestările potrivnice ale sus-numitului se încadrează și constituie infracțiunea de propagandă împotriva orânduirii socialiste prevăzută și pedepsită de art. 166, alin. 2 C.p.

În acest sens vom lua următoarele măsuri:

1) Dirijarea sursei „AXINTEANU“ pentru a stabili, atât prin discuții directe cu „BUCUR“ cât și prin lecturarea unor lucrări literare ale acestuia, concepțiile sale politice, cauzele care-l determină să adopte o astfel de poziție, sensul unor afirmații inserate în scrierile ce le realizează. Va căuta să mai stabilească în ce măsură „BUCUR“ posedă scrieri de sertar, dacă are preocupări în acest sens și cine anume ne-ar mai putea confirma poziția politică a sa.

*Termen permanent
Răsp. Mr. Oprea Fl.*

2) Preluarea sursei „GAVREA“ din legătura cu U.M.0920/F București și dirijarea diversificată pe lângă „BUCUR“ în ideea aprofundării datelor ce se dețin, precum și a verificării prezente a obiectivului:

Ne va semnala natura relațiilor, frecvența și discuțiile pe care „BUCUR“ le întreține la locul de muncă cu persoane din mediul scriitoricesc și artistic (scriitori, colaboratori externi din Cluj și alte localități).

*Termen 1.V.1974 de prelucrare
Răsp. Mr. Oprea Fl. și Lt.maj.Velea E.*

3) În baza datelor ce se vor obține se va hotărî oportunitatea reluării contactelor cu „BUCUR“ în ideea temperării și influențării sale pozitive.

4) Se vor studia locurile frecventate de „BUCUR“ și în special biroul Uniunii Scriitorilor filiala Cluj, unde se vor instala mijloace speciale, întrucât sunt indicii că s-ar discuta probleme ce interesează organele noastre.

Termen 1.VI.1974

Răsp. Mr. Oprea
și lt. maj. Velea Eugen

5) Se va raporta Direcția I-a București, luarea în lucru a lui „BUCUR“, solicitându-se sprijinul în cunoașterea evoluției publicării și a conținutului de idei înserate de către acesta în romanul „Simple note“ aflat la Editura Cartea Românească.

Termen 15.IV.1974

Răsp. Lt.maj.Velea E.

6) Prin rețeaua informativă „AXINTEANU“, „GAVREA“ și „VASILE“ (din legătura lt. col Mușuroia Gh.) vom manifesta preocupare pentru prevenirea publicării de către „BUCUR“ a unor articole, scrieri, cu conținut interpretativ sub raport politic. În baza datelor ce se vor obține se vor informa la timp organele de partid pentru a se putea lua măsurile ce se impun.

Prin aceleași surse ca și prin alte mijloace se va urmări în ce măsură „BUCUR“, manifestă interes sau sprijină publicarea în „Tribuna“ a unor autori a căror lucrări au un conținut ostil sau prezintă în mod denaturat unele aspecte actuale ale politicii partidului și statului nostru. În caz afirmativ se vor lua măsuri preventive.

Termen permanent

7) Se vor lua măsuri specifice U.M.0647 București, pentru stabilirea legăturilor lui „BUCUR“ din țară și străinătate. Cele ce vor prezenta interes operativ vor fi lucrate informativ în cooperare cu organele competente ale Ministerului de Interne.

Se va coopera în special cu I.J.Iași și I.M.București al Ministerului de Interne, pentru clarificarea naturii relațiilor pe care „BUCUR“ le întreține cu elemente aflate pe raza de responsabilitate a acestor organe.

Termen de sesizare 15.IV.1974

8) Se vor întocmi cu continuitate informări către organele de partid și rapoarte către Dir. I-a București cu principalele probleme de natură operativă ce vor rezulta din lucrarea lui „BUCUR“.

Pe parcursul urmăririi informative vom lua și alte măsuri în funcție de necesitățile ce se vor impune, în care sens se vor aduce completări prezentului plan.

OFIȚER OPERATIV
Lt. maj. Velea Eugen

Dact.RI.
1 ex./nrd.1004/74

După cum se poate vedea, acest Plan de măsuri ilustrează cu deosebită claritate o parte din „aprobările de sus“ și mai ales cum se dădea „drumul la curaj“. În anii aceia nebunia și controlul operelor și a persoanelor fizice încă nu atinsese paroxismul cum s-a întâmplat după 1980. Lui aş putea să-i mai adaug sute de asemenea exemple. Securitatea, partidul și nu puțini critici literari din pepiniera acestora ne-au evaluat, reevaluat și revizuit în fel și chip, așa că mi se pare normal ca după Revoluție aceste revizuiți să continue. Înainte se făcea în

numele unei ideologii pe care, cu mijloace artistice o contestam, ca acum să fim revizuiți cu aceleași argumente și mijloace literar-politice în numele altor ideologii și partide pentru că am trăit într-o lume împotriva căreia am luptat la timpul potrivit, când era teribil de greu.

Revizuirile continuă așadar, s-au schimbat în parte doar reevaluatorii. Dacă nu făceam nimic, eram asemenea lor, dar fiindcă s-a întâmplat să mai și scriem și să nu ne lăsăm intimidati trebuie să suportăm și loviturile celor care au primit democrația ca pe o pomană. Dincolo de glumă, mă grăbesc să spun că revizuirile s-au făcut dintotdeauna. Unele opere au suferit o eroziune lentă sau o ascensiune treptată, subtilă, greu de explicat. Alte revizuirile s-au făcut pe criterii strict literare, ca o consecință a evoluției gustului sau în numele altei orientări estetice; dar cele de după războiul ultim s-au făcut mai ales din motive politice, pe criterii politice și, în general, ieri ca și azi, nu este revizuită opera, ci omul.

Toți dictatorii obișnuiau să-și înceapă domnia cu nelipsitele liste cu autori interziși, cu cărți interzise, cu buni și răi, folositori și nefolositori. De aici și până la cei ce utilizează unități de măsură politice pentru sfere care aparțin esteticului, distanța este foarte scurtă. Revizuiitorii „clasici“ de după 1947 au avut, după Revoluție, urmași foarte demni; unitatea de măsură a rămas aceeași, doar ideologia a fost schimbată. De asemenea, cât ar părea de curios, vajnicii proletcultiști, care, respingând întreaga moștenire culturală a trecutului, erau deciziși să convingă lumea că adevărata literatură începe cu ei, au și azi urmași demni în așa-zisele generații diferențiate nu de opere, ci de cifre ce marchează debutul, nu împlinirea: șaptezeciști, optzeciști etc., cum nu se întâmplă în nici o altă cultură, generații care, pe alt plan, din cauza nefericitei cifre ce le acoperă, amintesc de stahanoviștii de pe vremuri: sutamiști, cincisutamiști etc.

Generații distincte au existat și vor exista întotdeauna. Ele, asemenea marilor talente, apar după legi neștiute, în împrejurări imposibil de prevăzut. Generația de la 1927 în Spania, de exemplu, sau atât de frecvent pomeni-

ta, în anii trecuți, *beat generation* au fost curente înnoitoare care au adus un suflu nou în gândire și în scris. A așeza pe decenii, sub o umbrelă comună talente diferite, de orientări diferite, mi se pare nepotrivit. Corect ar fi să judeci și să cataloghezi oamenii *după ce au realizat*, nu *după ce ar putea face*. Spun asta gândindu-mă că revizuirii s-au făcut și în numele vârstei, fapt care mi-a amintit de proletcultiști. Desigur, cei mai revizuiți sunt autorii care au colaborat într-o măsură mai mică sau mai mare cu vechiul regim, dar au scăpat ca prin minune scriitorii de prima mână care au adus elogiul la fel de aiuritoare altui dictator, Carol al II-lea – regele culturii – și Frontului Renașterii Naționale. Sigur, nu-i același lucru, dictatura comunistă a avut particularitățile ei, a fost o tragedie teribilă, dar dacă e vorba de politică, de această absurdă și nepotrivită unitate de măsură, e bine să amintim și acest amănunt. Cine ar fi revizuitorii? La o primă vedere ai putea crede că sunt ideologi, robi ai unei orientări politice, în realitate sunt veleitari, cei mai mulți dintre ei.

Există, după cum ne dăm seama, nenumărate uși din dos prin care se poate pătrunde în lumea literară sau, pentru un moment, de a te situa în centrul acestei lumi. Politica ar fi vectorul principal. Nu puțini, după Revoluție, n-au reușit să gândească măcar o lege a sponsorizării, o lege adevărată după modelul altor țări, care să rămână și să folosească dezvoltării culturale sau sportive, dar în schimb au scris cărți despre propria viață și despre ceea ce și-au închipuit că au făcut. Alții și-au folosit puterea financiară, după cum nu puțini au răzbit datorită milei, nepăsării sau indiferenței celor mulți. Câțiva, intrați pe această ușă, fac parte din nemuritoarea familie a lui La Palice: *Cu un sfert de ceas înaintea morții sale/El era încă în viață!* Dar și tâmpeniile pot rezista în fața timpului dacă sunt unicate. Nu puțini revaluează pentru că sunt nemulțumiți de locul ocupat în diversele clasamente, după cum alții o fac în numele unor grupări de interese, bisericuțe sau găști. Sigur că unii au făcut compromisuri de neiertat cu fostul regim și nimeni nu cere îndurare pentru ei, ci luciditate în judecată. *Istoria literaturii ...* lui

Călinescu își pierde oare din valoare pentru că acesta a scris câteva din acele atât de condamnabile *cronici ale optimistului*? Preda ocupă locul pe care-l ocupă pentru că a scris *Moromeții*, *Cel mai iubit dintre pământeni* și multe altele și nu fiindcă a fost deputat în Marea Adunare Națională.

La noi unde se cam luptă prin procură, prin reprezentanții pe care-i împingi în față sau în umbra cărora mulți caută adăpost, a provocat reală bucurie când Preda a fost ales unde a fost ales, deoarece toți știau că marele romancier apără interesele literaturii sau, într-o altă traducere, că îi scutește pe cei mai mulți de bătăi de cap. Mă întreb însă dacă operele proaste împinse în față nu sunt mai periculoase sau cel puțin la fel de periculoase ca niște articole politice stupide scrise de frică sau din dorința de a obține un loc meritat pierdut sau un privilegiu pierdut? Doar cu *Cronicile optimistului*, Călinescu n-ar fi însemnat nimic, ar fi rămas un ilustru anonim. El este Călinescu din motivele pe care le cunoaștem și timpul va reține ceea ce trebuie. Dacă astăzi nu puțini din generațiile tinere spun cu o condamnabilă dezinvoltură sau nepăsare că nu-i interesează ce a fost pe „vremea noastră”, și când sunt tot mai evidente semne că regimul trecut, comunismul, cu toate tragediile lui, va începe, din păcate, să fie socotit drept un experiment social nereușit, vor mai avea atât de mare importanță aceste condamnabile, azi, concesiile făcute unui regim stupid și nici nu doresc să se creadă că aş exclude criteriul moral din judecarea autorului și a operelor. Nu vreau să iau apărarea nimănui, dar observ că în loc să studiem și să afirmăm marile opere, ne concentrăm excesiv pe micile biografii.

Descopăr, redescopăr și nu-mi vine să cred și să accept că, iată, cei de-o seamă cu mine au ajuns să fie generația cea mai vârstnică, bătrânii. Unii, mari, foarte interesanți, s-au grăbit să plece *dincolo*, în liniștea eternității și, în mult prea numeroase momente, aproape că ești obligat să le înțelegi graba. Luciditatea nu poate învinge întotdeauna lehamitea, sila și nici organismul nu

izbutește să facă față suprasolicitărilor istoriei, agresivității ei deosebite, mai ales în acest Est al tuturor experiențelor și experimentelor eșuate. Am în urmă peste patru decenii de experiență literară, prin urmare timpul înainte este măsurat, nu se mai pot recupera toate distanțele pierdute, nu mai există iertare, întoarcere, jocurile în mare au fost făcute, iar pentru cei cu privirea neîntunecată de foarte omenești iluzii, muntele visat a rămas în ceață, nu am nici o îndoială că, demult, când am pornit la drum, altfel ne-am imaginat aceste zile, prea puțini au simțit că veacul se va sfârși în mediocritatea de acum și, în paranteză fie spus, nimeni, sunt absolut convins, nu a putut prevedea fărâmițarea lumii literare. De unde s-ar deduce că înainte, în vechiul regim, ne-a unit mai ales frica și nu ideile. Altfel spus, ceea ce nu a reușit teroarea, dictatura a izbutit – cu rapiditate și cu succes – libertatea și înțelegerea greșită a rolului și rostului politicii. Mai ales că nici un scriitor sau artist nu a ajuns foarte important în politică, un nume de care să se țină seama, capabil, adică, să influențeze hotărâtor zodia sub care am intrat. Iar dincolo de orice, între o orientare politică, o doctrină, un partid, oricare ar fi, și un mod de a crea ori de a înțelege literatura nu poate fi nici o compatibilitate reală, iar dacă totuși se ajunge la această apropiere, ea nu este decât în defavoarea creației, a gândirii libere.

Oricum, sintezele la care ne obligă acest mare prag – sfârșitul de veac și de mileniu – nu pot ignora câteva întrebări esențiale: Ce lăsăm în urmă, cu ce fapte, idei, sentimente intrăm în mileniul ce vine, ce merită dus mai departe și, desigur, care ar trebui să fie rostul nostru în viitor? Există câteva realități mai mult decât dureroase care ne obligă să ne gândim cu toată neliniștea la ziua de mâine, la viitorul țării noastre. În acest moment cultura este minimalizată, nedreptățită sau chiar sacrificată absurd pe altarul unor interese trecătoare, politice în mod deosebit. Kitch-ul, jegul spiritual, subprodusele din toate domeniile așa-zisei arte – afișate drept valori –, agresivitatea, ura, sexul deșănțat, violența și tot ce ține de această sferă ocupă toate ecranele, continuă, deci, cu

infinit succes ceea ce a început comunismul: deformarea omului. Un fel de cruciadă a frustrațiilor începută după Decembrie '89 își urmează zgomotos asediul.

Omul nou visat de Ceaușescu se desăvârșește cu succes abia acum, în libertate. Faptul că la această oră numărul analfabeților depășește cu mult milionul, iar dacă le mai adăugăm milioanele de analfabeți cu diplomă, suntem constrânși să conchidem că tragedia aceasta nu suportă amânare. Cui încredințăm viitorul acestei țări? Ce putem aștepta de la ziua de mâine când, din diverse motive, cartea rămâne în afara preocupărilor mării majorități a semenilor noștri? Acestea ar fi întrebările care se impun în clipa de față. Căci se știe de mult că atâta timp cât cultura, cercetarea științifică, învățământul și sănătatea sunt cu totul neglijate, azvârlite într-un plan secundar, sau chiar anulate prin subvențiile și felul în care sunt tratați slujitorii lor, viitorul nației noastre este pus sub semnul întrebării.

Cultura costă, e adevărat, dar prostia costă infinit mai mult și consecințele ei se văd înspăimântător de bine în acești ultimi ani, în care am reușit să ne facem singuri mai mult rău decât ar fi reușit până și cei mai înverșunați dușmani să ne facă, ba chiar mai mult decât ne-o doresc! Sunt puse sub semnul întrebării nu numai viitorul, ci și urmele trecerii noastre prin istorie. Până acum cei mai mulți s-au specializat în a descrie catastrofa în cele mai tari culori. Lenea, frica, indolența, cacialmaua, deruta, minciuna, taifasul și corupția au prins rădăcini trainice. Vina este mereu a *celuilalt*, niciodată a celui ce critică. Vântul, ploaia, soarele, focul, apa, roua, toate ne iau prin surprindere, ne dezechilibrează. Supunerea, mândria multora de a fi slugă și de a asculta de toți nechemații, care datorită grabei și indiferenței nici măcar nu știu prea bine unde se află, sunt „calități“ care se cultivă cu înverșunare. Nu simțim nevoia să ne deosebim prin nimic și, când nu încerci asta, reușești să te faci remarcat prin prostie. Vorbele nu știu cui spuse în treacăt, între două avioane, devin garanții ale viitorului nostru, mari succese, și nu cultura, știința și învățământul, așa cum au

pus și pun la temelie toate popoarele care vor să existe și să însemne ceva.

Marile îndemnuri, marile idei și adevăruri care au coagulat națiunile în drumul lor prin istorie sunt tot mai frecvent persiflate sau anulate de pe niște poziții pe care numai prostia și ignoranța reușesc să urce. De un deceniu totul este o nesfârșită și penibilă campanie electorală, iar în afară de propriile lor persoane cei mai mulți politicieni nu au nimic de propus. Și, în vremea asta, tot mai mulți tineri de mare valoare părăsesc țara sau nu se pot întoarce în țară din cauza condițiilor improprii de trai și mai ales de performanță profesională. Viitorul interesează pe prea puțini, la noi importantă este doar clipa, numai și numai ce se petrece *acum*. Dar conștiinți sau mai puțin conștiinți, toți răspundem și toți suntem în grade diferite vinovați de lumea aceasta a noastră ahtiată după vorbele unor mărimi trecătoare, preocupată numai de *moment*, o lume în derivă pândind mereu nimicul, efemerul, total insensibilă la ceea ce ar putea să ni se întâmple mâine. Și spun asta gândindu-mă în mod deosebit la intelectualii pe care, cu puține excepții, Revoluția i-a găsit nepregătiți.

Unii au știut ce să nege, dar nu și ce să afirme și s-au lăsat antrenati în trena politicianilor apăruiți peste noapte, cei mai numeroși – mărunți și agresivi, unii făcând parte din „rezerva de cadre a partidului“, alții treziți brusc de fantomele diverșilor strămoși de care nu „reușiseră“ să-și amintească în vremea regimului abia apus –, acestora adăugându-li-se anticomuniști virulenți proveniți mai ales din rândul foștilor lași, turnători sau conformiști. Oricum, cei ce nu izbutiseră să ajungă activiști sau în diverse birouri de partid în vremea defunctului regim, după Revoluție au putut să-și realizeze visul și, nu puțini, și-au depășit înaintașii prin agresivitate.

În sfârșit, unii, îmbunătățindu-și biografiile cu fapte de eroism petrecute doar în propria lor imaginație, dându-se drept reprezentanți a tot ce mișcă, ai întregii societăți, au ocupat o vreme întregul spațiu vizual și au-

ditiv: propunându-se drept modele, au aplicat în spirit și literă teoria lui Stalin: *Cine nu-i cu noi este împotriva noastră!* „Am știut tot timpul că politica este oribilă. Dar una e să știi și alta să trăiești“, spunea Mario Vargas Llosa. Neavând ce oferi, în lipsa unor idei politice sau economice au început să împartă certificate de bună purtare cu duritatea și nerușinarea vechilor activiști care, cu pistolul în mână, îi obligau pe oameni să se înscrie de bunăvoie în colectivă. Astfel, pe nesimțite, au întreținut confuzia, ura și neliniștea în rândul oamenilor și așa terorizați peste măsură de mizerie și de lipsa unei perspective clare. De ce parte ești? Aceasta era întrebarea care ținea loc de operă, de idei, de fapte concrete. Am fost și eu întrebat de zeci de ori și tot cei ce mă întrebau s-au grăbit să dea răspunsul. Acel răspuns care-i elibera de prezența mea, mă îndepărta din calculele lor, mă excludea din noua lume pe care, cu puțină lor imaginație, căutau să o creeze.

În realitate nu am fost și nu sunt al nimănui, ci, atât cât sunt, m-am străduit să rămân al meu. Zeci de ani m-am bătut singur, cu cenzura, cu agresivitatea activiștilor și, nu de puține ori, cu agresivitatea colegilor, adesea mai violenți, mai puțin îngăduitori decât „paznicii“ noștri de tristă amintire. Deci, n-aveam cum să fiu al *cuiva*. Nu o spun cu aroganță și nici cu convingerea că am făcut cine știe ce minuni, ci numai și numai de dragul adevărului. Nu am mentalitatea de slugă a celor ce s-au grăbit să mă plaseze într-o tabără sau alta, însă am încercat să respect oficialitățile statului așa cum au rezultat din alegeri libere. Am făcut politică atunci când era cu adevărat greu, când procurorii autodeclarați de după Revoluție serveau, în marea lor majoritate, Frica, Oportunismul, Puterea de atunci etc. și mă condamnau, nu puțini, că prin ceea ce scriu, pun în pericol Fondul literar, că ar putea să ni-l ia!

Cultul muncii, al valorilor, al performanțelor, al respectului pentru opinia celuilalt, al demnității naționale a fost ironizat și apoi ignorat sub mormanul de certificate de *buni și răi*. Nu era important ce ai făcut sau ce faci concret, ci cu cine și de care parte ești. Luptând la *modul*

primitiv împotriva comunismului, n-au făcut decât să-l mențină în centrul atenției, ba în multe cazuri să-l facă regretat. Pentru că n-au luptat cu argumente, ci cu vorbe fără acoperire, din nevoia de a ieși în față. Nu faptele îl înălțau sau coborau pe om, ci aceste puerile certificate. Acum rezultatele sunt pe măsura ofertei. Nu există o radiografie exactă a ceea ce a fost cu adevărat comunismul. Nu știm ce a făcut cu precizie în politică, industrie, agricultură, știință, cultură. Mă gândesc la o evaluare științifică. Am rămas la nivel de vorbe, de gazetărie diletantă de cele mai multe ori. Mai mult s-a strigat decât s-a dialogat și, desigur, mai puțin s-a argumentat.

Binele și răul, curajul și lașitatea au fost amestecate în așa fel încât totul să devină confuz, lipsit de contraste, incapabil să stârnească interesul. Și e păcat. Pentru că vom dibui mai mult decât până acum. Dar asemenea eșecuri nu pot fi prilej de bucurie. Și nici faptul că mulți au compromis ideea de intelectual, de om de creație asimilând-o cu gargara sofisticată, ura și intoleranța agresivă. Poate că după un deceniu în care nu au avut ce oferi, după un deceniu de dibuiri puerile, umilință și mizerie demnă de cele mai proaste zile ale lui Ceaușescu, suntem obligați să o luăm de la capăt. Buni, mai puțini buni, de dreapta, de stânga, de centru, angajați sau neangajați politic, va trebui să înțelegem în sfârșit că, dacă vrem să existăm, suntem obligați să ne ajutăm singuri, să descoperim că numai munca, demnitatea și respectul pentru ideile celuilalt ne pot salva!

Aceste adevăruri sunt la îndemâna oricui, au devenit drumuri de mult bătătorite pe care alții circulă cu succes de foarte mulți ani sau chiar de secole. Șansa noastră e cartea și munca, iar verbele care trebuie să ne obsedeze sunt *a construi* și *a gândi*. De zece ani distrugem în devălmășie fără să punem nimic în loc. Acum, cred, nici măcar nu mai avem ce distruge. Ca să existăm, suntem obligați să *construim*. Și, desigur, să punem interesele țării mai presus de ale noastre. Iar la temelie a ceea ce vom fi obligați să facem în anii ce vin, dacă vrem să existăm altfel decât până acum, cultura trebuie să stea

acolo unde îi este locul. Fără de ea viitorul, libertatea și demnitatea pot deveni vorbe goale.

În ceea ce mă privește, n-am nici o îndoială că drumul spre a fi cu adevărat om liber trece prin cultură. Numai cultura poate contribui la înălțarea din lumea trăirilor primare, a urii, agresivității și intoleranței. După un deceniu ar fi vremea, așadar, să înțelegem ce înseamnă a fi om liber și, dacă se poate, să încercăm chiar să fim...

Decembrie, 1998

*
* *

M-am simțit mereu nepregătit să scriu sau să vorbesc așa cum s-ar cuveni despre acești ultimi ani și mai ales despre începutul de lume din Decembrie 1989. Adică despre ceea ce suntem îndreptățiți să numim cu reală mândrie: Revoluția Română. Căci asta a fost cu adevărat. Firește, că orice eveniment de o asemenea importanță poate deveni obiectul unor scenarii, ipoteze, fabulații, necunoscute, dar este în afara oricărei discuții că tinerii care au murit sau sutele de mii de oameni care au ieșit în stradă au înțeles că atunci nu exista decât o singură alegere: libertate sau moarte. Nu a fost numai disperarea cea care a decis, ci și o superbă izbucnire de demnitate și orgoliu care a făcut posibil ceea ce nimeni până atunci nu se aventurase să prezică.

Ne-am câștigat libertatea cu propriul nostru sânge și acest adevăr trebuie așezat undeva deasupra lucrurilor. Sigur că anii care au urmat au fost cumplit de grei. De la lipsa de libertate s-a trecut la abuzul de libertate. De la stressul nemișcării, înțepenirii, la stressul schimbărilor, multe necontrolate, imprevizibile, asurzitoare. Și, oricât ar părea de ciudat, ele erau firești. În țările vecine, unde duritatea partidelor comuniste nu era atât de pronunțată ca la noi, opoziția s-a format în timp, cu răbdare, printr-o selecție riguroasă, căci carieriștii, oportuniștii, nulitățile intelectuale și morale nu-și găseau locul deoarece nu

aveau cum să întrezărească șansa unui câștig real. La noi, imediat după moartea lui Ceaușescu, aceștia și-au împărțit locurile de o parte și de alta a baricadei și au devenit foarte intransigenți. În același timp, pe când la vecini avea să se afirme naționalismul rațional, sănătos care a împins înainte societatea și a unit-o deasupra intereselor politice, la noi, degenerat sub fostul regim, folosit drept scut împotriva fricii de ruși, iar apoi a fricii de toți, căci toți ne-ar fi vrut răul, naționalismul a devenit inutilizabil tocmai când era cea mai mare nevoie de el: după Revoluție! În sfârșit, intelectualii, în marea lor majoritate, n-au fost găsiți la locurilor lor, adică în frunte, cu proiecte, idei și soluții. Oricum, în primii ani, ura, agresivitatea, deruta, intoleranța au luat proporții. Anticomuniștii erau adesea chiar mai agresivi și mai intoleranți decât comuniștii din rândurile cărora proveniseră în marea lor majoritate; mulți dintre noii activiști democrați au luat în grabă uniformele celor vechi, le-au adoptat manierele și foamea nebună de bunuri și avantaje. Mai mult, *omul nou* visat de Ceaușescu, creat în furnalele sale ideologice și forjat de toți activiștii, și-a arătat adevărata sa față abia acum. Dar și asta ca și încetineala cu care ne-am dezvoltat, ca și obiceiurile și neliniștile ce ne-au încercat și ne mai încearcă întră, după mine, în firesc. Firesc, însă, dacă ținem seama – și suntem obligați să ținem seama – de cele prin câte am trecut într-o jumătate de secol de comunism brutal și inflexibil.

În ceea ce mă privește, am renunțat la politică după ce, vreme de trei decenii, când a fost cel mai greu, am făcut politică, atât, cât m-au ajutat puterile și priceperea, în condiții adesea imposibile, confruntându-mă cu cenzurile, comitetele și consiliile care adesea mă amenințau ori mă sfătuiau să mă cumințesc. Într-o perioadă în care se distrugea în devălmășie, am ales, și acum după Revoluție, drumul cel mai greu, *să construiesc*. În ciuda insultelor, idiosincraziilor, profețiilor tuturor neputincioșilor, Fundația Culturală Română este o instituție de prestigiu care face atât cât poate, pe bani foarte puțini: difuzează cultura română în lume, arată țării adevăratele

valori pe care le avem risipite pretutindeni, colaborează cu mari fundații, institute și personalități, coeditează cu mari edituri, adică s-a instalat sus, în lumea performanței. Altfel spus, am făcut ceea ce știam face și am fost ajutați de numeroși prieteni din lume. Nu ni s-a dat nimic, sau ni s-a dat foarte puțin abia după ce s-a văzut că performanțele noastre sunt benefice pentru țară. Sigur, am putea face infinit mai mult, dar, cioclii culturali, în general, îi amendează pe cei ce au reușit și nu eșecurile celor ce consumă inutil banii țării. De altfel, era la îndemâna oricui să construiască, să creeze, să propună. Este meritul acestor ani post-revoluționari că n-au împiedicat pe nimeni să clădească în înțelesul foarte profund al cuvântului.

Tot în ceea ce mă privește, am scris destul de mult, dar am publicat mai puțin, un singur roman, *Recviem pentru nebuni și bestii*, o carte despre întrebările ultime ale omului, un monolog despre credință, istorie, revoltă și moarte. Am publicat-o după ce am asistat cu umor și detașare la câteva tentative de înmormântare literară. Am scris și voi mai scrie cât mă va ajuta sănătatea convins că obligația mea este să dau tot ce pot fără să aștept aplauze, recompense, ori vreun loc fruntaș în căprăriile de la noi. Am ținut să construiesc deoarece am vrut să dovedesc că se pot crea și la noi instituții de mare performanță; am crezut că România are și o altă față și că în ciuda faptului că i se cânta zilnic de înmormântare, țara există, produce valori, are cu ce ieși în lume! Și Fundația Culturală Română a dovedit acest lucru, la Washington, în 1999, în Japonia și așa mai departe. Iar dacă ea a reușit, înseamnă că pot și alții. Condiția: să credem în noi înșine, în cultură, și viitorul nostru, să punem interesele țării mai presus de ale noastre, să depășim narcisismul pustiitor care ne pierde în ridicol sau în uitare.

Nu trebuie să inventăm lucruri de mult inventate, este vremea să depășim diletantismul atât de păgubitor. Înțepenirea în diletantism mi se pare una din frânele cele mai brutale. Sigur, în balanța judecăților despre acest deceniu vor atârna greu corupția explozivă, sărăcia alar-

mantă a imensei majorități a populației, politicianismul infantil și lipsa unor proiecte limpezi de viitor. Până una alta însă, am câștigat libertatea, deprinderea de a spune ce credem, ce ne doare și faptul că nu ne mai este frică. Suntem obligați să redescoperim munca dacă vrem să existăm, munca și încrederea în noi înșine. Și încă un adevăr: când vom dori toți același lucru, ca în Decembrie 1989, orice minune va fi posibilă. Căci țara este a tuturor și fiecare este răspunzător de destinul ei. De fapt asta doream să zic acum când sunt convins că lungă noastră convalescență a rămas în urmă.

Decembrie, 1999

*
* *

Revenind, după aproape doi ani, la scrisoarea prietenului meu, dr. P.M., constat că la cele mai multe dintre învinuirile care mi s-au adus, timpul și împrejurările le-au răspuns mult mai repede decât mă așteptam. La altele, care au și o componentă afectivă, voi încerca să le răspund eu însumi în cele ce urmează. Un nume frecvent pomenit în jurnalele și articolele în care am devenit personaj, îndeosebi în *Jurnalul* lui Mircea Zăciu, este cel al lui Gogu Rădulescu, membru în fostul Comitet Politic Executiv și vicepreședinte al Consiliului de Stat al fostei Republici Socialiste România. A fost frecventat de unii dintre cei mai de seamă intelectuali ai țării pe care, atât cât i-a stat în putință, i-a ajutat cu locuințe, – în momentele foarte grele – alimente de la cantina Comitetului Central, vize pentru străinătate, deși știa că unii nu se vor mai întoarce – violonista Mihaela Martin, de exemplu. Nu vreau să dau și alte nume, deși le cunosc aproape pe toate, pentru că nu aș dori să-i amintesc și pe cei care, în perioada când Gogu Rădulescu se afla în închisoare, alergau în căutarea cărților pe care odinioară scriseseră dedicații supraelogioase pentru a smulge din cărțile dăruite paginile cu pricina.

După război s-au arătat foarte mulți viteji care l-au acuzat de cele mai incredibile păcate, dar, din câte mi-am dat seama, nici unul dintre cei care l-au cunoscut direct. Nu puțini l-au învinuit de duplicitate, că încerca să-și creeze o imagine publică favorabilă sau că ar fi fost pus anume să-i adune pe lângă dânsul pe cei mai buni pentru a le tempera elanul contestatar. Sigur, s-ar putea discuta mult pe aceste teme, dar înainte de a ne pronunța trebuie să recunoaștem faptul că toate cele pomenite au fost certitudini: adică hrana, într-o perioadă scurtă, adesea, „când se putea“, pașapoartele, locuințele etc., ceea ce alții cu putere și posibilități mult mai mari n-au făcut-o nici înainte, nici după Revoluție. Într-o lume a mizeriei materiale care atinsese cote insuportabile, a fricii, a amestecului Securității până și în viața noastră intimă, mă iluzionam că măcar în zilele în care mă aflam în București eram cu ceva mai apărat. E adevărat că în clipa în care părăseai casa domnului Gogu unde erau ascultători calificați, adjutanții, te lua alții în primire. Uneori cu Nicolae Manolescu ne „distram“ când, spre miezul nopții, încercând să ne intimideze, ne fotografiau în stradă, sau când îi plimbam în jurul hotelului sau pe la diverse cofetării ori restaurante.

Nu aveam de unde ști când se sfârșește intimidarea și când începe punerea în practică a amenințărilor, dar nu ne obliga nimeni, în afară, firește, de propriile noastre conștiințe să ne rostim deschis convingerile. Și nu era deloc simplu să arăți mereu că nu îți pasă, mai ales când spaimii pe care încercau să ți-o provoace i se adăuga și diversiunea; zvonurile cele mai aberante, răspândite cu profesionalism, erau menite să-ți zdruncine credibilitatea: *curvar, turnător, vândut, accident pentru că nu i-a tăcut gura*, erau dintre cele mai blânde, lor adăugându-li-se: *scrie cu voie de la Securitate, este pus să arate Occidentului că la noi nu este cenzură* etc., zvonuri eficiente care și astăzi mai sunt reluate de cei interesați din diverse motive pentru a te coborî în ochii lumii. Am fost bucuros să regăsesc într-o carte a lui Alex. Ștefănescu o întâmplare din această... sferă. Un individ dădea autografe pe

cărțile mele și, mai ales, nu evita nici o „cititoare“ pe ruta Brașov, Sighișoara, Mediaș, Cluj, încât vorbele frumoase sau rele, după împrejurări, dacă răspundeam la telefon eu sau soția, nu conteniseră săptămâni întregi.

Gogu Rădulescu nu a pus nimănui condiții cum să scrie, ce să gândească în schimbul micilor sau marilor avantaje de care unii sau alții se bucurau. Faptul că imediat după Revoluție, câțiva dintre cei mai importanți oameni de cultură și de artă au semnat un apel pentru eliberarea lui din închisoare, spune foarte mult. Pentru că Gogu Rădulescu nu a fost numai potentatul comunist care simțea nevoia să-și compună o față mai umană, ci un profesionist competent, un intelectual autentic, un om care se interesa de tot ce era nou, un om pentru care muzica făcea parte din aerul pe care-l respira, un om chinat de întrebări și de singurătate. Își dăduse doctoratul în economie cu Madgearu, scrisese zeci de articole în presa de stânga – unele mai rezistă și astăzi –, a fost trimis de către comuniștii sovietici, „colegi întru credință“, în ocnile de sare ale Siberiei, dar ținea să rămână fidel unui comunism utopic, deoarece împotriva celui în vigoare, ca economist, avea mai multe argumente decât puteam noi să ne închipuim. Faptul că imediat după ieșirea din închisoare un reputat economist, academicianul Tudorel Postolache, l-a căutat pentru a-i oferi un post la institutul pe care-l conducea, mi s-a părut, mie, nepriceput, o dovadă a competenței lui Gogu Rădulescu în domeniul economic.

Din păcate, sănătatea nu l-a ajutat... „Mai rămân în funcția asta câtă vreme mai pot face bine“, se justifica și, la lumina unei lanterne, în podul casei, unde credea că nu sunt microfoane, îmi arăta dosare secrete sau foarte secrete, despre: fabrici aruncate în aer, precum cea de la Pitești, mari hoții, mari nedreptăți făcute unor oameni sau unei colectivități, condamnări abuzive etc. – cazuri în care intervenția lui a fost salutară. Adică argumentele rămânerii... Uneori îmi aducea oamenii salvați sau ajutați în niște situații incredibile, convins că asemenea cazuri mi-ar putea folosi într-un viitor roman.

La Pitești, la o foarte importantă uzină, a explodat un cazan care l-a proiectat pe supraveghetor undeva în curte. Ancheta a stabilit imediat că vinovatul era acarul Păun, supraveghetorul pe care îl știau mort. Din fericire, omul rămăsese în viață și a fost dus la spital pentru a i se da primul ajutor. Cum ancheta de partid și de stat stabilise că mortul era de vină, fapt comunicat conducerii superioare și dat imediat publicității, cei ce făcuseră ancheta nu mai puteau raporta că vinovatul a scăpat cu viață, drept care băieții cu ochi albaștri au mers la spital și bietului om i-au smuls perfuziile pentru ca realitatea să fie conformă cu raportul. Omul a avut noroc și a doua oară: rudele, fiind prin preajmă, au înțeles despre ce este vorba și l-au furat din spital. În cele din urmă, omul a ajuns la spitalul militar și astfel a scăpat cu viață. Cauza reală a accidentului era alta. „Șefa cea mare“, Elena Ceaușescu, dăduse ordin să nu se mai importe piese străine, iar cele de care era strictă nevoie să fie asimilate în țară. Așa se face că acel capac de cazan era din alt oțel, având alt indice de dilatare și topire, adevăr care, firește, nu se putea spune. Până la urmă, după mult timp, supraviețuitorul a fost declarat, totuși, viu și într-un târziu a primit pensie. Am văzut dosarul strict secret, l-am avut chiar acasă câteva nopți, iar întâmplarea și-ar fi găsit, fără îndoială, un foarte important loc într-un roman ca multe alte tragedii sau drame descoperite în asemenea dosare. Acest gen de „avantaje“ le-am avut eu de pe urma lui Gogu Rădulescu.

Cât privește cărțile, mi le-am salvat singur: singur m-am bătut cu cenzurile și cu cine a mai trebuit să mă bat, singur mi-am pledat cauza cum am știut mai bine, singur mi-am găsit prieteni când nu mă așteptam, singur mi-am obținut vizele și apoi invitațiile din străinătate. Desigur, s-a oferit mereu să mă ajute, dar aveam certitudinea că sprijinul său, intervenția sa ar fi complicat situația. Un *nu* spus lui de către cei cărora li s-ar fi adresat ar fi oprit definitiv drumul unei cărți, pe când un *nu* spus mie era, cum a dovedit experiența, începutul unor negocieri. Eu puteam amenința, pe când el, care

trăia într-o lume în care toți se suspectau și își vâneau greșelile, nu avea această șansă. Cât despre vreun avantaj material, îmi amintesc că mi-a dăruit o pereche de ochelari de citit cu o lentilă mai complexă, și, la rugămintea mea, mi-a adus o carte extrem de importantă pentru mine în studenție, în perioada când îmi pregăteam lucrarea de diplomă: *Histoire de la folie à l'age classique* de Michel Foucault. Atunci o obținusem cu mare greutate, doar pentru două zile, de la un medic foarte, foarte apropiat – a cărui amintire o păstrează, din păcate, și *Dosarul meu de urmărire informativă* – dar, cu trecerea timpului, în memoria mea, dimensiunile cărții au crescut încât doream foarte mult să o am.

Gogu Rădulescu făcea dese călătorii în străinătate ca reprezentant al Președintelui țării la diversele ceremonii de instalare sau la funeraliile unor șefi de stat și avea obiceiul să nu ocolească librăriile și magazinele de muzică și filme. Mai citisem diverse recenzii și fragmente dintr-o altă carte, foarte necesară mie, în perioada în care nu abandonasem ideea de a reveni la psihiatrie, *The Divided Self* a lui D. Laing, de la care a început nebunia sau eșecul antipsihiatriei, teorie mai utilă literaturii decât pacienților, dar în ciuda insistențelor mele n-a putut să o găsească. Până la urmă am reușit totuși să mi-o procur cu ajutorul unor studenți greci, dar *The Divided Self* era răspunsul meu invariabil la eterna întrebare dacă îmi doresc ceva care să nu fie scump și greu de adus din străinătate. O piesă, foarte bună, *Equus*, a autorului *Vânătorii regale a soarelui*, Peter Schaffer, am avut șansa să o văd în Bruxelles iar apoi filmul cu același nume m-a ajutat să înțeleg cum poate fi transpusă antipsihiatria în literatură, căci în practică ea a constituit un eșec zdrobitor. Cărțile acestea se așază în continuarea altora, foarte numeroase, de psihanaliză ale cărei taine le-am dedus și cu ajutorul unui foarte bun specialist și foarte bun prieten pe care, sub pseudonimul *Bucureșteanu* l-am găsit în *Dosarul meu de urmărire informativă*. Cu el am învățat descifrarea expresiei grafice a bolnavilor de schizofrenie, dar și faptul – inutil acum la bătrânețe – că nu e bine să

te încredințezi, cu arme și bagaje, cuiva, că oricât ai cunoaște un om, ceva tot mai rămâne... necunoscut și acel ceva poate răsturna totul...

Aș dori să mai precizez un lucru: nu sunt apărătorul necondiționat al lui Gogu Rădulescu, nu am de gând să conturez personalitatea unui înger, dar nici nu pot susține, ca atâția alții, că am trăit numai printre oameni răi și ticăloși. Partidul Comunist Român și cei ce l-au condus au fost sancționați cum se cuvenea de către Istorie. Gogu Rădulescu a plătit, de asemenea, foarte scump faptul de a fi rămas până în ultima clipă lângă Ceaușescu. Probabil că în logica lui sau după argumentele de care dispunea, schimbarea, de care era absolut convins că este inevitabilă, trebuia să se producă altfel. Dar acesta ar fi un alt capitol. În ceea ce mă privește, aș vrea să spun deocamdată doar ce are legătură cu câteva personaje și întâmplări foarte frecvent menționate, printre altele, de Mircea Zăciu, în *Jurnalul* său asupra căruia va trebui să mă opresc cu atât mai mult cu cât mă prenumăr printre „personajele” lui.

Pe Gogu Rădulescu l-am cunoscut în pauza unui concert la Ateneul Român, la puțin timp după apariția romanului *Refugii*. Atunci a venit la mine și mi-a spus cu glas scăzut, să nu fie auzit de mulțimea de curioși care așteptau să intre în vorbă cu el: „Dacă nu vine Mahomed la munte, vine muntele la Mahomed. Am aflat că nu vrei să mă vezi”, a adăugat apoi cu aerul că ar dori să-l contrazică. N-am făcut-o, însă, deși politețea m-ar fi obligat să mă situez pe o poziție mai puțin categorică. „Trebuie să vă mărturisesc că îmi place să spun adevărul, m-am bâlbâit eu, adevărul despre lumea asta în care trăim... Și el ar putea să nu convină conducerii din care faceți parte...” „Te-am citit,” mi-a spus cu același calm, „și mi-am dat seama că nu ești ca și scriitorii care m-au căutat. Baranga și M.R.P., de exemplu, doreau să afle cu un ceas mai devreme care vor fi viitorii șefi la cultură sau ce schimbări urmează să se facă la conducerea superioară de partid pentru a o lua înaintea altora cu temenele...” „O relație neoficială”, mi-am continuat ideea, „m-ar împiedi-

ca să spun ce gândesc, deoarece s-ar crede că anumite adevăruri inconvenabile le-am aflat de la dumneavoastră“. „Lasă asta, am învățat să-mi port singur de grijă. Deocamdată, ar fi obligatoriu să stai la mine câteva zile, deoarece am aflat că șeful Securității de la voi a susținut că ar trebui să fii împușcat. Niciodată nu știi la ce să te aștepți de la ăștia, mai ales acum, când situația s-a înrăutățit peste măsură.“

N-am mai comentat, iar în ziua următoare, așa cum mi-a cerut, convins că știe lucruri pe care nu aveam de unde să le aflu, m-am dus la Curtea de Conturi al cărei președinte era, unde mi-a dat cheile de la casă și, firește, m-a prezentat hiperelogios celor doi ofițeri adjutanți, șoferului și secretarei. Seara, m-a primit cu aerul că ne cunoșteam dintotdeauna, mi-a arătat camera de la demisol pe care mi-o rezervase, lângă cea a adjutanților, ca apoi să ascultăm, după obiceiul casei, multă muzică, Bach și Brahms, dacă îmi amintesc bine. Era un foarte fin cunoscător al muzicii, știa toate interpretările posibile, stăpânea cu o siguranță ieșită din comun bogata lui colecție de discuri, căci așa cum aveam să mă conving, muzica îi era un paleativ împotriva singurătății, a neli-niștilor de tot felul. În seara aceea, după obișnuita relaxare în compania muzicii și după o masă improvizată, a luat o sticlă de whisky și m-a îndemnat să-l urmez. Spre mirarea mea, m-am pomenit în podul casei printre diverse obiecte scoase din uz, păianjeni și zdrențe. „Aici nu există microfoane și nici adjutanții nu îndrăznesc să urce“, m-a asigurat. „Se șterg toate documentele despre abuzurile și nedreptățile care se fac, dispar urmele fărădelegilor de azi... Lumea nu știe cine sunt în realitate cei ce ne conduc, cum au ajuns la putere și ce dimensiuni are catastrofa în care ne aflăm.“ Totul părea ca în interiorul unui roman S.F., 451° – *Fabrenheit* de Roy Bradbury, într-o lume a cenzurii absolute, când subiectul principalelor cărți urma să fie înregistrat în memorie de către diverși voluntari și transmis din gură în gură celor ce, la rândul lor, acceptaseră uriașa răspundere, sacrifi-

ciul de a cunoaște și păstra intact fondul de aur al unei culturi pentru a putea fi încredințat altora.

O vreme nu am pus întrebări deși mă bântuiau foarte multe; doream să văd până unde va merge, dacă va ajunge și fără intervenția mea la numele celor care terorizau întreaga țară. Pe de altă parte, ca scriitor, mă interesa totul, aveam o șansă extraordinară de a pătrunde în zonele ce îmi fuseseră până atunci interzise, deoarece te poți apăra numai cunoscând perfect forța dușmanului, modul lui de a gândi și acționa. Aveam nevoie să-mi confirm încă o dată că îi intuisem exact părțile vulnerabile. Dostoievski spunea undeva că puterea înseamnă totodată autoritate și mister. Autoritatea o simțisem cu prisosință, mă interesa să aflu ceva și din misterul ei. Cum au ajuns, cum se impun, cum stăpânesc, care sunt mecanismele intime ale puterii, erau întrebări importante și necesare și, firește, nu mă puteau lăsa indiferent. Spre mirarea mea, nu manifesta nici o reținere, dorea parcă să mă asigure că nu venisem degeaba, că aceste întâlniri sunt utile. Auzindu-l mi s-a făcut frică pentru ceea ce i s-ar putea întâmpla *lui*, dar nici pe mine nu mă excludeam fiind se știe, de foarte mulți ani în grija instituției omniprezente. Eu nu aveam de pierdut decât lanțurile, cum i-o spusese verde în față, cu relativă detașare, unui înalt ofițer de securitate care, cu zâmbet superior, m-a asigurat că habar n-aveam ce înseamnă să le am, pe câtă vreme, pentru interlocutorul meu, pierderea era teribil de mare.

Nu aveam nici o îndoială că erau și *ei* obligați să raporteze ceva, doar nu venisem numai pentru a asculta cele câteva piese muzicale. „Nu credeți că aș putea să nu fiu la înălțimea așteptărilor dumneavoastră?” m-am interesat, la care el a izbucnit în râs: „Te urmăresc de foarte multă vreme, așa că îmi asum acest risc. Vreau să te scutesc de încă o întrebare pe care simt că nu ai curajul să mi-o pui: de ce nu ies eu la bătaie, de ce nu le strig eu pe toate câte intenționez să ți le spun? Răspunsul este foarte complicat. Înainte de orice, sunt sigur că m-ar lichida de la prima frază, cum au făcut-o și cu alții... Lor

nu le-aș pricinui nici un rău, în schimb n-aș mai putea ajuta pe nimeni... Ei sunt obsedați de problemele planetei, de ordinea mondială, pe câtă vreme eu mă mulțumesc să fac bine unor bieți necăjiți... Nu sunt naiv, o fac spre liniștea mea, spre împăcarea mea, deoarece majoritatea te uită imediat, oricât de mare ar fi binele făcut...”

În noaptea aceea am vorbit despre ilegalitate, despre iubirile trecătoare ale lui Pătrășcanu, despre vicleania cu care a fost îndepărtat Alexandru Drăghici de la putere, despre Maurer și Ceaușescu, și am încheiat cu Siberia, cu copleșitorul frig siberian, când singura bucurie a ocnașilor, printre care se afla și Gogu Rădulescu, erau momentele în care, ajunși sfârșiți în barăci, puteau urina fără să le înghețe urina și sufletul din ei... În noaptea aceea și în altele care au urmat, am aflat o seamă de lucruri foarte interesante pentru scriitor, dar ca om obișnuit, convins că îmi voi sfârși zilele tot în stupidul regim comunist, parcă n-aș fi dorit să le știu: oricum eram destul de îngreșat și deziluzionat. Am făcut o încercare palidă de a-l convinge că Ceaușescu, obsesia nesfârșitelor noastre discuții, nu mi se părea interesant ca personaj de roman, cum mă tot îndemna să-l văd, că până la urmă n-ar fi decât o copie după personajele câtorva mari autori latino-americieni, care încă nu afirmase, precum dictatorul lui Augusto Roa Bastos, că provine din el însuși! Și cu toate acestea, și în ciuda disprețului și a convingerii că țara se afla pe drumul cel mai greșit cu putință, a rămas alături de Ceaușescu chiar și atunci când acesta a decretat starea excepțională, și zilele îi erau numărate.

Mă reîntorsesem din Germania, fusesem invitat de Universitatea din Heidelberg, unde avusesem, pe lângă multe întâlniri memorabile cu membrii grupului „Gulliver”, și incredibila șansă de a vedea prăbușindu-se Zidul Berlinului. La întoarcere, m-am oprit și pe la domnul Gogu, cum îi spuneam. În obișnuita discuție din podul casei, am simțit nevoia să-i spun ce cred: „Ar trebui să vă dați demisia, să cereți azil la o ambasadă ori măcar să vă internați în spital. Acum este chiar sfârșitul!!!”

Sfatul meu însă, contrar oricărei logici, l-a enervat peste măsură: „Nu-mi purta de grijă, a strigat el, eu am cu ce mă justifica în fața celor ce vor veni“. „Cei aflați în agonie lovesc la nimereală, nu aleg, ar fi păcat să treceți în rândul victimelor“, i-am reprodus cuvintele pe care mi le spusese el însuși insistând să rămân la el mai mult timp. „Nu-mi purta de grijă, gândește-te la propriile tale justificări!“ mi-a răspuns pe un ton foarte aspru întinzându-mi mâna ca unui străin fără a-mi lăsa cale de întoarcere. Aceasta a fost ultima noastră discuție, în ajunul Revoluției.

După fuga Ceaușeștilor a fost printre cei care s-au dus la televiziune, dar lumea îl cunoștea și dacă nu l-ar fi salvat Nicolae Manolescu, probabil că ar fi fost linșat. Noaptea târziu m-a căutat la telefon și mi-a spus că regretă că nu m-a ascultat. A urmat închisoarea de unde îmi trimitea mesaje desperate să-l ajut. Am făcut tot ce mi-a stat în puteri și, totuși, nu am reușit mare lucru; eram prea mic iar pe marea scenă apăruseră oameni noi, necunoscuți pe care, cu excepțiile știute, nu-i interesa decât propria lor afirmare. Numai zgomot și furie, uneori peste puterea mea de a le suporta. Pe lângă cei ce suferiseră în închisori apăruseră oportuniștii, nulitățile și profitorii, începuse sezonul biografiilor false și a intransigenței politice a multor turnători care, făcând multă gălăgie și debitând o groază de minciuni, doreau să-și acopere trecutul. Îmi era limpede că salvarea, ieșirea din închisoare, libertatea lui treceau prin spital. Nu avea cum să nu ajungă acolo. Era la vârsta la care orice diagnostic, și oricât de sever, nu surprindea pe nimeni. Dincolo de consecințele stressului, hipertensiunea, arteroscleroza existau dinainte...

Ultima lui seară de spital a fost un coșmar. Îl vizitasem de mai multe ori, căutasem soluții pentru a-i găsi o garsonieră undeva, un spațiu în care să poată locui în ipoteza eliberării, fie și provizorie, deoarece generalul Diamandescu, cu o grabă reprobabilă, profitând de situația în care se găsea Gogu Rădulescu, s-a mutat în locuința acestuia lăsându-l în stradă. Miza probabil pe

faptul că acesta nu va ieși niciodată din închisoare sau că, odată cu poziția dobândită, de partea sa trecuse automat și dreptatea. Din păcate, în absența unei locuințe, spitalul rămânea singura soluție.

În seara respectivă, după ora 9, am mers împreună cu Daniela Boeraș, soția cunoscutului oftalmolog, care, în paranteză fie spus, îl aproviziona cu mâncare gătită încă în perioada când căderea comunismului părea o dorință pe care prea puțini aveau curajul să o exprime deschis. L-am găsit ținându-se de clanța ușii de unde nu am reușit să-l desprind ușor. Medicul de gardă mi-a povestit că stătea acolo de la cinci dimineața și spunea tuturor că voi apărea foarte curând să-l duc acasă. Deși nu mâncase nimic, căci nici nu voia să audă de hrană, dorea un singur lucru, să plece imediat acasă, la casa pe care nu o mai avea. Orice dialog era exclus. Slăbise foarte mult, era nespălat și nebărbierit, un trening albastru pe care nu-l dezbrăcase probabil de mai multe săptămâni acoperea un maiou de care nu s-a despărțit din ziua arestării. Era foarte speriat, se uita îngrijorat în toate părțile încât ajunsesem să mă tem de reacțiile lui dacă din întâmplare prin zonă ar fi apărut vreo uniformă.

În vreme ce căutam soluții, în fața pavilionului a oprit o mașină și el, crezând că ne aparține, a intrat înăuntru de unde am reușit să-l scoatem după mult timp pentru a-l trece în mașina cu care veniserăm. Acolo teama că-l vom duce la închisoare sau oriunde altundeva, dar nu acasă, atinsese paroxismul. La vreun hotel era imposibil, de frica unor anticomuniști pe cât de post-revoluționari, pe atât de agresivi. Probabil că nici nu l-ar fi primit. În mașină, mi s-a ghemuit în brațe și a început să mă roage în șoaptă să nu-l părăsesc. Până la urmă, doamna Boeraș a găsit o soluție provizorie: fosta vecină, doamna Măriuca. Nu știam dacă are un pat în plus, nu-i cerusem consimțământul, dar practic nu exista nici o altă posibilitate. Femeia, foarte generoasă, l-a acceptat deși aștepta oaspeți. De fapt, nu cred că am fi reușit să-l mai scoatem din casă...

Până la urmă, după destul de multe zile de tatonări, audiențe, discuții pe care ar merita să le povestesc odată, am ajuns la o singură soluție: azilul de bătrâni al comunității evreiești. Zigu Ornea mi-a înlesnit o audiență la șeful comunității, rabinul Mozes Rozen, care, spre norocul meu, auzise câte ceva despre mine scutindu-mă astfel de o introducere incomodă. Niciodată nu am reușit să fiu convingător când a fost vorba de mine. I-am povestit pe larg motivul vizitei și disperarea de a nu avea nici o altă soluție. „Va fi primul neevreu pe care-l acceptăm acolo, mi-a spus. A fost un om foarte generos și ne-a ajutat ori de câte ori am apelat la el. Va avea cameră singur, îngrijire medicală foarte bună și posibilitatea de a primi vizite...” Întreținerea costa cam două mii pe lună, dar asta nu era o problemă, deși banii de care dispunea Gogu Rădulescu la acea oră nu depășeau 19 mii de lei...

Acolo s-a și stins câteva luni mai târziu, căci mi-a fost imposibil să-i găsec casă și pe cineva dispus să-l îngrijească clipă de clipă. Urna cu cenușă a fost înhumată în cimitirul Sfânta Vineri, lângă soția sa, Dorina Rădulescu. I-a ajutat pe mulți, dar când i-a fost lui foarte greu, iar apoi chiar și la înmormântare s-a văzut că mulți l-au uitat. Unde să se fi rătăcit caietul albastru cu *Jurnalul* lui din care, uneori, seara, îmi citea diverse pagini? Sunt sigur că i-a *simțit* pe cei ce aveau să lipsească. În *Dosarul meu de urmărire informativă*, numele lui Gogu Rădulescu este pomenit doar o dată, în trecut. Lipsesc și anii respectivi, semn că anumite capitole din viața turnătorilor și, desigur, a Securității, mai au de așteptat... Cât despre mine, îmi par un personaj inventat de turnători, în care nu m-am prea recunoscut.

Mircea Zaciuc... Am ezitat foarte mult până să pot scrie aceste rânduri. Încă mi-e greu să vorbesc despre el la trecut... La fel, despre Marian Papahagi, una din cele mai scilpitoare inteligențe pe care am avut șansa să le întâlnesc. Uneori mă pomenesc cu agenda în mână căutându-le numărul de telefon... După atâta timp nu am reușit să mă obișnuiesc cu gândul că nu mai sunt. Mircea

Zaciu m-a ajutat să debutez atât la „Tribuna“, cât și editorial, în colecția „Luceafărul“ a fostei ESPLA. O mulțime de ani am fost nedespărțiți dar, din păcate, îmi dau seama că l-am cunoscut cu adevărat abia după ce i-am citit *Jurnalul*. Ceea ce bănuiam s-a adevărit... Nici o prietenie cu el nu a fost fără sincope, contorsiuni și tristeți.

Oricum, am ținut foarte mult la el. Mâna pe care mi-a întins-o, mai ales în preajma debutului editorial, a însemnat enorm pentru mine și orice ar fi scris, și a scris, nu mi-a putut clinti recunoștința și afecțiunea pe care i le purtam. A apărut însă chestiunea *Dicționarului Scriitorilor Români* care a creat o falie nedreaptă între noi. Mai concret, cunoșteam toată povestea *Dicționarului*, nesfârșitele discuții în jurul lui, amânările și respingerile pe parcursul multor ani, citisem nu o dată memoriile către toate mărimile vremii și răspunsurile acestora, mai mult spuse decât scrise, pasarea răspunderii etc. Cei mai mulți nu cunoșteau conținutul, dar în buna tradiție, aveau păreri clare despre *Dicționar*. Alții comentau atitudinea lui Zaciu față de ei, or acesta avea un dar aparte de a-și crea dușmănia și antipatii. Lipsa de înțelegere pentru ceilalți, față de ideea că și alții ar putea să aibă dreptate sau care într-un moment sau altul al vieții nu au corespuns așteptărilor lui, i-au redus simțitor numărul prietenilor.

În ceea ce mă privește, printre multe altele, i-am admirat pe autorii *Dicționarului* pentru ideea lor de a *construi*, pentru faptul că și-au asumat riscul unei asemenea construcții într-un moment deloc favorabil culturii, de aceea, în ciuda numeroaselor învinuiri pe care mi le-a adus Zaciu în scrisorile sale și mai ales în ultimul volum al *Jurnalului*: că nu-l sprijin, că nu intervin pe lângă Gogu Rădulescu etc., sunt mulțumit că am făcut tot ce mi-a stat în putință, chiar dacă, din păcate, prea multe nu mi-au stat. Oricum, în *Jurnalul* din 27 septembrie 1984, când sentimentele lui față de mine erau mai bune sau, mai exact, normale, Zaciu nota printre altele: „*Marian a redactat un memoriu către Gogu Rădulescu, G. (G. egal Gusti derivat de la Augustin) urmează să-l ia să-l ducă la*

București“. În 4 octombrie avea confirmarea: „G. a dus memoriul. Să vedem“.

În pagina rezervată zilelor 8–15 octombrie 1984 scria: „Aflu că G. a dat Bătrânului scrisoarea noastră, dar nici un alt amănunt. Se pare că el n-a apucat să o citească la Comana, zicea că o va citi mai încolo la birou. Nici G. n-a comentat mesajul, de fapt nu el fusese cu ideea, Marian îl rugase. A primit, dar adăugând să trimitem și cărți de ale noastre cu dedicații, și să-i prevenim pe Zigu și pe Niki cărora mai mult ca sigur Bătrânul le va cere avizul“. Am insistat de nenumărate ori iar Bătrânul, la rândul său, a vorbit cu Dulea, cu Petru Enache, cu Ion Traian Ștefănescu și cu cine a mai trecut prin casa lui: mă gândesc la Nicolae Manolescu, Zigu Ornea, Ana Blandiana, Sorescu etc., dar n-a fost să fie, însă, după cum reiese din *Jurnal*, vinovatul am fost doar eu! Mai mult, l-am dus chiar pe Mircea Zaciu, și nu o dată, acasă la Gogu Rădulescu pentru a pleda personal. Am făcut tot ce puteam să fac, iar în discuțiile dintre noi lucrurile păreau că decurg normal; abia în *Jurnal* am aflat câte păcate și câte defecte am, ceea ce nu m-a mirat, dar nici nu m-a supărat. În *Cartea Albă a Securității* se găsește o notă pe care simt nevoia să o reproduc:

STRICT SECRET

20 iunie 1986

Notă

La întâlnirea din 20 iunie 1986, am fost informați, în continuare, asupra stării de nemulțumire a profesorului Mircea Zaciu și a colectivului de coordonare a Dicționarului literaturii române, al cărui manuscris a fost depus la Editura Enciclopedică din București, însă, în urma unor plângeri, tovarășul Mihai Dulea, vicepreședinte al C.C.E.S. București, nu l-a avizat pentru publicare. În urmă cu câteva zile, scriitorul Augustin Buzura, secretar responsabil de redacție la revista „Tribuna“, s-a deplasat la București, cu

care ocazie a depus o scrisoare la cabinetul tovarășului Petru Enache, secretar al C.C. al P.C.R., cu rugămintea de a fi primit în audiență colectivul de coordonare a dicționarului.

Pe de altă parte, s-a mai stabilit că Mircea Zaciu, Marian Papabagi, Aurel Sasu și alții pregătesc un memoriu pentru a-l înainta secretarului general al P.C.R., pentru a explica situația cu manuscrisul dicționarului, la care s-a lucrat aproape zece ani.

Lt.col.Velea Eugen
A.S.R.I., fond „D”, dosar nr. 10966, vol.5, f.222

După Revoluție, soarta *Dicționarului* a revenit în actualitate. Nici una din editurile la care autorii săi au apelat nu au avut posibilitatea să-l tipărească sau nu și-au luat un asemenea risc financiar. În acest context, mi s-a părut firesc să le întind o mână, să pun capăt unei povești exasperante care dura de aproape două decenii. Știam prea bine ce muncă dificilă urmează, câte complicații trebuiau depășite; mai cunoșteam modul de reacție al profesorului, firea lui mereu schimbătoare, faptul că postura de victimă părea să-l satisfacă, dar mi-am spus că trebuie să începem odată orice s-ar întâmpla, că trebuie să îmi asum această cauză. Iar înainte de orice era sentimentul prieteniei care știam că va fi afectat gândindu-mă la faptul că n-a mai avut o vorbă bună de la cei ce au încercat să-l ajute dar nu au reușit. Dacă nu i-aș fi întins mâna, în ciuda defectelor mele descrise în *Jurnal*, am fi rămas prieteni. Din păcate, nu puteam bănuî, oricât de bine îl cunoșteam, că aveau să se transfere asupra mea toate resentimentele pe care nu îndrăznise să le declare partidului și guvernelor de atunci, lui Dulea în special, dar și celorlalți, că treptat aveam să ajung răspunzător pentru toate pierderile morale și materiale suferite în decursul anilor în epoca de tristă amintire.

Editura Fundației Culturale Române era pe atunci o editură nouă, se înființase în 1991, era bugetară, trebuia

să răspundă nevoilor instituției care o patrona și care, la rândul ei, avea bani foarte puțini, dar obligații multe. De fapt, oricât te-ai fi străduit nu puteai răsplăti în bani, și imediat, o asemenea muncă, ci numai în timp, făcând sinteze, traduceri, articole de dicționar în mici monografii sau reeditând diverse cărți de-ală autorilor, cum am făcut chiar cu Zaciuc – *Ca o imensă scenă Transilvania*. Un alt mod de a-i răsplăti pe autori era trimiterea lor ca delegați în străinătate la diverse târguri de carte, cum am făcut, de asemenea, cu Zaciuc: la Paris, la Frankfurt etc.

Banii pentru cultură erau ridicol de puțini, iar alocațiile bugetare, în loc să crească în fiecare an, cum ar fi fost normal, au scăzut din ce în ce mai mult. Cine mai putea trăi din scris? Ce autori au mai fost plătiți așa cum meritau? Nici unul. Astfel că ideea de a merge împreună cu Zaciuc să cerem sprijin unor personalități politice, diverselor bănci sau oamenilor cu bani, cum mi-au propus autorii în ultima scrisoare, cea *oficială*, era depășită de mult, fusesem de nenumărate ori, mă umilisem fără folos pe la diversele comitete și comiții, făcusem imposibilul pentru a procura bani, n-am așteptat să vină Zaciuc din Germania pentru a-mi da această idee. De fapt, proiectele mari ale Fundației s-au făcut mai ales cu sponsorizări, iar experiența demonstra că și în cazul *Dicționarului*, ca orice altă acțiune, orice act de cultură, cât de important ar fi fost, se făcea cu foarte mari eforturi, că ultimul lucru care interesa pe cei ce răspundeau de prezent și viitor era cultura.

Oricum, primele două volume au apărut în condiții foarte bune și coordonatorii au fost mulțumiți de onorarii. În continuare, însă, lucrurile arătau cam așa: când aveam bani, nu aveam manuscrisul în editură, când aveam manuscrisul nu aveam bani. Din păcate, volumele s-au vândut sub așteptările noastre, adică foarte greu și foarte lent, drept care n-am putut plăti colaboratorii din banii obținuți din vânzări, iar dispariția lui Marian Papahagi, omul de dialog și echilibru, a avut consecințe imediate și nedorite asupra colaborării.

Pe lângă întârzierea plăților și sumele prea mici pe care le puteam oferi colaboratorilor, în seama noastră – așa cum ne scriau la modul ultimativ și oficial cei doi coordonatori Mircea Zăciu și Aurel Sasu – „...rămâneau nesoluționate probleme stringente legate de definitivarea volumului 3 (aflat în lucru): acoperirea, în avans, a unor cheltuieli absolut necesare pentru coordonatori (plata ilustratorilor); sursele: Biblioteca Academiei, Muzeul Literaturii, B.C.U.-Cluj; completarea informației exacte a morții unor scriitori, după 1989, pentru care Uniunea Scriitorilor cere, potrivit unei noi reglementări interne, o taxă bănească; reglementarea corecturii pentru care editura fusese de acord să plătească la volumul 2 o persoană cu un salariu lunar, ceea ce a dus nu doar la prelungirea ad libidum a executării corecturii, și la o sumă exorbitantă, depășind cu mult onorariul nostru – fără a mai pomeni de onorariile absente cu totul ale colaboratorilor volumului 2!“

Și pentru că redactorul angajat anume pentru dicționar, la cererea lor și la propunerea lor nominală, s-a dovedit a nu le mai corespunde așteptărilor, s-a propus „angajarea unui coordonator lexicografic spre a se evita situația creată prin angajarea la vol. 1 și 2 a doamnei Pandele, care a fost extrem de oneroasă, a încasat pe parcursul mai multor ani sume ce au depășit cu mult onorariile coordonatorilor! Și a întârziat enorm, intenționat și interesat, încheierea operațiunilor ce îi reveneau!“

Ajunsesem ca în gluma aceea cu nu sunt de acord cu propriile mele idei! Am trecut peste toate ironiile și scrisorile, când mai prietenești, când mai amenințătoare, făceam tot ce depindea de noi pentru ca *Dicționarul* să apară, numai că, spre stupoarea noastră, între timp, un *Dicționar esențial*, o sinteză a celor patru sau cinci volume a fost predat Editurii Albatros. Fără să ni se ceară consimțământul și precedând volumul 3 al *Dicționarului*, aflat în lucru la noi. În acest context, cum era și firesc, am pus o condiție: Editura Fundației să dețină copyright-ul măcar pentru doi ani pentru a institui o distanță necesară între *Dicționarul* nostru și *Esențial*. Apariția acestui *Esențial*, la o altă editură, înaintea ultimelor două volume, ar

fi adus venit autorilor, dar ar fi făcut ca pierderile noastre, și așa mari, să sporească simțitor. Cine le-ar mai fi cumpărat? Îi scria Mircea Zăciu lui Aurel Sasu: „*Oricum, 25 de ani încheiați, munciți la această carte, cu suferințele știute și neștiute, ne dau tot dreptul de proprietate asupra ei, căci nimeni și niciodată nu s-a implicat să sprijine, să nu zic să răsplătească măcar într-o formă de finanțare, editare ș.a. Dicționarul Scriitorilor Români! Încât nu văd de ce am renunța noi la un drept câștigat cu sânge. Mai ales că Buzura, recte „Fundățica“ lui, apare acum ca musca la arat! Ce au făcut ei pentru acest Dicționar?*“ Iar după alte câteva fraze continuă: „...găsesc doar vestea că ai scos de la Fundație corectură și text (vol. 3) și cred că foarte bine ai făcut. Sunt de acord întru totul și cu scrisoarea trimisă lor, pe care puteai foarte bine să o semnezi și în numele meu, căci am toată încrederea în tine și chiar că tot ce ai scris aș fi gândit, scris și eu!“

Deci, după cum se vede, nu am făcut mare lucru: am tipărit cu un mare efort financiar două volume, era pregătit pentru tipar al treilea, ajunseseam, în sfârșit, să procurăm miliardul de care era nevoie pentru editarea volumului 3, am angajat un om care să adune datele biografice care lipseau, am plătit fotografiile, corectura etc. și coordonatorii cu niște sume de care nu s-au plâns. Și, înainte de orice, le-am întins autorilor o mână prietenească, după ce fuseseră refuzați de toți ceilalți colegi editori. Dacă „Fundățica“ nu și-ar fi asumat riscul, nu am nici o îndoială că se mai văicărea multe vreme! Asta, în paranteză. Mai mult: am făcut eroarea să cred că suntem prieteni sau măcar că nu voi fi confundat cu un culturnic al fostului regim. Dar n-a fost să fie. Și oricât de mult am fi dorit să colaborăm, Editura Fundației, la ora aceea, nu avea de unde să plătească nu mai puțin de 12 325 dolari, cât cereau autorii pentru colectivul de redactare. Nu imediat. Până la urmă am renunțat și la ideea de *copyright*, dar târgul pentru *Esențial* se făcuse de mult, se pare... Sigur, n-am fost întotdeauna în țară când venea Zăciu *de acasă*, din Germania. Stătușem foarte mult timp în Viena internat la o clinică, avusesem și eu necazurile mele, dar

și dacă aș fi stat neîntrerupt în București cred că nimic nu s-ar fi schimbat.

De foarte multe ori Zaciuc lăsa impresia că omenirea există doar pentru a-i face lui mizerii. Avea un deosebit talent de prozator pe care însă și-l exersa în jurnale, scrisori și în viața de zi cu zi... Făcea ficțiune mai ales acolo unde nu trebuia. Psihanalistul din mine sau ce a mai rămas din el ar avea foarte multe de spus despre diversele sale frustrări, dar prefer să-l păstrez în memorie ca pe un prieten nedespărțit, ca pe un om care mi-a întins o mână odată, în îndepărtata-mi tinerețe literară, când era foarte greu să te afirmi. Aș fi făcut orice pentru a-i atenua măcar sentimentul de nedreptățit, de victimă care, așa cum mi-am dat seama destul de târziu, îl satisfăcea pe deplin. De aici și riscul asumat cu *Dicționarul*. N-aș vrea, Doamne păzește, să se creadă că-i condamn în vreun fel pe autorii *Dicționarului*. Dar corect este să se vadă lucrurile și din partea cealaltă. Atâta tot.

Nu voi părăsi acest *Jurnal*, înainte de a mai face câteva precizări absolut necesare. Citind cu atenție și cu mare întârziere cele 4 volume, am încercat să-mi reconstitui portretul psihologic, propria-mi imagine așa cum o vede Zaciuc și n-aș putea spune că, mai ales în ultimii ani, arăt prea bine: *aiurit, confuz, mitoman, încurcat, bâlbâit* și alte asemenea „calități“ care sunt pe alocuri depășite doar de proza mea. „... *G. nu are simțul observației directe, a străzii, a omului în carne și oase. Imaginația lui e făcută, când realitatea i-ar oferi o materie atât de groasă și diversă.*“ Asta, în treacăt fie spus. La 1 februarie 1988, Mircea Zaciuc nota printre altele: „*Ieșirea lui Marian la G., despre nevoia unei modificări de atitudine. N-am priceput finalitatea, căci ce rost avea să-i spună așa ceva lui G? Oricum, el s-a speriat, s-a ridicat fără replică și a deschis televizorul. G. susține mereu că are microfoane în casă, ori că o mașină cu nu știu ce instalații orientate spre casa lui e postată în stradă. Oare?*“ Spre ghinionul meu aveam, ba le-am și văzut de două ori. Un foarte bun specialist în comunicații, cunoștință veche, obținuse pașaport pentru străinătate, de unde nu s-a mai întors. Înainte de a pleca,

a venit pe la mine pentru a-mi „curăța“ telefonul. Unul din microfoanele pe care le-a scos l-a montat cu tot ce era necesar în zgarda unui câine, iar un altul mi l-a dat în păstrare. Aș fi putut să i-l arăt și atunci lui Zaci, dar nu merita, tot n-ar fi crezut.

În zilele imediat următoare Revoluției, o echipă a Televiziunii maghiare a filmat momentul când specialiștii care o însoțeau mi-au extras microfoanele. Cât despre acele mașini, le recunoșteau până și copiii din cartier, prietenii și colegii copiilor mei, care se așezau în fața mașinii și, fără să spună o vorbă, îi priveau pe securiștii care, până la urmă, s-au mutat cu mașini cu tot în curtea unui vecin a cărui fiică fugise din țară și pe care îl amenințaseră ca nu cumva să-mi spună. Într-o noapte, foarte târziu, omul riscând, mi-a bătut la ușă și m-a prevenit... Dar, așa cum lesne se poate deduce, erau lucruri care mie nu mi se puteau face, întâmplări ce nu mi se puteau întâmpla, situații în care nu aveam cum să mă descurc, întâlniri pe care nu le puteam avea.

În 26 noiembrie 1988 citesc următoarele: „*G., care pleacă. Îl chem la masă, mâncăm în bucătărie, îi spun că e mai bine și pentru pereți. Atunci, el vorbește numai în șoapte și semne, cu un aer destul de aiurit. Că ar veni tocmai de la ei și de câte nu i s-au spus! Dar nu zice ce anume, firește, le amestecă pe toate. Viza i-a obținut-o ambasadorul Olandei, cu care e «bun prieten», care-l vizitează etc. De când Dinescu e amic numai cu ambasadori, și G. a preluat această idee, cu totul fantasmagorică în cazul lui, cred.*”

Acum, după ce mi-am văzut dosarul de securitate, am confirmarea microfoanelor, chiar și schema cu locurile unde urmau să fie instalate (pe cele din baie nu le bănuisem), a mașinilor de pe stradă, precum și a vizitei ambasadorului Olandei la București, Coen Storck, care, după cum s-a văzut, lui Zaci nu i s-a părut verosimilă. Eram, în ultimii ani, pe postul girafei din bancul acela cu ardelenii: așa ceva nu există!

În dosarul meu de securitate, șeful U.M. 0544 pe baza informațiilor primite de la „sursa Erich“ – prieten bun care mă căuta aproape zilnic încât nu mi-a fost greu

să-l identific – există o notă informativă strict secretă, firește, în care se spune că „urmăritul“ a găsit ...*un microfon în baie și este uneori supravegheat de către un autoturism înmatriculat civil parcat la circa 100 m de casa lui. Consideră posibil ca telefonul său să fie utilizat drept mijloc de supraveghere a convorbirilor din camera sa și că, în orice caz, toate convorbirile sale telefonice sunt interceptate. Pune pe seama interceptării telefonului și dese defectiuni ale acestuia, periodic nu funcționează 2–3 zile. Uneori spune că nefuncționarea telefonului a fost imediat ulterioară unor telefoane primite din străinătate. (...) La o astfel de recepție la Ambasada Franței l-a cunoscut pe ambasadorul Olandei. Acesta l-a vizitat acasă, împreună cu fiul său, când se întorcea cu mașina de la Paris. Cu această ocazie, A. Buzura remarcă: strada s-a animat brusc. Autoturisme, electricieni, pentru ca totul să se liniștească după plecarea ambasadorului. (...) Doresc să subliniez că Augustin Buzura pune pe seama celor care îl supraveghează moartea unuia dintre cei doi câini dalmațieni pe care îi avea, în ideea că în acest mod i se putea intra în casă în lipsa familiei.*

În realitate, supușii șefului U.M. 0544 îmi omorâseră prin otrăvire cu valfarină ambii câini! În dosar există diverse note, informații și relatări ale unor surse în legătură cu o altă vizită acasă, în Cluj, a ambasadorului Coen Storck împreună cu soția, dar ele nu își au rostul în acest context. Am vrut doar să ilustrez una din numeroasele situații în care am fost socotit mitoman. Sigur, ar fi putut întreba pe orice vecin, fiindcă și pe ei îi incomodau aceste mașini, dar sunt convins că mi-ar fi spus cu un zâmbet superior că e firesc să mă confirme deoarece suntem prieteni. *Aiurit, confuz, bâlbâit și încurcat* am fost de nenumărate ori, cu bună știință, din mai multe motive. Înainte de toate, faptul că nu mă credea, că întâmplări de genul celei pomenite mai înainte lui i se păreau laudăroșenii de ale mele, mă împiedica să-i spun ceea ce îmi închipuiam că nu va crede. Să mint nu-mi stătea în fire, plus că ar fi trebuit să țin minte minciuna respectivă, ceea ce nu numai că mă incomoda, dar mă și

plictisea. Apoi, mă convinsesem că într-adevăr nu era o glumă, avea un jurnal în care nota printre altele ceea ce se spunea, se auzea și se întâmpla în micul nostru grup de prieteni, mereu contestați, înjurați, supravegheați etc., fapt confirmat mai târziu de *Dosarul de urmărire informativă* citind delatațiunile unor colegi de la instituția la care lucram.

Mai mult, la o ședință a Consiliului Uniunii Scriitorilor îmi surprinsesem scriind și cum cunoșteam obiceiurile securiștilor de a ne vizita locuințele în absență, nu doream să le ușurez munca. Pe de altă parte, chiar dacă nu ar fi notat, avea obiceiul de a vorbi la telefon și cum aceste convorbiri se ascultau și se înregistrau, cum m-am putut convinge străbătând propriu-mi dosar, nu aveam de gând să devin turnător involuntar. La telefon vorbeam numai lucruri pe care *doream* să le știe „ascultătorii“: proteste, comentarii pe marginea unor decizii stupide ale celor care ne conduceau și, mai ales, informații eronate de genul: am tăiat sau refăcut paginile pe care mi le-au cerut cenzorii, am trimis în străinătate volumul aflat la cenzură etc. și, la puțină vreme, din întrebările pe care mi le puneau securiștii arondați instituției noastre sau turnătorii, mă convingeam de efectul celor spuse, iar din jurnalul cu pricina am avut confirmarea că intuițiile mele erau corecte: deseori mă condamna că cedasem cenzurii un anumit număr de pagini sau că făcusem modificările pe care mi le solicitaseră.

În realitate am cedat, după nesfârșite tratative, doar frazele *scrise anume* pentru a fi cedate; dacă mi-ar fi fost frică de cenzură, nu scriam ceea ce știam dinainte că nu acceptă sau nu negociam ani întregi, nu mă angajam într-un brutal război psihologic, așa cum s-a întâmplat cu romanul meu *Orgolii*. În paranteză vreau să spun că îmi va fi greu să uit discuțiile purtate atunci cu A.M., șeful Comisiei de sinteză, omul care centraliza informațiile tuturor cenzorilor, pe la care trecea romanul meu – Editură, Direcția Presei, Consiliul Culturii, Ministerul de Interne, Comitetul Central – și era însărcinat să lucreze cu autorul. La ora 8 dimineața era intransigent, brutal, enervat de

încăpățânarea mea; la 9, discuția părea inutilă, încheiată practic, el mă amenința iar eu îl asiguram că sunt decis să-mi tipăresc romanul contra o valută liber convertibilă; pe la 10, tonul se tempera – „Cine te-a pus să-mi faci greutăți? Nu îți va ridica nimeni monument pentru tâmpeniile astea!“ – ca apoi să mă privească oarecum cu bunătațe, ba chiar cu milă: „Ce știi tu despre închisori? Eu am stat destul după gratii, după povestea din Ungaria și vreau să-ți povestesc ceea ce nu știți voi ăștia cu gură mare“. „Perfect, exclamam, renunț imediat la ceea ce am scris și transcriu istoria dumneavoastră!“ „Și dacă mi s-a întâmpat mie crezi că o voi lăsa?“ se revolta el. „Astea le voi scrie eu după ce ies la pensie!“

Către prânz, sticla cu vin de sub birou era terminată, omul obosit conchidea pe tonul cel mai prietenesc cu puțință: „Mâine tot aici, la prima oră, dar fără nazuri. Facem chirurgie fină, însă despre închisori să nu aud“. „Așa nu mai are rost, intervineam foarte decis. Îi mai adaug niște pagini, ceea ce mai știu despre închisori, și-l public pe bani adevărați.“ „Ba, te bag în mă-ta!“ conchidea el zâmbitor. Uneori mă invita să-l însoțesc la cantină, alteori mă trimitea la tren, și tot așa, cu mici pauze, dialogul s-a întins foarte mult.

Până la urmă romanul a apărut, pagini despre închisori au rămas destule, am pierdut însă niște momente foarte importante, singurătatea și izolarea profesorului Cristian după ieșirea din închisoare: ocolit de prieteni, chinuit de frica acestora și de sentimentul că începe să regrete închisoarea. „Pe cine vrei tu să duci în eroare? mi-a spus A.M. Adică schimbi o închisoare cu alta? Să fie *afară* mai prost ca *înăuntru*? Îți asumi riscul unei asemenea afirmații?“. „Literatura este ficțiune, i-am răspuns. Dați-i drumul și îmi asum riscul!“ „Aia care te leagă nu fac ficțiune. Cătușele sau mașina care, din greșeală, te-ar putea călca, sunt foarte concrete!“ Orice tentativă de negociere era zadarnică. Rămăsese însă destul, iar de „recitalurile“ turnătorului, de notele lui informative nu s-au atins, spre marea mea mirare. Semn

că intrasem în codul lor, că îi cunoșteam și că „revolta“ turnătorului li se părea firească...

În sfârșit, pentru a răspunde la acel foarte ironic „oare?“ prin care Mircea Zăciu se îndoia de urmărirea mea pe diverse căi, aș vrea să reproduc din *Dosarul de urmărire informativă* unul din numeroasele „Planuri de măsuri privind lucrarea lui Augustin Buzura“. Plan „strict secret“, „elaborat“ la 1 august 1971 și „aprobat“ pe 2 august 1971:

„Pentru cunoașterea activității potrivnice pe care o desfășoară scriitorul Augustin Buzura vor fi luate următoarele măsuri:

1. *Dirijarea informatorului „CLUJANU“, din legătura Lt. col. Mușuroia Gheorghe, pentru a stabili comentariile negative pe care acesta le face curent în legătură cu anumite evenimente politice, cum apreciază noua orientare în literatură, artă, dacă comentează necorespunzător, cu cine și în ce împrejurări. Informatorul va stabili și faptul dacă Augustin Buzura mai deține cărți din străinătate care au conținut instigator și dacă le mai dă și altora, ce discută pe marginea unor asemenea cărți. Sarcină permanentă.*

2. *Informatorul „Georgescu“, coleg de birou cu Augustin Buzura, va fi orientat în direcția stabilirii atitudinii acestuia la locul de muncă, dacă poartă discuții necorespunzătoare, cu cine, dacă este vizitat de către persoane din afara redacției, care este identitatea acestora. Dacă Augustin Buzura, în virtutea funcției administrative pe care o are (secretar general de redacție), nu favorizează publicarea unor materiale necorespunzătoare, sau scrise de elemente cu antecedente politice sau /ori penale. Dacă el personal nu scrie sau încearcă să scrie astfel de materiale. Informatorul ne va ține la curent cu evoluția romanului la care lucrează. Sarcină permanentă.*

3. *Întrucât deținem date că Augustin Buzura lucrează la un roman în care ar intenționa să aducă critici sistemului de viață socialist, mai „tari“ decât în Absenții, principala sarcină pe care ne-o propunem este să prevenim publicarea ei și să o obținem înainte de a o prezenta Editurii Cartea Românească din București. Dacă totuși,*

prin măsurile pe care intenționăm să le întreprindem cu ajutorul informatorului „Brătescu“, nu vom reuși să-l obținem, vom raporta la Direcția a I-a București pentru a le solicita concursul, urmând să-l obținem de la editură. Termen: 1 septembrie 1971.

4. Dacă vom stabili că la domiciliul sau locul de muncă a lui Augustin Buzura se întâlnesc în mod curent anumite elemente și că poartă discuții nesănătoase vom lua măsuri de a instala măsuri tehnice în locul respectiv. Termen: 10 septembrie 1971

5. Prin informatorul „Bihoreanu“ vom lua măsuri de a preveni publicarea oricărui material necorespunzător pe care Augustin Buzura va încerca să-l strecoare în publicațiile locale. La nevoie, prin el putem preveni și publicarea romanului respectiv, la care ne-am referit mai sus. Totodată vom intra, prin același informator, în posesia materialelor respinse. Prin informator vom preveni și publicarea materialelor necorespunzătoare ale unor legături de ale lui Augustin Buzura. Sarcină permanentă.

6. Deoarece îl cunosc personal pe Augustin Buzura și am purtat cu el în mai multe rânduri discuții pe marginea unor probleme politice și de orientare literară, voi continua contactarea lui pentru a-l ține sub influență și, dacă va fi posibil, pentru a-l determina să renunțe la anumite teorii, discuții sau chiar acțiuni potrivnice, mai ales în privința renunțării de a mai scrie materiale potrivnice. În acest caz se va porni de la eșecul pe care l-a avut recent din această cauză cu romanul Absenții. Sarcină permanentă.

În funcție de evoluția desfășurării acțiunii de urmărire a lui Augustin Buzura vor fi întreprinse și alte măsuri ce se vor impune, urmând să informăm periodic organele de partid cu rezultatul și să raportăm forurilor superioare“.

Șeful biroului
Lt. col. Matei Teodor

Ofițer specialist III
Mr. Oprea Florian

În *Jurnalul* din 17 martie 1988 mai descopăr însemnările lui Mircea Zăciu despre posibila mea participare la o reuniune foarte importantă, organizată de Ministerul de Externe francez, la Paris, reuniune consacrată identității culturale europene și unde, firește, iar n-am fost invitat pe drept. „*Sfori trase de Micaela Slăvescu, care vrea să-l împingă pe G. pe plan «european», ce mai! Ei i se datora și invitația lui G. la conferința despre identitatea culturală, organizată de Ministerul francez de Externe. Francezii îl invitaseră mai întâi pe Jean, dar – la București – sub influența ocultă a doamnei M.S., numele lui J. a fost schimbat cu al lui G. Cum a decurs «conversația» din micul salon, G. neștiind să spună nici o frază, doar prin translația doamnei M.S.!*“

Despre „lucrătura“ doamnei Slăvescu, în casa căreia avusesem șansa să mă întâlnesc cu ambasadorul Franței, am aflat după mai bine de un deceniu, dar Ion Pop, n-am nici o îndoială, fusese informat chiar atunci! În cartea sa: *La Fin de Ceaușescu, Histoire d'une Revolution*, apărută în 1996, la *L'Harmattan*, ambasadorul Franței de atunci, E.S. domnul Jean-Marie Le Breton, vorbind despre opoziția regimului comunist de la noi, amintea printre alții și pe un „*médecin romancier, le meilleur peut-être de sa generation, Augustin Buzura...*“ Aceasta era părerea domniei sale și n-am nici o îndoială că ea a atârnat cel mai mult în luarea deciziei de a fi invitat. Nici atunci, în locuința doamnei Slăvescu, și nici în alte împrejurări, când am avut prilejul să-l întâlnesc, nu am pomenit și nu a pomenit numele criticului, poetului și profesorului Ion Pop. În ceea ce mă privește, nu pot uita contribuția deosebită a domnului Le Breton la sprijinirea unui foarte important disident, cel mai important după opinia mea, bunul meu prieten Mihai Botez, și faptul că ambasadorul Franței și-a periclitat chiar și cariera diplomatică pentru a-l ajuta. După cum se poate vedea, lumea era mult mai mică decât și-o imaginase Mircea Zăciu! Cât despre incapacitatea de a spune măcar o frază în limba lui Camus, în afară de faptul că aș fi putut vorbi mai înainte cu domnul Le Breton, ipotază care-i lipsește lui Zăciu, aș cita un

alt document descoperit în același bogat dosar de securitate, în care se pomenește și despre niște cărți confiscate la frontieră. Oricât aș fi fost de snob, asemenea cărți, foarte scumpe, și nu numai pentru puținii mei bani, nu-mi permiteam să cumpăr numai și numai de dragul de a avea în casă și niște autori în franceză! Ca să nu mai spun câte cărți în franceză mi-a împrumutat chiar profesorul! Îmi amintesc de *Gândirea captivă* a lui Czeslaw Milosz, de exemplu. Sigur, nu sunt nici pe departe un bun vorbitor de franceză, dar cititor am fost și, sper, să rămân. Erau multe cărți esențiale pe care nu am avut răbdarea să aștept până vor fi traduse și în limba română! Mai ales că doream să aflu cum se scrie și cum se gândește în lume în anii când eforturile oficialității de a ne izola deveniseră mai mult decât brutale.

MINISTERUL DE INTERNE

*Direcția de pașapoarte,
evidența străinilor
și controlul trecerii frontierei
Nr. 605/S/936.678 din 26.02.1975*

SECRET DE SERVICIU

Exemplar nr. 1

*Către,
INSPECTORATUL JUDEȚEAN CLUJ-NAPOCA
AL MINISTERULUI DE INTERNE
– Tov. inspector șef –*

Vă comunicăm că în ziua de 19.02.1975, la controlul vamal de intrare în țară prin P.C.T.F. Otopeni, cetățeanul român Buzura Augustin, născut la 09.09.1938, pașaport de serviciu nr. 44554, cu domiciliul în Cluj-Napoca, str. Unirii nr. 3, ap. 26, care a fost trimis în străinătate pentru documentare de către Consiliul Culturii și Educației Socialiste, i-au fost confiscate un număr de 12 (douăsprezece) cărți scrise în limba franceză și 5 publicații intitulate „Limite“ editate la Paris în limba română, după cum urmează:

1. *Lolita* de Vladimir Nabokov;
2. *Precis de Decomposition* de Emil Cioran;
3. *Tentation d'exister* de Emil Cioran;
4. *Le docteur Jivago* de Boris Pasternak;
5. *Les droits de l'écrivain* de Alexandr Soljenitsyne;
6. *Essai d'autobiographie* de Boris Pasternak;
7. *Contre tout espoir* de Nadejda Mandelstam;
8. *Cahiers de l'est revistă trimestrială nr. 1/75*;
9. *L'archipel du Goulag – 4 bucăți –* de Alexandr Soljenitsyne.

Din publicațiile „*Limite*“ sunt următoarele numere: 10/72; 12/73; 13/73; 16/74 și 17/74.

Cărțile și publicațiile sus-menționate au fost trimise Unității militare 0920 București.

ȘEFUL DIRECȚIEI
General-maior, Romeo Popescu

Despre reuniunea „Gulliver“, din 1987, Amsterdam, mult pomenită în *Jurnal*, – și la care Zaciu iarăși se întreba cum voi face față – cred că documentele ce urmează vor fi mai convingătoare decât toate explicațiile mele. Iată ce spune, în iulie 1996, principalul organizator al acestei întâlniri, dl. Steve Austin, președintele Fundației Culturale *Felix Meritis*, un cunoscut om de cultură de talie internațională:

„Totul a început în decembrie 1987 la Amsterdam, când eu aveam responsabilități privind proiectul Amsterdam – capitala culturală a Europei. Dar de fapt putem merge chiar cu doi ani mai în urmă, în 1985, la Budapesta. Acolo se desfășura forumul cultural, rezultat al acordului de la Helsinki, la care participau politicieni, tehnocrați, artiști și intelectuali, pentru a discuta, evident, despre implementarea acordului de la Helsinki privind facilitarea liberului schimb cultural între persoanele din țările comuniste, în acea vreme, și cele ne-comuniste. În timpul aceluia forum, propunerea Republicii Federale Germania, prezentată de scriitorul Günter Grass, a fost de

a crea o platformă pan-europeană. Unul dintre cele șapte puncte ale acestei platforme era liberul schimb de idei dintre artiștii și intelectualii din întreaga Europă. Dar în acele zile, deși acea platformă făcea parte din protocol, guvernul german nu a făcut prea multe pentru a pune în practică ceea ce a propus Günter Grass ca artist, ca intelectual. Așa că am hotărât să-l contactez direct pe Günter Grass, după ce l-am citit prin ziare, fiind și foarte iritat de faptul că guvernul german se juca de fapt cu artiștii, doar de dragul de a părea mai cultural. Am decis de comun acord că vom organiza o întâlnire cu artiști, intelectuali care trăiesc în diferite țări din zona comunistă și cea occidentală, în calitatea lor de indivizi valoroși și nu ca reprezentanți ai țărilor din care provin. Prin contactele noastre informale am încercat deci să-i adunăm pe toți acești oameni în jurul unei mese la Amsterdam și am reușit să aducem oameni din toate țările, mai puțin Albania și Republica Democrată Germană. Așa că, în 1987, în jurul acestei mese se afla și un român: Augustin Buzura. Acești oameni adunați la Amsterdam, în jurul unei mese de pe o terasă a Hotelului Hilton care a sponsorizat întreaga acțiune, au decis împreună după o săptămână de discuții că ar trebui să pună bazele unui grup de lucru informal intitulat „Gulliver“, acesta fiind într-un fel alt nume pentru visul lui Günter Grass. Și acesta încă mai funcționează și astăzi, s-a extins și am avut diverse întâlniri restrânse în care aceste platforme pan-europene au fost discutate. De exemplu, la Petersburg în 1990, la Istanbul în 1993, la Berlin, la Paris, chiar la București, vorbim cu prietenii de aici pentru a afla dacă agreează ideea de a organiza anul viitor, la zece ani de când a luat ființă „Gulliver“, o întâlnire generală a acestei rețele. Ne gândim să aducem la București, timp de o săptămână, aproximativ cincizeci de artiști, de intelectuali marcantți din toată Europa, din peste treizeci de țări. Vor fi invitați și câțiva prieteni români foarte apropiați. În timpul zilei vor avea loc sesiuni de lucru închise, dar seara, cel puțin în patru din cele șase zile, vom organiza dezbateri publice cu cei interesați. Proiectul va fi realizat datorită legăturii pe care o avem cu Augustin Buzura, dar și alți

prieteni ai noștri din România ne vor sprijini, fiind în permanentă legătură cu biroul nostru din Amsterdam. Tema acestei întâlniri va fi stabilită prin intermediul aceleiași rețele informale pe care am dezvoltat-o. Și totul se va lega desigur, de subiectele acute la ora actuală în România și în cultura europeană, cum ar fi: rolul individului, progresul societății civile, probleme între state, religie etc. Dar toate acestea vor fi definite în timp și cu ajutorul sugestiilor primite de la membrii rețelei (...) Atâta timp cât Augustin Buzura este președintele acestei fundații, el poate folosi resursele și energiile de care dispune, dar noi lucrăm cu persoane, cu prieteni. Dacă, de exemplu, Augustin Buzura nu ar mai fi în fundație, dialogul nostru cu organizația respectivă nu ar mai fi atât de interesant, poate. Este deci foarte important să subliniez faptul că în timpul șederii noastre la București ne raportăm la oamenii pe care-i întâlnim ca individualități. Nu vorbim cu organizații și nu putem fi văzuți ca exponenți ai altor organizații. Vorbim doar în numele nostru și acest lucru este absolut necesar pentru a avea un dialog inteligent în Europa. În opinia mea, organizațiile nu pot avea un dialog. Doar oamenii, indivizii pot dialoga“.

Participanții la reuniunea din Amsterdam (10–14 decembrie 1987) au fost: Pierre Vago, Giselher Klebe, Steve Austin, Mr. Almeida Faria, Andrei Bitov, Liesbeth Brandt Corstius, Augustin Buzura, Cevat Capan, Giancarlo de Carlo, Cornelius Castoriadis, Maurice Cranston, Per Olov Enquist, Hans Magnus Enzensberger, Henk van Galen Last, Jonas Friedrich Geist, Cesc Gelabert, Günter Grass, Madeleine Gustafsson, Václav Havel, Klaus Huber, Robert Jungk, Danilo Kiš, Tadeusz Konwicki, Paal Lederer, Kurt Mätzig, Edgar Morin, Åse Marie Nesse, Ljubisa Ristič, Henrik Stangerup, Andrei Wosnessenski.

În caietul de prezentare a participanților, despre subsemnatul s-au scris următoarele: „Augustin Buzura is the most important critical writer in Romania. His novels provide a tragic picture of everyday life and tell a somber story about the Stalinist Fifties. His novels concentrate on the honest intellectual (doctor, artist, reporter) who – despite the

risks – wants to determine the truth and make it known. Buzura balances on the brink of being a dissident and repeatedly manages to get his new novels published by exerting pressure and thanks to his great reputation. He is also editor of the literary magazine «Tribuna»¹

Comunicarea pe care am prezentat-o atunci și nu am publicat-o niciodată nu are vreo legătură cât de firavă cu însinuările pe care le face Zăciu în însemnarea din 26 noiembrie 1988:

„...G., care pleacă în Olanda. M(arian Papabagi – n.n.) i-a făcut un text sau i l-a rafistolat, deși el pretindea că plecând ca simplu „turist“ n-ar avea voie să ia cuvântul la Congresul european inițiat de Günter Grass. În stilul lui, mereu contradictoriu, mă anunță de fapt că pleacă cu o mașină prin RFG după ce vorbise anterior mereu de un zbor București–Paris, cu escală, pentru a ajunge apoi la Amsterdam. Îmi mai spune că după-masă e „invitat“ la șeful savakului local, cum mi-ar comunica despre cafeaua luată împreună cu un coleg! Cine să-l mai priceapă!”

Savakul = Securitate, în traducerea lui Zăciu. La „discuții“ eram convocat periodic, uneori în sediul Securității, alteori la diverse hoteluri. Aceste întâlniri nu le-am refuzat niciodată, deoarece cu această ocazie aflam ce știu ei despre mine, care este obsesia lor în legătură cu mine, și mai ales cât de mult am întins coarda. Uneori îmi explicau „pe înțelesul meu“ rostul unor hotărâri – absurde! – de partid. Alteori, dorind să mă stârnească, îmi șopteau ca din întâmplare ce a spus X sau Y despre mine și astfel, fără să-și dea seama, îmi confirmau numele turnătorului. Dar nu spuneam nici din greșeală vreun cuvânt rău despre acei X sau Y, deoarece nu doream să

---

¹ Augustin Buzura este cel mai important scriitor cu atitudine critică din România. Romanele sale oferă o imagine tragică a vieții cotidiene și spun o poveste sumbră despre anii stalinisti '50. Romanele sale se concentrează asupra intelectualului onest (doctor, artist, reporter) care – în ciuda riscurilor – dorește să afle adevărul și să-l facă cunoscut. Buzura este permanent pe punctul de a deveni disident, dar reușește de fiecare dată să își publice noile romane datorită tenacității și reputației sale deosebite. Este de asemenea editor al revistei literare „Tribuna“.

mă transform în turnător involuntar. Odată, în camera respectivă, am venit cu servieta burdușită – cărți, ziare, pâine, conserve etc. – și, ofițerul respectiv m-a rugat să o scot afară: credea că vreau să-l înregistrez, cum făcea el cu mine: de fiecare dată auzeam clicul reportofonului. L-am asigurat că nu am nici un aparat dar n-am fost crezut și discuția a luat sfârșit foarte repede. Înainte de a pleca în străinătate, mă asigurau că au oameni peste tot în lume și, dacă mai vreau să fiu reprimat în țară, e bine să fiu atent.

Iată, așadar, textul comunicării incriminate în al cărui stil sper că sunt ușor de recunoscut:

„Deși despre secolul nostru se spune, printre altele, că este cel al informației, al comunicării ultrarapide, spre marele meu regret, n-am reușit să iau cunoștință de propunerile lui Günter Grass – care mi se par extrem de importante – decât cu foarte puțin timp în urmă și doar printr-un rezumat ce mi-a fost remis de Institutul Olandez de Teatru. Vina acestei întârzieri îmi poate fi, neîndoielnic, imputată dar, într-o oarecare măsură și secolului acestuia atât de nedrept în privința unora și care, din neatenție sau ignoranță, ar putea să devină față de toți, căci istoria a dovedit din plin nu numai că nu putem prevedea trecutul, dar nici măcar viitorul, iar uneori survin perioade de eclipsă, de glisări dramatice spre începuturile umanității! Și cum împrejurările m-au obligat să cunosc direct asemenea capricii ale istoriei, cred că – pentru ceea ce intenționez să propun aici – este foarte important să subliniez strânsa legătură dintre cultură și libertate. Orice om care și-a însușit o cultură și-a însușit și libertatea, or unitatea culturală europeană este de asemenea legată de libertate prin toate nuanțele sale, libertate pe care nimeni nu și-o dobândește o dată pentru totdeauna, căci ea trebuie să fie neîncetat apărată și, acolo unde lipsește, impusă.

Cultura nu are, practic, frontiere căci, deseori, cu prețul a numeroase dificultăți și a unor sacrificii foarte mari, izbuteste să le depășească; țările, dimpotrivă, sunt demarcate de granițe, de altfel, vor avea totdeauna, și, dincolo de limitele geografice – altădată foarte permeabile sau

măcar indiferente schimburilor culturale sau de orice altă natură – există azi altele: politice, filosofice și, mai ales, lingvistice. Acestea din urmă au fost și continuă să fie un obstacol important pentru cunoașterea adevărată a culturilor exprimate într-o limbă de circulație restrânsă. A venit vremea să trecem de la vorbe la fapte pentru ca unitatea culturală europeană să nu se transforme într-o amintire sau într-un subiect de aspirație neîncetată pentru câteva persoane lucide. Așa-zisele schimburi culturale există, desigur, dar nu sunt în general decât formale, superficiale, fără consecințe practice sau ecouri durabile, un fel de dialog amabil între surzi și orbi sau un fel de teatru scris și interpretat de oamenii politici pentru oamenii politici. Primăvara (de la Praga, n.n.) despre care s-a vorbit a fost prea scurtă; a existat, există mai curând o iarnă în care se regăsesc și câteva zile de primăvară, din nefericire prea puține pentru a topi stratul de gheață acumulat odată cu Yalta.

«Utopia concretă» propusă de Günter Grass: Fundația Culturală Europeană mi se pare o idee extraordinară ce trebuie neapărat să ajungă să se concretizeze. Ținând cont de scopurile sale, așa cum au fost ele schițate, fundația ar putea reprezenta o certitudine într-o Europă în care schimburile culturale, cunoașterea adevărată a valorilor spirituale ale tuturor popoarelor depind de capriciile politice sau, pe agendele atâtor politicieni, sunt trecute la capitolul etc. Fundația trebuie să se înființeze imediat, eventual într-o țară neutră – Austria îmi pare a fi o alegere foarte bună – chiar dacă va trebui să-și regleze pe parcurs mecanismele de funcționare. Ea ar trebui să dispună, în afara unui post de radio, a unei televiziuni și a unei publicații culturale – toate acestea posedând și infrastructura necesară – și de o editură al cărei consiliu editorial să fie compus din scriitori de prestigiu. Prin traducerile care ar fi publicate aici, într-una sau mai multe limbi de circulație internațională, această editură ar contribui la o veritabilă cunoaștere a valorilor spirituale ale țărilor ce nu au mijloacele materiale necesare pentru impunerea propriilor valori sau în care, din motive lesne de închipuit, pentru moment, cultura nu figurează pe

lista lor de priorități. O editură ar contribui semnificativ la îndepărtarea sau măcar la slăbirea barierelor lingvistice, politice etc. și, lucru foarte necesar, ar permite afirmarea personalităților al căror cuvânt ar cântări greu în apărarea libertăților și drepturilor fără de care omul nu s-ar putea numi om. Ar fi o falsă unitate aceea care ar ignora ori exclude «culturile minore». Valorile, marile talente apar în cele mai ciudate părți ale lumii după legi neștiute, chiar acolo unde te-ai aștepta mai puțin, dar cunoașterea lor ține, în bună măsură, și de limba și zona geografică în care s-au născut și trăiesc. Ar putea să mi se replice că orice scriitor are acces la orice editură a «marilor puteri» culturale. Nu este chiar adevărat sau, cel puțin în teorie, fiindcă în Est scriitorul nu are mijloacele necesare să-și traducă opera într-o limbă de circulație internațională și, uneori, nici măcar posibilitatea să obțină suma de bani necesară cumpărării unui bilet pentru drum. Și nu în numele unei echități greșit înțelese – căci în literatură nimeni nu are nevoie de caritate – ci în vederea a ceea ce s-ar putea numi o «nouă ordine culturală» mă încapățânez să susțin că în aceste țări, în România ca și în necunoscutul nostru Est, există mari valori și oameni de reală cultură, că aceste valori fac parte integrantă din cultura europeană, că nu ar putea exista, în plan cultural, un alt raport de forțe decât cel ce se întemeiază pe valoare și că – pe cât posibil – trebuie create premisele unor șanse egale pentru scriitorii a căror limbă nu este una de circulație internațională.

De altfel, cât privește universalitatea, și limbile își au soarta lor. În zilele noastre, mari limbi de cultură (ca italiana, pentru a nu da decât un simplu exemplu ilustru) au un statut de limbi întrucâtva marginale, franceza și-a văzut diminuată aria de răspândire iar germana este, pentru numeroase motive, destul de departe de universalitate și nu știm ce ne va aduce ziua de mâine. Să nu credem așadar că doar limbile «minore» au nevoie să fie apărate așa încât un proiect care pleacă de la ideea unei Europe acoperind tot spectrul pluralităților ce o compun nu ar putea fi îndeplinit de o societate de binefacere. Acest proiect ar dezvălui adevărata față a Europei, ale cărei trăsături

distinctive nu sunt urmarea doar a contribuției Vestului sau Estului, a Nordului sau a Sudului, ci a ansamblului pe care-l formează. De altfel, Europa culturală nu are nevoie de această geografie simplistă! Nu ești european numai dacă trăiești la Londra sau la Paris! Și nici provincial dacă locuiești la București sau Atena! Nu este cazul să citez aici numele scriitorilor sau artiștilor români, dar, pentru a nu mă cantona în abstracțiuni, aș adăuga că o țară care a dat semnalul avangardei nu poate fi lipsită de interes; Brâncuși, Eliade, Cioran, Ionesco nu au apărut de nicăieri. Cred că toate culturile „minore“ ale Europei pot veni cu exemple de acest gen. O editură ar contribui la difuzarea tuturor valorilor europene autentice, în toate zonele geografice ale continentului. Numeroși dintre cei care lucrează în presa scrisă sau vorbită din această parte a Europei în care ne aflăm, nu se interesează, atunci când e vorba de Est sau Sud-Est, decât de ceea ce pot fotografia, filma sau intervieva pe loc, imediat, și trec prea ușor peste fenomenele de profunzime, peste cultura care le creează și se apără în împrejurări deloc ușoare, peste eforturile, uneori disperate, ale atâtor scriitori de a se opune morții psihice, agresivității și ignoranței. Și spunând asta mă gândesc și la una din numeroasele atribuții ale revistei literare despre care s-a vorbit.

În fine, Fundația ar putea acorda burse scriitorilor interesați de anumite zone culturale europene sau celor care sunt lipsiți de posibilitatea de a se informa despre realitățile culturale fără să beneficieze de un astfel de sprijin și ar putea să ofere un premiu literar care i-ar spori prestigiul și autoritatea.

Pentru moment n-aș putea spune mare lucru despre relațiile Fundației cu diverse instituții sau despre organizarea sa, cel mult că este importantă găsirea de mijloace financiare a căror proveniență să nu-i lezeze independența morală.

Cred că Fundația trebuie să fie cât mai repede creată deoarece am convingerea că este o urgentă nevoie să fie apărută unitatea culturală europeană, că aceasta nu se

poate realiza decât prin fapte concrete și că există un început în toate“.

Trebuie să mai spun că la aceste întâlniri, mai importante decât cuvântările sunt discuțiile din pauze și, în general, din afara programului oficial. Mă gândesc, de pildă, la câte întrebări despre greva muncitorilor brașoveni am avut de răspuns și, în egală măsură, despre un subiect foarte la modă în zvonistica românească : iradierea opozanților, care părea credibilă datorită unui caz celebru – Gheorghe Gheorghiu-Dej. La întoarcerea în țară, n-am vorbit aproape nimic despre cele discutate acolo sau despre personalitățile întâlnite, pentru că mă interesa să fac treabă, nu să flecăresc în buna noastră tradiție, mai ales că, pe toate căile, *Savakul* dorea să afle dacă am vorbit cu Monica Lovinescu sau Virgil Ierunca, permanentele lui obsesii. Sigur, fără ei era teribil de greu în Franța, aproape imposibil, dar cui să-i spui asta, în câți puteai avea încredere? Cum să spui că, de fapt, în orice parte a Europei te-ai fi aflat sfaturile lor erau foarte necesare? Cât despre Zăciu, oricum nu m-ar fi crezut. N-am să uit niciodată replica lui Marian Papahagi, după ce i-a citit *Jurnalul*: „*Va trebui să ne adunăm odată toate personajele pentru a-i explica autorului ce s-a întâmplat în realitate în diversele situații descrise în Jurnal.*“

La una din reuniunile de la Amsterdam, în 1995, cred, am propus participanților ca sărbătorirea celor 10 ani de la constituirea grupului „Gulliver“ să aibă loc în România și, spre bucuria mea, am obținut câștig de cauză. Pentru a încheia acest capitol reproduc în continuare textul pe care l-am citit la deschiderea reuniunii din 1997:

„Este deopotrivă plăcut și impresionant să salut aniversarea a zece ani de la prima reuniune a grupului „Gulliver“, constituit într-o clipă a istoriei foarte diferită de cea de azi. Ne-a fost dat fiecăruia dintre noi să trăim momente cu totul extraordinare, unice în acești zece ani. Sub ochii noștri au căzut ziduri reale, psihice, politice și s-au destrămat dictaturi, Europa însăși arată altfel acum și

reprezintă altceva. Imperii ce păreau veșnice s-au spulberat și altele sunt acum cortinele spirituale, mișcările de idei, aspirațiile și obsesiile lumii europene. A căzut Cortina de fier, dar există altele, spirituale, economice, politice, pe care noi, cei din Est, le simțim cu prisosință. Îmi amintesc cu emoție de prima noastră reuniune în 1987, la Amsterdam, când Václav Havel se afla în închisoare, când în România totalitară aveau loc primele semne ale opoziției sociale anti-comuniste prin greva de la Brașov, când intelectualii care au fondat familia „Gulliver“ aveau ca scop militantismul pentru democratizarea societăților, protecția disidenților din Est și afirmarea ideilor nobile ale europeismului cultural și al societăților deschise. Mărturisesc că nu am fost un vizionar. Nu am crezut că pe parcursul vieții mele comunismul, cel puțin în enclava totalitară care era România, va cădea. Eram pregătit pentru o rezistență lungă, prin scris. Altul este contextul în care ne punem acum întrebările.

În ciuda schimbărilor radicale apărute în structurile politice ale țărilor fost comuniste, idealurile noastre rămân și azi aceleași, căci libertatea și democrația trebuie nu doar cucerite, dar și apărate cu fiecare zi pentru ca obscurantismul de orice fel să nu mai poată câștiga teren într-o lume încă fragilă cum este cea a țărilor recent ieșite din noaptea comunistă. Brodski făcea distincție între un om eliberat și unul liber. Menirea noastră este să facem ca aceste societăți eliberate să devină cu adevărat libere în expresie și manifestări, să se integreze cât mai rapid în circuitele și organizmele europene și euro-atlantice moderne. Cu alte cuvinte, să contribuim la dispariția cortinelor care au mai rămas“.

Pomenisem o sintagmă care m-a urmărit mereu: *revenirea în țară*. Sigur că la fiecare punct de frontieră te așteptau vajnicii apărători ai ideologiei, oameni care te controlau peste tot, inclusiv în ghetete și în căptușeala umerilor hainei, dar nu la ei m-am gândit când am pomenit sintagma respectivă... Înaintea oricărei plecări îmi era pomenită la sfârșitul fiecărei discuții, așa, printre altele, posibilitatea de a fi oprit la frontieră... Știau probabil că era singura amenințare de care îmi păsa cu

adevărat. Mai ales când o aduceau în discuție și oameni de a căror părere țineam seama sau, oricum, eram interesat, oameni care ar fi putut să știe adevărul: Gogu Rădulescu, printre alții. Drumul spre Amsterdam, via Heidelberg, din noiembrie 1989, l-am făcut cu sentimentul că era chiar ultimul. Teama că nu mă voi putea întoarce mă obseda pur și simplu, așa că am luat o decizie ciudată, singura, însă, care mă liniștea: să caut filiere clandestine de intrare în România și, spre norocul meu, după lungi și ciudate aventuri, am găsit trei, însă mult prea scumpe pentru posibilitățile mele financiare. Dar chiar și așa, din moment ce existau, mă împăcasem cu gândul că mai devreme sau mai târziu, când voi reuși să procur cele zece mii de mărci, îmi vor fi utile și mie.

Adunasem cu greu primele patru sute, dar era un început care mă mulțumea. Nu plec din țară când vor ei, ci când voi dori eu! – aceasta era obsesia mea. Nu vreau să comentez acum câte candori, naivități și îndârjiri inutile mă chinuiau în acei ani. Cumplitul sentiment de a nu putea comunica până la capăt anumite lucruri, neîncrederea, incertitudinea, deruta care ne încerca înaintea oricăror gesturi erau marile izbânzi ale Securității. Frica, neliniștea, încrâncenarea de a nu te supune indiferent de preț, revolta uneori oarbă, irațională, dar adesea și lucidă își au, la cei din generația mea, rădăcini foarte vechi. Cu alt prilej, cred, am evocat prima amintire din foarte îndepărtata-mi copilărie: tata intrând ca o furtună pe ușă: „A început războiul“, a zis, „orașul e plin de refugiați cehi!“ Venise de la uzina din Baia Mare unde lucra, iar pe atunci țara noastră avea la nord frontieră cu Cehoslovacia. A urmat Dictatul de la Viena, partea mea de lume intrase în componența Ungariei, astfel că am fost obligat să aud despre instalarea unei administrații străine cele mai incredibile povești, dar și să-mi văd tatăl trăgând în jug alături de alți țărani sau săpând, sub amenințarea armelor, tranșee în satul vecin. N-au întârziat să apară căruțele cu evrei purtând stele galbene, duși pe drumul morții spre Auschwitz, printre cei mulți aflându-se și vecinii mei...

Din toată nebunia aceea presărată cu spaime și amenințări ale jandarmilor cu pene de cocoș la pălărie, se desprinde o scenă de disperare și revoltă. Nu avusesem cu ce să ne plătim impozitul, foarte mare de altfel, și după numeroase somații, au venit acasă primarul, notarul și perceptorul însoțiți de acei jandarmi de tristă amintire și au început să strângă, pe o pătură așezată în mijlocul casei, tot ce găseau în jur: perne, cearșafuri, pături, icoane, hainele de sărbătoare și ce mai era într-o veche și încăpătoare ladă de zestre. Tata, pentru a nu fi luat cu forța pe front, era ascuns ca și atâția alții în pădurile din vecinătatea satului și venea foarte rar pe acasă, mai mult noaptea, așa că mama era doar cu mine și cu fratele meu mai mic. Îmi amintesc bine cum de la lacrimi și implorări mama a trecut la amenințări și avertismente care i-a făcut să râdă. Spre surprinderea lor însă, a pus mâna pe coada măturii și a început să lovească la întâmplare până i-a scos din casă. I-a urmărit apoi până au părăsit curtea.

Cel mai mult a avut de suferit perceptorul care avea o discretă infirmitate la un picior. După ce l-a alungat și pe acesta, mama a început să plângă în hohote în vreme ce așeza lucrurile la locul lor. Îmi amintesc în treacăt și de plecarea trupelor horthiste, zgomotul infernal făcut de podurile dinamitate și fuga întregului sat în pădure de teama răzbunării celor ce, în derută, părăseau zona, apoi nopțile lungi, chinuite de foame și intemperii, zvonurile aduse de cei trimiși să vadă ce s-a întâmplat, dacă vin odată românii așteptați de atâția ani, apoi drumul reîntoarcerii în sat printre grenade, gloanțe, arme abandonate în pripă și cu drapelele românești scoase în sfârșit la lumină.

Abia ajunși în sat am văzut că, în locul trupelor române au apărut cele rusești, iar primul soldat care ne-a intrat în casă a făcut țandări icoanele mamei la care ea și noi țineam atât de mult. Răpăitul automatului și scrâșnetul sticlei lovite mi-au terorizat multă vreme visele... Ca și, mai târziu, mașinile Securității care, ani întregi, după miezul nopții, umpleau satul de groază. Tata era clasă

muncitoare, deci, teoretic, la adăpost, atâta doar că nopțile de noapte veneau să doarmă în podul casei noastre cei ce se temeau că ar putea fi arestați, inclusiv preotul...

Am fost singurul din sat care, în acel an, după ce s-au desființat cele șapte clase obligatorii, mi-am continuat școala în satul vecin. Dimineată de dimineată, iarna, pe niște geruri cumplite, trecând un deal și o pădure, ocolit ori evitat de mistreți și de lupi, uneori de turme de mistreți, însoțit de mama până în vârful dealului, la marginea unei păduri de stejar, unde se oprea și, cu felinarul în mână, aștepta până fluieram, semn că vedeam casele din satul vecin. Astfel adăugam fricii de Securitate și o altă frică, de tainele nopții, de fiare și de tot ceea ce ar mai putea ascunde ea, nu numai partizani, cum erau numiți cei ce fugiseră de comuniști, ci și suflete de copii nebotezați, fata pădurii sau alte spirite malefice despre care auzeam vorbindu-se mereu, diavoli cu cap de câine etc.

Cum să fi ocolit în proza de mai târziu toate aceste spaima care, cu trecerea timpului, s-au nuanțat, au primit nume concrete și, din păcate, au avut nesfârșite fapte care să le acopere, să le țină vii, obsedante? Și nu pot uita fanfarele minerești conducând pe ultimul drum atâția și atâția morți tineri, victime ale surpărilor, „copturilor“, sau ale silicozei. Ori victimele unor personaje sinistre cărora nu aveam cum să nu le fac loc în romane: *Văzându-mi pistolul îndreptat spre capul lui, E. s-a înscris de bună voie în Gospodăria Agricolă Colectivă*. Era atâta durere și furie în tot ce stăruia în sufletul meu încât nu mă puteam mulțumi să le comprim în niște schițoșoare ori textișoare pe placul celor incapabili să-și afirme deschis credințele sau să privească în față suferințele lumii în care își închipuie că trăiesc.

Citindu-mi dosarul m-am întrebat de când mă urmărea Securitatea? Din niște documente rezultă că din studenție, poate din 1960. Privind în urmă, îmi dau seama că putea să mă urmărească de oricând. Modul de reacție mi s-a nuanțat cu trecerea timpului, dar sentimentele de bază mi-au rămas neschimbate. Mai ales

revolta. Student fiind, făceam stagiul la Clinica Medicală I din Cluj, când în salonul 13 de la etaj a fost internat Lucian Blaga, cu un diagnostic foarte sever. Profesorul Aurel Moga ne interzisese să trecem pe etaj mai ales pentru că, așa cum se auzea, erau ultimele lui zile pământene. Am încălcat de câteva ori ordinul, firește, iar mai târziu mă revoltasem când, după trecerea în neființă, la Capela Clinicilor unde era expus, lumea nu se înghesuia să-i aducă ultimul omagiu celui mai important poet și filosof al secolului ce abia s-a încheiat.

Dacă în timpul vieții, multe pretinse personalități îl ocoleau pe stradă ca nu cumva să afle Securitatea că au relații cu el, partidul sau cei din echipa lui Beniuc, măcar mort, mi se părea că ar fi trebuit să aibă curajul să-l vadă... Făcusem mare agitație printre colegi și prieteni să plecăm cu un camion la Lancrăm unde urma să fie înhumat, dar în dimineața respectivă, pe la ora 5, mă pomenesc trezit de către portarul căminului. „Te caută un tovarăș de la cadre“, mi-a spus destul de speriat. Vocea lui nu lăsase loc ezitărilor deși mie mi s-a părut o glumă proastă. Am coborât și cetățeanul care mă aștepta, mi-a spus pe un ton ce nu admitea replică: „Sunt de la *cadre*, îmbracă-te și vino cu mine“. „Dacă nu cumva te-ai angajat în noaptea asta, i-am spus, deoarece pe cei de la *cadre* îi cunosc bine.“ „Nu mă pune în situația să te iau pe sus“, mi-a răspuns, și atunci am înțeles cine este și că nu există cale de întoarcere. I-am spus colegului meu de cameră, Vasile Rus, unde plec și l-am rugat, în caz că nu mă mai întorc, să-mi adune hainele și ce mai aveam și să le trimită acasă. Într-un fel repetasem cuvintele altui coleg de cameră, arestat cu doi sau trei ani în urmă.

Am fost dus la cunoscutul sediu al Securității din strada Traian și ținut până seara, fără hrană, fără nimic, doar cu un pahar cu apă de care nu mă atinsesem. Undeva la subsol, așezat în apropierea ușii, la o măsuță, cu o veioză puternică orientată spre mine, încercam să deduc din întrebările lor, căci interlocutorii mei se schimbau, de ce sunt acolo, ce au cu mine și cât

intenționează să mă țină. Nu răspundeau nedumeririlor mele, de ce sunt acolo, ce vină am, dar erau interesați să afle ce cred despre filmele sovietice din oraș, cum interpretez anumite pasaje dintr-o cuvântare a lui Hrușciiov abia publicată în „Scânteia“, căci premierul sovietic avea mania citatelor din Biblie și, tocmai cu o zi înainte, într-un grup de prieteni, nu avusesem păreri bune despre relația lui Nichita Sergheevici cu realitatea din țara vecină și prietenă, ca să utilizez cea mai la modă sintagmă pe atunci. Mi-e greu să uit furia proletară cu care îl trata conducerea filialei Uniunii Scriitorilor pe marele nostru poet Lucian Blaga, dar și meschinul necrolog publicat în revista la care aveam să lucrez peste patru ani. Am aflat foarte târziu, peste câteva luni, când iarăși făcusem ceva ce i-a nemulțumit, că fusesem dus acolo pentru a nu merge la Lancrem, cum ne înțelesesem un grup de prieteni, din care nu lipseau Ioan Alexandru, Ion Papuc, Gheorghe Pituț și alții...

Dar confruntările adevărate aveau să vină ceva mai târziu și au durat exact trei decenii. Nu vreau să vorbesc despre ele și nici nu simt nevoia să mai adaug ceva paginilor referitoare la *Jurnalul* lui Zaci. Dacă ar fi în viață, probabil că aș avea mai multe de spus... Din nefericire, lipsește nu numai el, ci și câteva din personajele principale ale cărții lui. Nu ne mai putem aduna toate personajele, cum sugera Papahagi, pentru a-i explica autorului ce s-a întâmplat cu adevărat în diversele împrejurări despre care acesta a scris. A dispărut și Marian, singurul care era în măsură să-i atenueze excesele temperamentale și să reorienteze lucrurile pe făgașul lor normal. Aș vrea să pariez neapărat că nu am făcut aceste observații din nevoia de a-mi adăuga mie sau cărților mele calități pe care Mircea Zaci nu le-a găsit. Am dorit să corectez, cu ajutorul documentelor, niște erori pe care temperamentul și modul său de a vedea lumea l-au determinat să le facă. Nu am fost nici laș, nici egoist, nici mincinos și nici nu mi-am înșelat în vreun fel prietenii și foarte numeroșii cititori. Am făcut cum m-am priceput

mai bine și tot ce mi-a stat în putință să mă simt liber și să spun ori să strig ceea ce credeam că trebuie să se audă, într-o lume deviată, chinuită de minciună, sărăcie și ignoranță.

Deseori am greșit, dar niciodată cu bună știință. De aceea, nu am nevoie de greșeli pe care nu le-am făcut, de vorbe pe care nu le-am spus sau de întâmplări la care nu am participat. Asta-i tot. Ultimul volum al *Jurnalului* a apărut târziu, în 1998, iar eu l-am citit și mai târziu, „departe de lumea dezlănțuită“, într-o clinică vieneză, după ce însemnările care mă priveau îmi fuseseră povestite. N-am fost surprins, îi știam modul de reacție, foarte mulți ani fuseserăm nedespărțiți; în plus, avusesem timp să observ că nu puțini semeni de-ai noștri nu reușesc niciodată să vadă ce ai făcut pentru ei, ci ceea ce nu le-ai putut face. M-am gândit însă atunci că în zilele când și-a revăzut însemnările se aflaseră foarte multe lucruri despre Securitate, microfoane, activiști, turnători, destinul unor cărți etc. Apăruseră și niște volume din *Cartea albă a Securității* în care practicile acesteia, inclusiv din lumea literară, erau ilustrate cu destule documente și, din unele, nu lipseam nici eu.

N-aș fi dorit să renunțe la nimic din ceea ce a scris, dar niște asteriscuri, puține, câteva precizări la subsolul paginii, probabil că s-ar fi convenit, și nu neapărat la însemnările despre mine. Erau personaje care, la ora aceea, nu se mai puteau apăra. Cu excepția a două documente, voi opri deocamdată reproducerea altora din *Dosarul de urmărire informativă*, deși îmi dau seama că o selecție de câteva sute de pagini din multele existente nu ar fi lipsită de interes. Poate că într-o zi se vor descoperi și paginile absente, punctul de vedere al unor securiști și turnători despre cele întâmplate în ultimii ani prerevoluționari și, mai ales, comentariile pe marginea unor romane. Spun asta gândindu-mă la referatele unor critici reputați care, la adăpostul certitudinii că textele lor nu vor fi făcute publice niciodată, au scris niște comentarii mai brutale decât ale securiștilor. Împrejurările m-au aju-

tat să le cunosc imediat după ce au fost scrise, deoarece diverse *filtre* aflate pe traseul apariției unei cărți, mi le arătau pentru a se apăra: „Ce vrei să fac eu, dacă bunii tăi colegi scriu asta?” Iar după ce au apărut cărțile, securiștii au ajuns să-i urmărească până și pe cititorii care aveau opinii diferite de ale lor! După ce am publicat *Absenții*, de pildă, am citit notele unor milițieni cărora li se ceruseră informații despre o persoană care-mi scrisese!

Cum poți să-i ierți? – aud o întrebare care i-a urmărit pe mulți. Poate că mai târziu îmi voi învinge greața. O greață imensă. I-am simțit mereu, pretutindeni: în aer, în apă, pe uscat, în baie, în pat, oriunde.

DEPARTAMENTUL
SECURITĂȚII STATULUI
U.M.0672/București

STRICT SECRET

13 decembrie 1989

*Notă privind filajul cu intermitență al numitului
Augustin Buzura poreclit „OȘANUL”, cetățean român,
cu domiciliul în municipiul Cluj-Napoca,
Efectuat în ziua de 12 decembrie 1989,
între orele 19,30–23,00*

*La nota telefonică nr... din....., urmată de cererea de
filaj nr.... din....., prin care ați solicitat stabilirea activității
și comportării pe timpul șederii în capitală, vă comunică:*

*Activitatea obiectivului. La ora 19,30, „Oșanul” a
intrat împreună cu actorul Ovidiu Iuliu Moldovan și au fost
așteptați de un individ și o individă, care au venit cu auto-
turismul Dacia 1300 cu nr. 1-B-735. După ce au luat бага-
jele („Oșanul” o geantă de voiaj și o sacoșă de umăr, ambele
de culoare neagră), au mers cu toții la autoturism și s-au
deplasat până în Piața Sfinții Voievozi. Aici, „Oșanul” a
coborât, având bagajele asupra sa, și a mers la adresa
cunoscută din str. Sfinții Voievozi nr. 39 (dr. Ștefan
Boeraș), ora fiind 19,55. Până la ora 23,00, când filajul a*

fost întrerupt, obiectivul nu a mai ieșit de la adresă. Filajul continuă.

*Locțiitor comandant de unitate,
Idescifrabil
A.S.R.I., Fond „D“, dosar nr. 10966,
vol. 17, f.178*

Cunosc foarte bine biografiile unora din cei ce m-au turnat. Unul s-a sinucis, alții au devenit alcoolici, cei mai mulți, din cei 56 (cincizeci și șase!), s-au ratat chiar dacă au scris câteva cărți. Câțiva par a fi deocamdată pe cai mărișori sau chiar mari. Dacă voi mai avea timp poate că voi scrie un roman. Ideea este mai veche, cu mulți ani în urmă, am încercat în *Orgolii* să reproduc însemnările unui turnător, însă după ce am parcurs câteva „surse“, mi-am dat seama că merită să încerc mai mult... În rest, nu vreau să ies la bătaie cu rănille. Cu cât ai suferit mai mult, cu atât mai puțin pretinzi, spunea Cioran. Când crezi în ceva, nu aștepți nici aplauze, nici beneficii de vreun fel. Ai făcut ceea ce ai făcut pentru că ți-ai respectat convingerile, pentru că ai crezut că poți să fii util ca scriitor. Aș vrea să extrag dintr-o conferință a marelui regizor polonez Andrezi Wajda un răspuns, după mine singurul corect, la întrebările celor ce n-au străbătut timpul cu ochii închiși, dar și la ale celor ce, la cerințele aceluși timp oribil, nu au putut răspunde cu fapte, foarte mulți la noi, din păcate. Spunea Andrezi Wajda: *A meritat, așadar, efortul atât de mare depus în realizarea de filme și scrierea de cărți care să revendice o mai mare măsură de libertate și adevăr? Eu cred că acești ani nu pot fi pur și simplu radiati din memorie! Din toate aceste cărți, de pe ecranele și scenele poloneze din acea vreme au iradiat speranța și aspirația cărora le datorăm, în ultimă instanță, și lor, libertatea noastră de astăzi; speranța și aspirația care, ascunse în inimile polonezilor, au așteptat să sosească momentul potrivit.*

Sigur că, libertatea și adevărul afirmate cu atâta risc și consecvență erau susținute cu mijloacele artei, pentru că numai arta adevărată făcea credibil mesajul, nu-l banaliza, făcea din el un adversar – cel mai redutabil. O spune cel ce nu s-a temut de cel mai puternic imperiu, Alexandr Soljenițin: *Sarcina scriitorului nu se reduce la apărarea sau criticarea (...) cutărei sau cutărei organizații statale. Sarcina scriitorului este să trateze subiecte mai universale și mai durabile: tainele inimii și ale conștiinței umane, conflictul dintre viață și moarte, depășirea spirituală a durerii și legile ieșite din adâncurile insondabile ale mileniilor, care însoțesc istoria umanității și care vor dura până când soarele se va stinge.*

Recitesc scrisoarea prietenului meu din studenție și nu-mi dau seama de ce m-a afectat atât de mult. Pentru că, prins într-o competiție brutală cu timpul, îmi propusesem să privesc numai înainte, să-mi consolidez propriul meu spațiu spiritual, să încerc să găesc răspunsuri sau chiar *să simt* răspunsurile la întrebările fără răspuns. Ceea ce caut, știu prea bine, își are rădăcinile în suferință; suferința de a nu ști, de a nu cunoaște, de a nu putea cunoaște, de a nu înțelege, de a nu reuși, iar acum, peste toate, de a nu mai avea timp. Întrebările prietenului meu nu sunt neașteptate și nici noi, mi le-am pus eu însumi, de nenumărate ori, dar numai pentru că au fost spuse și de altcineva am avut senzația că nu mai pot amâna, că sunt obligat să mă opresc, să privesc în urmă și să răscolesc pagini scrise în nu puținele momente de furie ori de tristețe. Ce ar mai fi de spus, când în diverse împrejurări am încercat, pornind de la o experiență de zeci de ani de căutări și neliniști, să fac față întrebărilor pe care dezordinea culturală postrevoluționară le-a adus în prim plan?

Literatura nu este o descoperire a ultimului deceniu, cum lasă să se înțeleagă diverși confrăți și nici măcar a ultimelor două milenii, nu pot, așadar, să mă port de parcă n-aș ști ce au gândit alții, ce au scris cei ce au rămas în toate cărțile de citire ale omenirii: „*Știi că eu ca scriitor am multe defecte și sunt primul veșnic nemulțumit de mine însumi*, îi scrie Dostoievski lui E.F. Iunghe. *Vă puteți,*

oare, imaginea că în anumite clipe grele, de bilanț interior, îmi dau seama adesea, cu durere, că nu am exprimat, practic, nici a 20-a parte din ceea ce aș fi dorit și, poate, aș fi putut, chiar, să exprim. Și nu mă salvează în asemenea cazuri decât speranța că îmi va trimite cândva Dumnezeu atâta inspirație și forță, încât să mă exprim mai deplin, cu alte cuvinte, să exprim tot ce stă zăvorât în inima și fantezia mea. La recenta susținere a tezei de doctorat în filozofie a tânărului gânditor Vladimir Soloviov (fiul istoricului), am auzit o frază foarte profundă: «Omenirea, și aceasta este convingerea mea adâncă (a spus el), știe mult mai mult decât a reușit să exprime până acum în știința și arta sa». Exact la fel se întâmplă și cu mine: simt că în mine sunt ascunse mult mai multe lucruri decât cele pe care le-am putut exprima până acum ca scriitor“.

A căuta nume și semnificații trăirilor și întâmplărilor pe care ni le scoate în cale destinul pentru a ne obliga să învățăm câte puțin din lumea foarte complicată ce ne înconjoară ori se ascunde în noi sau, ca să pomenesc un vers celebru al lui Mallarmé: *Donner un sens plus pur aux mots de la tribu*, rămân obsesiile dintotdeauna ale scriitorului. Fiind – trebuie să mă repet – de formație științifică, am avut șansa să pătrund, cu mijloacele profesionistului, în intimitatea celulei sănătoase și bolnave, în toate cele văzute și nevăzute ale omului, să-i învăț patologia, psihologia și psihopatologia. Până la urmă, a trebuit să mă conving că singurul instrument de investigare a omului e chiar omul, adevăr cunoscut încă de la începuturile psihologiei ca știință și subliniat de toți marii scriitori. Dar una este a cunoaște teoretic și alta a cunoaște și simți, în același timp, a trece totul prin propria sensibilitate. Așadar, negăsind ceea ce am căutat cu atâta speranță și înverșunare, am fost obligat să mă întorc la religie, mituri, credințe populare, la parapsihologie și ezoterism, să privesc viața din toate unghiurile, mai ales din acelea ce păreau incompatibile cu știința, să descopăr de unde și-au extras liniștea și împăcarea șamanii din îndepărtata Asie sau vrăjitorii din pustiiurile Americii. Cărțile și tot ceea ce am încercat să înfăptuiesc nu sunt,

în ultimă instanță, decât jurnalul unor nesfârșite căutări, candori și risipiri, a furiei și revoltei. De fapt, războiul meu cu mine însumi. Atâta tot.

Un mare neurolog, Ramon y Cajal, era de părere că multe din marile descoperiri științifice au fost făcute de către diletanți tocmai pentru că ei nu știau că așa ceva nu se poate! În cele din urmă, mi-am dat seama cât de puțin cunoaștem, că în locul tainelor pe care le căutăm cu disperare, nu facem decât să ne încărcăm de durere și de umilință. Deschizi ochii spre lume, spre univers, descoperi ce minune extraordinară este viața, dar și faptul că răspunsurile cele mai chinuitoare vor rămâne în seama altor stadii evolutive, că durerea, curiozitatea și speranța ne vor fi tovarășii nedespărțiți în timpul foarte scurt ce ne este dat. Până atunci, ai doar răspunsul ultim care te obligă la un anumit mod de reacție: mor toate, universuri, astre, ființe, toate nasc spre a se stinge. Știu, prin urmare, care îmi este drumul. Drumul cel mai greu cu puțință și cel mai scutit de satisfacții. Aici, spre deosebire de Sisif, ai șansa să urci bolovanul în vârful muntelui, dar nu al celui mai înalt, al celui visat.

Cât despre noi, despre spațiul în care trăim și scriem, există un adevăr, un fel de pedeapsă, mai degrabă, de care, deocamdată, nu putem scăpa. Îngrijorarea a exprimat-o cel ce ne-a făcut pentru mult timp portretul și, vom fi ceea ce ar trebui să fim abia când nu-l vom mai înțelege. „Suntem cum am fost și teamă mi-e ca nu cumva tot așa să și rămânem“, spunea îngrijorat Caragiale. Când ai deprins gustul cărților, când te convingi că salvarea și forța ta nu pot consta decât în *cunoaștere*, în căutarea adevărului, este foarte greu să faci prea mulți pași greșiți. Știi, nu din dorința de a depăși pe alții, ci din nevoia cumplită de a te salva pe tine. Am mai spus-o, de foarte mic am purtat cu mine și în mine frica; tot ce se afla în jurul meu îmi producea frică, iar aceasta la rândul ei stârnea, întreținea un cumplit sentiment de revoltă, o nevoie de a mă opune. Uneori, chiar dacă nu ai argumente, chiar dacă nu este cazul întotdeauna, instinctul te obligă la acel invariabil *nu*, dar și la căutarea tuturor

surselor posibile de lumină. Așadar, cum au scris cei mari, cei ce modelează mintea și sufletul lumii? În ce au crezut? Cum și-au găsit drumul? Care a fost pulsul lumii de care eram despărțiți? Cum au reușit cei ce scriau și trăiau în condiții asemănătoare cu ale noastre, sau chiar mai grele, să se opună și chiar să învingă?

Nimeni nu te obligă să alegi acest drum ale cărui obstacole reale se lasă descoperite încă de la început, dar din moment ce ai acceptat toate servituțile trebuie să mergi înainte cât ar fi de greu, de incomod, de cele mai multe ori împotriva curentului, pentru că aceasta este soluția ta, salvarea ta. *„Cel mai nobil act al oamenilor, crede Sábato, este acela de a-și ridica opera în mijlocul distrugerilor, sprijinind-o neostenit, la mijlocul drumului dintre prăpastie și frumusețe. Și – adaugă mai departe – într-o perioadă de criză totală numai arta poate exprima neli-niștea și disperarea omului, deoarece, spre deosebire de toate celelalte activități ale gândirii, ea este singura care-i captează în totalitate spiritul, mai ales prin marile ficțiuni care ajung să pătrundă în spațiul sacru al poeziei. Creația este acea parte a simțirii pe care am cucerit-o în lupta cu imensitatea haosului.“* În orice împrejurare, sub teroare sau în deplină libertate, literatura nu poate ignora omul, nu are dreptul să rămână indiferentă la soarta lui, dar nu moralizându-l sau dându-i soluții politice sau filozofice, ci oferindu-i ceea ce i se cuvine pentru a fi întreg, rația de frumos și de adevăr, ajutându-l în acest mod să se descopere, să se cunoască și, firește, să se trezească.

O literatură pe orizontală, un roman din care omul, adică, psihicul său este exclus sau ignorat nu are nici un viitor. Se știe, s-au făcut toate explorările posibile, dacă n-ar fi să amintesc decât de Joyce care a sondat foarte adânc, în subconștient, acolo unde gândurile se interferează, în haosul gândirii, în zonele în care ideile, trăirile încă nu sunt ordonate în propoziții și fraze. El s-a apropiat cel mai mult, numai cu intuiția, de ceea ce, psihofarmacologii, cu ajutorul unor substanțe, au reușit să „vadă“ liniile de forță dintre lucruri, relația lor tainică, abia bănuită de cei interesați de explorarea, și în acest fel, a

psihismului uman. Pentru aceasta, printre multe altele, este nevoie de inteligență îndelung exersată și nu de metafore sau de ceea ce, la noi, poartă numele de stil. Dar, oricât de adânc ar pătrunde în sferile acestea pentru care încă nu există cuvinte potrivite spre a le descrie cu exactitate, scriitorul nu poate părăsi personajul și construcția, nu trebuie să se limiteze la o singură parte, la o singură dimensiune. „Fără personaj nu există roman“, spune Anthony Burgess.

Privite din alt unghi lucrurile și indiferent cât de cumplit ar fi un regim, cât de oprimat și de izolat ar fi un popor, există zone care se sustrag puterii, și forțe, chiar neorganizate, care simt direcția bună, care fac imposibilul pentru ca societatea să tindă spre normal. De cele mai multe ori aceștia sunt oameni fără nume, fără biografii dramatizate care, în clipa victoriei, se retrag cu sentimentul datoriei împlinite. Prin urmare, oricât de dificile ar fi condițiile în care trebuie să trăiască, artistul adevărat găsește drumul cel mai potrivit spre om. Pe un teren sau altul, scriitorul este obligat să *apere* mereu, în orice împrejurare, libertatea și demnitatea, niciodată dobândite definitiv.

Dacă privesc în urmă, iar în ultimul timp lucrul acesta mi se întâmplă tot mai des, mă uimește câtă durere, spaimă și mai ales energie intelectuală acoperă acest verb simplu, dezarmant aproape, *a apăra*. În ceea ce mă privește, revenind la scrisoare, mai mult decât de un articol sau altul, insultător, răuvăitor sau mincinos a trebuit, în acest ultim deceniu atât de complicat, să mă apăr de singurul dușman care mă terorizează și care, pentru mine, are importanță: *Timpul*. Fără să vreau, am fost obsedat mereu și mereu de timp, pentru că soarta a avut grijă să-l am neîncetat înainte, uneori ca aliat, dar cel mai adesea ca o amenințare. Faptul că împrejurările m-au obligat să fiu atent nu atât la curgere, cât la oprire, a dat o notă dramatică acestei ciudate relații.

Eram parcă prins într-o iubire patetică, într-o înclștare, atât de intensă, de vie, încât, paradoxal, nu mă așteptam să continui, atinsesem un punct maxim după care nu putea urma decât cealaltă pantă pe care o

vedeam cu o groaznică luciditate. Îmi amintesc perfect: pe la mijlocul lui aprilie 1997, convins de scriptele unor medici că nu mai am nici o scăpare, că zarurile au fost aruncate, m-am decis să plec la Los Angeles, cu gândul să ajung în Valparaiso la niște vrăjitori mexicani despre care auzisem că ar fi deținătorii unor taine, inclusiv a uneia ce mi-ar putea reface, în orice caz, relația cu timpul. Călătoream cu un uriaș avion al companiei *Southwest* și, undeva deasupra Arizonei, am intrat într-o zonă de mare turbulență. Avionul se zgâlțâia, gemea, cădea și se ridica din nou, părea o neînsemnată jucărie. Erau momente în care aveam senzația că se prăbușește, că nimic nu mai poate fi salvat.

Dedesubt deșert, peisaj lunar, sublim și înfiorător în același timp. În mine era atâta singurătate și durere încât ar fi putut să acopere tot ce vedeam și bănuiam, pământul acela roșiatic, fără viață, stăpânit de lumină și moarte, cerul ca o nesfârșită gheață albăstruie. Jos descopeream detalii extraordinare, de parcă atunci și numai pentru mine s-ar fi inventat frumusețea de care nu trebuia cu nici un preț să mă despart. Mă străduiam din răsuputeri să-mi înving neliniștea și să mă privesc detașat, ca pe o persoană străină, indiferentă, a cărei soartă depindea de rațiunea și decizia mea.

În clipele când căderea părea inevitabilă, deși logica îmi spunea că asta ar fi o rezolvare, o stupidă și egoistă rezolvare, deoarece, mai târziu, durerea urma să fie, știam prea bine asta, mai puternică decât frica de moarte, și, în ciuda logicii, mă încercase o teribilă revoltă a vieții, o violentă nevoie de a învinge atunci, cu orice preț. Toate câte le trăisem, frumoase și mizerabile, erori, păcate, dezamăgiri mi se păreau mai mici decât pedeapsa ce mă aștepta, pe neașteptate, deși, în același timp, simțeam, trebuie să recunosc, că nu eu aveam dreptul să decid, nu eu hotărâam ce merit și nici clipa morții. Mă rugam, ca și mulți alții din acel avion, ca Salvatorul să-mi mai dea șansa de a-mi duce până la capăt durerea, spaima și zilele oricât ar fi de puține, de parcă atunci, în foarte scurtul timp dominat de durere, de inevitabila

durere, urma să repar toate erorile, să duc la bun sfârșit lumea, acea lume de pe miile de hârtii pe care, zeci de ani, mă îndeletnicisem să o populez cu personaje și fapte și care visam să-mi supraviețuiască.

Mai târziu, am aflat că, iarăși, Salvatorul, Judecătorul, mi-a mai dat, după numai cinci ani, o șansă, a doua... De ce? Ce anume trebuie să fac, să spun ori să descopăr? Aceasta era întrebarea care m-a urmărit mereu în nopțile lungi de neliniște și chinuitoare așteptare a unor răspunsuri, timp în care minunea așteptată nu a venit astfel că, resemnat, am făcut ceea ce știam că trebuie neapărat și că îmi era în puteri. De ce mi s-a dat ce mi s-a dat? Uneori am sentimentul că mă aflu foarte aproape de răspuns, un răspuns pe care îl presimt doar și care încă se refuză cuvintelor sau pretinde cuvinte proprii lumii aceleia *dincolo de dincolo*, în care, nu mă îndoiesc, măcar de două ori am aruncat o privire cu ochii sufletului și ai minții. Au urmat luni în care, în ciuda logicii, nu mă stăpânea decât dorința de a învinge, sentiment deloc nou, dar infinit mai intens, mai brutal.

Peste un an și ceva, chinuit de aceleași neliniști resimțite, dar nu și spuse, care nu mă îndemneau să scriu, ci mai ales să rup hârtiile, unele după altele, m-am pomenit în fața unui prag spre care mă târâsem cu toată îndârjirea, și a unei stări neobișnuite care m-a ajutat în mare măsură să mă redescopăr.

Tokyo, 22 septembrie 1998. Iată un oraș – pe care mi-am dorit dintotdeauna să-l văd, Japonia – o țară pe care o admir din toată inima, deși din toată inima n-am vrut să mă aflu acolo, în ziua aceea în care împlineam șazeci de ani, vârstă la care, cu mari dificultăți, am reușit totuși să ajung. Doream doar să fiu acasă cu ai mei, căci în rest sentimentele sunt greu de definit: să te bucuri că ai ajuns la această vârstă sau să te întristezi pentru toate câte le acoperă o asemenea cifră? O cifră care te ajută să te vezi mai bine, să te măsoari pe scara propriilor proiecte. Ce am putut face din câte ar fi trebuit? Am făcut tot ce este omenește posibil, să schimb data deschiderii Anului cultural românesc în Japonia, care îmi impunea să merg

acolo, dar nu a fost chip. Ziua aleasă de japonezi nu era negociabilă așa încât m-am împăcat cu gândul că voi fi departe. La ceremonie urma să participe prințul Hitachi, prințesa Hanoko, fostul prim-ministru Hata și multe alte înalte personalități.

Mi s-a explicat protocolul sosirii perechii imperiale până în cele mai mici detalii: un minut de la ușă până la lift, băștinașii se apleacă, străinilor, adică, nouă, ne este îngăduit să le strângem mâna, le puteam strânge mâna dacă...; un alt minut în lift, unde eram bucuros să-i însoțesc; trei minute, prezentarea cadourilor, discursuri câte trei minute fiecare. Trebuie să spun că în fața minutelor și secundelor care mi se puseseră în față ca niște piedici foarte complicate, nu mă mai gândeam decât cum să-mi ordonez frazele pentru a mă încadra în timpul prevăzut și, desigur, pentru a rima cu un alt fel de a fi și de a gândi. Ca reprezentant al unei țări fără un nume răsunător, adesea împovărată de prejudecăți și etichetări nedrepte, ești obligat să dovedești mereu, spre a fi luat în seamă, că stăpânești cultura, civilizația, obiceiurile țării respective etc. Organizatorii, de fapt și de drept, Chiharu și Akiko Igaya, prieteni vechi și statornici, mai adaugaseră, la prea plinul din mine și ceva din emoțiile lor, din dorința de a ieși totul perfect, de a ne integra în timpul și în ritmurile japonezilor, de a fi ca ei și nu ca noi, care suntem și în Japonia cunoscuți pentru precara noastră relație cu timpul.

Trebuie să recunosc, obiceiurile mele ardelenesti, teama de ridicol și sentimentul timpului, aproape exagerat, mi-au fost de un real folos. Discursul l-am rostit cu mult calm și, din reacțiile lor, am dedus că n-am căutat în zadar argumentele necesare pentru a le reține atenția și, mai ales, pentru a continua această atât de necesară colaborare. A urmat apoi un moment în care, iarăși, nesfârșitele exerciții de concentrare și de stăpânire a emoțiilor, exersate în tinerețea mea „psihiatrică“, mi-au fost de mare ajutor. Lumina s-a stins pe neașteptate și în vreme ce asistența și mulțimea de japonezi și români cânta *Happy birthday to you* am observat două foarte frumoase tinere japoneze înaintând spre mine și, ca orice

ardelean adevărat, m-am gândit o secundă că despre subsemnatul ar putea fi vorba, deși tot nu mi-a venit să cred până în clipa în care de pe servantele din fața lor au luat un costum roșu, de copil, și au început să mă îmbrace. Eram atât de derutat încât n-am pus nici o întrebare, n-am schițat un singur gest, mă simțeam ca un manechin diletant care nu știe ce să facă și cum să stea, când să-și folosească mâinile. Cântecul respectiv îl auzeam și mai puternic, deruta mea se pare că îi stimulase. Iată, eram la încheierea unui ciclu, trăisem de cinci ori doisprezece ani, ajunseseam la capătul vieții în concepția japoneză și, teoretic, treceam un foarte important prag, intrasem într-o altă etapă, a inițierii în ale spiritului. A copilăriei inițierii... Asta ar putea explica deruta mea în fața unor întrebări chinuitoare: e prea devreme pentru răspunsuri!...

Drumul până la maturitate este, așadar, foarte lung. O singură consolare am însă: sunt obișnuit cu începuturile; fiecare pagină, fiecare pas, fiecare zi, fiecare clipă este un început, o speranță și o victorie dacă *simți* Timpul, dacă îl respecti și vrei cu adevărat *să te învingi*. Nu cunoșteam ceremonia, dar am reușit să mă stăpânesc și să ascult cum se cuvine urările ce mi se făceau, ba chiar să rostesc cel mai coerent discurs din ultimii cinci ori doisprezece ani. Dar și cel mai emoționat. Mai târziu, am descoperit că prietenii mei se interesaseră de ce mă încăpățânez să nu fiu de acord cu deschiderea Anului cultural în 22 septembrie...

Aici aș pune punct răspunsului meu, mult prea lung, la acea obsedantă scrisoare, regretând, firește, că a trebuit să vorbesc și despre propria-mi persoană. Dar eram obligat să spun că reacțiile la insultele citate în scrisoare mi se păreau inutile, ridicole chiar, câtă vreme soarta mi-a pus în față un verb mai important decât *a scrie: a trăi* pur și simplu. Și pentru că Salvatorul a fost, iarăși, generos cu mine, m-a ajutat să înving, nu-mi rămâne să fac decât ceea ce depinde de mine, să caut, să întreb și să scriu, deși, uneori, îmi spun că lumea postrevoluționară nu are nevoie de romane, ci de pamflete!

1999–2001

DIN CULISELE CENZURII

În numeroase articole, întâlniri cu cititorii etc., susținusem cu încăpățănare că scriitorul înseamnă, în ultimă instanță, cărțile sale, ele îl reprezintă, îl apără sau îl condamnă la Judecata de Apoi a literaturii și a vieții. Mai spuneam că meseria aceasta atât de dificilă, cu indice de pericolozitate sporit, dacă este făcută cu conștiinciozitate și răspundere, nu-ți permite să-ți mai aparții: ești în același timp cobai și cercetător, călău și victimă, victorios și învins, dar mai ales învins, căci niciodată cuvintele nu vor putea fi obligate să exprime infinitele nuanțe ale binelui și răului, ale frumosului și urâtului sau, mai direct, culorile tulburi și complexe ale vieții, căderile și înălțările pe care trebuie să le suporte ființa umană în scurtul și neînțeleșul ei drum spre pământul din care a răsărit pentru o clipă.

A scrie înseamnă a salva de la moarte câteva din infinitele fețe ale lumii în care trăim, a lăsa celor ce vin documente în speranța că vor dezlega ei o parte, cât de neînsemnată, din tainele a ceea ce numim viață. Scrisul este, așadar, o neîntreruptă luptă cu moartea, un efort supraomenesc de amânare a ei, măcar de amânare, o încleștare absurdă la hotarele necunoscutului și nespusului, acolo unde cuvintele sunt sărace, nu de puține ori inexistente, sau o luptă cu foarte cunoscutul din societate, când scriitorul trebuie să strige întrebările celor mulți, ale comunității sale, să fie, altfel spus, cuvânt, spadă și,

în final, pe termen scurt, victimă, căci aproape niciodată adevărații învingători nu sunt cei ce au luptat, dar asta este o altă poveste. Prin urmare, suntem *numai* faptele noastre, adică romanele noastre, ceea ce am scris și nimeni nu ne poate face mai mari ori mai mici decât suntem în realitate, indiferent de efortul pe care l-ar depune. Numai talentul, cultura și munca epuizantă te pot așeza pe treapta ce ți se cuvine; orice alte mijloace sunt zădărnice, dacă nu chiar ridicole.

Așadar, cred și astăzi în ceea ce am spus timp de patru decenii de încercări literare și, atât cât mă ajută talentul și sănătatea, mă încăpățânez să scriu, să mă opun, adică, morții psihice și fizice. Aș fi vrut acum, spre capătul drumului, să mă gândesc mai rar la alții, la ceea ce trebuie neapărat, la acel obsedant *acum*, să scriu doar pentru mine, fără dorința de a publica imediat, dar se pare că proiectul va suferi iarăși amânări.

Din păcate, în aceste momente, când ar trebui să se despartă apele de uscat, când încearcă să se contureze o direcție, constat cu durere că avertismentul lui Camus rămâne foarte actual, alarmant chiar: germenii ciumei nu numai că nu dorm așteptând cu răbdare „în odăi, în pivnițe, în batiste și în hârțoage“, ci au ieșit la lumină și, cu obrăznicie, și-au trimis chiar șobolanii să moară într-o cetate, tocmai cetatea noastră – sau, mai exact, și în cetatea noastră – deși încă nu este fericită. Prin urmare, pentru a depune mărturie despre un timp, despre acel timp de ignoranță, teroare, rușine și cacealma comunist-balcanică, mă văd obligat să spun și cum am scris, în ce condiții, alături de cine și împotriva cui, să descriu calvarul și adesea incredibilul drum al cărții spre cititor.

Am spus mereu că importantă e doar cartea. Sufărințele, umilințele pe care trebuie să le înduri, frica, încordarea, boala și toate câte se adună sunt incluse în preț. Sigur, nimeni nu cântărește sudoarea celui ce îmblânzește marmura sau a celui ce gândește și înalță un edificiu, numai că munca literară este mai deosebită și pentru ca sinistra și umilitoarea noapte comunistă să nu se repete, să nu mai fie posibilă, suntem obligați să spunem

și cum a fost, să o descriem în toate articulațiile ei tainice, fiecare cu partea lui de noapte, acum, când *se poate*, când amintirea ei nu mai doare.

O carte pe care o iei, o răsfoiești, o citești sau nu, ascunde adesea nu numai între coperti, ci și în spatele ei, în umbra ei, pe traseul ei, povești uimitoare. Publicarea unui roman, pentru mine cel puțin, a fost infinit mai dificilă decât scrierea lui, iar bucuria victoriei reușea adesea să umbrească nemulțumirea, imensă, uneori paralizantă în fața textului întotdeauna insuficient, sărac în comparație cu modelul lui mental. De aceea n-am izbutit niciodată să-mi recitesc romanele o dată apărute, nici chiar când împrejurările m-au obligat să le retipăresc. Astăzi, de exemplu, nu mai țin minte personaje, întâmplări, secvențe din diverse cărți, știu doar ceea ce nu mi-a reușit, dar mai ales subiectul, atmosfera, culorile, biografiile ființelor ce vor popula universul romanelor viitoare, dacă, firește, timpul va fi să fie îngăduitor cu mine!

Nu-mi mai amintesc, așadar, cum au trecut anii, foarte mulți, din nefericire, de când am început să scriu, timpul meu interior s-a măsurat doar în cărți scrise sau tipărite și tot ce a fost, în spațiul dintre ele, a însemnat încordare peste măsură, conflict cu mine însumi înainte de toate pentru a mă obliga să dau imposibilul, să încredințez hârtiei ceva inedit, nespus încă de cineva și să mă războiesc cu cei ce te împiedicau nu numai să publici – uluitoarea lor teamă de carte! – dar și să scrii, prin umilințele și privațiunile la care te supuneau zi de zi, prin foamea și frica insuflată neîntrerupt și, în egală măsură, prin îndepărtarea de sursele reale de informare, de pulsul adevărat al lumii.

După Revoluție nu i-am uitat pe acei apostoli ai fricii și ignoranței, nu aveam cum, dar le-am acordat o șansă, aceea de a se căi sau măcar de a încerca să-și abandoneze mizerabilele lor deprinderi. Îi vedeam zilnic, în mărime naturală, vânând putere, avantaje. Ieri s-au impus prin forță, azi prin minciună. Într-o lume zăpăcită în care omul simplu a trecut dintr-un coșmar în altul, de la mizeria cu frică și fără produse, la mizeria cu produse,

dar fără șansa de a le cumpăra, ei și-au văzut de ale lor încercând să egalizeze și să iasă iarăși la suprafață înșelând și mințind. Din păcate. Știința, în general, și psihiatria, în particular, m-au învățat să iau oamenii cum sunt, să-i cunosc bine înainte de a emite vreo judecată, să nu trec peste realitatea temperamentelor, a tipurilor de reacție, cărora, pentru a putea comunica, a intra în rezonanță, trebuie, mai întâi, să le descoperi frecvența. Mă mai obișnuisem cu ideea că pe fiecare treaptă a vieții te întâmpină nu numai un om bun, ci și câte o lichea, ori o fiară.

Multe le-am privit prin prisma foarte îngăduitoare, literar-științifică. Reprezentau simpli cobai, eșecuri umane, rateuri genetice trimise înainte-mi de soartă pentru a cunoaște infinitele forme sub care se manifestă ființa umană. Iar eu încercam să mă iluzionez, în spiritul profetului asiatic mereu chemat alături, că înțeleptul privește cu egală distanță atât binele cât și răul și, ca să nu o iau razna, să nu mă îndepărtez prea mult de pagina albă, să nu mă trezesc împins în stradă de umiliința și revolta ce sporeau zilnic, căutam să mă conving că soluția ar fi privirea detașată. Trăiam în interiorul unui coșmar și, atât cât mă țineau puterile, cu dinții strânși, mă străduiam să-l încredințez hârtiei. Asta era treaba cea mai grea pe care o puteam face.

A venit însă vremea să descopăr că, cercetând lumea cu ochii omului de știință, am devenit de o toleranță exagerată. Sigur, am ajutat pentru că și eu, la rândul meu, am fost ajutat. Viața, câtă mi-a mai rămas, o datorez generozității unui american, David Jones, trimis de soartă într-un moment când, practic, nu-mi mai rămăsese nici măcar speranța unei minuni. Așadar, am înțeles mereu, uneori fără discernământ, și pentru că în momente cruciale am fost, la rândul-mi, înțeles. Dar pe mulți, din păcate, generozitatea și omenia nu i-au convins să fie mai buni, toleranța au folosit-o doar pentru a se perfecționa în răul pe care, indirect și fără să vreau, îl întreținem și eu, ajutându-i sau ignorându-i. Căci, între a înțelege și a ajuta, diferența este enormă dar, din nefericire, mi-am dat seama foarte târziu.

Comunismul, mentalitatea de lagăr au produs deformări îngrozitoare ce nu se pot lecuî nici cu generozitate, nici cu brutalitate. Moise și-a ținut supușii patruzeci de ani în pustiu, până au murit toți cei ce fuseseră robi în Egipt. Oricum, din imensul coșmar întins peste atâția zeci de ani, sau chiar o viață, am încercat să mă trezesc abia în 1992, într-un spital din Louisville, SUA, după ce întâlnisem moartea cea adevărată, cu totul deosebită de cea despre care scrisesem în diverse romane, îmi întâlnisem chiar moartea mea. Soarta însă mi-a mai acordat o șansă, nu numai pe aceea de a trăi, ci de a *trăi altfel* și de a privi totul prin altă prismă. Redeșteptarea a fost cumplită. Oprit din absurda și continua goană de până atunci, mi-am recăpătat puterea și curajul de a privi în urmă fără îngăduință și părtinire, cu obiectivitatea celui ce n-a fost niciodată implicat în această poveste plină de coșmaruri, speranță și îndârjire, pe care a trebuit să o trăiesc.

Straniu, de cele mai multe ori parcă lipsisem, nu eram eu, frica în numeroasele ei ipostaze și înfățișări, încăpățânarea de a o învinge, înțelepciunea care mă îndemna fără prea mult succes să mă detașez, mă dominaseră pe rând și mă transformaseră adesea după chipul și asemănarea lor, mă împărțiseră cel puțin în două ființe ce nu se prea înțelegeau și pe care înțeleptul le disprețuia în egală măsură, deoarece frica și curajul sunt și expresii ale inconștienței. Acolo, în spital, priveam în urmă, dar și înainte. Fusesem pregătit pentru un nesfârșit război de gherilă, prin urmare, m-am străduit să-mi cunosc adversarii, să le știu psihologia, modul de atac și de apărare; înainte de '89 mă obișnuisem să fiu sărutat în public de către securistul de serviciu, să mi se ofere, tot în public, ceea ce nu aveam, salam ori cafea, să fiu fotografiat lângă persoane importante pe care, de fapt, nu le cunoșteam; învățasem treptat să nu mă las compromis și să mă descurc în condiții imposibile, mă străduisem să mă simt liber și să mă port astfel în cea mai absurdă și mai neliberă dintre lumi dar, spre rușinea mea, n-am încercat să-mi imaginez cum vor reacționa vic-

timele și călăii în libertate. Trebuia să rezist, să scriu, și nimeni nu va ști vreodată din câte surse îmi alimentam speranța atunci când marea majoritate a oamenilor și-o pierduseră, când mentalitatea de lagăr cotropea sufletele: un cântec aproape subversiv al unui ins oarecare, îngânat întâmplător într-un tren sau în vreo cărciumă de periferie, vestea unei posibile greve, câteva fraze dintr-un ziar, un tip mai inteligent care folosea un vocabular diferit de cel oficial, o înjurătură cu adresă auzită în autobuz și alte asemenea nimicuri erau tot atâtea argumente pentru a-mi putea întreține încrederea, neașteptate lumini în cea mai nedreaptă noapte. Abia când am văzut cu ochii mei cum se desprind primele pietre din zidul Berlinului, am fost sigur că mi-e dat să trăiesc cea mai teribilă bucurie a vieții, dar, firește, mi-a fost imposibil să-mi imaginez că revenirea din boală va fi cu atât mai grea și mai ales că vechii și cunoscuții „călăi“ nu vor face nici măcar efortul de a-și cosmetiza cât de cât chipul și metodele. Am avut, așadar, nevoie de oarecare timp pentru a descoperi că cei mai mulți oameni n-au știut ce-i libertatea, n-au fost pregătiți pentru ea, ba a început să-i chiar înspăimânte, după cum nu puțini n-au dorit-o și, cu trecerea vremii, libertatea a devenit dușmanul lor cel mai periculos.

Acum, când lucrurile par limpezi, știu că adversarii au rămas aceiași (doar aliații – mai puțini), deci și obligația mea, și nu numai, de a nu-i scăpa din vedere și de a depune mărturie despre ceea ce a fost și ceea ce văd azi, firește cât voi mai avea timp și energie nealterată de inconveniențele vârstei.

Înainte de '89 pentru a putea tipări miile de pagini scrise, n-am cerut voie nimănui, cu atât mai puțin „poliției“ și am reușit de cele mai multe ori să spun lucrurilor pe nume, fiindcă mi-am dobândit acest drept după lungi și chinuitoare confruntări încât, până la urmă, chiar și adversarii au fost obligați să-mi recunoască „privilegiul“ de a spune *altceva*. Experiența m-a învățat că nu există altă cale decât confruntarea și rezistența îndârjită, că pierzi abia când te dovedești psihic slab, când cedezi.

Oare nu Lenin își îndemna „credincioșii“ să încerce terenul cu baioneta? Dacă dai de nisip, înaintează, dacă dai de oțel, retrage-te. Și trebuia să fii pregătit pentru baionetă. În plus, noi mai avem o armă: când toate păreau pierdute știam de la Caragiale că românul este „imparțial“ și că cel mai încăpățânat securist nu crede în cel pe care trebuie să-l apere, și atunci în dialogul cu ei îi amenințam în numele viitorului în care nu de puține ori încetasem să mai investesc vreo speranță.

Securitatea a stăpânit mai ales prin frică, prin urmare, numai frica de complicații și mai mari, de ceea ce le-ar fi putut pune sub semnul întrebării cariera, salariul, avantajele de orice fel, îi obliga la concesii. S-ar putea spune că, în vremea lui Ceaușescu, au murit sau au fost condamnați politic puțini, la o privire superficială s-ar putea crede că și confruntările cu Securitatea au fost mai ușoare; nimic mai fals, căci deformările pe care securiștii le-au produs în sufletul oamenilor prin intermediul fricii au fost, în ultimă analiză, mai rele decât moartea. Firește, și acestora le-a fost frică, mai ales în ultimii ani. Dar frica din ei nu s-a metamorfozat în curaj, ori luciditate, n-au înțeles zădărnicia eforturilor lor sau, oricum, n-au lăsat să se vadă, ci au amplificat la rândul lor frica generală, au căutat metode și mai ingenioase pentru a o impune. Despre complicatele fețe ale acestei morți psihice și, desigur, despre frică, am scris în toate cărțile mele: era doar vectorul celei mai cumplite maladii, comunismul cu chip balcanic.

Dar am scris numai despre frica altora și niciodată despre frica mea... Mi s-a părut că ea nu este importantă din moment ce mi-au apărut romanele; frica, sănătatea precară și toate umilințele intrau în preț, erau riscurile meseriei și n-aș fi vorbit niciodată despre ele dacă nu s-ar fi întâmplat să fiu provocat, astfel că, fără să vreau, sunt silit să privesc înapoi, mai ales că acum nu mi-e atât de greu. Iată, ofițerul cel mai important în zona culturală a Securității, din anii când mi-au apărut *Refugiile*, încercând să demonstreze că a fost uman și că a ajutat scriitorimea cât i-a stat în putință, publică dedicația pe care i-am dat-o pe unul din romane. Evident, textul respectiv l-am scris

cu propria-mi mână, într-o noapte ploioasă de iulie 1984. Ar mai rămâne să precizez contextul, căci despre întunericul de care pomeneam în autograf vorbea foarte limpede romanul abia apărut. Dincolo de orice, însă, un autograf nu înseamnă mare lucru: este o politețe făcută unui om, care, într-un timp de mizerie, a renunțat la pâine de dragul unei cărți sau: expresia bucuriei tale că ai învins, că poți să oferi celui ce crede în tine ceva din adevărul și frumosul cu care-i ești dator și, desigur, ceva din speranța fără de care viața devine un chin teribil; în sfârșit, un autograf mai poate însemna și o constrângere, amănunt ce nu trebuie ignorat; dar, oricum, el este un pai foarte, foarte subțire, ce nu adaugă și nu scade mare lucru. Firește, din moment ce sunt încă în viață, mult mai corect ar fi fost ca ofițerul care mi-a publicat autograful să-mi ceară consimțământul sau, dacă era atât de sigur de binele pe care l-a făcut lumii literare în general, și mie în particular, de ce nu, chiar și o referință. Dacă pretinde că mă cunoaște cu adevărat, ar fi trebuit să știe că n-am dat niciodată înapoi și, dacă am crezut în ceva, am spus-o deschis, fără să ezit, indiferent cât m-a costat.

Cel mai mare câștig mi s-a părut întotdeauna împăcarea cu propria-mi conștiință, faptul de a mă simți pe o poziție morală corectă. Dacă m-ar fi cunoscut cu adevărat și dacă ar fi crezut în dreptatea sa, repet, în nevinovăția sa, ar fi trebuit să cunoască acest lucru. Nu știu dacă respectivul ofițer a avut de gând să-mi facă vreun rău, oricum mie mi-a fost frică, mai ales că țineam enorm să-mi termin cartea la care lucram și, o vreme, am stat la Gogu Rădulescu. Drept care, în cele mai dificile momente ale vieții lui, în închisoare, în spital sau în azilul de bătrâni al Comunității evreiești, unde a și murit, mi s-a părut corect să nu-l părăsesc și să nu-mi pese de ce va spune sau ce va crede lumea. Cu mine a fost om, s-a oferit să mă ajute într-un moment de cumpănă. Pentru restul faptelor – să-l judece istoria și cei cărora le-a pricinuit vreun necaz. Eu, cât voi trăi, îi voi pune câte o floare la mormânt, mai ales că mulți dintre cei pe care i-a ajutat nu se prea înghesuie să o facă. Scriu toate acestea cu

imensă jenă, stârnit de împrejurări, știind că am avut și probabil mai am foarte mulți cititori, oameni care au crezut în mine și pe ei mă simt obligat să-i asigur că m-am luptat pentru fiecare virgulă, chiar dacă în unele momente mi-a fost mult mai frică decât lor sau decât poate cineva să-și imagineze, chiar dacă din această luptă absurdă, inegală, m-am ales cu două edeme cerebrale.

Cei ce au dat sume foarte mari pe cărțile mele sau pe xerocopiile lor trebuie să fie convinși că în schimbul tipăririi romanelor n-am făcut nici un serviciu acestei atât de „umane“, de „blânde“ instituții, cum încearcă ea să se prezinte. Nu revendic nici un loc în vreo ramă, nu vreau să par ceea ce n-am fost, însă nu pot accepta efortul de egalizare a valorilor pe care îl practică toți nechemații în cultură, turnătorii de ieri, „curajoșii“ de azi. Mi-a fost frică, dar am trecut peste ea, mi-am învins-o. Din păcate, despre eternele încleștări cu cenzura(ile) au scris, cam după ureche, scriitori și gazetari care n-au avut de lucru cu ea (ele). Acolo, ca și peste tot, erau oameni: unii fricoși, alții mai curajoși, unii culți, alții plesnind de prostie și de răutate. Cei mai tineri erau mai severi, nu voiau să riște; cei mai în vârstă, satsișiți de conflicte, mai îngăduitori. Nu puțini erau paradoxali: lași cu unii, generoși cu alții. Câțiva, mai exact trei oameni, m-au ajutat, sunt sigur, ba chiar și-au riscat cariera; firește, le-am mulțumit în presă când le era și lor mai greu. Nu aș fi spus niciodată aceste lucruri, pentru că, repet, important mi s-a părut rezultatul, cartea apărută și nu diversele detalii psiho-biologice sau politice pe care, făcându-le publice, aș putea lăsa impresia că cer înțelegere cititorului pentru eventualele nerealizări ori scăderi ale cărților. Știu bine că nu există iertare pentru ceea ce n-ai făcut, indiferent de vitregia împrejurărilor, iar scuzele, oricât de întemeiate, nu pot ține locul faptelor.

O carte este bună sau rea și atâta tot. N-are nici o importanță că ai scos-o greu, că în vremea respectivă n-ai avut hrană ori lumină. Au fost și vor fi ținuți minte puținii care au urcat Everestul, nu miile de morți de la poalele lui. Așa cum sunt, reușite sau nu, romanele există și au

drumurile lor, încă mai interesează și mă reprezintă, n-are nici o importanță dacă apariția lor m-a costat nervi, sănătate, bani și frică. Dacă nu m-ar fi obsedat finalul *Ciumei* lui Camus n-aș fi putut vorbi niciodată despre toate câte s-au întâmplat: era afacerea mea strict particulară. Pe atunci, viziunea mea despre cenzori, securiști, activiști era una sportivă: ne aflam pe baricade diferite, eu încercam să mă opun unei lumi clădite pe forță și minciună, ei o apărau chiar dacă nu credeau în ea. Evident, lupta era total inegală, dar nimeni nu te obliga să te angajezi dacă nu te credeai în stare să-ți asumi riscul de a-ți practica cinstit și liber meseria de scriitor.

Povestea romanului *Refugii* începe în 1977, imediat după greva din Valea Jiului. Pe atunci lucram fără mare grabă la *Vocile nopții* și eram nemulțumit de un personaj feminin care nu-mi ieșea nicicum, dar nici nu puteam renunța la el, astfel că mă simțeam obligat să-l reiau, să mă concentrez mai mult asupra lui, să mă îngrijesc de nuanțele psihologice nu prea bine conturate. Adevărul era că încă nu-i venise timpul să se nască. Nu renunțam la el, deși știam prea bine că în zecile de personaje care-mi populează memoria, există un timp de creștere al fiecăruia și un moment când mi se pare întreg, matur, pregătit să-l încredințez hârtiei. Lumea mea era oricum populată cu mulți mineri, tata lucrase o lungă perioadă în mină, apoi după liceu, îmi venise și mie rândul, ba obținusem și o calificare, astfel că, în diverse împrejurări, când eram amenințat de diverșii politicieni ori securiști că îmi voi pierde postul dacă nu mă liniștesc și nu încetez să mai blamez regimul, le aminteam de ea și îi asiguram că mai jos de unde fusesem n-au cum să mă trimită. Nici pe mine, și nici pe minerii care în 1977 făcuseră grevă. Cel puțin așa credeam atunci și, de îndată ce a fost posibil, am mers în Valea Jiului: dorisem să-i cunosc pe unii participanți, pe anonimii din marea mulțime și, mai ales, să aflu ce se știe și ce se crede despre liderii grevei, căci legende și supoziții, dintre cele mai dure, circulau peste tot, lansate de specialiștii în

diversiune pentru ca altora să le piară curajul să mai protesteze. Oricum, începutul a fost mai greu dar, mai târziu, cu ajutorul prietenului meu, dr. P.M., am mers de mai multe ori în Valea Jiului unde mi-am făcut o mulțime de prieteni.

În lumea minerească greva avea un nume: *simpozion*, iar colegul meu, doctorul P.M., când descoperea ceva demn de reținut sau bănuia că se mai pregătește ceva, un nou „simpozion“, mă invita în Retezat ori la diverse întâlniri cu cititorii din Hațeg și din împrejurimi. Ajuns în Petroșani pentru prima dată, spre consternarea mea, încă înainte de a ieși în oraș și de a vedea pe cineva la față, am citit în „România liberă“ că aș fi avut întâlniri cu cititorii de la minele Lupeni, Uricani, Vulcan etc., drept care, conștient și liniștit că securitatea îmi era asigurată, am scos legitimația de ziarist și m-am dus la prima mină. Spre norocul meu, directorul auzise de mine, mă citise, așa că, fără nici un comentariu, mi-a cerut să trec în camera vecină să-mi schimb hainele. I-am spus în glumă că unde presupun că mă va duce el pot merge liniștit în costum și cu cravată. Erau în Baia Mare, orașul ale cărui mine le cunoșteam bine, câteva galerii foarte moderne, numite în glumă *mine ONT* și bănuiam că mi se pregătește vreo excursie de genul acesta; spre uimirea mea însă, am fost condus în niște galerii față de care iadul biblic riscă să pară o stațiune de odihnă: „Și-așa n-o să puteți scrie despre ceea ce vedeți. Măcar țineți minte pentru mai târziu, mi-a spus directorul cu subînțeles. Ar fi un posibil răspuns la ceea ce vă preocupă“. Fără să-i fi spus direct, a intuit că mă interesează greva și s-a grăbit să mă ajute.

De fapt, în acei ani, nu puțini cititori mi-au scris ori au venit să mă avertizeze că anumite lucruri m-ar putea interesa. Un inginer, pe care l-am cunoscut întâmplător, mi-a dat o hârtie cu revendicările minerilor: atât de omenеști, de banale, de nepolitice încât ar fi putut să apară chiar și în „Scânteia“. Una dintre ele, nu știu de ce, m-a urmărit mereu: „Să nu se mai vândă vin botezat!“ Cât despre lideri, era limpede, se vorbea că unul a fost

împuşcat la Lupeni, în plină stradă, un altul a fost transferat disciplinar la Craiova, unde iarăşi a avut, nu tocmai din întâmplare, un accident. Abia după Revoluţie am aflat că cel împuşcat, departe de a fi rămas la înălţimea pe care-l urcaseră lumea şi istoria, a fost trimis la studii la Academia „Ştefan Gheorghiu“, iar după '89 s-a spus că ar fi părăsit ţara în condiţii mult mai dubioase. Ale istoriei surprize! La începutul lui '90 vorbisem de mai multe ori cu el, însă nu ştiu de ce, n-am mai fost curios să aflu adevărul. Eu, unul, nu iubesc nici trădarea şi nici pe trădători. În mai multe rânduri, vizitând diverse mine, pe lângă realizări şi succese în cinstea etc., etc., pe care le notam, de formă, cu deosebită conştiinciozitate, în memorie înregistram alte fapte, dintre cele mai neaşteptate, care au precedat ori au urmat „simpozionului“. Oricum, nu-mi propusesem să scriu un reportaj despre cele întâmplate şi nici să introduc întâmplările în roman, aşa cum au fost; cititorii nu se dau în vânt după asemenea subiecte, indiferent cât ar fi ele de bine scrise.

M-a interesat, în mod deosebit, atmosfera, acea mişcare surdă, subterană, viaţa sub steaua vastei ameninţări, din mină şi de afară şi, înainte de orice, adevărul şi legenda despre liderii grevei, hăituirea oamenilor, ameninţarea şi frica, mai ales frica răspândită şi cultivată cu îndărătnicie de către putere cu ajutorul neprecupeţit al Securităţii. Aşa a apărut un personaj care atunci s-a fixat în memoria cititorilor, inginerul Helgomar David. Cât despre grevă, voiam să o ţin minte pentru vremuri mai bune, pentru o istorie adevărată, căci ea arăta lumii o altă faţă, foarte bărbătească, a mult umilitei României. Mămăliga putea oricând să explodeze. Mineriada post-revoluţionară, invadarea Capitalei şi brutalizarea atâtor oameni de către așa-ziii „mineri“, a pus pe nedrept în umbră acea mişcare ce trebuie, cred, cercetată. În epoca trecută, în paralel cu eternele victorii ale socialismului şi în ciuda lor s-au întâmplat lucruri uluitoare, importante capitole de istorie, acte de rezistenţă şi confruntare dură care trebuie cunoscute şi aşezate unde le este locul în istoria ultimei jumătăţi de veac.

Am scris cu mare dificultate romanul; nu găsisem tonul potrivit: dintr-o imensă simpatie eram tentat să vorbesc direct, fără ocolișuri despre grevă, oamenii aceia curajoși meritau atenție, pe de altă parte, însă, nu voiam să renunț la literatură de dragul unor adevăruri ce ar fi putut fi spuse în câteva articole de ziar sau în reportaje. Până la urmă, m-am concentrat asupra unor personaje. Oricum, greva era un capitol foarte delicat, încă în atenția presei internaționale, drept care, pentru a salva câteva adevăruri și personaje, a trebuit să recurg, ca de obicei, la eternele subterfugii: am scris mai multe pagini de sacrificiu printre care și fișa unui paranoic – aluzie mai mult decât transparentă la geniul care ne conducea. Mergeam pe un principiu învățat pe vremuri la neurologie, dominantă Uhtomski: un proces mai puternic de excitație inhibă pe un altul, mai puțin puternic, din vecinătate. Scriam pagini de o duritate extremă pe care le negociam cu încăpățănare pentru a le salva pe cele care trebuiau cu adevărat să rămână. De multe ori ele nu se prea potriveau cu atmosfera cărții, dar erau materia primă pentru dialogul cu cenzura.

În paranteză fie spus, un astfel de capitol – publicat în „România literară“ și semnalat de Emil Hurezeanu – care începea cu un strigăt disperat, „*Opriți nebunul! Opriți nebunul, nu vă temeți de el! Mai este cineva treaz pe lumea asta? Opriți nebunul!*“, l-a îndemnat pe Vlad Georgescu, directorul *Europei libere*, să-și încheie editorialul de sfârșit de an cu acest strigăt: *Opriți nebunul!* ceea ce, imediat după Anul Nou, mi-a adus la domiciliu o solidă echipă a Securității din București, din care făcea parte și ofițerul cu autograful. Discuția, foarte dură, s-a desfășurat exact ca într-o glumă arhicunoscută: Eu întrebam cine-i nebunul, ei răspundeau: *Las' că știm noi!* Capitolul acesta n-a mai apărut în *Drumul cenușii*, dar a fost și el foarte util pentru negocieri, deoarece istoria grevei am continuat-o și în această ultimă carte din ciclul neterminat *Zidul morții. Refugiile*, roman scris cu foarte mari eforturi – doar *Orgolii* a mers mai greu – și predat ca de obicei Cărții Românești, a ajuns la Geta Dimisianu, iar ea, conform

unei vechi experiențe, a făcut un referat foarte bun, dar fără prea mare legătură cu subiectul, exact cum trebuia, deci, pentru a merge mai sus. Oricum, cartea, a ajuns la tipar cu destul de puține modificări și, la scurtă vreme, a venit prima corectură pe care am făcut-o imediat însă, spre uimirea mea, n-a mai fost trimisă, cum ar fi trebuit, înapoi în tipografie.

Prin Direcția Presei, mi s-a reproșat că am scris despre greva din Valea Jiului și, dacă țin să apară, va trebui să elimin cam 180 de pagini. Firește, mi-am dat seama cine erau cititorii adevărați și știam că va urma un război de uzură pe care trebuia să-l port fără speranțe de izbândă grabnică. O precizare obligatorie: aveam vreo patru interlocutori care, pe rând, îmi spuneau cam același lucru, dar pe tonuri diferite. Cel mai degajat părea ofițerul de securitate, deși el era singurul care știa ce s-a întâmplat cu adevărat în Valea Jiului. „Greva a avut loc într-o mină de cărbune, dar dumneavoastră ați transferat acțiunea într-o mină de neferoase, mi-a spus ofițerul de securitate. N-are rost să ne mai jucăm!“ Am replicat că nici în „Scânteia“, nici în vreo altă publicație nu s-a scris de vreo grevă, iar tovarășul Ceaușescu, deși a fost în Valea Jiului, n-a pomenit de așa ceva, dimpotrivă, a văzut numai realizări deosebite și entuziasm unanim.

Într-o lume în care se făcea atâta caz de legalitate, în care se spunea că cenzura fusese desființată iar presa, teoretic, era liberă, din moment ce nu s-a vorbit de grevă, înseamnă că ea n-a existat. I-am asigurat că dacă insistă nu-mi rămâne decât să mă documentez în Valea Jiului și, spre a le dovedi că în roman nu este vorba de așa ceva, la subsolul fiecărei pagini, precum Camil Petrescu, voi scrie adevărul, voi face, adică, literatură nonfictivă, numai că romanul nu va mai fi publicat în țară, deoarece pe lei se trăiește din ce în ce mai greu. La întrebarea cum am să-l trimit, le-am răspuns tot printr-o întrebare: dar dacă a fost deja trimis? Știind ce mi s-a întâmplat cu romanele precedente nu era exclus să mă fi gândit la niște măsuri de prevedere. Cât despre capitolul cu para-

noia, am continuat să susțin că este esențial, și chiar ar trebui dezvoltat.

Evident, cartea nu fusese expediată nicăieri, dar n-aveam de ales, trebuia să par sigur pe mine și pregătit pentru orice. După un timp lung, apăsător când eram convins că-mi studiau cu atenție mișcările și intențiile, pe care, evident, le făceam publice, în gura mare, mi s-a transmis că aș mai putea păstra câteva din cele 180 de pagini dacă le-aș rescrie și aș plasa acțiunea în alt mediu, industrial, de exemplu, căci în cel minieresc era imposibil. Am spus că în principiu sunt de acord, dar cu o condiție: să mi se dea asigurări în scris că, până la apariția romanului, nu va avea loc nici o grevă în mediul industrial.

Oricum, ajunseseam într-un punct mort: nu cedam nici eu, nici ei, eram abia la începutul unui război al nervilor pe care dacă-l purtam cu răbdare și inteligență nu aveam cum să-l pierd: romanul fusese acceptat de editură, trimis la tipar, deci un foarte important pas fusese făcut. Cât despre asigurări, neavând de la cine le primi, s-a apelat la înțelegerea mea: *Amnesty International* se interesa de soarta minerilor, la Geneva se discuta, de asemenea, pe această temă și nu se făcea ca o carte apărută chiar acum să le ofere argumente. Le-am spus că, din câte știu, literatura și benzile magnetice nu sunt luate în considerație ca probe în justiție, dar că mă voi adresa instituției respective. Pentru a nu avea nici o îndoială, drept urmare, am reușit să procur adresa lui *Amnesty International* și am compus o scrisoare – mă interesam, firește, dacă literatura poate fi socotită drept argument juridic și, în plus, le solicitam statutul și datele pe care le dețin despre grevă, ce se știa despre lideri în cazul că greva a avut loc – scrisoare pe care am arătat-o unor foști diplomați în SUA, cu rugămintea de a-mi spune dacă e bine formulată.

În realitate, doream să-i conving pe cei interesați de carte, și, desigur, de intențiile mele că sunt decis să merg până la capăt. Cine erau cei ce aveau grijă de carte, era simplu. Părerile mi le transmitea redactorul-șef ca venind

de la Direcția Presei (inexistenta cenzură) din Consiliul Culturii, dar era limpede cine le formula, cine îmi făcea concesiile și cine lua temperatura discuțiilor, după cum mi-a fost dat să descopăr cu ani în urmă, încă din primele momente ale contactului cu cenzura. În tipografie, la cei ce erau numiți „autori cu probleme“ se trăgea un șpalt în plus, care, desigur, era studiat de către același omniprezent superminister a tot ce mișca. La unele cărți șpalturile ajungeau la secretarul cu propaganda al Comitetului Central, cum mi s-a întâmplat cu majoritatea romanelor, sau chiar la Cabinetul Unu, ca și în cazul *Fetelor tăcerii*. De fapt, din cauza secretoșeniei sau a fugii de răspundere, cel cu care vorbeai, niciodată nu-și asuma răspunderea; ori făcea cu degetul în sus, ceea ce însemna Comitetul Central sau chiar Ceaușescu, ori te bătea elegant pe umăr, ceea ce se traducea prin Securitate. Indiferent cine ar fi fost însă, important era să nu-ți ascunzi intențiile, să protestezi imediat, deschis, să nu te simtă slab sau înfricoșat de amenințările lor. Se pare că și în cazul *Refugiilor*, variantele acestora n-au fost trecute cu vederea, așa că mi s-a cerut să renunț la scrisoare, la capitolul cu paranoia și, în plus, să mai dreg niște fraze mai violente, obiecții care până la urmă, după lungi și chinuitoare discuții, parțial le-am acceptat: limba română fiind foarte generoasă mi-a fost ușor să găsesc sinonime și să spun același lucru cu alte cuvinte.

Cartea a fost trimisă la tipografie și, cum era de așteptat, corectura a II-a a venit însoțită de noi obiecții: totuși, în roman era vorba de grevă! În plus, mi se aducea la cunoștință că publicarea unei astfel de cărți ne-ar produce dificultăți privind acordarea Clauzei națiunii celei mai favorizate, drept care am cerut voie să mă adresez Ambasadei SUA, cu rugămintea ca aceasta să dea lămuririle necesare Consiliului Culturii, dar am fost, evident, sfătuit să n-o fac. Lucrurile trenau, cartea era refuzată și nu mai întrezăream, pentru moment, nici o ieșire. Așteptau și ei, așteptam și eu, iar timpul trecea în defavoarea cărții, astfel că m-am decis să grăbesc lucrurile, să port

bătălia finală, cum se poate vedea și din scrisoarea de mai jos:

Tovarășe Director,

În legătură cu situația creată în jurul romanului meu Refugii, depus la Editura Cartea Românească și prevăzut să fie publicat în anul 1983, vă aduc la cunoștință următoarele:

- 1. Am acceptat să dau curs numeroaselor obiecții și observații făcute de Editură și de Direcția literară a CCES (acestea din urmă în două etape); prin urmare, am făcut modificări ample;*
- 2. Mi-ați declarat (în prezența tov. Elena Docsănescu și Cornel Popescu) că totul este clarificat și că romanul intră în procesul normal de tipărire;*
- 3. Totuși, după corectura a II-a și după ce mi s-au cerut noi modificări, pe care, de asemenea, le-am efectuat, romanul nu a fost trimis la tipografie, ci la un nou referat extern;*
- 4. Cu toate că și acest referat era pozitiv, mi s-au adus la cunoștință noi obiecții, la fel de puțin întemeiate ca și cele precedente, cărora nu mai pot să le dau curs, întrucât structura cărții, și așa șubrezită de intervențiile anterioare, ar fi grav afectată. Menționez, că dacă am acceptat să fac un atât de mare număr de modificări a fost nu pentru că eram convins de justetea lor, ci pentru că eram încrezător în posibilitatea unui dialog constructiv, onest, reciproc deschis. S-a dovedit însă că bunăvoința mea, poate excesivă, a fost înțeleasă greșit. Cursul ingerințelor a fost escaladat într-un chip intolerabil, la a mi se face un adevărat și foarte grav proces de intenții. Mi s-au atribuit astfel, prin răstălmăciri grosolane, probabil că și interesate, tot felul de idei și implicații inexistente de fapt în cartea mea;*
- 5. În aceste împrejurări, de flagrantă nerespectare unilaterală a înțelegerilor convenite, mă văd constrâns să revin și eu asupra modificărilor efectuate*

și să solicite publicarea romanului Refugii în forma inițială, fără nici una din modificările intervenite ulterior. Este un drept al meu, de scriitor român, să nu permit nici un amestec în elaborarea operelor mele concepute și realizate de mine, semnate de mine;

- 6. Răspunderea pentru această situație revine integral Editurii și factorilor invocați de Editură (CCES, tipografie, alte organe și organizații), deoarece eu acceptasem o serie de modificări pentru a se evita orice fricțiuni sau criză în relații cu Editura, de natură să dea o imagine întunecată asupra condițiilor în care își văd apărute scrierile cei mai importanți scriitori români contemporani.*

Augustin Buzura

22 martie 1984

Pe atunci, se știe, mașinile de scris erau înregistrate, li se luase amprenta și, cum încă nu aveam una, am apelat la câțiva prieteni, ba chiar și la două birouri de copiat acte, dar nimeni nu voia să-și complice existența, noroc cu Mircea Iorgulescu care m-a criticat că nu m-am adresat lui imediat. Textul a fost predat atât editurii, adică lui George Bălăiță, cât și direcției ce se ocupa de edituri și reviste din Consiliul Culturii. Știind prea bine că obiecțiile nu sunt numai ale lor, am cerut să vorbesc cu cineva din Ministerul de Interne care cunoaște ce s-a întâmplat în Valea Jiului pentru a-i convinge pe cei interesați că n-am scris despre acea grevă. Și astfel a apărut ofițerul cu autograful. Trebuie să mai spun că discuțiile mele despre roman ajunseseră și la *Europa Liberă*, care, prin autoritatea Monicăi Lovinescu, se întreba de ce întârzie apariția. Nu eu îi informasem, dar eram hotărât să le trimit scrisoarea însoțită de câteva explicații, intenție de care n-am făcut nici un secret, dimpotrivă... Ea ar fi fost o dovadă despre prigonirea culturii și atmosfera tot

mai apăsătoare ce se instaurase peste România. Cu oțișorul respectiv discuțiile, cu lungi și neliniștitoare pauze, s-au întins pe durata a trei luni și, cum spun militarii, s-au purtat „în aer, în apă și pe uscat“, în București, la Consiliul Culturii sau la un restaurant militar, pe stradă, oriunde. Reluase pe rând toate contraargumentele: *Amnesty International*, *Clauza*, apă la moara *Europei Libere*, îmi fac rău, îmi nenorocesc viitorul etc., încât nu de puține ori îmi era greu să sesizez diferența dintre avertisment și amenințare. Eu o țineam una și bună: nu e vorba de Valea Jiului, cartea trebuie să apară cum a fost scrisă etc. El mă convingea că cele petrecute într-o zonă carboniferă le-am transpus într-o mină de neferoase, ceea ce era cam adevărat, dar importante erau faptele și nu detaliile.

În ceea ce mă privește, repet, nu mi-am imaginat că voi ajunge vreodată să scriu despre aceste discuții. Resimt și azi, după atâta timp, frica și neliniștea de atunci și, mai ales, marea singurătate, căci de teama ca alții să nu pâlăvrăgească trebuia să tac și să-mi urmez proiectul. Decis să nu renunț decât la ceea ce se putea fără consecințe asupra cărții, mă străduiam să par degajat, sigur de mine, pătruns până în măduva oaselor de cea mai înaintată concepție materialist-dialectică, deși eram convins că nu sunt crezut. Îmi jucam totuși rolul – iar când ajungeam la hotel eram sfârșit, incapabil să-mi coordonez mișcărilor. În ziua următoare trebuia din nou să-mi cenzurez emoțiile, să par sigur pe mine când trăncăneam în stânga și-n dreapta, „să se audă“ că șansa mea este să nu-mi tipărească romanul fiindcă cei *de dincolo* abia așteaptă să le dau semnalul. Sunt sigur că izbutisem să par provocator, capabil de orice, în realitate, însă, nu l-aș fi trimis niciodată: aș fi scris altul cu care aș fi încercat iarăși marea cu degetul și așa mai departe. Mă credeam util aici și înțelegeam să-mi port războiul pe singurul teren care, pentru mine, avea importanță. Azi nu știu dacă am făcut bine... Dacă-l expediam *dincolo*, în Vest, probabil eram un nume în Europa sau, nu puteam

exclde nici această variantă, un medic oarecare „unde-va în Vest“, ori un redactor obscur la vreun post românesc de radio... Realitatea era că disidenții aveau, ciudat, și în Apus, cota țării lor, plus că Ceaușescu, pe atunci, mai era prețuit pentru independența sa față de Moscova, și era greu de presupus cum vor evolua lucrurile mai ales că nici un sovietolog nu a prevăzut rapida prăbușire a comunismului; ei evaluau la ruși forța de atac în afară și nu pe cea de apărare în interior, apărare de mizerie și de miile de contraindicații care-i măcinau lent toate structurile. Oricum, azi este caraghios să spun cum ar fi fost mai bine. Atunci așa am crezut și am procedat în consecință. În cazul romanului organele cultural-politice aveau de ales între un scandal mai mic, publicarea în țară, și unul mai mare, apariția cărții în străinătate. Până la urmă, romanul a rămas aproape așa cum mi-am dorit, chiar și cu proiectele paranoicului ușor atenuate, atâta doar că în loc de M.S.N. (pe care le-au citit corect: Majestatea Sa Nicolae), inițialele nebunului, au schimbat puțin locul literelor: M.N.S. Am spus salvat, dar mi-am dat seama că mai corect ar fi fost *salvat pentru moment*, deoarece chiar și după apariție soarta cărții rămânea sub semnul întrebării, surprizele nelipsind; de obicei, volumele erau pulverizate, risipite aiurea prin cele mai ciudate locuri, sau date iarăși la diverse referate externe, ori interne, pentru a le justifica retragerea din librării, ori biblioteci, și nu de puține ori chiar interzise, cum s-a întâmplat cu primul meu roman, *Absenții*, interzis prima oară în vara lui 1971, când s-a declanșat minirevoluția culturală, și reinterzis, deși n-a mai apărut vreo altă ediție, în 1988! Nicolae Manolescu a fost primul care a descoperit existența acestei liste secrete și tot el a verificat la mai multe biblioteci – inclusiv la Bibiloteca Academiei – faptul că lista era adevărată, că romanele dispăruseră. Din același dosar voi publica pentru prima oară copia unei scrisori care, cred, poate lumina o mică față a unei realități foarte aspre:

Stimate tovarășe secretar Constantin Olteanu,

Numeroși cititori din diverse orașe ale țării mi-au atras atenția asupra unui fapt de o deosebită gravitate, o aberație demnă de Evul Mediu, pe care mă simt obligat să vi-o aduc la cunoștință. Este vorba de apariția unei liste „secrete“ cu cărțile ce urmează să fie retrase din biblioteci, listă pe care figurează și romanul meu Absenții (Editura Dacia, 1970). Informația – venită în același timp din puncte geografice diferite și de la oameni de specialitate sau foarte interesați de fenomenul cultural – părea convingătoare, însă cu toate acestea am mai verificat-o cu ajutorul unor prieteni. Ancheta întreprinsă pe la diverse biblioteci mi-a dat certitudinea atât că o asemenea listă există – ea fiind primită, cică, pe cale ierarhică! – cât și că pe ea se află și romanul meu. Firesc, am fost obligat să mă întreb asupra criteriilor și motivelor care au stat la baza alcătuirii ei, dar mi-a fost imposibil să găsesc vreunul: un amalgam grotesc și nimic mai mult, dovada unei ignoranțe desăvârșite. Romanul meu, apărut în urmă cu 18 ani, deci după Congresul al IX-lea, a trecut pe la toate forurile de îndrumare și control existente atunci, a fost distins cu premiul pentru proză al Uniunii Scriitorilor de către un juriu alcătuit din mari personalități ale culturii noastre, iar despre el s-au pronunțat, nu o dată, cei mai de seamă critici literari români; există zeci de cronici și articole, în țară și în străinătate, însă bunul-simț mă împiedică să-mi sprijin afirmațiile cu spicuri din ele. În sfârșit, cartea, de strictă actualitate, nu a încălcat nici unul din principiile care guvernează cultura română, figurează în diferite dicționare etc., este un punct de referință nu numai în activitatea mea literară, dar și în literatura română de astăzi. Prin urmare, sunt obligat să mă întreb: în numele cărei ideologii, al cărui document de partid am fost inclus pe o asemenea listă? Cine dă dreptul unor minți întunecate, cu maniere de grotă, să-mi pună sub semnul întrebării convingerile, buna credință, patriotismul și, nu în ultimul rând, numeroșii ani de muncă responsabilă, cinstită, făcută adesea în condiții care, eufemistic, ar putea fi defi-

nite drept modeste: rații alimentare insuficiente și rar onorate, informațiile culturale cu totul precare etc., etc.? Care este platforma lor intelectuală și morală încât să-și poată permite să pună la îndoială onestitatea și competența celor ce au scris despre carte? Sigur, n-aș vrea să se creadă că romanul pomenit ar fi în afara oricărei discuții; nu critica mă revoltă, ci astfel de măsuri lașe, lipsite de orice criteriu de civilizație, luate la adăpostul comod al anonimatului. Mi se pare extrem de trist faptul că într-o lume fixată trainic pe coordonatele noului, dornică de dialog, cunoaștere și adevăr, există astfel de practici obscure care nu pot fi privite nici cu umor și nici cu detașare. Cele întâmplate astăzi unei cărți apărute în urma cu 18 ani îmi dau dreptul să mă gândesc că mâine, pe o nouă listă, întocmită după aceleași aberante criterii, ar fi posibil să descopăr titlul următorului meu roman, și așa mai departe... Prin umare, nu este vina mea că am fost pus în situația nedorită de a acționa în apărarea cărților mele, precum și a dreptului de a-mi exercita meseria așa cum o pretind regulile ei scrise și nescrise. De aceea, dacă într-un timp rezonabil romanul nu va fi reintrodus în circuitul firesc al bibliotecilor, iar cei răspunzători de astfel de abuzuri, îndrumați să presteze alte munci, pe măsura calificării lor, va trebui să mai meditez și asupra modalităților ce se impun pentru a scoate la lumină atât practicile acestea obscure, anacronice, cât și pe autorii lor.

*Cu deosebită stimă,
Augustin Buzura*

Cluj-Napoca, 19 iulie 1988

Sigur că nici romanul următor, *Drumul cenușii*, apărut în 1988, n-a avut o soartă mai bună. La puțină vreme după apariție a fost trimis, iarăși, spre lectură: apărarea lui, imensa tensiune nervoasă m-au costat enorm. Cât despre *Refugii* bănuiam că nu va avea o soartă prea bună, dar am fost bucuros că voi putea ține totuși în

mână un exemplar. Cred că acea clipă când atingi primul exemplar, când mângâi cartea pentru a te convinge că e reală, că există cu adevărat, răsplătește toate suferințele, îți dă putere să mergi mai departe. Cu ani în urmă, pe vremea *Fețelor tăcerii*, supusă și ea unor nesfârșite referate, am intrat în tipografie cu o consistentă sumă de bani și cu suficiente sticle de țuică, pentru a convinge tipograful să-mi broșeze câteva exemplare. Voiam să am și eu o carte, dar fiind tânăr și neavând nervi buni și suficientă energie, m-am gândit că și mai marele cenzurii ar merita una, voiam să-l anunț că am învins. L-am sunat de la un telefon public și l-am rugat să mă primească să-i ofer un autograf. Când a văzut cartea a rămas uluit: „Cum p... mă-tii ai făcut rost de ea? s-a răstit exasperat la mine. Încă n-avem aprobare!“ „Ei, suntem doar în Balcani și aici toate se negociază. Mai doriți să vă procur câteva?“ m-am interesat eu foarte sigur. Firește, n-ar fi trebuit să fac asta: dacă ar fi declanșat vreo anchetă puneam brutal în discuție slujba celor ce m-au ajutat. Și nu numai slujba. Noroc că până la urmă omul a fost de înțeles. După aceea, însă, m-a urmărit mereu acest gest: mă gândisem numai și numai la mine, la victoria mea și nu la cei ce mi-au procurat exemplarele cu convingerea că le păstrez doar pentru mine.

La *Refugii* lucrurile s-au petrecut mai simplu: exemplarele mi-au fost aduse direct din tipografie, într-o seară de iulie, tocmai de către ofițerul cu care negociasem fiecare cuvânt și, care, înainte de a mi le da, mi-a pus câteva condiții:

1. Să dau câteva autografe unor persoane necunoscute mie, probabil înalți ofițeri, pentru unele dicitându-mi chiar textul; era simplu, aveau nevoie să mă aibă la mână, să iasă ca în Caragiale cu scrisorica la *Războiul*;
2. Să trimit o scrisoare conducerii editurii în care să mulțumesc pentru foarte prieteneasca și buna colaborare dintre noi;
3. Să distrug textul protestului, cică multiplicat, deoarece scrisoarea avea tocmai rolul de a-l

anula în ipoteza că acesta ar fi apărut în vreo publicație străină.

Am acceptat totul, o bătălie se sfârșea, alta urma să înceapă nu peste mult (și, așa cum am bănuț, o lichea, una dintre cele multe, astăzi mare slujbaș și apărător al patriei, a scris că *Refugii* este egal cu *fugi*, că aș îndemna, adică, oamenii să fugă din țară etc., etc.). Eram fericit că învinsesem și omul din fața mea, tocmai el, îmi confirma victoria. Cartea a apărut datorită unei rezistențe îndârjite și faptul acesta mă convingea din nou că nici o bătălie nu este dinainte pierdută, că înfruntarea cea mai dură cu autoritățile poate avea sorți de izbândă: trebuia să-i obligi să te respecte și să știe că nu ți-e frică.

Dacă a meritat toate sacrificiile, imensa încordare, frica și toate câte au fost? Atunci așa am crezut. Azi, când scriu, îmi vine în minte raportul căpitanului poliției secrete cehe, Cinka, după o întâlnire cu un tânăr dramaturg numit Václav Havel: „Convorbirea cu Havel s-a încheiat cu sugestia mea, că, în caz de nevoie, îl voi contacta din nou. A fost de acord și a spus că și el e bucuros că a discutat cu noi, deoarece i-am furnizat material pentru viitoarele lui încercări literare“. Pentru literatura mea, asemenea confruntări cu autoritățile nici măcar nu le pot trece la câștiguri, căci mari romancieri au descris cu geniu fețele nefaste ale dictaturii, iar la noi protagoniștii nu s-au pierdut în ceață, cei ce te-au speriat ieri, reușesc, din nefericire, să te mai sperie și azi, când par să se simtă mai bine ca oricând. Nu-ți lasă timp nici să-i ignori, nici să le mai dai o șansă pentru a se căi și a redeveni oameni, ci încearcă iarăși să-ți impună manierele lor, să reinstaleze minciuna și ignoranța pe locurile ocupate odinioară. Dar ținând minte ceea ce a fost, cunoscând agenții nopții și numindu-i, nimic nu e pierdut. Cât despre cetățeanul cu autograful, îi sunt recunoscător că nu mi-a mai lăsat nici o iluzie.

1994

RECURS LA MEMORIE: FEȚELE TĂCERII

Am spus deseori că mi-a fost imposibil să fac abstracție de sentimentele dominante ale copilăriei și tinereții: frica și revolta, de întâmplările care le întrețineau, dar și de spațiul unde le-am dobândit. Mai târziu, s-au schimbat doar nuanțele, însă în spatele lor au rămas miile de întrebări auzite ori trăite și, desigur, întrebările obligatorii: De ce? Cum a fost posibil? Încotro? Și multe altele. Cu timpul, după lungi exerciții, m-am obișnuit să le privesc în față, fără prejudecăți și concluzii trase de alții, dar frica și revolta nu mi s-au părut mai suportabile. Am observat însă că, într-o zi oarecare, una dintre aceste întâmplări iese din rând și ocupă întreaga sferă de interes, se transformă într-o chinuitoare obsesie. Și atunci nu-ți rămâne decât să scrii: ea este *salvarea*, ceea ce ai căutat, *începutul* a ceva sau, oricum, impulsul prim, celula din care s-ar putea naște o lume. Până la sfârșit însă, cum deseori mi s-a întâmplat, întâmplarea respectivă își pierde din importanță ori, pur și simplu, dispare în decursul numeroaselor rescrieri sau restructurări. În cazul *Fețelor tăcerii*, romanul despre care voi încerca să vorbesc, lucrurile au stat altfel. Îmi apăruse *Absenții*, roman ce s-a bucurat de un mare succes, primisem premiul Uniunii Scriitorilor, regretul sau, mai corect, spaima că am abandonat o meserie care-mi plăcea și în care aveam un incontestabil viitor, medicina, s-a mai atenuat, ca,

brusc, romanul să fie interzis imediat după declanșarea minirevoluției culturale.

Șocul pe care l-am trăit a fost teribil. Revolta, frica și lehamitea mă cuprindeau pe rând, deoarece mai credeam că asemenea gesturi au o logică, o explicație cât de sumară, că diverșii oficiali își vor motiva decizia de a interzice și de a scoate din biblioteci o carte despre care se spusese numai lucruri frumoase. Gestul autorităților a avut mare ecou în presa străină, romanul a fost menționat sau recenzat în numeroase publicații occidentale, eram convins că se va ține seama de ele și se va reveni asupra deciziei, dar nu s-a întâmplat așa, prin urmare, am început seria protestelor: la Zaharia Stancu, președintele Uniunii Scriitorilor, la Consiliul Culturii, la Comitetul Central al PCR, însă nimeni nu-mi răspundea, peste tot mi se spunea direct că săvârșisem o eroare politică gravă, eram învinuit în fel și chip, ba chiar și ocolit de colegii și prietenii din Cluj, căci pe cei din București încă nu ajunsesem să-i cunosc decât foarte superficial și mai ales din lecturi. După cum mi se dădea de înțeles, dintr-o clipă în alta urma să fiu dat afară din slujbă, fapt ce i-ar fi bucurat pe mulți dintre colegii de la „Tribuna“, bucurie pe care, după mai bine de trei decenii, am descoperit-o consemnată cu hărnicie și în *Dosarul meu de urmărire informativă*.

Și în zilele acelea confuze, triste, dominate de diversele scenarii despre sancțiunile ce mă așteptau, mi se întârea convingerea că, multă vreme, nu voi mai putea publica, drept care mi-am propus să strâng din dinți și să scriu, iar prima idee care m-a încercat a fost să mă gândesc la un roman aparent istoric, adică să caut în istorie un domnitor care să-i semene lui Ceaușescu, și nu spre a-l ridica în slăvi, cum era moda, ci pentru a-l readuce la dimensiunile lui reale. Am citit cu infinită atenție *Istoria* lui Nicolae Iorga, cele 12 volume, cred, și, dacă îmi amintesc bine, mă oprisem la Petru Rareș și la Grigore Ghica, domnitorul cu aversiune pentru cultură, dar pasionat de controlul piețelor, care, după o scurtă domnie, a sfârșit-o într-o fântână. Despre Petru Rareș, Nicolae

Iorga spunea că n-a făcut nimic pentru țară, în afară de faptul că a secătuit-o în războaie absurde și că i-a amestecat numele în toate conflictele europene. Mai mult, în loc să se concentreze asupra Ardealului, pe care l-ar fi putut avea cu ușurință, domnitorul moldovean s-a încăpățânat cu Pocuția tocmai într-un moment când Polonia era foarte puternică. Iar pe deasupra, nu-i vorbea foarte frumos la Înalta Poartă tocmai pe cei ce i-au oferit găzduire și pe care, până la urmă, i-a părăsit pentru turcii care i-au redat, pentru o vreme, tronul. Curios mi se părea că, deși aveam subiectul, motivația, totul, nu reușeam să scriu nici măcar o pagină, deoarece, în sinea mea, mă consideram laș și mă învinuiam că, în realitate, încercam, în buna tradiție strămoșească, să-i păcălesc pe viitorii cenzori și, mai ales, să mă păcălesc pe mine însumi străbătând doar o mică parte din drumul ce mi se părea obligatoriu pentru un scriitor. Știința și viața mă învățaseră că trebuie să privesc adevărul în față oricât ar fi de crud, că având de partea ta adevărul nu ai cum pierde. În plus, mă vedeam scos pentru multă vreme din arenă, eram convins că până la următoarea carte publicată vor trece destui ani, așa că având suficient timp, trebuia să scriu ceva care să mă mulțumească pe deplin. Iar Petru Rareș, după ce am consultat destule documente, nu era tocmai modelul potrivit pentru ceea ce doream eu.

Oricum, în clipa în care am renunțat la acest subiect, m-am simțit foarte liber și dispus la orice confruntări, indiferent cât ar fi fost de complicate și indiferent cât m-ar fi costat. Interzicerea cărții mi-a deschis ochii și, totodată, m-a obligat să înțeleg că în viitor mă pot aștepta la orice. Că de cele mai multe ori întâmplarea, prostul gust, lașitatea și incultura sunt cele ce decid. Ceaușescu nu ar fi reușit singur să impună o dictatură aberantă, dacă nu ar fi fost ajutat de miile de lichele care încercau să-i facă pe plac, să anticipeze felul lui de a gândi într-o situație sau alta. Șocul minirevoluției culturale, apărută la puțină vreme după o perioadă de reală liberalizare, a fost mare și, ca de obicei în asemenea împrejurări, a renăscut o categorie de oameni cărora scurta

și puțina libertate de care ne-am putut bucura după 1965 nu le-a convenit. Au reapărut, firește, și nemulțumiții de cafenea sau curajoșii de dormitor cu lumina stinsă, care-i acuzau pe ceilalți că nu reacționează, că suportă fără să crâcnească noile aberații ale lui Ceaușescu. Ca de obicei, *alții* erau de vină, *alții* trebuiau să reacționeze, *alții* erau mămăliga ce nu explodează.

Am întâlnit asemenea orori intelectuale și după Revoluție când, în loc să se implice, să pună umărul pentru a evita ori înlătura erorile, unele evitabile, strigau în gura mare că le este rușine că sunt români, se lepădau de o națiune care le dăduse totul fără ca să primească nimic în schimb, în afară de mizeriile pomenite. Cred că revolta și greața pe care mi-o provocau acești viteji de operetă, aceste lichele pudrate cu fraze de împrumut, m-au dus cu gândul spre cei ce se opuseseră colectivizării, cei ce luptaseră cu arma în mână împotriva comunismului și a regimului instalat prin forță. Au fost foarte multe victime ucise cu cruzime într-o confruntare inegală cu armata și Securitatea, căroră memoria oamenilor le-a adăugat, cu trecerea timpului, lumini și fapte noi.

N-am reușit să uit groaza lăsată definitiv în sufletele noastre de mașinile negre ale Securității care, după miezul nopții, cutreierau satele pentru a aresta pe cei ce însemnau ceva în colectivitatea respectivă, și nu l-am uitat nici pe necunoscutul împușcat la câțiva pași de mine. Aveam, cred, doisprezece ani și îngrijeam vitele în satul vecin, Copalnic, unde mama moștenise o bucată de pământ și o mică pădure, când în apropierea mea am auzit focuri de armă, gălăgie, zgomot de mașini. Din pădurea la marginea căreia mă găseam, a țâșnit un om și, după numai câțiva pași, a fost doborât de gloanțele unui grup de soldați care-l urmăreau. Nu i-am văzut fața, nu i-am aflat niciodată numele, dar imaginea cadavrului târât de picioare spre mașinile ce așteptau în deal, bucuria stupidă a celor ce îl omorâseră, indiferența vacilor care nu-și întrerupseseră păscutul, precum și frica paralizantă ce mă cuprinsese, m-au urmărit neîncetat. Această cumplită secvență m-a obligat să fiu atent la faptele partizanilor din

zona natală și, contaminat de sentimentele celor din jur, să mă bucur când Frunzilă, de exemplu, un nume intrat în legendele locului, mai prindea câte un activist și îl obliga să-și mănânce carnetul de partid. Probabil că acest episod mi-a stârnit interesul pentru atâtea altele care-și așteptau rândul într-o memorie foarte avidă, profilată mai ales pe întâmplările tragice pe care nu le puteam nota de teamă că notițele ar putea să cadă în mâna celor foarte interesați de textele mele nepublicate sau, după opinia lor, nepublicabile. Nu îmi amintesc exact ordinea în care mi s-au fixat în minte, dar sunt absolut sigur că o parte din ele ar fi putut constitui scheletul unor nuvele, exemplificări foarte convingătoare ale confruntărilor dintre individ și o istorie aberantă, *ieșită din matcă*, cum ar spune tristul prinț al Danemarcei.

Erau mii de întâmplări despre teroarea ce se instalase peste foarte chinuita noastră țărănime supusă celor mai neașteptate metode de intimidare, dar și despre rezistența îndârjită a oamenilor. Îmi amintesc povestea unui consătean condamnat la închisoare pentru că a refuzat să se înscrie de bunăvoie în Gospodăria Agricolă Colectivă ce nu mai reușea să se înființeze. Pentru a-l intimida și, totodată, pentru a da exemplu celorlalți despre ceea ce ar putea să pățească dacă se opun „noului“, activistul de la raion a făcut rost de niște martori mai slabi de suflet care au jurat că respectivul a uneltit împotriva orânduirii, fapt pedepsit cu generozitate de minunata noastră justiție. În mina în care-și executa pedeapsa, omul nostru nu făcea decât să se roage și să-și imagineze pedepse pentru cei ce au contribuit la condamnarea lui nedreaptă. Avea o listă cu numele tuturor martorilor mincinoși, de care nu s-a despărțit nici după ce fusese eliberat. Primul, firește, era activistul de la raion care, până la urmă, izbutise să adune numărul necesar de oameni pentru ca visata Colectivă să poată lua ființă. Acesta, mare iubitor de țuică și de plăcinte, prinsese slăbiciune pentru o văduvă de la marginea satului unde se deplasa cu bicicleta, mașina ce băgase spaima în oameni rămânând în curtea Sfatului Popular, fapt de

mare folos pentru proaspătul ieșit de la ocnă: știa când activistul se afla la iubita lui, și așa, noapte de noapte, îi lua urmele, îi cunoștea cu precizie traseul, orele plecării și întoarcerii, îl pândea pas cu pas, decis să-l omoare într-un moment când va trece pe drumul ce străbătea o pădure bătrână de fag. În vreme ce omul își consuma țuica, plăcintele și hormonii, următorul imagina sentința, satisfacția explicației finale înainte de a-l înjunghia. Momentul așteptat fusese așa cum îl prevăzuse, numai că omul venea pe lângă bicicletă, ceea ce îi ușurase și mai mult misiunea. I-a sărit așadar înainte, l-a prins de gât și, după ce i-a fixat cuțitul în dreptul inimii, a continuat cu frazele îndelung repetate: „Atâta ți-a fost! Sunt cel pe care l-ai trimis pe nedrept la ocnă. E timpul să ne socotim!“ În clipa când a terminat de rostit ultimul cuvânt, a simțit că vajnicul luptător pentru colectivizare se înmoaie, devine un fel de cârpă scârboasă. Iar când a mai auzit și un pârâit jalnic, l-a încercat o milă amestecată cu greață: „Cum să bagi cuțitul într-un individ care face pe el?“ Drept care, înainte de a-i întoarce spatele și a-l lăsa în plata Domnului, s-a mulțumit să-i zică: „Du-te-n aia mătii!“ O dată clasat acest caz, i-au mai rămas cei doisprezece martori mincinoși pe care, cu aceeași râvnă și răbdare, i-a urmărit neîncetat, sperând că își vor cere iertare pentru nenorocirile pe care i le-au pricinuit. Spre uimirea lui, n-a avut parte de nici o scuză, dar nici nu a trebuit să-și păteze mâinile cu sângele lor: „Trei au murit de cancer“, mi-a mărturisit omul, „doi și-au rupt picioarele, alții au rămas infirmi, alții sunt pe moarte din diverse cauze, a mai rămas unul singur pe care, dacă nu i se întâmplă ceva până la Crăciun, va trebui să-l omor!“ Până la urmă destinul a hotărât altceva: ultimul, cel sortit cuțitului, a scăpat, a murit în schimb omul nostru într-un accident stupid, călcat din greșală de propriu-i tractor.

Un alt personaj din aceeași zonă, să-i zicem Fodor, activist și el, mi-a rămas în memorie prin destinul lui aparte. Brutalitatea și inventivitatea în materie de chinuri și amenzi îl făcuseră un om de temut. Trimiterea oamenilor citații bizare: să se prezinte la Sfat la, să zicem, ora 7 și

48 de minute. Dacă veneau mai devreme, nu-i primea, dacă întârziu fie și cu un minut, îi chinuia cu amenzi usturătoare încât, de teama lor, sătenii se mutaseră în curtea Sfatului, acolo li se aducea hrana, acolo dormeau, acolo li se proiectau filme sovietice despre succesele diverselor colhozuri. Unii, care se temeau de închisoare s-au ascuns prin păduri, alții s-au înscris, alții și-au construit ascunzători în pivnițe sau pereți falși la casă, între care au rămas mulți ani, plătind cu lumina ochilor sau cu afecțiuni și mai grave, frica de închisori. Imaginea unui țăran din satul vecin care ieșise, după mulți ani, dintr-o asemenea ascunzătoare, circula sau se amplifică din gură în gură: păr lung, până la brâu, orb, complet știrb, numai piele și os, scuipând sânge, incapabil să îngameze mai mult de câteva cuvinte. Au fost destul de mulți țărani care, după ce și-au pierdut pământul, s-au angajat la fabricile și minele din apropiere, unde, zi de zi, erau duși și aduși cu mașinile întreprinderilor respective. Nu crezuseră că, după înscrierea în colectivă, pământul va fi tot al lor: „Este ca și cum mi-ai tăia p... și pe urmă mi-ai da-o înapoi: Ia-o, că-i a ta!“ Raționamentul, foarte simplu, l-am transcris în roman, împreună cu altul, auzit de la un țăran din Moldova care încerca să se amăgească într-un fel că răul nu este nesfârșit: „Am trăit noi o mie de ani fără guvern, dar acum că avem oleacă ?!“

Despărțirea de pământ a produs schimbări majore în viața de zi cu zi, în morală și, de fapt, în credințele de orice fel. În oraș trăiau cu gândul la pământ, la țară, unde se întorceau și unde le rămăseseră familiile, se gândeau la salariile câștigate în mine sau în uzine, rădăcinile de altădată, sigure, puternice, deveniseră fragile, vulnerabile. Oricum, acești hibrizi agro-industriali își îngroșaseră rândurile spre nemulțumirea celor ce, prin colectivizare, visaseră recolte bogate, așa cum spunea teoria. Dar nu numai țăranii din zona respectivă au suferit metamorfoza, ci și cel ce-i colectivizase. Fodor al nostru fusese cuprins dreptat de un condamnat dezinteres pentru munca politică: era tot mai rar văzut pe teren și tot mai mult rămânea închis în casă unde săpa cu toată energia, convins

că se află pe un veritabil filon aurifer, apoi scotea pământul în saci de pânză, pentru a nu stârni interesul altora, iar când îl părăseau puterile, stătea pe prispa casei din satul pe care-l colectivizase, și, ceea ce era de necrezut, se lăsa scuipat de navetiștii tot mai numeroși înghesuți în mașinile care-i duceau de la fabrici sau mine. Până la urmă, omul s-a spânzurat ori a fost spânzurat, nimeni nu s-a chinuit să cerceteze, sătenii vedeau în nebunia lui pedeapsa Celui de Sus pentru suferințele pe care le pricinuise. Se mai adeverea încă o dată, la scară foarte redusă, cât de trecătoare este gloria acestei lumi! Spun asta gândindu-mă la nesfârșitele proverbe și citate din Biblie la care recurgeau oamenii pentru a se încuraja sau pentru a-și explica întâmplările neobișnuite prin care treceau cam de multă vreme. Nu lipseau nici semnele ciudate, interpretate, precum Biblia, după dorințele lor: un călugăr care a descoperit într-o scorbură grâu îmbibat în sânge, icoane plângând, femei care văzuseră pe cer figuri misterioase compuse din nori și, desigur, sfinți și profeți de interes local, care prevesteau suferințe și lacrimi drept pedeapsă pentru păcate și necredință. Numărul celor fugiți în munți era apreciabil, iar faptele lor fuseseră exagerate, confuzia dintre dorințe și realitate era evidentă, lumea atribuia acestor eroi acte de curaj pe care aceștia ar fi dorit să le facă. Apoi, baloane mari cu afișe, îndemnuri la rezistență, asigurări că eliberarea este aproape, că anglo-americanii nu ne-au părăsit, brăzdau deseori cerul și, nu de puține ori, se vorbea de oameni parașutați de avioane misterioase, americane, firește. Nu era nici o îndoială, toți le văzuseră în afară de mine, așa că, adolescent fiind, am petrecut multe nopți cu ochii pe cer în speranța că voi vedea avioanele sau straniile baloane.

Mai târziu, ca student, în timp ce făceam practica la o secție de chirurgie a Spitalului din Făgăraș, a fost ridicat de Securitate tocmai chirurgul care ne supraveghea și ne antrena în intervenții mai puțin complicate: dăduse primul ajutor unui luptător din munți, adică se purtase ca un adevărat medic și, firesc, conform moralei Securității,

trebuia să plătească. Episodul respectiv l-am atribuit mai târziu profesorului Cristian, personajul principal din *Orgolii*, roman datorită căruia am fost obligat să descopăr fețele cele mai întunecate ale cenzurii, dar și numărul acestora. Tot în Apuseni și, mai târziu, după terminarea facultății, am făcut imposibilul să ajung prin zonele unde avuseseră loc confruntările, să întâlnesc supraviețuitori sau măcar persoane care au luptat alături de o familie cu nume de mare rezonanță în Apuseni: Șușman. Documentarea aceasta, împreună cu cea din Valea Jiului, după greva din 1977, a fost una din cele mai ciudate aventuri pe care mi-a fost dat să le trăiesc. O parte din cei ce luptaseră efectiv nu voiau să povestească nimic, frica și prudența lor mi se păreau de înțeles, în sinea mea, însă, eram bucuros că ajunsesem să văd în carne și oase niște oameni care avuseseră curajul să lupte cu arma în mână într-un timp în care teroarea Securității și a activiștilor de partid atinsese cote patologice. Cei dispuși să povestească nu luptaseră, dar îmi cereau să semnăm împreună cartea și, mai ales, să împărțim banii. Unii îmi aflaseră adresa și mă căutau acasă cu acest scop, dar în vremurile acelea era practic imposibil să faci deosebirea între cei de bună-credință și cei cu misiuni speciale, trimiși, adică, de Securitate. Oricum, timp înainte aveam destul, șansa de a publica după cele întâmplate mi se părea, cum am mai spus, foarte îndepărtată, dar eu mă încăpățânasem să scriu ca și cum interdicția nu ar fi avut nici un efect asupra mea, de parcă aș fi trăit în cea mai liberă dintre țări.

Până la urmă, am reușit să termin într-o primă formă un fel de roman, dar cum se întâmplă de obicei, norocul îți iese în cale dacă ești pregătit să-l aștepți. Știam, așadar, prea puține lucruri concrete despre acești combatanți, dar foarte multe legende, căci lumea le-a creat o aură deosebită și datorită tragicului lor sfârșit. Pentru mine nu era atât de importantă reconstituirea, nu scriam un roman de genul *Cu sânge rece* de Truman Capote, un roman *verité*, dar fiind de formație științifică, mă interesa adevărul până în pânzele albe. Pentru a avea oarecare siguranță trebuie să știi mult mai mult decât

spui. Construcția, psihologiile, *lumea* creată sunt apanajul fanteziei, iar *cărămizile* cu care construiești *lumea/romanul* aparțin epocii în care scrii. Pentru cei ce nu cunoasc realitatea, familia Șușman – tatăl și trei fii – ar putea părea idilizată, dar în Ardeal legătura cu pământul avea conotații speciale. Pământul s-a dobândit cu trudă, averea era rezultatul unei munci colosale, în condițiile unei concurențe – pe parcursul multor secole – nedrepte și foarte dure. În timpul Dictatului de la Viena în partea cedată temporar Ungariei au rămas locului, în imensa majoritate, numai țărani legați de pământ și de istorie. Copleșită de numărul urmărilor, de condițiile vitrege în care trăiau, de absența ajutorului din exterior, în care credeau cu înverșunare, echipa lui Șușman ca și atâtea altele din Făgăraș, Bucovina, Maramureș etc. – oameni de diverse orientări politice, uniți într-o aceeași ură împotriva comuniștilor – au sfârșit prin a fi lichidate. Bătrânul Șușman s-a sinucis, fiii săi au fost omorâți. Personajele mele, în roman *Măgureni*, aveau ca punct de pornire tragedia acestei familii, dar datele psihice, marea majoritate a faptelor din carte, aparțineau imaginației autorului care le-a „construit” din miile de întâmplări auzite prin satele ardelen. Mergând la Sighet să-i caut pe cei doi foști gardieni care știau unde este înmormântat Iuliu Maniu – unul ajuns șef de cinematograf, iar altul, la un pavilion de tir cu arme cu aer comprimat – am auzit povestea lui Ștrifunda, țăranul din Borșa, care-și adunase o armată de țărani, își confecționase, în buna tradiție strămoșească, tunuri de cireș și era decis să elibereze Sighetul ocupat, imediat după ultimul război, de către sovietici.

Aveam la dispoziție noi elemente ce conturau niște structuri psihice, un mod de a fi și de a gândi, dar acestea, la fel de bine puteau constitui subiectul unui roman care, în multe privințe, ar fi amintit de proza latino-americană. Dar din sumedenia de prototipuri oferite de trista istorie ce se desfășura sub ochii mei mereu curioși – întreținându-mi o stare de revoltă, încât uneori scriind apăsam atât de cumplit penița stiloului încât pur și simplu rupeam hârtia –, s-a desprins un personaj feminin

căruia, în roman, i-am dat numele de Stanca. Cei cu care am vorbit despre întâmplările din Apuseni au descris o femeie tânără, frumoasă, energică, iubita celui mai mare dintre frații Șuşman, Teodor, un tânăr frumos, inteligent, cu mare trecere la femeile din zonă care, printre altele, cunoscându-i bărbăția mai puțin obișnuită ca dimensiuni, îl protejau și sperau că după venirea americanilor, iminentă, vor intra în această familie de incontestabil prestigiu și autoritate. Se spunea că aveau împreună un copil, că în timpul iernii nu mai coborâseră din munți deoarece Teodor era grav rănit. Când Securitatea a tras cu aruncătoare de flăcări asupra șurii unde se găseau, femeia și-a ucis copilul, dar pentru ea nu-i mai rămăseseră gloanțe, drept care fusese prinsă și azvârlită în închisoare. Aflasem că după executarea pedepsei se angajase la o fabrică de confecții din Cluj, *Someșul*, iar cei ce o cunoșteau îmi spusese că este inutil să o caut, deoarece refuza categoric să vorbească despre cele întâmplate în munți.

Activistul de partid din roman înainte de a fi Radu, îl botezasem Rusu, dar cenzura îmi ceruse cu insistență să-i schimb numele pentru a nu supăra pe „știm noi cine“. Căci, zeci de ani, activiștii au avut o mare obsesie: să nu supărăm, deoarece în vremea respectivă toți erau foarte supărăcioși: rușii, americanii, partidul, guvernul, clasa muncitoare și, mai ales, exponentul ei cel mai valoros: Tovarășul. Nu ținusem neapărat la numele de Rusu, îl dădusem din pură întâmplare: îmi amintisem de un activist datorită căruia era să fiu exmatriculat din facultate. Pe scurt, lucrurile se petrecuseră în felul următor. Eram student la Cluj, în anul II, la Medicină generală și mama îmi telefonase să merg rapid acasă, în Maramureș, deoarece tata era grav bolnav. În ultimii ani lucrase la Uzinele *Phönix* și fusese intoxicat cu plumb. Îl însoțeam întotdeauna în asemenea împrejurări, deoarece la medic nu voia să meargă singur și nici însoțit de altcineva. Pe vremea aceea drumul de la Cluj la Baia Mare era un coșmar, iar de acolo până în satul meu depindeai de noroc, dacă un șofer de camion era dispus să te ia, căci cursele locale erau supraaglomerate. Acasă am ajuns spre

seară, iar pe tata l-am găsit pe prispa casei așteptându-mă și, în loc de salut, s-a găsit să-mi spună: „Lasă-mă pe mine, du-te în grajd, că îi pe moarte o vacă! Cred că are broască năpraznică!“ Din puțina mea experiență agricolă și zootehnică știam că ceea ce se numea prin partea locului broască năpraznică era o reacție alergică la ghizdei sau la alte plante, nu-mi mai amintesc, oricum am făcut ceea ce știam că trebuie, i-am băgat mâna pe gât ca să sparg bășicile de pe trahee care o asfixiau, țărani mai înțepau animalul în anumite puncte în abdomen, dar pentru că nu știam unde anume, am fugit la Sfat pentru a-i telefona unui vechi prieten, doctorul Hereș, feciorul preotului din sat, medic veterinar într-o localitate situată la vreo 20 de kilometri de unde mă aflam. Spre norocul meu, l-am găsit, dar în timp ce îmi explica unde să-i injectez sulfatul de magneziu și în ce cantitate, în receptor s-a auzit o voce străină care îmi poruncea să rămân pe loc până va apărea și „el“ acolo, spre a ne lămuri de ce a trebuit să cer ajutorul unui fecior de popă. L-am rugat insistent să ne lase în pace, ne aflam în fața unui caz urgent, ca să nu mai spun de situația tatii, dar el o ținea întruna să rămân locului. Nu știam cine intervenise pe fir, cine era cel ce, pe tonul cel mai autoritar cu putință, îmi interzicea să fac vreo mișcare, n-a vrut să se prezinte, iar lozincile în care mă îmbălsămasem m-au obligat să-i închid telefonul în nas, nu înainte, firește, de a-l trimite în maică-sa.

În vreme ce terminam administrarea sulfatului de magneziu, după ce făcusem cu bicicleta mai mulți kilometri până la o biată farmacie, m-am pomenit cu șeful postului de miliție din sat, care m-a anunțat că tovarășul prim-secretar mă așteaptă împreună cu tot comitetul de partid. I-am arătat vaca, am descris pe larg situația tatii, iar el o ținea pe a lui că are ordin să mă ducă în fața tovarășilor cu orice preț, legat, sub amenințarea armei, pe sus. Îmi era limpede că nu aveam cale de întors, așa că mi-am luat o lanternă, un cuțit, un pulovăr, în ipoteza că aș putea rămâne acolo peste noapte, o bucată de pâine, fiindcă nu mâncasem nimic toată ziua. Ajuns în

Primărie, într-o încăpere în care lămpile cu petrol nu te ajutau să distingi chipurile celor din prezidiu, m-am pomenit întâmpinat de tovarășul prim-secretar care, fără să-mi dea timp să mă acomodez, m-a înghesuit lângă perete: „Nu vrei să ascuți de partid, ne sfidezi, nu te interesează sfaturile noastre, te-ai făcut intelectual, da?” Se apropiase tot mai mult de mine, duhnea cumplit a țuică proastă și a ceapă, iar când am simțit că mă calcă pe un picior, i-am pus mâna în gât și, instinctiv, am aprins lanterna pentru a-i atrage atenția că se află pe piciorul meu. La care el a izbucnit în râs: „Ce, măi puță, vrei să arăți că ai lanternă?” Atunci, mi-am eliberat piciorul și l-am tras foarte aproape de mine pentru a-i șopti ceea ce aveam de spus: „Dacă nu te liniștești, te bat de te ia mama dracului. Până vin ăia să te ajute, ți-am băgat cuțitul în burtă!” Nu s-a așteptat la o asemenea reacție, de fapt, nici eu: eram obosit, flămând, logica și calmul mă părăsiseră, nu-mi mai păsa de nimic, l-aș fi bătut, fără îndoială. Simțeam că vrea să se retragă, mâinile însă mi se înțepeniseră pe gâtul lui, chiar dacă nu mai aveam prea multă putere, l-am călcat cu furie pe picior, după care, l-am împins spre prezidiu: „Nu am ce discuta cu alcoolul ăsta”, le-am strigat părăsind încăperea.

De pe scări am rupt-o la fugă deși, paradoxal, nu auzeam pași în spatele meu și nici nu reușeam să-mi imaginez de ce nu mă urmăresc, ce s-a întâmplat după ieșirea mea. Ajuns acasă, l-am luat pe tata, o mașină de navetiști a ajuns la timp, scăpasem provizoriu de posibili urmăritori, dar nu și de mâna lor lungă. La puțină vreme, la examenul de socialism științific, profesorul Ludovic Rațiu nu mi-a dat voie să trag biletul cu subiectele respective: „Nu pot să te admit la examen din moment ce nu îți pasă de politica partidului, nu recunoști rolul clasei muncitoare și nici importanța indicațiilor tovarășului Dej”, mi-a spus foarte iritat, nelăsând loc explicațiilor, așa cum avea să facă peste alți câțiva ani considerându-mi lucrarea de diplomă, *Shakespeare în psihiatrie*, nemarxistă și, prin urmare, respingând-o. „Du-te la cadre și la tova-

rășul rector, lămurește-ți situația și poate ne vedem la toamnă.“

Rectorul era prea mare pentru un student atât de mic, doar șeful cadrelor a acceptat, cu mare greutate târgul pe care, în disperare de cauză, i l-am propus: dacă unul din cei prezenți atunci în prezidiu infirmă, își retrace semnătura sau spune adevărul curat, adică altceva decât ceea ce scrie în această mizerabilă informare, îmi voi putea continua studiile. Legal nu aveau de ce să mă exmatriculeze, dar lumea era la discreția activiștilor, iar indiferența și lașitatea șefilor de atunci nu merită să fie comentate. Până la urmă, cel care a spus adevărul a fost milițianul din sat. Fără el mi-e greu să-mi imaginez ceea ce m-ar fi așteptat.

Ca să revin, acest prim-secretar a fost activistul la care m-am gândit când am conturat personajele romanului, dar până la urmă n-a rămas aproape nimic din prototip. Ar fi fost prea simplu să-i pun față în față pe cei *buni* și pe cei *răi*, așa că m-am străduit să-i fac oameni credibili, cu motivările, spaimele și neliniștile lor, cu credințele și visele lor, atâtea câte aveau. Nu era treaba mea să spun deschis de partea cui se află adevărul, dar mi se părea important să sugerez că timpul, necruțător, așază altfel lucrurile adesea îngropând într-o nedreaptă uitare și victimele și călăii că, de cele mai multe ori mereu *alții*, câștigă.

Într-o primă formă romanul era terminat, îmi mai rămăseseră fapte, *cărămizi*, pentru încă două sau trei volume, când o întâmplare neobișnuită, un noroc de zile mari, mi-a dat totul peste cap. Mergeam la București cu un tren de zi, o călătorie grăbită, improvizată și, din neglijență, luasem de citit tocmai *Zgomotul și furia* de Faulkner, ceea ce mi se părea o aberație, căci marele autor trebuie citit cu creionul în mână, la masa de lucru. Abia în compartiment mi-am dat seama de eroare, dar era prea târziu. În fața mea – singurul călător din compartiment: un individ în jur de patruzeci de ani, înconjurat de ziare și publicații, cu chef teribil de vorbă, spre deosebire de mine. Ați văzut *Cerbul de aur*? Ați fost la

meciul X? Ați citit «Flacăra»? Dar «Scânteia»?“ Tuturor întrebărilor, mult mai numeroase, le-am răspuns cu „Nu“, ceea ce a reușit să-l irite. „*Dar ce meserie aveți dumneavoastră?*“ s-a interesat el, enervat de mușenia mea la care am renunțat văzând că n-am încotro: „Pentru că tot nu avem ce face până la București, i-am răspuns înseninat brusc, vă las șansa să ghiciți“. Deoarece purtam ochelari, cred, am fost pe rând contabil, comis-voiajor, director tehnic și multe alte meserii ce țineau de tehnică și mai ales de bani. Până la urmă i-am spus că sunt profesor de română. Era singura soluție acceptabilă.

Dacă-i spuneam că sunt medic, trebuia să vorbesc despre toate bolile posibile pe care nu era exclus să le aibă; dacă-i spuneam că sunt ziarist, exista posibilitatea să-l inhib tocmai când îmi revenise curiozitatea și cheful de taclale. „Ghiciți și dumneavoastră“, m-a îndemnat el și l-am asigurat că nu am nevoie de trei încercări: „Dacă nu securist, atunci activist de partid, i-am răspuns. Merg însă pe securist“. Nu i-am explicat de ce am ghicit atât de repede, dar era destul de simplu: tresărea când ridicam ușor tonul, pronunța acel atât de cunoscut *toa'ășu'*, dovedea slăbiciune pentru răspunsuri monosilabice, *da, nu*, însoțite de tresăririle atât de caracteristice, de îndreptarea instinctivă a spinării. „Am fost ofițer de securitate, a completat el după un timp, dar m-am pensionat...“ „Înseamnă că ați luptat în munți“, am plusat eu, mai ales că-i descoperisem o cicatrice pe tâmplă. „În Apuseni, se pare“, am adăugat, și el, oarecum mirat, mi-a dat dreptate. „Împotriva lui Șușman?“ „Ați auzit de el?“ s-a mirat omul și eu am încercat să-mi păstrez aerul de cunoscător: „Lumea vorbește multe, dar niciodată nu poți afla adevărul adevărat“, am spus cu gândul că-l stârnesc. „Se spune că bătrânul Șușman s-a sinucis...“ „Da, după ce a fugit ca prostul prin păduri fără să-l amenințe nimeni. Când și-a dat seama că nu mai are nici o șansă, că americanii lui nu mai vin, a folosit arma din dotare... Și-a nenorocit și copiii...“ „E adevărat că aceștia s-au sinucis?“ „Greu de spus, noi am pus aruncătoarele de flăcări pe șura în care erau ascunși...Lumea vorbește, noi nu ne-am

mai întreb...“ „Se zicea că Teodor, băiatul cel mare, era foarte iubăreț“, am completat, decis să-i las impresia că sunt un bun cunoscător al celor întâmplate. „Avea un organ cât toate zilele, i-am luat dimensiunile de la comisarariat, așa că nu-i de mirare că-l adăposteau...“ „Lumea vorbea că i l-ar fi tăiat cineva după ce a fost omorât“, am adăugat eu. La care omul a izbucnit în râs, un râs straniu, superior, de învingător: „Se știe și asta? Păi eu i l-am tăiat! Imediat după ce m-am convins că sunt morți, am fugit în șură, l-am scos din flăcări, apoi i-am tăiat pantalonii în zona respectivă, se lipise pânza de piele, a fost foarte greu, organul rămăsese însă întreg, așa că l-am tăiat și, într-o clipă de neatenție, l-am strecurat în buzunarul tovarășului prim-secretar, care l-a descoperit abia a doua zi când ne-am trezit din beție! Și el era curios să vadă cum arată o p... ca lumea!“ Am râs și eu pentru că eram nevoit, eram în fața unei surse de informații de o valoare extraordinară, ce nu trebuia pierdută, dar sentimentul care mă încercase nu putea fi descris: frică, greață, revoltă, furie, milă, toate la un loc. Nu avusesem puterea să continuu dialogul și, speriat că aș putea să-mi trădez sentimentele adevărate, i-am cerut voie să fumez, am vorbit o vreme despre tutun, ca apoi, când m-am simțit mai sigur pe mine, să revin la obsesia mea: luptele din Apuseni. Femeia despre care se vorbea că rămăsese împreună cu Teodor Șuşman, singura femeie din grupul respectiv, existase cu adevărat, fusese prinsă împreună cu soțul ei, Mihai, și condamnată la închisoare pe viață. Mersese în munți urmându-l pe Șuşman din dragoste pentru soțul ei. Avea toate datele unei femei frumoase, puternice, capabilă să facă față oricăror greutăți.

M-am interesat de toate numele pe care le știam, dar și de motivația lui, fecior de țăran și el: „Cum ai putut trage în țărani? Nu te-ai gândit că printre ei s-ar fi putut afla propriul tată?“ Drept răspuns am auzit încă o dată lozincile care justificau și acopereau toate fărădelegile din vremea respectivă; era iarăși robotul, automatul care te-ar fi împușcat fără ezitare, ca mai târziu, citindu-mi dezamăgirea pe față, să adauge: „Sărăcia te împinge spre

cizme și uniformă, care se dau pe gratis. După aceea nu e treaba ta, este cine să gândească în locul tău, iar înapoi nu mai poți da. În zilele următoare prinderii feciorilor lui Șuşman, un bandit care refuzase să se predea, m-a văzut ascuns după o stâncă în care a tras un încărcător... O așchie m-a lovit în tâmplă și așa am ajuns pensionar. Putea să mă omoare, dar n-a făcut-o. Alți colegi n-au avut nici acest rahat de noroc!“ La despărțire îi transmisesem parcă starea mea sufletească: nu am schimbat adrese, nimic, nici măcar nu ne-am promis să ne mai vedem, am fugit fiecare în treaba lui. Simțeam, la modul cel mai absurd, că trebuie să-mi acopăr fața ca nu cumva să-i rămână în memorie.

Întâlnirea aceasta m-a obligat să renunț la tot ce scrisesem și să-mi reiau documentarea. Pur și simplu dintr-o nevoie lăuntrică de cunoaștere. Structura romanului a rămas aceeași, chiar și personajul feminin, Stanca, a rămas așa cum îl gândisem inițial, lângă tânărul Măgureanu, tatăl copilului sacrificat la ieșirea din șura incendiată cu aruncătoare de flăcări, dar am adăugat multe nuanțe psihologiilor aflate în conflict, descoperisem realitatea din perspectiva ambelor tabere și eram împăcat că am avut tăria să spun adevărul și să subliniez încă o dată ingratitudea istoriei. Mai eram împăcat că mi-au reușit cel puțin două personaje: Carol Măgureanu și Gheorghe Radu, dar nici de ziarist nu aveam a mă plânge. Și nici de Stanca. Oricum, felul în care țărani amplificară faptele partizanilor și relațiile dintre ei, mi-au fost de mare ajutor.

Cât despre autor, coșmarul început în timpul documentării s-a accentuat odată cu terminarea cărții. El ar putea fi subiectul unui roman masiv de aventuri cu multe lichele, lași, cinici, vanitoși și oportuniști, cu mult *zgomot și furie*, un roman cu final deschis în care Securitatea are un rol important fotografiind cartea și îngrijindu-se de soarta autorului, cum se poate vedea în același dosar, iar Partidul și mai important: „Cum poate apărea o asemenea carte în care pe parcursul a 800 de pagini nu există

nici o vorbă bună despre colectivizare?“ se întreba unul dintre referenți, membru marcant al *Cepex*.

Romanul odată apărut, într-un tiraj mic de tot, s-a vândut la suprapreț, a fost copiat, multiplicat în fel și chip, „aflându-se în permanență la limita dintre interdicție și permisiune“, cum observa Mircea Iorgulescu. În ceea ce mă privește, am fost mulțumit o clipă și nemulțumit o viață. Căci, se știe, cea mai bună este cartea următoare, cea pe care încă nu ai reușit să o scrii.

A merge în urmă, spre adevăratele începuturi ale unui roman este, cred, pentru orice autor, o aventură dintre cele mai dificile dacă, firește, intenționează să caute adevărul și să nu creeze o poveste despre o altă poveste. Experiența arată că prea puțini autori ar putea spune sau identifica imaginea, motivul, fraza, acel *ceva* aflat la începutul oricărui roman. Sigur, nu este vorba de prima frază – adică fraza esențială care mie, cel puțin, îmi impune ritmul cărții, „gama” în care urmează să scriu, fraza care, la cartea de față, m-a costat o lună și jumătate de așteptare, 45 de nopți albe pierdute în fața hârtiei albe –, ci de motivul în jurul căruia se organizează romanul. Mai exact: descoperi brusc, uimit, că o întâmplare, o figură anume, o memorie obișnuită să rețină cât mai multe cu putință, te acaparează cu totul, obligându-te să te concentrezi asupra lui. Este o anume secundă, un impuls fericit, o tresărire de luciditate, spaimă și bucurie, un moment decisiv când constăți că *asta este, de aici începem, de aici clădim!* Bineînțeles, nu trebuie ignorat un lucru esențial: scriitorul, asemeni unei păsări de pradă, niciodată sătulă și liniștită, nu se poate desprinde nici chiar în somn de meseria sa, exploatează pe alții și se autoexploatează, adună de-a valma oricând și orice, bun și rău, mort și viu, oribil și sublim; el ține neîncetat sub observație o lume, dar și memoria ei – „biblioteca” sau „arhiva” ce înregistrează întrebările mari și mici ale

acestei lumi, nu numai spre a le cunoaște, ci și pentru a le striga cu mijloacele proprii meseriei sale.

În tentativa de a crea o lume nouă, asemănătoare și totuși diferită de cea reală, scriitorul pornește, așadar, de la acel *ceva* în jurul căruia încep să se ordoneze toate, numai că nici romanul, nici acel nucleu, acel „început de lume“ nu sunt opera hazardului sau a inspirației, adică nu depind numai de ele, de una din cele „nouă zile dintr-un an“. Într-o discuție avută cu celebrul chirurg sud-african Marius Barnard, m-am interesat, printre altele, și de rolul șansei în cercetarea științifică – altfel zis, câtă sudoare, câtă întâmplare și câtă inspirație –, la care el mi-a reproduș cuvintele unui mare jucător de tenis: „Am observat că, cu cât mă antrenez mai mult, cu atât am mai mult noroc!“ Replica aceasta este, cred, valabilă și în munca literară. Dacă știi ce vrei, dacă n-ai străbătut lumea și bibliotecile cu ochii închiși, este greu de crezut că se va lăsa prea mult așteptat acel punct de cotitură, momentul esențial, când întreaga memorie, simțurile, experiența se pun în slujba cărții/lumii ce urmează să se nască.

Acum, când scriu aceste măturisiri, nu am sub ochi manuscrisul – de fapt, am renunțat de mult să mai păstrez numeroasele variante ale romanelor mele –, și mi-e imposibil să-mi amintesc începutul real, punctul de pornire în jurul căruia s-a organizat imensul material adunat; nu am însă nici o îndoială că și aici, ca și în cazul altor cărți, datorită rescrierilor și restructurărilor firești, el a fost eliminat sau a trecut pe un plan cu totul secundar.

Sigur este că primele pagini ale romanului *Vocile nopții* le-am scris, așa cum descopăr în niște caiete de atunci, luni 22 septembrie 1975, când se intitula *Strigătul*, după ce mai înainte purtase titlul, mereu dat și mereu refuzat de cenzură, al tuturor celorlalte romane ale mele, *E frig și e noapte, seniori...* Adevărul este că înainte de *Absenții*, prin 1969, cred, tipărisem un monolog cu acest titlu și nu știu de ce m-am încăpățânat mereu să-l scriu pe prima pagină a fiecărui roman chiar și atunci când nu se potrivea. Mai târziu, i-am vândut acest titlu, pe o prăjitură, lui Laurențiu Fulga iar el a avut norocul să nu-i fie

refuzat, ba mai mult, volumul său să rămână un punct de referință în opera regretatului romancier.

În 9 ianuarie 1977 l-am reluat de la zero după ce scrisesem 120 de pagini în patru variante și-l trecusem de la persoana a treia la persoana întâi. Pe aceeași hârtie găsesc o altă dată: 20 decembrie 1975, ora 4 și 50 de minute, momentul terminării *Orgoliilor*, și câteva însemnări pe care ar fi trebuit să le folosesc în *Strigătul* (Teohari Georgescu: „Mai bine cinci nevinovați arestați decât să scape un vinovat!“ „Tovarășul G. are un stilou formidabil, *Parker*, pe care-l folosește doar pentru a forma cu el numerele de telefon. Nu știe să scrie decât cu litere mari.“)

După terminarea *Orgoliilor* mi-am lăsat, din mai multe motive, doar o zi de pauză. Sigur, în minte, romanul *Vocile nopții* era „scris“, „terminat“ de mult și nu numai el; de obicei, mă gândesc concomitent la două, trei romane și, zi de zi, adun fapte, detalii, până am certitudinea că personajele, cu datele biografice și psihice pe care le au, se pot descurca singure în lume, fără ajutorul meu. Și în acest caz, am observat că de frica zilelor și stărilor de după terminarea unui roman – confuze, obositoare, dominate de epuizare nervoasă, de senzația ciudată de uscăciune și gol sufletesc –, am optat pentru soluția cea mai simplă: un al doilea volum la cartea abia terminată; eram obișnuit cu personajele, cu atmosfera și apoi, materialul strâns în exasperantele documentări, mi-ar fi fost de ajuns de fiecare dată pentru trei cărți, cel puțin, plus că, și de astă dată, aveam certitudinea că mi-a scăpat exact esențialul. Vorbisem cu sute de oameni care fuseseră în închisori, la Canalul Dunăre-Marea Neagră; pe unii îi căutasem, alții mă căutaseră ei, veniseră de la sute de kilometri să-mi povestească tragediile lor ori tragediile la care fuseseră martori și mai ales față de aceștia mă simțeam și, din păcate, mă simt încă dator. Am optat însă pentru un mediu total diferit, extrem de dificil și delicat, terorizat de prejudecăți, din nevoia de a fi solicitat la maximum, de a încerca un drum nou – nou pentru mine, desigur – dar, pe de altă parte, și din convingerea că

romanul abia terminat nu avea cum să treacă de cele câteva rânduri de cenzuri existente în acel moment. Îmi rămânea deci timp suficient să-mi epuizez materialul despre închisori și universuri concentraționare, puteam să scriu în liniște, convins fiind că romanul va apărea cândva, în două mii și... prin grija nepoților.

Sigur, îmi era teamă de cenzură, am pierdut, cu excepția *Vocilor nopții*, mai mult timp în confruntările cu ea decât cu scrierea unui roman dar, cu toate acestea, n-am lucrat cu gândul la cenzori, la *ce trece* și *ce nu trece*, am scris ceea ce am crezut că trebuie scris și m-am bătut pentru fiecare cuvânt; cred că paginile ce urmează nu mă vor contrazice. Lumea pe care urma să o încredințez hârtiei, foarte diferită de cea din *Orgolii*, mă preocupa de mult, dintotdeauna așa spune, era doar cea în care trăisem o bună parte din viață dar, din nefericire, dacă despre „obsedantul deceniu“ puteam scrie aproape în voie, despre „anii de lumină“, în schimb, era extrem de greu de spus adevărul; cel puțin așa știam atunci. Dincolo de performanțele artistice pe care, firește, le urmăream, *Vocile nopții* s-a născut din furie și a fost scris cu furie și cu dorința de a dovedi că nu este cum se spunea, nu numai de la „cea mai înaltă tribună“, ci și în toată mass-media, că altfel arăta „clasa cea mai înaintată a societății noastre“, că și ea, împreună cu întreaga populație, era supusă acelei morți despre care scrisesem mereu, moartea psihică: o lume crescută strâmb, depersonalizată, înseriată, umilită, redusă la condiția de unealtă de muncă.

În 1959, student fiind la medicină, am participat împreună cu colegii de la Conservator și de la Arte Plastice la o ședință de analiza muncii, care m-a urmărit mereu. Alături de Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș și alte „cadre cu munci de răspundere“, participa și Nicolae Ceaușescu, pe atunci mai mic în grad. Liderii „organizației revoluționare a tineretului“ aranjaseră diverși vorbitori care au sesizat abaterile disciplinare de la cele trei instituții de învățământ, critică și autocritică după formulele știute, ca, în final, să ia cuvântul însuși Nicolae

Ceaușescu. După ce și-a dat cu părerea despre cum să ne purtăm „în societate și în viață“ și despre ce ne mai trebuie ca să ajungem revoluționari adevărați, cât marxism-leninism și câtă știință, și-a amintit brusc de cazurile de indisciplină semnalate cu atâta zel de unii colegi și a început să se înfurie progresiv ca, la sfârșit, să conchidă: „La urma urmei, voi nu produceți nici oțel, nici lapte, nici pâine, putem să ne lipsim de toți!“ Și a făcut gestul acela atât de cunoscut prin care medicii, pictorii și muzicienii erau eliminați fără drept de apel din societatea pe care ne-o propovăduiau, exasperant, toți activiștii plătiți și voluntari.

După absolvirea facultății, m-am interesat iarăși, cu încăpățănare, de lumea celor de care „nu ne putem lipsi“, străbătând de zeci și zeci de ori minele și fabricile din Baia Mare, uzinele din Reșița, Oțelul Roșu, Turda, Câmpia Turzii, Cluj, Brașov și București, am locuit în acele cămine sordide – cu banalele *Loc pentru dat cu capul* și *Loc pentru urlat*, cu nuduri și cu poze de familie risipite pe toți pereții pentru a acoperi igrasia – printre tineri care, știind că trăiesc într-o lume imorală, unde ceea ce a fost interzis se mai interzice o dată, se lansau în cele mai aberante acte de sfidare sau căutau incredibile refugii în alcool sau sex; toți știau ce să nege, dar nu și ce să afirme. Aveau o bunătate primară, un fond extrem de curat, o generozitate și un ciudat simț al valorii și adevărului, numai că și le reprimau cu îndărătnicie, convinși că nimeni nu are nevoie de ele, după cum nici de inteligența și forța lor reală. În momentele foarte dificile pentru țară, cum au fost inundațiile și cutremurul, acești tineri și-au demonstrat adevărata lor față, omenia și capacitatea de sacrificiu care, în Decembrie '89, a atins cotele cele mai înalte cu puțință. Înainte de Revoluție îi căutam mereu, nu atât din dorința de a scrie despre ei, cât mai ales din nevoia de a găsi răspuns la o întrebare chinuitoare: țara asta mai are un viitor? Străbătusem toate mediile sociale și era firesc să descopăr cum gândesc, ce spun, ce au de gând, dacă știu ce să facă. Minirevoluția culturală din 1971 a dovedit cu prisosință că suntem mult

mai aproape de peșteri decât de lună, că există foarte mulți oameni gata în orice clipă să mențină noaptea și ura, că practicile abuzive ale comunismului primitiv, de început, nu fuseseră uitate, iar enoriașii lui erau pregătiți să le aplice: asemeni germenilor ciumei, nu puține nulități și rebuturi umane au prins momentul pentru a ajunge în față și a reduce totul la nivelul lor de înțelegere.

Interzicerea romanului meu de debut, *Absenții*, dar mai ales toate câte mi s-au întâmplat de când am descoperit ce înseamnă a scrie și răspunderea pe care ți-o asumi, m-au adus în situația de a mă apăra mereu, de a fi pregătit pentru orice, or, era simplu, mă puteam apăra cunoscând dușmanii, metodele și armele lor, dar și posibilitățile prietenilor, foarte puțini când ești în necaz. Oricum, din această perioadă am adunat zeci de proteste și memorii și am devenit ceva mai înțelept, învățând de la adversarii mei, precum spunea regele David. Când era vorba de activității de partid, de viața lor particulară, nimeni nu era discret: chefurile, vânătorile, inclusiv cele de titluri universitare, aberațiile, replicile treceau din gură în gură, totul era să nu pierzi momentul; cei ce cădeau îi bârfeau pe cei ce le luaseră locul, astfel că, pe linia tradiției, nimic nu era necriticat, nebârfit, necomentat, iar imitația se practica pe scară mare: majoritatea iubeau romanțele precum Numărul 1, un anume sort de vin, *Galbena de Odobești*, se profilaseră pe vânătoare și așa mai departe, relațiile, slugărnicia pavoazată cu lozinci și aparenta „exigență revoluționară” funcționau în buna tradiție strămoșească, atâta doar că nu era o lume la care valoarea era împinsă în față, dimpotrivă, dar nici acest fapt nu se situa în afara obiceiurilor noastre dintotdeauna și nici corupția, traficul de influență, dedublarea etc.

Erau mii de Ceaușești, mii de de ființe aproximativ identice care-l invidiau pe acesta și-l urau în același timp, deoarece nu puteau fi ca el, nu aveau curajul să-l conteste. După Revoluție, când a dispărut orice urmă de rușine, când s-au desfundat toate canalele și s-au rupt și

ultimele bariere care într-o oarecare măsură zăgăzuiseră ura, incompetența și subcultura, au apărut și alți Ceaușești, nebănuți, ascunși în obscuritate până atunci, de frică. Omul nou visat de Ceaușescu, și-a arătat fața, cea mai oribilă cu putință, iar minciuna, cacialmaua, fala și mai ales ura au ocupat mulți ani întreaga scenă. Ceea ce nu reușise dictatorul și activiștii săi fără prea multă școală sau cu școală, dar roțiți mereu și mereu în zonele pentru care nu aveau informație și înțelegere, și anume ca să îngenuncheze cultura, să o situeze pe un loc subobscur, au reușit niște oameni încărcăți de diplome, câteva minuni postrevoluționare ascunse sub sintagma „oameni politici“. Căci anii postrevoluționari au produs mai ales analiști și oameni politici care păreau să dețină secretele mântuirii noastre și care jucau rolul de trimiși provizorii ai marilor puteri sau ai marilor organizații militare și economice în trista și derutata noastră țară. Calibanii, vorba lui Saint-Beuve, își dădeau aere de Shakespeare. Și mulți au fost crezuți.

Cât despre securiști, ar fi fost multe de spus. Sau: și mai multe de spus acum, când recitesc aceste însemnări, la aproape un deceniu de când au fost scrise. Consultându-mi dosarul de securitate sau ceea ce a mai rămas din el, am descoperit printre multe altele, că atât turnătorii, cât și ofițerii de securitate, nu puțini la număr, au mâncat o pâine bună de pe urma mea. Unul dintre ei era locotenent când m-a luat în primire, în perioada studenției, iar când, fără voia lui, a fost obligat să mă părăsească, odată cu prima zi a revoltei din Timișoara, ajunsese colonel. Pe cei ce m-au preluat *după*, până în *13 noiembrie 1990*, nu-i cunosc deocamdată. În ceea ce mă privește, nu numai colonelul în cauză, ci și ceilalți, mai mici sau mai mari în grad, n-au făcut absolut nimic pentru a verifica informațiile turnătorilor; oameni de cultură, colegi și prieteni, s-au mulțumit să le preia ura, invidia și minciunile pentru a le transmite șefilor ierarhici și mai marilor de la partid.

Oricum, i-am cunoscut foarte bine pe cei ce, timp de trei decenii, mi-au făcut viața foarte grea. Despre unii

am scris, altora sper să le vină rândul. Și, mai ales, câtorva turnători ale căror texte și analize literare depășeau în murdărie informările celor mai odioși securiști. Ciudat, acum când scriu, față de mulți dintre turnători mă încercă o nejustificată milă: erau atât de harnici, atât de supușii și complexelor, încât au rămas fără operă. Pedeapsă teribil de grea să te doară mai mult realizarea celui alt decât propria ta nerealizare! E adevărat, unii au ajuns mari luptători anticomuniști și antisecuriști, dar faptul că trăiesc cu teamă că vor fi descoperiți, că aripile de ceară li se vor topi, trebuie să-i chinuie în momentele lor de luciditate. Unul dintre turnători, un incontestabil profesionist de la care am învățat foarte multe și prietenul cel mai bun într-o importantă perioadă a formării mele, s-a sinucis. Un posibil personaj tragic. A fost laș? Avea vreun păcat știut doar de cei ce l-au șantajat? Oricum, pe el nu l-am bănuțit, poate și pentru că nu mă interesa decât să spun ce cred, să trăiesc, pe cât posibil, ca un om liber.

Minirevoluția, interdicțiile, tirajele confidențiale, nesfârșitele mese rotunde în care romanele erau desființate ideologic – printre care și ale mele, toate, cred –, cărțile, obligate să depindă nu numai de „gândirea“ celor doi suprimi, ci mai ales de slugărnicia veleitarilor ce căutau să le intre în voie, să-și imagineze ce le-ar face plăcere, cum ar gândi ei în situația dată etc., de zvonurile lansate de specialiști și răstălmăcite de cei ce se credeau reprimăți, ori își pierdeau vremea pe la ușile cabinetelor importante, creau o stare ciudată de oboseală nervoasă și o nevoie de a te apăra. Pentru mine, cel puțin, fiecare rând scris era un mijloc de supraviețuire, un efort de a mă opune bolii ce măcina cultura și societatea în general. Umblând prin lume, prin cele mai neașteptate locuri și medii, căutam nu numai personaje, întâmplări, culori, replici etc., necesare unor cărți, ci și argumente pentru propria-mi supraviețuire, nimicuri sortite să-mi întrețină speranța că totuși noaptea va lua sfârșit, că la noi există oameni capabili să-i grăbească sfârșitul. Și tot din acest motiv ascultam prosteste până-n zori buletinele de știri, citeam ce-mi cădea în mână, de parcă urmau să fie

interzise toate cărțile, închise toate bibliotecile etc., mă angajasem într-o cursă contra cronometru cu moartea psihică pe care o simțeam pretutindeni.

Prin urmare, așa cum spunea undeva García Lorca, îmi era imposibil să-mi iubesc patria cu ochii legați, dar nu puteam face abstracție nici de ceea ce însemna cu adevărat un roman. Scriam obsedat și de cele trei părți nevăzute ale icebergului de care vorbea Hemingway, de ceea ce trebuie să fie dincolo de ce se descoperă la o primă lectură sau la un contract superficial cu romanul. Mă confruntam, așadar, nu numai cu o istorie nedreaptă, cu un vis al ei, stupid ci și cu adâncimile psihicului uman care, firește, nu se lasă ușor descoperite, cu trăiri, idei și situații noi ce reclamau forță pentru a le stăpâni și cuvinte potrivite.

Nevoia de a da altă durată unor situații trecătoare, perisabile, de a face clipa mai lungă decât veacul mă obliga la nesfârșite popasuri de care fugisem, spre necunoscut și nespus încă. La această „foame spirituală“ contribuiseră și un prieten despre care am vorbit deseori, Aurel Socol, lider al românilor din Ardealul de Nord în perioada Dictatului, cu un lung stagiul la Canal și în diverse închisori. După ce mi-a vorbit despre lecțiile care se țineau în celule (limbi străine, biologie, drept, matematici, filosofie etc.), m-a întrebat cu brutalitate: „Despre ce ai putea vorbi o oră fără să ai cărți la îndemână, fără să te repeți, fără să plictisești, fără să bați câmpii, să fii, adică, în chestiune? Căci nu trebuie să uiți, azi poți să nu faci absolut nimic și să ajungi la închisoare. Dar tu, care...?“ Nu mi-a fost teamă că aș putea ajunge la închisoare, adică nu m-am gândit la asta, nici măcar atunci când mi s-a spus – și nu o dată, și nu cu blândețe – că dacă mă va călca o mașină nu va fi decât un banal accident rutier, dar întrebarea: despre ce aș putea vorbi etc., m-a urmărit, mai ales că mi-o pusese nu o dată profesoara mea de psihiatrie, dr. Aurelia Sârbu, care voia să adauge nevoii mele de a cunoaște, temeinicia.

Și temeinicia la care am ajuns treptat mi-a fost de mare folos: am cercetat totul cu îndârjirea și curiozitatea

omului de știință, până-n pânzele albe, dar această deprindere a avut și un revers: mi-a diminuat spontaneitatea, capacitatea de a improviza, excesul de imaginație pe care le-am admirat de mult la tinerii pe care-i ținusem sub lupă ani în șir. Deși îi cunoscusem atât de bine, nici unul dintre ei nu s-a desprins ca un prototip, cu toate că, ciudat, aproape fiecare ar fi putut fi. Mai mult, trăisem tragedia inundațiilor, străbătusem Târnavele și Someșul până mai sus de Satu Mare, văzusem distrugerile, victimele umane și animale – n-am să pot uita vreodată căprioarele și păsările „încrustate“ în noroiul abandonat de ape –, cartea, în mine, era gata, dar nimic nu mă îndemna să o încredințez hârtiei; toate erau la locul lor – întâmplări, structuri, conflicte – numai că le lipsea viața, acel ceva care să le miște și, în același timp, să mă oblighe să lucrez cu plăcere.

Când îmi propun să cercetez, mi-e foarte greu să mă opresc. Și, totuși, trei personaje și trei întâmplări, fără nici o legătură între ele, au avut darul să mă scoată brusc dintr-un impas ce părea fără ieșire. Nu mai știu ordinea în care mi-au venit în minte, mi-e imposibil să spun de ce m-am gândit la întâmplările respective abia atunci, sigur este că tânărul care în roman se numește Neamțu, un personaj peste care se trece, în procesele ce au precedat scrierea cărții, în fazele de sistematizare a imensului material factic și de subordonare a acestei idei de bază, adică a aceea ce am vrut să spun dincolo de ce am spus pe fiecare pagină, ei, bine, acest Neamțu, a avut un rol deosebit.

Despre ce este vorba? Neamțu, un tânăr extrem de inteligent, bun cunoscător al lumii de jos, al lumii de dincolo-de-ce-se-vede-și-de-ce-se-știe, era prins într-un comerț ilegal cu câțiva italieni, șoferi mai ales, ce transportau carne din România, și care, în schimbul aurului, colectau sfeșnice, obiecte de cult, vase de argint, vechi, desigur, lucrate de mari meșteri etc. Afacerea mergea ca pe roate, până în ziua când italianul a făcut imprudența să aducă trei kilograme de aur și să i le lase în schimbul obiectelor pe care Neamțu urma să i le procure. Din

păcate, ceea ce nu prevăzuse nici unul dintre ei, a fost nebunia ce avea să-l cuprindă brusc pe Neamțu când s-a văzut posesorul unei impresionante averi. Fără să-i pese de ceea ce-i datora italianului, și-a pus comoara într-o traistă pe care o ținea mereu atârnată de gât și, după ce a găsit o tânără neconsolată în urma eșecului la examenul de admitere, a părăsit Clujul, convins că Timișoara e un oraș mult mai cosmopolit, unde se puteau pierde și unde aveau o șansă să întâlnească oameni interesați și interesați de comerț. Sigur că, în tren, tânărul în discuție s-a străduit să-și cunoască tovarășa de suferință în toate ale ei, păzit cu strășnicie de controlorii care s-au dovedit extrem de sensibili la bani, dar nu la detalii de acest fel, inutile. Oricum, în Timișoara a descins la un mare restaurant unde, după ce s-a convins, cu ajutorul ospătarului, că în seara respectivă și în sala cu pricina lipsesc milițienii și securiștii, a vrut să achite consumația tuturor, până ce un sârb specializat în trecerea frauduloasă a diverselor lucruri peste frontieră a propus să plătească cel ce are banii cei mai mulți, iar acesta, stupoare!, nu a fost Neamțu. Până la urmă, împreună cu sârbul respectiv, cu alte fete și cu doi cascadori au eșuat la o cabană undeva în apropierea Brașovului. Sigur este că, după trei luni de aventuri ce nu pot fi povestite într-un spațiu atât de limitat, Neamțu, rămas fără bani și, desigur, fără prieteni, s-a reîntors acasă, adică a fost adus acasă de către milițieni, care, la anchetă, nu s-au putut abține de la a-i face obligatoriu morală: „Puteai să-ți cumperi casă, mașină, să te căsătorești sau să trăiești mulți ani în liniște, ferit de orice grijă materială!“ i-au spus, la care el a zâmbit enigmatic: „Voi n-o să puteți înțelege niciodată ce am trăit eu în aceste trei luni. Oricum, nu regret absolut nimic!“

Alt personaj/persoană, care în urma rescrierilor „a căzut“ din roman, a fost esențial, împrumutând celorlalți tineri (Pintea, Vișan și, mai ales, lui Stelică) ceva din can-doarea și spiritul lui de aventură. Acesta, să-i zicem Iacob, a avut ideea cu nutriile, chinchilele și așa mai departe. Găsise o hartă desenată pe piele pe care era

indicat drumul spre o comoară ascunsă adânc în munte. Pentru a o căuta, avea nevoie de oameni și de fonduri, drept care s-a văzut obligat să fure, deoarece prin muncă cinstită – era el de părere – n-ar fi avut șanse să-și poată plăti expediția. „Dare-ar Dumnezeu să trăiești numai din salar!“ era, se știe, un blestem și nu un îndemn creștinesc spre cumpătare. Până la urmă, miliția i-a luat urma și l-a surprins în casă tocmai când își cerceta harta. Cu mari dificultăți Iacob a reușit să se elibereze și să fugă spre parcul orașului unde s-a aruncat în lac și, în mijlocul apei, indiferent de somațiile miliției, a rămas până și-a terminat țigările pe care a avut grijă să și le ferească de apă. „Dacă n-aveți chef să mă luați de aici, le striga milițienilor, așteptați până mi se face somn!“ „La închi-soare nu e cine știe ce“, mi-a mărturisit el. „Tragi la lopată, îți reduci condamnarea la jumătate, mai vine o amnistie, că nea Nicu are milă de noi, dar găsește careva comoara și s-a dus dracului țelul vieții, trebuie să mă gândesc la altceva!“

A treia persoană fără de care scrierea cărții ar fi fost infinit mai grea, dacă nu imposibilă, în roman se numește Violetta și ocupa destul de mult spațiu. În realitate se chema altfel, era ziaristă, soția unui important pictor ale cărui lucrări pot fi văzute în marile muzee de artă contemporană. Am întâlnit-o în 1972, în fosta Iugoslavie, în localitatea Decane din Kosovo, în apropierea mănăstirii Metohia. Împrejurările în care am cunoscut-o, spaimile ei și ceva din biografie, atât cât a avut chef să-mi povestească, le-am transcris în roman. Ea, marea ziaristă care nu ratase nici un punct fierbinte de pe glob, din Biafra până-n Vietnam, din Liban și Israel până în America Latină era, în ochii mei, un fel de simbol al ziaristului ideal, dar și al opacității tipic occidentale față de Estul nostru, atât de ferecat în vremea aceea. Îi era imposibil să înțeleagă de ce nu pot merge când doresc în Nepal, de ce n-am cum să o însoțesc acolo sau măcar până în Italia ei natală, distanță neînsemnată pentru o mașină bună, rulată pe toate drumurile Europei. Soțul ei era și mai departe de realitatea noastră: „Dacă nu e voie

să scrii ce vrei în țara ta, de ce nu te muți în alta? Sau încearcă să convingi lumea că trebuie schimbat guvernul“. Discuțiile pe această temă se sfârșeau într-un punct mort, imposibil de depășit, mai ales că nici nu-l ajută prea mult cultura. Oricum, din clipa în care mi-am amintit de Violetta și de discuțiile de la Metohia, după ce câțiva ani le uitasem cu desăvârșire, spre deruta mea, ea a început să-și facă loc în roman, să se acomodeze lumii atât de diferite asupra căreia mă fixasem.

Dialogul cu Violetta era un alt fel de strigăt. Notasem atunci într-un caiet că noi, câțiva, foarte puțini, care spuneam *nu*, vom muri cu mâinile pe semnalul de alarmă și nu ne va auzi nimeni din afară sau, chiar dacă ne va auzi, nu va schița nici un pas spre a ne veni în ajutor. Și, din nefericire, așa s-a și întâmplat. În „lumea mea“ însă, incredibil, odată cu Neamțu, Iacob și Violetta, întregul univers al cărții – până atunci static, cenușiu – s-a luminat, a prins viață, a început să se organizeze, să *existe* cu adevărat, independent de voința mea ori de capacitatea de a-l schimba. Romanul nu mai era un schelet, o idee pe care brodasem o sumedenie de întâmplări, ci o lume vie, dinamică pe care, noapte de noapte, scriind, o redescopeream cu infinită plăcere și durere în același timp, deoarece la capătul căutărilor tuturor personajelor era o lume mai bună, mai dreaptă pe care acestea nu știau cum să o definească, între ce parametri să o circumscrie, dar simțeau și aveam impresia că sunt pe drumul spre ea, lume cu un punct fix, casa, semn al stabilității sau al intimității protejate, ferită de agresiunile cotidiene, de curiozitatea profesională și maladivă a unor paznici ai sufletelor noastre (locotenentul Veza, de exemplu).

Cartea am scris-o cu o infinită furie, de parcă aș fi fost obligat să-i organizez și să-i îndemn la revoltă pe toți cei ce aveau impresia că nu vor îndrăzni niciodată să depășească niște comune aspirații domestice, să-i conving să vrea mai mult, adică nu să cosmetizeze lumea în care trăiau, ci să o schimbe din rădăcini. „*Ce fel de ființe suntem?* mă întrebam. *Pledezi pentru cunoaștere,*

însă, când ți se oferă ocazia, o refuzi speriat. Vrei dreptate dar, în esență, nu faci nimic pentru ea. Vorbești de adevăr, îl cauți, însă când îl găsești, ți se face frică de el și te porți de parcă nu l-ai cunoaște. Ce fel de ființe suntem?” Și, în finalul cărții, tot cam aceasta era întrebarea cea mai chinătoare: „Ce fel de ființe suntem noi dacă renunțăm așa de ușor până și la viață?” Iar îndemnul pe care, sub o formă sau alta, l-am strigat pur și simplu pe sute de pagini – „Dacă te doare, urlă!” – mi s-a părut foarte potrivit într-un moment când tăcerea ingnorantă sau lașă cuprindea totul ca o epidemie tiranică.

Prin urmare, am strigat atunci când era nevoie, când trebuia; m-am luptat, cât mi-a stat în puteri, cu dușmanul când era în viață și în plină forță (nu după ce a murit, cum fac o bună parte din marii democrați postrevoluționari, specializați în a se confrunta mai ales cu dușmanii inventați). Cartea de față este un argument, de aceea nu am simțit nevoia să adaug ceea ce a scos cenzura. Vroiam să se vadă că nu am făcut aluzii, ci am spus lucrurilor pe nume și, în plus, că *nu* este o carte *datată*.

În 20 decembrie 1979 la ora 3 și 5 minute am pus punct cărții care, straniu, de astă dată, nu a avut un drum foarte complicat. Fiind ultima carte aprobată de Marin Preda înaintea tragicei sale dispariții, cenzura a fost mai generoasă ca de obicei. Marile încurcături le-am avut abia după apariție: mese-rotunde negative, critici dure și așa mai departe. Tinerii aceia nu sunt „îmbătrâniți”, depășiți sau fără viață, dimpotrivă, psihologiile lor, conflictele și durerea disimulată „rezistă”, cred. Parcă aud și acum râsul lui Stelică: „Decât să ne fure alții țara, mai bine o bem noi”. Sau blestemul lui: „Dare-ar Dumnezeu să trăiești numai din salariu!” Ca să nu vorbesc de final.

În rest, îmi amintesc de scrisoarea cuiva din Sibiu, expediată nu numai mie, ci și secției de propagandă a CC: „Ce s-ar întâmpla, domnule Buzura, dacă am lua fraze din romanul dumneavoastră, le-am copia pe niște pancarte, și am ieși cu ele în stradă? Nu ne-ar aresta? Pe dumneavoastră de ce nu vă arestează?” Să-i fi spus că m-au

apărat tocmai acele fraze, tocmai cărțile scrise adeseori cu gândul la cei ce în loc să urle se mirau că nu sunt băgat la pușcărie?

Citindu-mi dosarul, mi-am dat seama că aceste întrebări erau foarte candidе în comparație cu ceea ce-mi doreau colegii mei la adăpostul anonimului. Nevoia de a-mi face rău și mai ales ura lor mă uluiește. În unele romane am cercetat și descris mecanismele fricii, moartea psihică și moartea biologică, dar ura mi-a scăpat, nu m-a preocupat prea mult, poate și pentru că acest sentiment nu m-a căutat încă. După Revoluție, însă, ea s-a revărsat de peste tot, ani întregi a fost stăpână, întreținută, ajunsese un fel de smog ce acoperea totul, te obliga să o cercetezi și poate că următoarea carte, următoarea încercare va fi mai bună. Pentru că, la urma urmei, nu facem decât să rescriem aceeași carte, să dăm noi dimensiuni și noi fațete unei lumi pe care încercăm să o creăm cât mai complicată, cât mai vie și cât mai de neuitat.

Prozatorul nu trebuie să ignore nici un sentiment, nimic din ceea ce este omenesc: „Dacă ceva vi se pare a fi un păcat, faceți-l, ne îndeamnă înțeleptul Milarepa, atunci când este spre folosul ființelor, căci asta e cu adevărat fapta unui credincios!“ Iar ca autor, important mi se pare să mergi înainte, indiferent de împrejurări, de întrebări, de uri, dușmăanii și piedici, să crezi în dreptatea ta, în forța și în priceperea ta, chiar și atunci când „o lume nebună, nebună, nebună“ îți creează impresia că în loc să te zbați pentru diverse adevăruri, să te expui, să riști, mai bine ar fi fost să te adâncești în abisul psihologilor, convins că, pentru tine, tu ești ființa cea mai importantă și nu *ceilalți*, cum ai crezut zeci de ani.

Din păcate, nu ne aparțin nici talentul, atât cât îl avem, nici întâmplările, nici strigătul, nici cărțile, ci doar nemulțumirea de pe urma fiecărei pagini și obligația de a fi utili celor ce nu au neapărat nevoie de noi. Vrem, nu vrem, trebuie să ne facem recitalul în timpul cât ne este dat, chiar dacă lehamitea și durerea încearcă deseori să ne învingă.

MEMORIA RISIPIRII

Tolstoi spune că nu ne clarificăm asupra propriei vocații decât după ce ne înșelăm de câteva ori. În ceea ce mă privește are dreptate. Inițial, am crezut că am chemare pentru artele plastice. Întâmplarea a făcut ca școala de pictură și de sculptură din Baia Mare să se desființeze tocmai când mă pregăteam pentru examenul de admitere, spre disperarea mamei mele care-și vedea fiul doctor veterinar și a tatălui meu care spera, pe de altă parte, să devin preot. În cele din urmă, am optat pentru medicină umană, dar fără a simți o aplecare specială pentru această profesiune. Înainte de a urma cursurile facultății practicasem o sumedenie de îndeletniciri. Am fost ajutor de artificier într-o mină, educator la o școală profesională minieră, tăietor de lemne, funcționar la starea civilă, muncitor la cercul Krateyl, salariat al direcției regionale de statistică, suplinitor la o catedră de tehnologia materialelor, inspector al pieții de alimente din Baia Mare. Literatura a însemnat în viața mea o pasiune târzie. Am descoperit-o pe când eram student la Medicină. A fost un fel de obsesie de care trebuia să mă eliberez. Am făcut un pariu cu mine: voi scrie o proză și dacă mă fac de râs las din mână condeiul pentru totdeauna. Textul a plăcut și am fost nevoit să continuu atât cu medicina cât și cu literatura.

Ce-i drept, în copilărie citeam enorm. În spatele casei noastre se afla casa preotului din sat. Avea o biblio-

tecă incredibil de bogată. În anii aceia, când s-a instaurat dictatura proletariatului, iar mașinile Securității ridicau oamenii, printre cei arestați fiind adesea preoții, mai cu seamă dacă puneau preț pe cultură, el și-a adus o mare parte din cărți la noi. Le socotea la adăpost, deoarece tata era muncitor. Așa se face că, exact la vârsta când ești avid de cunoaștere, am avut privilegiul să-i descopăr pe clasicii români și pe clasicii literaturii universale și să am la dispoziție colecțiile complete ale revistelor transilvane din perioada Imperiului și din cea care a urmat Marii Uniri: „Luceafărul“ lui Goga, „Cosânzeana“, „Viața ilustrată“, precum și o seamă de scrieri ezoterice din care nu pricepeam mare lucru, dar care aveau meritul de a-mi stimula o nativă înclinație spre raționalism; socoteam că nu toate câte se petrec au o explicație, dar datoria mea era s-o caut.

Totuși, nici până astăzi n-am izbutit să dezleg câteva enigme. Bunăoară, de unde a apărut, ca prin miracol, acel om care l-a salvat de la moarte pe preot? Dar să povestesc întâmplarea. Imediat după plecarea armatei maghiare și sosirea celei rusești, câțiva soldați din Armata Roșie l-au înșfăcat pe preot și l-au dus în spatele unei șuri. Voiau să-l împuște. S-a ivit, însă, pe neașteptate un bărbat care, vorbindu-le rusește, i-a convins să nu-l omoare. De unde venea? Încotro se îndrepta? N-am descoperit niciodată. Tot ce am reușit să aflu era că-l chema Uray Juliu, era probabil maghiar sau polonez, oricum vorbea la perfecție aceste limbi și multe altele: un poliglot. Drept recunoștință, preotul i-a oferit găzduire și hrană până la sfârșitul zilelor.

Noul nostru vecin, care-și apăra cu strășnicie secretele, a exercitat o puternică influență asupra mea. Îmi povestea experiențe de viață venind dintr-o uluitoare memorie cu deosebire sensibilă la neprevăzutele răsturnări de existență. Se vedea clar că nimic nu era inventat. Mă impresiona mai ales că mă îndemna să trec dincolo de incoerențele și obscuritățile unor fapte spre temeiurile lor, descâlcind hățușul lumii. Cu el am făcut mai multe rânduri de insectare și ierbare, și tot cu el am

luat și primele lecții de franceză, de matematică și de astronomie. După ce părintele a murit, mama s-a îngrijit de Uray Iuliu, iar el de mine, în perioadele în care venea prin sat, căci apăsarea și dispăsarea după reguli numai de el știute. Stranie și fascinantă personalitate, tlmăcind aparente mistere în fața adolescentului buimăcit și cuce-rit tocmai fiindcă magistrul nu excludea inefabilul și imponderabilul. După ce, la terminarea liceului am plecat din sat, m-a găsit învățător în Valea Neagră și am reluat cursul de franceză exact de unde-l părăsisem.

Nici preotul nu fusese un om de rând. Dispunea de puteri neobișnuite încât îi mersese vestea. Veneau la el o grămadă de bolnavi mintal, unii erau aduși în criză, legați de căruță. Făcea la miez de noapte slujbe în biserică, uneori și luni în șir, le mai administra tot felul de leacuri doar de el cunoscute, iar unii dintre ei se vindecau. Am petrecut ceva vreme printre nebunii popii și, poate, de aici atracția pentru psihiatrie înainte de a mă consacra exclusiv literaturii. De care n-am fost tentat ca de o cale de ieșire din anonim. Dacă aș fi putut să fac cercetare științifică serioasă – care mă fascina pur și simplu – n-aș fi părăsit, cred, psihiatria dar, cum spunea Săbato, destinul ne conduce mereu spre ceea ce trebuie să fim. Sigur este că nu m-a ispitit ideea de a-mi vedea numele tipărit pe cărți. După cum a fost străină de mine și pofta de a-mi agonisi faima prin spectaculoase acte de împotrivire față de regimul comunist. Pur și simplu, am simțit nevoia de a pune pe hârtie ce gândesc. De a fi util.

A fi util a fost și a rămas pentru mine o calitate structurală. Uneori mi-a făcut mult rău, alteori mult bine, totdeauna m-a determinat lăuntric. M-am străduit să spun ce gândesc, ce simt și ce cred fără a lua în calcul riscul, altfel spus am făcut imposibilul să trăiesc normal în vremuri anormale. Cât despre atitudinea mea față de fostul regim, de la început ea nu s-a datorat unei opoziții doctrinare. M-au îndurerat suferințele ce le pricinuia. M-a revoltat cât de grav leza el demnitatea omului. Am considerat că fiecare om este unic și irepetabil, iar libertatea o stare dificilă, dramatică, dar de care nu putem fi lipsiți

fără consecințe gravissime. Asta este ceea ce am ținut să spun în cărțile mele scrise, fără simțământul că iau parte la o competiție și trebuie să cuceresc un loc de frunte în ierarhia literară. Evident, după un timp am înțeles sistemul opresiv al totalitarismului, cum funcționa mecanismul, iar revolta mea a dobândit și o bază teoretică. Dar, repet, romanele s-au născut, înainte de orice, din durerea și răzvrătirea în fața înjosirii semenului.

Mulți se întrebă cum de am reușit acolo unde alții au eșuat. Nu cumva, sugerează ei, autoritățile au îngăduit apariția scrierilor mele fiindcă le convenea să existe și un inconformist pentru a acredita ideea că regimul este de fapt tolerant, iar eu, un caz izolat de neobediință? Se merge chiar mai departe, șoptindu-se că tot ce am pus pe hârtie a fost cu voie de la poliție. „Realitatea e, că orice succes are ceva dubios pentru ceilalți“, cum bine spune François Mauriac. Este aici un adevăr. Iar altul este că o astfel de interogație-acuzare seamănă leit cu felul de a judeca al lui Stalin care îi considera suspecti pe evadații din lagărele naziste de prizonieri și îi asasina. Dar nu încapă îndoială că cei mai mulți sunt dispuși să accepte supunerea, să-și delege răspunderea și, desigur, riscul.

Ei bine, oricât ar părea de neverosimil, eu unul n-am vrut cu nici un chip să cedez. Și atât cât am reușit, dacă am reușit, se datorează unei strategii minuțios elaborate și urmărită cu perseverență. O strategie menită să-mi asigure pas cu pas unele drepturi pentru care alții nu s-au zbatut cu aceeași îndârjire și tenacitate cedând mai devreme sau mai târziu presiunilor. Și mai este ceva: n-am dus lupta la întâmplare. Mi-am studiat „științific“ inamicul. Evitam anumiți cenzori, căutam anumiți cenzori. Țineam seama de modul de a gândi al fiecăruia. De psihologia lui. Până și starea vremii intra la socoteală. Detalii derizorii? Orice combatant nu va afirma contrariul. Bătăliile durau adesea ani și ani: manuscrisul romanului *Orgolii* s-a tipărit după 1 500 de zile de la predare și el a însemnat înfruntări, alternând concesiile cu rezistențe

îndârjite. Toate romanele mele au o istorie fabuloasă și destinul lor pare ficțiune.

De-a lungul „carierii“ mele de scriitor am primit mii de scrisori. Elogioase ori injurioase. Nu puțini se mirau de duritatea textelor și se întrebau cum se pot scrie astfel, de ce nu izbutesc și alții și, firește, de ce nu mă arestează. Camus spunea, pe bună dreptate, că există întotdeauna o filosofie pentru lipsa curajului. Frica, lenea, minciuna sunt însoțite de foarte multe cuvinte. Ceea ce nu deslușeau corespondenții mei era că societatea în care trăiam putea fi și ea silită să acorde drepturi celor ce le obținuseră cu tenacitate și eforturi, își făcuseră un nume, își asiguraseră un statut aparte. Cu riscul de a mă repeta m-am luptat pentru fiecare pagină, pentru fiecare rând, pentru fiecare cuvânt pe care l-am considerat important, cu greutate și am plătit un preț mare: primul meu edem cerebral a fost un accident care a avut loc în antecamera Elenei Ceaușescu la care venisem să protestez. N-am pomenit niciodată „amănuntul“ din lehamite, constatând că autori, până ieri acomodați, se văicăresc azi de prigoana cenzurii sau de ce au pățimit de pe urma Securității (care nu i-a stingherit sau cu care întrețineau poate bune relații); ei uită tranzacțiile din operele lor, le dau la iveală pe cele din alte opere și-și măsluiesc biografiile. Pe scurt, un spectacol care nu-ți stimulează pofta de a vorbi despre tine. Oricum, am ținut doar să înfățișez oamenii și timpurile. O mărturie. Nimic altceva. Act de curaj? Mai degrabă de conștiință. L-am săvârșit în solitudinea paginii și tot singur am înțeles să-i suport consecințele.

Dacă se admite că mă aflu printre cei ce au spus lucrurilor pe nume, se insinuează câteodată că am greșit risipind o uriașă cantitate de energie în războiul cu cenzura. N-ar fi fost mai înțelept să-mi concentrez forțele pentru a conferi trăinicie creației, în primul rând prin valorile ei artistice? Este o obiecție mai abilă peste care nu trec ușor. Inconformismul constituie în literatură o condiție necesară, dar nu și suficientă. E vechea și statornica

mea convingere. Tot așa cum am fost pe deplin limpezit asupra faptului că divulgând monstruoziții și aberații despre care se tace azi, dar care mâine vor fi în paginile ziarelor, nu-ți asiguri decât o atenție efemeră. De aceea am încercat să analizez situații și să cercetez psihologii, să creez destine. Am lucrat, desigur, cu „materialul“ epocii, dar am trecut de la materialitate la ficțiune. Cât am realizat din ceea ce mi-am propus, e altă problemă. Totuși, o precizare: sunt incapabil să pun realitatea între paranteze, să mă extaziez, să zicem, în fața unui vers din Virgiliu, ori să dezmierd spinarea cuvintelor, când alături de mine există oameni care se chinuie, atâtea doctrine sunt nimicite, istoria e falsificată, înjosită, demnitatea comunității noastre, distrusă. Romanele mele au fost destul de mult traduse, iar cei ce au scris despre ele, sau mi-au acordat spații importante în diverse dicționare, unele străine, au văzut înainte de toate literatura, psihologiile, conflictele și nu, să zicem, political, efemerul. Am mai spus sau scris, deseori, câte o răutate despre unul sau altul, dar numai ca reacții la nedreptățile sau injuriile care mi se aduceau. Nu am făcut-o, însă, niciodată dintr-o nevoie organică, dintr-un exces de otravă, ci doar pentru a-i arăta că pot și eu polemiza, pot și eu răspunde cu aceeași monedă: exercițiu literar și nu impulsivat de vreun sentiment. Nu am cerut nimănui să fie curajos, să strige un adevăr sau altul. Unii nu obosesc urcând Everestul, alții respiră greu „escaladând“ primul etaj al blocului în care locuiesc. Cu ani în urmă, un coleg, scriitor important, mă înjura cu consecvență. Dă-l în mă-sa de turnător, i-am zis unui prieten cu care fusese în aceeași celulă la Aiud. „Nu te grăbi, i-a sărit acesta în apărare. Dacă l-ai fi văzut ca și mine, inconștient, într-o baltă de sânge, fără dinți, cred că îți măsurai cuvintele. Probabil că, după un timp, cu un asemenea tratament ai fi ajuns și tu un banal turnător!“

Replica prietenului meu m-a urmărit neîncetat. Înainte de a da sentințe, trebuie să-ți pui toate întrebările cu puțință. Oricum, știu ce trebuie să-mi cer mie însumi.

Cu alții, în schimb, sunt înțelegător. Optică de psihiatru. Nu-mi place, dar nu mă pot despărți de ea.

Mi se spune de asemeni: „După 1989, toate eforturile tale s-au îndreptat spre construcția Fundației Culturale Române. Da, ai izbutit să faci din instituția asta unul din factorii cei mai activi ai culturii noastre, ceea ce, desigur, n-a întârziat să coalizeze invidii și adversități. Însă, iată, a trecut mult timp de când n-ai mai apărut cu o carte nouă. Nu era mai înțelept să te dedici literaturii? Sau te-a tentat puterea conferită de funcție?” Răspund că pentru mine funcția cântărește prea puțin. Suport deopotrivă de greu să fiu șef sau subaltern. Iată de ce nu mă comport nici cu alții altfel. Dacă dețin vreo putere, ea izvorăște din cărțile mele. Firește, în ultimii ani am scris mai puțin. În orice caz, am publicat mai puțin. Există motive solide pentru care am amânat tipărirea unor scrieri în climatul asurzitor, dominat de interese de grup, de răfuieli, de ambiții neavând nimic comun cu literatura și făcând ca mai totul să treacă fără urmă, fără ecou. Din senin au apărut divizii de conștiințe fără frică și fără prihană, care nu aveau să-și reproșeze nici un păcat și s-au autoproclamat supreme instanțe morale. Atmosfera devenise sufocantă. Procesele se țineau lanț, rechizitoriile sporeau, în ură și violență, sentințele pronunțate erau fără recurs. Uneori, îmi aminteam fără să vreau o mărturisire a lui Strindberg: nu-i urăsc pe oameni, dar mi-e frică de ei. A măsura, a distinge, a nuanța constituie operațiuni complicate, în timp ce a culpabiliza, transferând vinovăția personală asupra altora, poate fi un procedeu seducător.

Pe de altă parte, vine un ceas când nu te mai interesează încă o carte, ci Cartea. Vrei să te confrunți cu tine însuși, cu necunoscutul, nespusul. Ceea ce înseamnă reflecție. Și sever exercițiu al spiritului critic. De pildă, mi-ar fi fost la îndemână să public un interviu acordat acum zece ani în Germania unei doamne care lucra la departamentul de documentare al *Europei Libere*. În

toamna lui 1989 treceam printr-un moment greu: fusesem prevenit de către un înalt demnitar că nu mi se va mai permite întoarcerea în țară. De aceea, înainte de a pleca spre România (participasem la o întrunire a Fundației „Gulliver”) am avut acea conversație în care spuneam pe șleau tot ce gândesc. Transcris de pe banda de magnetofon, dialogul are peste o sută de pagini. L-am recitit de curând. Opiniile mele din 1989 nu s-au modificat. Sunt aceleași. Dovadă că am judecat corect? Semn de imobilism? Poate cândva îl voi publica iar cititorii își vor forma propria părere.

Cât despre Fundația Culturală Română, ea mi s-a părut o necesitate. Nu printr-un accident ființează British Council, Institutul Suedez, Goethe Institut, Institutul Francez. Fiecare țară dispune de un organism menit să promoveze cultura ei în lume și cultura lumii în lăuntrul propriilor granițe. O misiune pe care cred că știu s-o duc la bun capăt. Răspunde uneia din preocupările mele constante. Am considerat că pot și trebuie să pun umărul. Nimeni n-a fost împiedicat după Revoluție să-și împlinească aspirațiile de un guvern ori altul. Bineînțeles, întreprinderea în care m-am angajat presupune pricepere, efort și – dacă mi-e permisă o vorbă mare – sacrificii. Aș vrea doar să adaug că probabil Fundația este cea mai solidă instituție culturală născută după 1989. Iar când acest adevăr s-a impus au prins să sporească nemulțumirile și reproșurile. Câteva sunt îndreptățite. Ele nu diminuează însă incontestabile înfăptuiri. Numai cei de re-credință se fac că nu le văd. Și destui politicieni care își închipuie că simpla lor prezență în diverse topuri și funcții rezolvă totul, ține loc de cultură, hrană, sănătate, viitor. În rest, ura, turnătorii, sfaturile „prietenești” mă lasă rece. N-am urât și nu sunt capabil să urăsc. În schimb, adversitatea ce mi se arată mă stimulează.

Un prieten din facultate mă muștra într-o misivă: „Acum câțiva ani ai fost salvat «in extremis» de la moarte. Sigur, stressurile însumate într-o existență deloc confortabilă și-au spus cuvântul. Și fiindcă prin fire ești un com-

batant, iar medicina și norocul te-au ajutat, ai supraviețuit. Dar de ce continui să lucrezi în același ritm care poate răpune chiar și un om tânăr și sănătos? Nu cumva ceea ce faci este o formă (deghizată sub aparența devotamentului în slujba unui țel merituos) de a te sinucide? Nu-ți cer să-mi destăinui pe ce dezamăgiri nespovedite se întemeiază hotărârea ta. Te rog, însă, să meditezi dacă există vreo decepție care să-ți justifice hotărârea“. I-am răspuns printr-o lungă epistolă. Am recunoscut că n-am fost conștient de gradul de deteriorare a sănătății mele. Ar fi fost normal, ca medic, să iau act de primul edem cerebral și să devin extrem de precaut după al doilea edem cerebral pe când duceam bătălia pentru romanul *Drumul cenușii*. Poate așa aș fi evitat operația pe cord deschis din 1992. Și aș fi prevenit și alte afecțiuni de care n-are rost să vorbesc. Nu i-am tăgăduit gravitatea unor decepții ce m-au marcat. Dar i-am explicat că sunt incapabil să-mi drămuiesc emoțiile, uluirile, să-mi economisesc trăirile. Iar când se pune problema muncii, nu mă zgârcesc. Dacă mi-aș consacra timpul plimbându-mi cățelul și respectând cu strictețe siesta după prânz, m-aș duce și mai iute de răpă. Nu-mi stă în fire să mă menajez. Efortul și intensitatea mă țin în viață. Știu foarte bine cine merge alături de mine. De două ori am văzut-o, și ea, Moartea, m-a păsuat, a amânat întâlnirea decisivă. Fiindcă, n-am nici o îndoială că Cineva, acolo, Foarte Sus, mă iubește.

Iubire de care, însă, nu pot abuza. Dar există o conexiune între viață și demnitate. Cred că în ciuda acelei vecinătăți, și a timpului atât de drămuat am foarte multe de spus. Mai ales în literatură. Căci politică am făcut încă de pe vremea când unii din cei care se erijează azi în mari procurori nu aveau curajul să iasă la bătaie, drept care nu mă interesează s-o fac decât în felul meu.

VICTORIA UNUI ÎNVINS

Din când în când, fie și pentru o clipă, suntem obligați să părăsim lumea comodă a personajelor lui Caragiale – care, azi, și-au pus atât de trainic amprente pe tot și pe toate –, superficialitatea și trâncăneala cotidiană, și să ne amintim de niște uluitoare personaje tragice, un fel de stele fixe pe cerul nostru atât de agitat, de mișcător. Ioan Inochentie Micu-Klein este unul dintre ele și, cred că nu exagerez cu nimic susținând că este omul politic cel mai important pe care l-a dat pământul transilvan. Ceea ce neuitatul Mihai Viteazu a reușit pentru o clipă cu sabia, unirea provinciilor românești, episcopul de Blaj a izbutit cu spiritul dând semnalul de unire definitivă a tuturor românilor prin ridicarea lor la conștiința națională.

Când s-a așezat în scaunul vlădicesc al Făgărașului, românii din Transilvania erau din punct de vedere juridic și politic doar simple cifre, nici acelea exacte, o masă amorfă, fără drepturi, nerecunoscuți ca națiune constituțională, precum ungurii, secuii și sașii, o masă inertă care, după numai cincisprezece ani de stăruitoare încleștări și sacrificii ale marelui episcop, avea un temeinic program de a gândi și acționa și aceasta a stat la baza tuturor celor ce mai târziu au continuat luptele pentru drepturile lor firești și, desigur, pentru unire. Nu voi stăruii asupra cumplitelor confruntări între Ioan Inochentie Micu-Klein și Dietă, guvern, doi împărați, prejudecăți, Constituție, diplome și legate, mai ales că asupra aspec-

telor și fațetelor acestor lupte inegale s-au pronunțat și se vor mai pronunța specialiștii adevărați.

Se cuvine însă remarcată lupta sa solitară contra unui imperiu: sigur, doar cu Dumnezeu și cu convingerea în dreptatea propriului său popor asuprit și umilit. S-a opus cu o îndârjire și o credință duse până la sacrificiu, cum numai apostolii și sfinții creștini le-au avut. Până la urmă, cum îndurerat spune nepotul său, Samuil Micu Klein, „Având foarte multă râvnă către neamu-și și bunul de obște, spuză de pizmași a întărâtat asupra sa, până ce mai pe urmă ca jertfă învins căzu“. Sau cum însuși marele episcop de Blaj avea să scrie din exilul său în Cetatea Eternă, unde a fost obligat să se refugieze pe 9 decembrie 1744: „După puțința mea am și făcut și am muncit într-atâta, necăutând cazna mea, ci a neamului până ce am căzut și înurgia pizmașilor“. Pizmașii de pe toate treptele ierahiei Principatului și Imperiului, pizmașii din Dieta din care era să fie azvârlit pe geam și care spuneau iritați de pretențiile sale: „Episcopul unit cere unele lucruri pe care nimeni nu ni le-a cerut vreodată de la străbunii noștri și nu le va putea cere nici de la urmașii lor... Cere ceea ce păgubește în cel mai înalt grad privilegiile și scutințele cele mai vechi dobândite de la regi și de la principii. Cere ceea ce vatăma Sancțiunea Pragmatică a regatului, întărită și de actualul rege. Cere ceva ce răstoarnă din temelie drepturile și libertățile avute până acum în pace de națiunile patriei. Cere ce de fapt clatină și tulbură întreg sistemul acestei țări păstrat până acum în bună ordine, atât în cele religioase, cât și în cele politice și economice. Cere ceea ce clerului și plebei valache nu i se cuvine niciodată“.

Firește, lupta solitară contra unui imperiu a fost lipsită de rezultate concrete imediate, dar în pătura conducătoare a Bisericii Române Unite, și nu numai, a provocat o tresărire de conștiință, o îndârjire în apărarea idealului național și începutul acestei solidarizări, a zvâcnirii de conștiință și demnitate este soborul mare convocat de Inochentie Micu-Klein la 25 iunie 1744 la Blaj. Și tot fără rezultate sperate a fost întâlnirea atât de mult așteptată cu

papa Benedict al IV-lea. Oricum, marele episcop a fost obligat să rămână la Roma până la moarte, adică încă douăzeci și patru de ani, unde, măcinat de grija pentru ai săi, de nenumăratele suferințe morale și fizice, de mizeria care l-a pus în situația de a cerși, a continuat să scrie memorii și scrisori și să spere că va veni momentul întoarcerii în patrie. „Nu știu încât îi atrage pe toți dulceața pământului natal și încât s-ar găsi din aceia care să-l uite“, scrie el episcopului Petru Pavel Aron. „Zilele mele însă dau spre apus și voiesc ca sufletul meu, la timpul său să aștepte învierea de apoi la mănăstirea Blajului. Căci este cunoscut că până la participarea Domniei voastre, eu singur am asudat și cheltuit acolo foarte mult“.

Într-o altă scrisoare, măcinat de dorul de țară, susține că „nu poți învia din morți decât în pământul patriei“. Nimeni, niciodată în istoria acestei țări nu a exprimat cu asemenea profunzime și dramatism dragostea de pământul natal. Există în aceste cuvinte o rugăciune, dar și o revoltă contra divinității, o durere și o sfârșiere împinse în tragedie. Nu există poate alte cuvinte capabile să sublinieze adâncimea și imensitatea iubirii de neam ca acelea scrise de episcopul de Blaj. De fapt, alături, poate, de Avram Iancu, Ioan Inochentie Micu-Klein este personajul cel mai tragic al istoriei noastre care, iată, după 225 de ani are șansa învierii în biserica sa din Blaj.

Întemeietor de istorie, Inocentie Micu-Klein ar merita un loc aparte între sfinții neamului și chiar ai bisericii. De fapt, acest patriotism, această dragoste de pământul natal care poate atinge dimensiunea tragicului este una din particularitățile spiritului ardelean. Acesta, spune Blaga, „arareori va ajunge la o cunoaștere de sine fără de o justă punere în lumină a Școalei Ardelene latine“. A fi ardelean, mai susține marele poet și filosof, „înseamnă a duce un gând până la capăt“, iar Rebreanu era de părere „că misiunea Transilvaniei este de a aduce în viața românească acea concepție de seriozitate de care aceasta are așa de mare nevoie“. Căci, pentru mulți, ardelean a fost – și încă mai este – sinonim cu seriozitate, gravitate, constanță, consecvență, stabilitate a sentimentelor.

Oameni tăcuți, aparent reci și greoi, fără umor, la antipodul structurilor meridionale exuberante, mobile, strălucitoare; ei au ceva din gravitatea și liniștea munților și cetăților lor medievale. Pentru ei trecutul n-a murit o clipă măcar, nu și-a estompat contururile, pe momentele lor afective uitarea n-are cum să se aștearnă, trecutul și viitorul fac parte integrantă din prezent, nu sunt excluse din nici un calcul, poate de aceea eroarea îi cam ocolește; visele lor se petrec cu ochii deschiși, în plină luciditate, planurile fantastice nu-i caracterizează. Realitatea și necesitatea au prioritate, trec înaintea pasiunilor și iluziilor. Ei construiesc cu răbdare și temeinicie.

De asemenea, Ardealul nu poate fi despărțit de cuvântul carte. Cultura înseamnă conștiință, ea trasa drumul spre egalitate cu celelalte națiuni. De aceea, carte pentru cei mulți au visat toți marii dascăli ai Școlii Ardelene și toți câți i-au urmat. Aceștia, renunțând la adevărata lor vocație, au scris ei înșiși istorii, cărți de popularizare, de filosofia naturii, de rugăciune, gramatici și calendare, au tradus enorm într-un moment când cuvintele nu le erau la îndemână, cum spunea tot Blaga. Ei scriau, ei traduceau cărțile, ei le tipăreau, ei le purtau în desagi, ei le difuzau, ei învățau carte pe cei cărora le erau destinate, ei îndemneau tinerii să meargă la școli și tot ei suportau consecințele acestui efort titanic: exil, închisoare, privațiuni de tot felul. Merită amintit verdictul unui censor din Cluj pe *Hronica* lui Șincai: „*Opus igne, auctor patibulo dignus*“. Opera este vrednică de foc, autorul de spânzurătoare. Mai târziu, când n-au avut acces la alte profesii, cei conștienți de nevoile nației lor s-au orientat spre preoție și tot n-au renunțat la carte, la înălțarea edificiului conceput de Inochentie Micu-Klein. De aceea, după Unire, când spiritul s-a putut exprima întocmai, numărul ziarelor, revistelor, școlilor a crescut fantastic. Dar nu numai al celor românești, căci așa era firesc și așa trebuia să fie. Dar ar fi absurd, ridicol să cădem în idealizări penibile. Și în acest sens merită citată o scrisoare din 1809 a lui Gheorghe Șincai care dove-

dește că ardelenii au și ei acel ceva ce din nefericire nu poate lipsi din construcția spiritului românesc: „Românii... după ce apucă la ceva... mai toți își uită de sine, uită sângele din care sunt prăsiți și numai pre cei mișei înalță, pre aceia îi ridică din gunoi, iară pre cei vrednici îi urgisesc, îi strică unde pot, ca ei singuri să se vadă a fi temeiurile neamului românesc, pe care îl sugrumă și-l împiedică de la sporirea dinainte. Căci ce putem aștepta noi românii de la aceia carii nici sunt de viță, nici au învățătură, nici alte virtuți sau vrednicii, fără numai prin orb norocul unuia să rădică... Și se fac mari înaintea altora carii nu pricep binele neamului românesc. Pilde vii... aș putea aduce aici, dar acelea se vor tipări numai după răposarea mea, ca nu cumva să mă gonească iarăși taurii din cucuruz și să mă străpungă iarăși țapii cu coarnele lor cele ascuțite“.

Dincolo de acestea, am certitudinea că cel mai ardelenesc verb este *a construi*. Dascălii Școlii Ardelene se simțeau ca la început de lume, convinși că trebuie să înalțe un popor din uitarea veacurilor. Și pentru asta au pus interesele lui mai presus de mărunta lor viață. Dar cum ne aflăm din nou într-un moment de răscruce istorică, când ni se hotărâsc pentru multă vreme prietenii și soarta, nu s-ar cuveni oare să ne amintim ceva mai des de lucrarea acestor uriași, îndârjirea lor întru înălțarea poporului român și, mai ales, de motivul jertfei celui dintâi dintre sfinți: Ioan Inochentie Micu-Klein?

SIMPLE MĂRTURISIRI*

Ar fi inutil să spun că, neavând nici un merit pe linie universitară, mă aflu aici într-o situație foarte incomodă, de „material didactic“, de autor al unor romane și articole care au supraviețuit anului apariției și încă mai interesează inclusiv lumea universitară, încă nu se vând în pierdere, dimpotrivă, se mai și traduc. Spun *situație incomodă* din două motive. Experiența arată că, odată cu înaintarea în vârstă, sporesc semnele de recunoaștere a ceea ce *ai fost*, dar scade numărul paginilor scrise – mai exact: scade numărul paginilor *bune* scrise – iar pentru un om lucid care știe foarte bine cu ce ar trebui acoperite câteva cuvinte esențiale – *a munci, a crea, a înfăptui, a trăi* etc. – și timpul teribil de grăbit, disperarea ia adesea proporții alarmante. Căci, în spatele laudelor primite cu infinită recunoștință și emoție se ascunde întotdeauna disperarea: oare voi mai putea să fac ceea ce știu că trebuie să fac? Voi mai avea timp, suficientă forță și luciditate? Deoarece, pentru ce n-ai făcut, indiferent de dificultatea condițiilor, nu există înțelegere și iertare. Iar acești ultimi ani postrevoluționari au dovedit-o cu prisosință: nu te iartă nici măcar cei ce n-au încercat să străbată acest drum anevoios, te condamnă, adesea, cei care ar trebui să fie condamnați, dar, înainte de toate, faptul cel mai grav cu putință este că nu te ierți tu însuși,

---

* Text rostit la Sibiu, în 16 decembrie 1997, cu ocazia primirii titlului de DOCTOR HONORIS CAUSA al UNIVERSITĂȚII „LUCIAN BLAGA“.

deoarece, dacă ești cu adevărat scriitor, știi și simți cu întreaga ființă că romanele cele mai bune, paginile cu adevărat reușite, destinate Judecării de Apoi, sunt, indiscutabil, cele ce vor veni, dacă, desigur, *vei mai avea timp*. Cuvintele acestea obsesive în jurnalul lui Tolstoi: *dacă voi mai trăi*, le-am simțit cu o acuitate împinsă la limită, chiar dacă nu le-au scris toți cei ce cunosc obligațiile acestei chinuitoare meserii, toți cei ce știu că fiecare carte scrisă este o eliberare și un eșec, o nouă și dureroasă suferință știută și trăită doar de cel ce nu are cum să renunțe la confruntarea cu necunoscutul din om și societate, cu întrebările ce sporesc odată cu vârsta și puținătatea și precaritatea cuvintelor ce nu mai pot acoperi ceea ce simți. Și acestea, dacă nu ignorăm vitregia vremurilor prin care am trecut și mai trecem, agresivitatea și intoleranța prostiei deasupra culorilor politice, unită și mereu vigilentă, ieri ca și azi, azi ca și mâine.

Cei de vârsta mea au cunoscut nu numai războiul, ci toate umilințele, înjosirile și spaimetele la care ne-au supus o ideologie primitivă cu coloratura ei asiatică și balcanică, dictatorii mari, Dej și Ceaușescu, și miile de imitatori autohtoni, de lași și de oportuniști, fără de care aceștia n-ar fi putut governa și n-ar fi reușit să creeze acel *om nou* al cărui chip și morală s-au văzut limpede, mai ales după Decembrie 1989. Stăpânit de spaima că atâtea fapte nedemne de om, orori și aberații, vor trece odată cu timpul, m-am străduit să le adun și să le consemnez și în paginile cărților. Căci viața mi-am măsurat-o în cărți și în articole publicate, nu în ani. Și ea a fost o confruntare nesfârșită cu propriile-mi limite, cu cenzura și cu paznicii plătiți și voluntari ai tragicei nopți în care ne găseam, o goană nebună din care m-am oprit abia în 1992. Atunci, „departe de lumea dezlănțuită“, într-un spital din SUA, convins că mă aflu la capătul drumului, că nu mai există întoarcere, m-am gândit cu o bizară detașare la toate câte au fost, am căutat să înțeleg ce s-a întâmplat în anii pe care i-am trăit și, desigur, *să mă înțeleg*. Am avut atunci confirmarea că, în ceea ce mă

privește, aproape nimic nu s-a petrecut cum aş fi dorit. Până și un act esențial, certificatul de naștere, nu mi-a ieșit cum trebuie: notarul fiind beat, a trecut în locul zilei, ora nașterii și pentru că a refuzat să-și repare eroarea, ea s-a perpetuat până în ziua de azi în toate actele. Oricum, important mi se pare că m-am născut și că nu mi-am schimbat zodia. Căci la București două întrebări sunt la modă și se repetă mereu: în ce zodie ești și în ce partid. În sfârșit, am vrut să ajung sculptor, am vrut apoi să fac filosofia la București, dar, prin voința destinului și a mamei, fie iertată, am absolvit Facultatea de Medicină generală la Cluj. Acolo, mă pregătisem cu pasiune pentru psihiatrie și, când cei ce mă instruiau, vedeau în mine un viitor savant, printr-un ciudat concurs de împrejurări am ajuns gazetar la „Tribuna“ din Cluj, unde am fost angajat într-o zi de 1 aprilie și, fără voia mea, mulți ani, munca de acolo s-a desfășurat sub acest semn.

Într-un singur punct m-am întâlnit cu destinul, sau, mai exact, nu m-a contrazis destinul: nevoia de libertate nu mi-a fost deviată. M-am străduit să scriu și să trăiesc ca un om liber și prețul, imens, l-am descoperit mai târziu, după o goană de peste patru decenii. Din păcate, nu numai hârția înregistrase cu fidelitate toate spaimele, amenințările, încăpățănările și înfruntările cu cenzorii văzuți și nevăzuți, mizeria și umilința, nopțile albe și nu de puține ori grele, pustii, uneori fără lumină și fără speranță, pe care o rugăciune a Henriettei Charosson, descoperită într-un caiet al maestrului Corneliu Baba, le exprimă mult mai bine decât mine în acest moment: „Astă seară, Dumnezeuul meu, mi-e inima grea și fără speranță. Anii pe care îi am, oboseala, banii care se câștigă atât de greu și se duc atât de ușor, tăcerea și singurătatea pe care în unele zile le simt ca de plumb și toate împotrivirile, greutatea și așteptările zadarnice, îndoielile asupra operei mele și care vin să mărească uitarea din partea celorlalți, sentimentul că totul este pulbere și zădărnice, groaza de anii care au să vină, Doamne Dumnezeule, și le aduc prinos fiindu-mi astă-seară sigura bogăție pe care pot să și-o dăruiesc“.

A meritat acest efort, libertatea pe care mi-am *impus-o*, a meritat acest preț? Atunci așa am crezut, n-aș fi putut altfel. Dintre multele scrisori primite în acei ani, mă urmărește una despre care am mai scris, a unui anonim din Sibiu care mă întreba de ce nu mă arestează pentru ceea ce public. Acest tip de întrebări exprima o întregă categorie de oameni. Cititorul respectiv nu avușese curajul să semneze propria lui scrisoare, nicidecum să încerce să iasă în stradă spre a vedea ce i s-ar putea întâmpla. El, ca și atâția alții, mă condamnase deja, știa ce pedeapsă merit, era chiar mai intransigent decât Securitatea. Adevărul era simplu: nu mi-a dat voie nimeni, *eu mi-am dat voie*, eu mi-am asumat toate riscurile. Asemenea altor colegi, mi-am câștigat libertatea de a scrie și de a spune ce cred după zeci de ani de înfruntări zilnice, epuizante, iar după Revoluție nu m-am plâns, nu am patetizat, deoarece ele intrau la socoteală, făceau parte din atributele obligatorii ale meseriei de scriitor.

Să nu fi publicat? Multe nulități morale post-revoluționare au declarat că au refuzat să publice, ba chiar să și scrie sub comuniști, evident, în semn de protest. Lumea crede aproape orice și, desigur, i-a crezut și pe unii dintre ei. Dar, după logica mea, ce rost ar fi avut să aștept o lume nouă pe care nu o vedeam posibilă pe parcursul vieții mele? O operă scrisă, dar nepublicată, este ca un minereu de valoare care ar fi putut fi de mare utilitate dacă nu ar fi rămas nedescoperit, în adâncurile pământului? Cui folosește? Celor ce vin? Dar de unde știi că-i va interesa? Cum poți să le anticipezi gusturile? Pentru mine nu exista cale de întoarcere. Era războiul meu și trebuia purtat atunci, chiar dacă șansele de a-l pierde erau imense. Din păcate, însă, au apărut numeroase biografii false, unele contrafăcute, eroi și patrioți care, în lipsa operei, ieri ca și azi, își flutură carnetul de partid. Contează cu cine ești, nu ce ai făcut, nu caută un loc mai demn comunității lor, țării aflate într-un moment de tragică răscruce, ci camerele de luat vederi și casierile, răsplata „jertfei patriotice“. Nu i-am oprit la timp, i-am tratat cu umor și îngăduință până ce azi, ca într-o glumă

străveche, samovarele au ajuns locomotive și dau sfaturi patriei de la înălțimea unor importante tribune. Cu alte cuvinte, vreau să spun că misiunea scriitorului nu s-a schimbat, obligațiile-i sunt la fel de dificile. Foarte mulți ani, cât mi-a stat în puțință, m-am străduit să arăt chipul întunecat al lumii în care trăiam, să-i descriu șubrezenia sau aberanta construcție a instituțiilor și regulilor care o susțineau. După Revoluție, mi-ar fi fost foarte ușor să continui ceea ce începusem cu câteva decenii în urmă, mai ales că acum o făcea toată lumea, în devălmășie. Am ales însă și de această dată un drum infinit mai greu. Să construiesc o instituție culturală care să faciliteze un dialog competent, civilizată cu alte culturi, o instituție de mare performanță care azi colaborează în chipul cel mai firesc cu reputele instituții similare din întreaga lume, devenind un reper pe o vastă hartă culturală.

Câteva decenii am trăit cu gândul la *ceilalți*, la cititori, le-am rostit întrebările, neliniștile, am încercat să le întretin speranța, curajul și încrederea chiar și atunci când mie îmi lipseau. Mi-e imposibil să-mi imaginez cum ar fi arătat viața mea fără acele nesfârșite confruntări și riscuri. Medic psihiatru? Mi-ar fi plăcut enorm cercetarea. Dar cum să cercetezi fără substanțe, bani, bibliografie și contacte internaționale? Și nu merg mai departe, imaginația nu mă ajută și, oricum, nu mă pot vedea în afara confruntării. I-am avut în ochi, în suflet, în minte, pe *alții*, mereu pe *alții*. Acum, simt că e vremea să-mi dau dreptul la puțin egoism. Mi-au rămas confruntările cele mai grele: cu mine însumi. Așadar, scriu pentru mine. Din plăcerea de a scrie. Nu scriu pentru bani, scriu ca să trăiesc în sensul cel mai profund al cuvântului. Trăiesc și trudesco cu credința că încetând să scriu aș înceta să trăiesc.

Sigur că proza are, de când există, cam aceleași teme, iar după lungi căutări și experimente, descoperi că, în ultimă instanță, romanul este *personaj* și *construcție*, că esențiale sunt doar întrebările eterne ale omului și ale clipei în care scrii, iar nu răspunsurile, cu atât mai mult cu cât pe acelea la marile întrebări nu ne-a fost dat să le

descoperim. Pot răspunde doar la întrebările mărunte, legate mai ales de meseria mea, dar și acestea sunt de mult știute și răspovestite. Dar vreau să o fac cu cuvintele mele, în felul meu. Vreau să dau și să-mi dau socoteală. Iată, în acest context, o întrebare chinuitoare, care mi s-a pus mereu, nu numai în anii apuși, dar și astăzi și, ar merita, poate, să fie pomenită. În acei ani, ar fi fost suficiente câteva articole, ba poate chiar și unul singur, într-un ziar occidental, pentru a mi se traduce cărțile, a deveni un reper, un nume de referință într-un spațiu geografic și intelectual infinit mai mare. Deși nu mi-a fost frică, nu am făcut-o, și nu din convingerea, exprimată atât de limpede de Kadare, că un *disident* se face *în trei luni*, pe când un scriitor într-o viață, ci dintr-un motiv simplu.

Eram absolut sigur că sunt mult mai util semenilor publicând aici, în țară, decât tăindu-mi, printr-un articol violent, orice legătură cu cititorii mei fideli și statornici. Iar apoi făcând un calcul banal, în romane puteam spune mult mai mult decât într-un text de ziar și asta în contextul în care nu credeam că, pe parcursul vieții mele, va cădea comunismul. Încă un detaliu. Am fost în Occident unde mi-am câștigat câțiva prieteni buni și unde nu mi-a fost greu să descopăr că oriunde în lume ai exact cota țării tale. Dacă era chinuit un negru în Africa de Sud, erau vâdate câteva balene și foci, tragedie mondială. Dar dacă milioane de oameni mureau lent, mureau psihic, era vina lor. Cu toate că se cunoaște relația dintre mizerie, foame și libertate. Oricât m-aș fi străduit, simțeam că nu pot avea și nu am dreptul, la o altă soartă, diferită de a comunității căreia îi aparțin, obligația mea fundamentală rămânând aceea de a-i întreține speranța și convingerea că numai de ea depinde să-și abandoneze destinul minor sub zodia căruia exista. Și, sigur, să depun mărturie despre un loc și un timp crâncen, deviat. Așa credeam atunci. Astăzi opinia ar avea nevoie de câteva nuanțe și comentarii. Indiscutabil, și acum, iarăși, minciuna și politicianismul de proastă calitate mai ocupă, cu frenezie, locuri, nu puține, pe principalele scene. Cele câteva cuvinte sacre:

patrie, demnitate, națiune, adevăr, în care mă încăpățânez să cred, sunt adesea luate în răs, înjosite, golite de conținut de către anumiți indivizi, deși într-o Europă unită administrativ ele și-au sporit greutatea în aur cum lesne se poate observa. Prin urmare, nu-mi rămâne decât să sper cu toată puterea că tinerii de azi vor ști să le descopere adevăratul sens, forța ascunsă, și să ne îndepărteze de o periculoasă periferie spre care, cu consecvență, se străduiesc să ne târască atâția politicieni improvizați sau patrioți tocmiți cu ziua. Trebuie să ne recâștigăm demnitatea și încrederea în noi înșine. Am învins când nimeni nu credea în noi. Sunt sigur că putem și acum.

În 1971, când mi-a fost interzis primul roman, am descoperit un adevăr uluitor: că răspunzi de fiecare cuvânt spus sau scris, de fiecă gest, doar tu și nimeni altul, încât ești obligat să scrii, de parcă fiecare frază ar putea fi ultima. Și tot atunci, îmi spuneam că va veni o vreme când va trebui să depui mărturie despre tine: Ce ai făcut? Ce ai crezut? Ce ai văzut? Ce ai înțeles din toate câte ți s-au întâmplat? Împrejurările m-au ajutat să cunosc lumea, să întâlnesc și să discut cu personalitățile care au lăsat pe fața ei chinuită amprente durabile, i-au hotărât sau încă îi mai hotărăsc destinul.

N-am descoperit încă răspunsurile la întrebările esențiale care mi-au agitat tinerețea și întreținut speranța, și nici bucuria de pe urma cărților publicate. Oricum, după ce ajungi la concluzia că viața nu poate să nu aibă un sens pe care nu ți-a fost dat să-l descoperi, deși speri până în ultima clipă, după ce orgoliul și trufia ți se atrofiază, revii și te închini în fața Celui Atotputernic pe care, în tinerețe, l-ai pus sub semnul întrebării, ori l-ai negat cu vehemență și pe care îl redescoperi mai întâi cu sufletul, iar apoi cu mintea, începi să te pregătești pentru pasul următor, deși crezi cu tărie că atât cât ai viață mai poți descoperi ceva din ceea ce ai căutat, mai poți scrie marea carte.

Căci în literatură, ca și în alte genuri ale artei, concurezi doar cu tine însuși și depinde mai ales de tine să

lupți până la capăt sau să dispari, deoarece adevărații adversari ai scriitorului sunt necunoscutul, nespusul și tot ceea ce înjosește omul, iar pentru această confruntare ai nevoie de timp, informație diversă și curaj. Curaj să urci piatra spre vârful muntelui și curaj să o iei de la capăt după ce s-a rostogolit. Curaj să nu renunți și să-ți privești cu încredere eșecul. Numesc eșec și ceea ce alții ar putea crede a fi victorie, deoarece numai cei ce încearcă mereu, cei ce sondează necunoscutul, cei ce forțează porțile cunoașterii știu cât de mult este până departe.

Aș putea oare să vă mint spunându-vă, tocmai în acest moment emoționant, că sunt mulțumit de ceea ce am făcut? Atenția dumneavoastră atât de generoasă îmi arată că n-am greșit drumul și asta înseamnă foarte mult. Un mare grec spunea că mai mult decât tragediile sale, pentru el valorează faptul că a fost soldat la Salamina. Războiul nostru nu a început în decembrie 1989, ci din clipa când am devenit lucizi și, firește, confruntarea nu s-a terminat. Oricum faptul că și eu am fost și mai sunt un soldat de rând în această luptă mă îndeamnă să cred că n-am trăit degeaba. Despre cărțile mele au vorbit alții. Despre restul? Adică despre viață, viața mea și a noastră? Dacă aceste cărți au vreo valoare înseamnă că au avut și viață. De acum înainte, cât va mai fi – *aceeași piatră*, același munte, aceeași credință...

INTERVIURI

„AM FOST MEREU ÎN SITUAȚIA DE A RECUPERA*“

Retras în cartierul „Andrei Mureșanu“, oază de liniște și verdeață, acolo pe unde și-au purtat pașii altădată Agârbiceanu și Blaga, Augustin Buzura este un om zgârcit la vorbă, ascet la masa de lucru, autor al mai multor cărți (*Capul Bunei Speranțe*, debut editorial – 1963, *De ce zboară vulturul?*, *Absenții*, *Fețele tăcerii*, *Orgolii*, *Vocile nopții*, *Refugii*) foarte bine primite de public și de critică. Spre prânz, Buzura vine tăcut la revista „Tribuna“, unde a încărunit secretar general de redacție, trece pe străduțele ce păstrează iz de ev mediu, cu gândurile și întrebările lui, ascuns parcă după ochelarii prin care nu privește, ci disecă lumea, viața! În 22 septembrie scriitorul va împlini cincizeci de ani, o vârstă care nici nu te sperie, nici nu te bucură prea tare, dar care îți aduce parcă mai multe întrebări, îndoieli, neliniști, poate și mai multe regrete. Iată motivul pentru care l-am rugat pe Augustin Buzura să accepte un dialog, o mărturisire.

– *Ce simți când te apropii de semicentenar?*

– Nu e o vârstă care să te entuziasmeze peste măsură: mult în urmă, puțin înainte...

– *Să nu fim sceptici!*

– Dimpotrivă, suntem realiști. Au rămas puțini ani lucizi, singurii importanți de altfel, ani în care mai poți munci cu un randament bun, fără să te tortureze, clipă

---

* Interviu realizat de VIOREL CACOVEANU, iulie 1988.

de clipă, spectrul ultimelor trei stăpâne ale omului, cum spunea Lao-tze, Boala, Bătrânețea și Moartea, stăpâne la care ești obligat să te gândești de la o vreme (n-am zis vârstă!) cu toată seriozitatea. Am oroare de degradarea progresivă, de reducerea capacității intelectuale, de decrepitudine și de tot ceea ce ar putea rezulta dintr-un accident al biologicului, mereu suprasolicitat de stressul cotidian; din păcate, n-am cum să mă păzesc de ele cât aș dori, nici nu mă preocupă în vreun fel, dar nici nu pot să le ignor. De moarte, în schimb, nu mi-e frică: am cunoscut-o sub toate înfățișările ei, i-am simțit nu o dată respirația, am citit enorm despre ea, de la *Biblie* și *Cartea morților tibetani* până la ultimele lucrări de știință...

– *E o pasiune a medicului Buzura?*

– Nu, tot a scriitorului.

– *Ce voiai, în fond, să afli?*

– Ceea ce nu se poate afla! Dar cu ceva tot m-am ales. Am înțeles un mare adevăr: a nu fi nu înseamnă neapărat a nu fi, ci a nu mai fi ca înainte. Acestui tip de moarte nimeni nu i s-a sustras, chiar Iisus, Buddha, Brahma sau Iuda au trebuit să facă *formalitatea*. Mă cutremură moartea psihică despre care am scris foarte mult; oameni reduși la biologic, ființe decorticate, oprite din creșterea lor firească, banale unelte de muncă sau de distracție, oameni umiliți, înjosiți de către mici demiurghi de ocazie.

– *Să revenim la vârsta ta, la împlinirea ei!*

– Această vârstă te poate bucura dacă te gândești la jumătatea plină a paharului: „Bine că am ajuns aici!“ Eu nu mi-am măsurat viața în ani, ci în proiecte. La acest capitol sunt departe de vârsta calendaristică, am o mică... întârziere, de vreo cincisprezece ani cel puțin. Și nu fiindcă proiectele au fost nerezonabile, peste puterile mele, ci din cauza eternelor contexte.

– *Adică?*

– Am fost obligat să investesc mai mult timp în tipărirea cărților, decât în scrierea lor, am publicat zeci de articole în care a trebuit să spun lucruri știute de mii de ani, dar mereu și mereu puse sub semnul întrebării de

către diverși rătăciți prin spațiile spiritului, mi-am pierdut o parte din timp și foarte multă energie fără nici o legătură cu meseria mea.

– *Scriitorul trebuie să fie mai puternic decât aceste contexte?*

– Știu că pentru ceea ce n-ai făcut, indiferent de context, condiții etc., nu există iertare și n-am nevoie de îndurare sau înțelegere. Tu ai vrut un dialog, o mărturisire. E o noapte de iulie, miroase a tei și eu îți spun niște lucruri, așa, cum să zic... Mă încercă și foarte multe regrete, între care cel mai mare ar fi că n-am avut posibilitatea să dau cât aș fi putut fără să pretind absolut nimic în schimb.

– *Cred că pe mulți îi încercă acest regret. De ce n-ai putut da tot sau atât cât ai fi vrut?*

– Fiindcă nu am avut ocazia. Eternele contexte. În afară de scris care este o meserie solitară, ca să citez un scriitor foarte apropiat, restul nu prea depinde numai de mine... Am fost întotdeauna în întârziere, în situația de a recupera timp, lecturi, informații, drumuri și chiar sentimente.

– *Superb spus „să recuperăm sentimente“. Și timp și lecturi... Ce bogați am fi?*

– Din nefericire, viața se trăiește și nu se recuperează!

– *Ce îndoieli mai ai, Gusti?*

– Unii mi-au reproșat că în diverse momente ale vieții ar fi trebuit să fiu în altă parte, nu la masa de scris, unde pot fi găsit în majoritatea timpului. M-am gândit însă că e mult mai util să încerc ce pot face cel mai bine. Dacă aș fi ajuns la concluzia că pot fi mai folositor în altă parte, aș fi făcut-o imediat, fără urmă de ezitare. Am renunțat la o profesie care mi-a fost foarte dragă – medicina – convins că sunt mai util dincoace. N-am dat niciodată înapoi, dar nici nu mi-au plăcut gesturile spectaculoase și inutile. Așa că, deocamdată, rămân ceea ce sunt. Mult, puțin, asta pot cel mai bine. Sentimentul care mă încercă în clipa de față este de neîmplinire.

– *Nu ești prea sever?*

– Nu sunt nici prea sever, nici fariseu, nici nu aştept să mi se spună: „Vai, cât ai făcut şi cum“ ş.a.m.d. pentru că eu ştiu exact ce am făcut. Şi tocmai de aici dureroasa nemulţumire. Ştiu cum sunt romanele mele, cât am muncit, dar îmi spun aproape involuntar când mă gândesc la mine, la ceea ce numim viaţă cu toate ale ei: „Asta a fost? Doar atât? Numai la atât s-a redus viaţa?“ Viaţa de până acum...

– *Oricum sunt lucruri care vor rămâne...*

– Sper şi eu. Uneori, nu ştiu cum se face, dar se adună cam multe speranţe. În altă ordine de idei, sufăr pentru cărţile pe care nu le-am scris...

– *Suferim mereu. Să mergem mai departe. Cum îl ajută medicul Buzura pe scriitorul Buzura?*

– Depinde din ce unghi privesc relaţia. Bunăoară, între ceea ce recomandă medicul şi ceea ce poate aplica în practică scriitorul este, adesea, o diferenţă ca între cer şi pământ.

– *Să fie medicul atât de exigent?*

– Nu, amândoi sunt foarte realişti. Medicul, de exemplu, spune să te îngrijeşti, să te alimentezi raţional, să dormi noaptea opt ore, să eviţi stressul, să faci multă mişcare, să nu fumezi, să nu te baţi cu morile de vânt etc., etc. Scriitorul însă constată cu seninătate că nimic din toate acestea nu e posibil, aşa că medicul aşteaptă, fără seninătate, clipa în care coarda prea întinsă...

– *Totuşi, nici un ajutor al medicului?*

– Ba da, l-a ajutat pe scriitor să vadă omul cum este în toate ale lui, nu numai cum pare, l-a învăţat rigoarea, răspunderea, l-a obişnuit cu ideea că justificarea unor erori costă mult mai mult decât evitarea lor, că la sănătate ajungi tratând boala, nu simptomele, că fiecare maladie trebuie privită în faţă, cu multă răspundere, că orice se învaţă pe lumea asta; învăţăm să trăim, dar şi să murim; învăţăm mereu, fiindcă niciodată nu vom şti totul. Doar idioţii au certitudinea că ştiu totul. Tot medicul mă învaţă că o boală cumplită – cancerul – începe printr-o singură celulă bolnavă. Scriitorul le spune pe toate astea, le argumentează, le repetă, le strigă chiar, şi nu o dată medicul

îl privește cu compasiune: „Ei, și? Arată-mi un singur individ convertit de tine, vindecat!“ Și dialogul acesta „al nostru“ continuă de un sfert de veac...

– *Oare mă înșel afirmând că viața n-a fost niciodată atât de generoasă în ceea ce numim prozaic subiecte, ca azi?*

– Am impresia că te înșeli. Pentru că, dacă le cercetezi cu atenție, descoperi că nimic nu e nou sub soare. Unele pot fi găsite cu ușurință în istoria română sau greacă, altele în cea asiatică, foarte multe le-au înregistrat cu geniu scriitorii ruși și sovietici sau sud-americani, altele, specifice, tot cu geniu, Caragiale... Nu știu dacă există vreun subiect care să nu poată fi găsit în Biblie. În esență, temele literaturii sunt cam aceleași, de când lumea...

– *De fapt, una singură: omul! Atunci, ce ne mai rămâne?*

– Misiunea de a căuta accentele potrivite vremii noastre, întrebările ei cele mai numeroase și mai grave, notele ei specifice momentului, de a așeza un strop de lumină, de adevăr și demnitate în spiritualitatea la care au trudit înaintașii noștri cu exemplară credință.

– *Cum îți par acum cărțile tale?*

– Încă n-am avut timp să mă gândesc la ele. Nu le-am recitat niciodată după apariție, deoarece am fost obligat să o citesc, pe fiecare în parte, de atâtea ori în timpul lucrului cu editura; am cântărit atunci „cu zgomot și furie“ adesea fiecare frază, fiecare rând, încât nu am mai avut apoi puterea și cheful de a le reciti. Înainte de toate, însă, trăiesc în lumea cărților viitoare, lor le dedic fiecare moment liber și, chiar dacă aș vrea, deocamdată nu mă pot reîntoarce în trecut, deși mi-aș dori un timp în care să le corectez eventualele repetiții, neclarități, fraze în plus. Și aș mai dori să poată fi recitate. Sunt convins că acum, după trecerea timpului ar putea fi judecate altfel, desprinse din contextul în care au fost analizate la apariție. Unele n-ar mai fi trecute la categoria cărților despre „obsedantul deceniu“, „colectivizare“, „viața muncitorilor industriali“ etc., ci puțin altfel, adică așa cum le-am gândit.

– *Ce are spectaculos și caracteristic proza actuală românească?*

– Spectaculos mi se pare faptul că proza românească există și încă la cota valorică ridicată, în ciuda contextelor și a condițiilor despre care am mai vorbit. Este, cred, treaba timpului să facă selecția, să aleagă grâul de neghină. Cert este că regulile selecției au fost și vor rămâne cam aceleași și că va fi destulă neghină. Proza noastră a abordat teme și întrebări fundamentale ale vremii. Iată caracteristica! Și mă opresc aici, căci nu sunt eu îndreptățit s-o judec. Aș completa însă o idee, aceea cu selecția.

– *Te rog!*

– Când se va face selecția, din motive terapeutice, va trebui să se aleagă nu numai ceea ce a fost bun, ci și ceea ce a fost cu adevărat rău. Spre veșnică pomenire. Cred că vor exista destule antologii ale ridicolului și prostului gust pe care, citindu-le, vom râde eliberați de propria noastră ignoranță, frică și lașitate și vom spune: „Cum a fost posibil?“ de parcă am fi lipsit de la „masa de joc“. Și poate că, după un timp, vom lua-o iarăși de la capăt, căci: „Ceea ce a mai fost, aceea va mai fi, se spune într-o Carte, și ceea ce s-a întâmplat aceea se va mai petrece, căci nu este nimic nou sub soare.“

– *Ce-i lipsește prozei?*

– Poate că apropierea mai tranșantă de psihologia contemporanilor noștri, de întrebările și neliniștile lor, de acel mereu cerut adevăr despre vremea noastră, ar da literaturii mai multă forță, viață, iar oamenilor o imagine veridică despre ceea ce sunt. Poate și mai exact – există mult loc pentru romanul eseistic și filosofic și, de ce nu, pentru ceea ce viața ne oferă cu larghețe: comedie și grotesc.

– *Ce a câștigat proza noastră în ultimii ani?*

– Vremea ilustrării unor teme „sacre“, a unui „punctaj obligatoriu“, a trecut pentru totdeauna, în ceea ce-i privește pe scriitorii adevărați, autentici. A coborî literatura la acest nivel înseamnă a-ți asuma un risc enorm în fața viitorului.

– *Despre care din cărțile tale ai vrea să vorbești?*

– Aș prefera să amânăm răspunsul. Este un lung capitol despre drumul cărții până la cititor care ar merita – și nu de dragul romanelor mele, ci al unui principiu – o discuție amănunțită. M-ar tenta să discutăm odată despre documentare, observarea și analiza vieții, „aventurile“ manuscrisului, conversațiile pe marginea lui și așa mai departe. Asemenea lucruri povestite ar fi, adesea, mai spectaculoase decât cărțile! Așa că, decât lucruri spuse pe jumătate, mai bine să așteptăm un alt prilej.

– *Ești mulțumit de modul cum te-au receptat critica și cititorul?*

– Critica m-a ajutat întotdeauna și multor critici, celor adevărați, le sunt foarte recunoscător. În împrejurări, adesea dificile, le-am simțit umărul alături. Poate voi scrie o dată niște portrete sentimentale. Cât despre cititori? Nu le-au găsit toți câți le-au căutat. Unele n-au ajuns pe tețghea decât în pungi, pentru a da o mână de ajutor altora! Îmi amintesc că la Cluj-Napoca l-am „vândut“ rapid pe un confrate care pe lângă numeroasele defecte ideologice, îmi mai observase și lipsa de talent. N-ar fi exclus să fi obținut confratele meu și o reeditare! N-am urmărit, nu știu... S-ar putea vorbi și despre bursa neagră a cărților, cu topurile și prețurile lor...

– *Ai avut vreo reeditare?*

– Da, *Orgolii*, deși mi-aș fi dorit *Absenții* și *Fetele tăcerii*.

– *Tu exiști în cărțile tale?!*

– Suntem, în ultimă instanță, cărțile noastre. Nici mai buni, nici mai răi. Trăim pentru ele – mai puțin de pe urma lor. Suntem propriii noștri cobai, în zilele sau în nopțile unei vieți în care ne batem, la început cu noi înșine, apoi cu alții, pentru fiecare replică și fiecare cuvânt, căutând să smulgem necunoscutului, din om și societate, interzisului, imposibilului, acele fărâme de nou, de adevăr și frumos care să ne dea iluzia că sunt numai ale noastre și că astfel, vom fi utili celor ce adesea așteaptă de la noi și ceea ce ar trebui să facă ei. M-am gândit uneori la cât efort, câtă așteptare și energie, câte

noapți de pândă încordată, pentru o frază la care apoi, la o nouă rescriere, renunți cu ușurință sau peste care cititorul trece în grabă. În rest, aproape nimic autobiografic în cărțile mele.

– *Aș vrea acum să-mi spui cum lucrezi, Augustin Buzura. Să intrăm puțin în intimitatea creației propriu-zise. Știi că lucrezi noaptea...*

– Nu ești de acord să sărim peste această întrebare?

– *Nu renunț. Destăinuirile tale interesează cititorul, critica, poate chiar pe colegii tăi.*

– Mă faci să zâmbesc...

– *Nu e rău... Deci, o noapte și nu o zi de muncă, așa cum obișnuit spunem. Cum arată truda ta de noapte?*

– Cam la fel de peste un sfeart de veac, desigur, cu nuanțe datorate anotimpului, formei în care mă aflu, presiunii mediului, buletinelor de știri, telejurnalului etc. De obicei, în jur de opt seara încep prin a revedea paginile mai vechi, a scoate repetițiile și a aranja nuanțele ce se impun sau prin a sistematiza notele și informațiile necesare capitolului în lucru.

– *Ce sunt notele?*

– Replici ale eroilor, caracterizări, detalii psihologice sau de altă natură scrise în grabă în perioadele când îmi construiesc personajele. Asta ar fi un fel de tatonare, de încălzire, de intrare în formă. Când sunt extrem de obosit sau de enervat de toate câte mi se pot întâmpla într-o zi – nimicuri esențiale legate de întreținerea biologicului mai ales – ascult muzică. Bach, Haendel, Haydn – când mă simt păcătos, fără ieșire, când mă torturează timpul pierdut pe altarul nimicului cotidian, când toate și mai ales riscul mi se par triste inutilități, incapabile să clatine nici măcar un fir de păr de pe creștetul răului și absurdului; Mozart, Ceaikovski, Chopin, Rahmaninov – când mă simt uscat, golit de sentimente, pustiu, un fel de ființă decerebrată. Munca propriu-zisă începe după ora zece seara și durează până la cinci-șase dimineța. Chiar dacă nu-mi iese nimic, chiar dacă nu mă mulțumește nici o frază, rămân la masă unde mă străduiesc din răspuțeri

să ies în întâmpinarea frazei salvatoare, a ideii în măsură să mă scoată din impas.

– *Nu înțepenești, nu ajungi la o sfârșeală încercând, căutând, așteptând...*

– Nu e ușor. Uneori, ies în curte, fac o plimbare sau alerg puțin, mai beau o cafea sau un ceai, mai ascult niște buletine de știri în speranța că voi afla o veste nemaipomenită, deși ultima am auzit-o acum două decenii, în august, la ora patru dimineața, încât mi s-a părut un scenariu gen Orson Welles despre ocuparea Pragăi de către marșieni. Azi-noapte, de exemplu, France International se ocupa de un baraj și de irigații pe Senegal...

– *Dar când ești în formă?*

– În acele nopți nu-mi dau seama cum trece timpul, lucrez neîntrerupt 10 – 12 ore. Atunci personajele sunt vii, îmi impun programul, ba chiar visez în foarte puținele ore de somn și nu o dată, tot în somn am găsit niște soluții pe care zile întregi, lucid, le căutasem fără succes.

– *Care dintre cărți le-ai scris într-o asemenea, să-i zic, frenezie?*

– *Absenții și Fețele tăcerii. Orgolii și Refugii*, dimpotrivă, săptămâni și luni fără o singură frază care să mă mulțumească, pe care să pot clădi mai departe. Cu *Orgoliile*, deși aveam subiectul de câțiva ani, nu am fost pregătit. Știam ce înseamnă teroarea vârstei, a alegerii unui drum drept într-un context viciat, într-o istorie falsă, dar nu *le simțeam*, nu simțeam vecinătatea morții psihice și chiar fizice. De fapt, e singura carte pe care aș fi tentat s-o rescriu.

– *Cum arată o zi a lui Buzura?*

– Citesc, adun replici, imagini, învăț, mă ocup de orice, dar nu scriu. Mă simt în largul meu noaptea între ora unu și patru.

– *De ce la acele ore de dimineață?*

– Din cauza liniștii și a timpului: am certitudinea că timpul e nesfârșit atunci și nimic nu mă poate opri. M-am obișnuit așa. În tinerețe, la cămin, așteptam să adoarmă colegii, mai târziu, acasă, să adoarmă copiii. De trei ani

am camera mea și numai aici mă simt bine și în stare să lucrez.

– *Ai încercat și în altă parte?*

– La casele de creație și la mănăstirea Cernica, în Maramureș. Degeaba. Trebuie să-mi fie familiare obiectele, zgomotele și liniștea nopții, lumina, aerul și obiectele din jur.

– *Scrii direct la mașină?*

– Numai la mașină.

– *À propos, spuneai mai înainte, și nu te-am întrerupt, că înveți. Ce înveți acum?*

– Limba engleză. Sunt atâtea de învățat...

– *Ești disciplinat? Ai planuri, programe de lucru?*

– Sunt foarte disciplinat. Mi-a fost, cred, de mare folos formația științifică; mă documentez migălos și până la capăt, adun un material imens, care mă îndeamnă, întotdeauna, să nu mă opresc la un singur volum. Îmi fac planuri după ce cartea mi-e foarte clară în minte, când simt că personajele trăiesc, că au personalitate, vigoare, când sunt convins că, lăsate în lume, s-ar descurca fără sprijin. Sigur că perioada aceasta e foarte lungă înainte de a schița planul, foarte sumar, cartea fiind „scrisă“ în minte; îi știu cu aproximație și numărul de pagini. Scriu un capitol sau altul în funcție de starea sufletească din ziua respectivă. Mi-e greu să las o zi fără să scriu, să fac ceva concret la cartea la care lucrez sau pentru cele cărora le va veni rândul peste ani. Chiar și când nu-mi iese nimic, îmi fac norma de stat la masă. E târziu... M-ai torturat destul...

– *... de plăcut?*

– Evident.

– *Ce spune medicul când scriitorul fumează mult noaptea?*

– Adevărul este că fumează și medicul! Și trebuie să fii primitiv, bolnav, să interzici altora ceea ce nu-ți poți interzice ție, să aplici altora, cu forța, propriile tale reguli de viață care ar putea fi aberante sau, în orice caz, mai dăunătoare decât fumul de țigară. Sigur, și fumatul e dăunător, dar sunt lucruri și mai vătămătoare vieții: stre-

ssul, de exemplu, anihilarea morală, idiotiile care învață abecedarul pe absolvenții de facultate, diletantismul, malnutriția, frica, minciuna...

– *Sunt chiar prea multe!*

– Vezi!? Când scriu, țigara se consumă în gol. Pericolul concret este fumatul de peste zi. Dar absența țigărilor care-mi plac mă va obliga să renunț și la fumat. Și poate într-o zi, voi bate la poarta unei mănăstiri.

– *Fie, eu accept, dar ca turist doar! Să ne îndepărtăm puțin de literatură, deși ... nu putem. Cum vezi omul acestui sfârșit de mileniu? Ce obsesii, vise, dezamăgiri și nădejdi îl mistuie?*

– Oamenii acestui sfârșit de mileniu sunt cei pe care-i vedem pe stradă, în fabrici și ședințe, cei despre care scriem. Vor fi altfel în anii ce vin? Orice schimbare în om cere timp. Natura cheltuiește enorm pentru a câștiga o calitate. Iată de la ce adevăruri trebuie să pornim. Acum treizeci de ani eram entuziasmat urmărind pronosticurile, previziunile sfârșitului de mileniu: mari performanțe tehnice, mistere dezlegate, substanțiale adaosuri în bine la patrimoniul uman, nivelului de trai, mult lapte și miere. Foarte sincer, mă chiar înspăimântă ideea că atâtea facilități m-ar putea lenevi sau deprima grav și, iată, nici măcar un sfert din precizările și, desigur, nici una din obsesiile veacului nu au fost soluționate: cancerul, energia atomică, noi surse de energie, eradicarea unor boli, alfabetizarea generală plus a celor ce țin cursuri înainte de a fi familiarizați cu literele, o lume pentru toți și pentru fiecare în parte. Mai ciudat și de neînțeles e că unii, pe diverse meridiane, au luat-o cu consecvență înapoi, spre Evul Mediu și chiar mai departe. Omul acestui sfârșit de mileniu continuă să rămână, așa cum s-a mai spus, cu un picior pe lună și cu unul în epoca de piatră. Omenirea se află parcă în așteptarea unui salt, a ceva deosebit care să-i dea un nou impuls. Dar, dincolo de toate acestea, cred că aș vrea – din adâncul ființei –, încă în acest mileniu, să apună dogmele care au făcut atât de mult rău oamenilor, să vină eliberarea de noapte, de ghizii spre pustie, iar libertatea

și demnitatea să nu mai fie doar aspirații dureroase comunității umane. Izolarea, închistarea, suficiența și forța, frica și lașitatea vor trebui să devină amintiri într-o Europă ce se va regăsi pe sine.

– *Ai fi vrut să trăiești în alte vremuri?*

– Mi-ar plăcea să cunosc nemișlocit și alte vremuri. M-am legat însă de cele în care trăiesc nu prin plăcere și pretenții, ci prin obligațiile pe care știu că le am față de ele. Dacă în lumea asta mi-a fost dat să mă nasc, înseamnă că ei îi sunt necesar. Uneori, mi-aș dori să mă pot situa undeva în viitor. Nu în cel imediat, ci într-unul mai depărtat, să aud ce se va spune despre noi, cei de azi, cum ne vor cerceta și judeca faptele urmașii noștri. Omului de formație științifică din mine i-ar plăcea un viitor de dragul confirmării sau infirmării unor ipoteze științifice, artistice, dar și politice. Scriitorul însă și-ar dori, din răspuțeri, câțiva ani de liniște și de modest confort material și spiritual pentru a-și putea duce la bun sfârșit o parte din proiecte, indiferent dacă asta ar fi ieri sau mâine. Măcar cinci ani într-o lume fără profeți și vizionari, fără indicatoare de circulație spirituală.

„Tăcerea e de aur“, zice o vorbă. Eu n-o prea agreez! Știi atâtea care au tăcut cu „talent“, au urcat și au ajuns mari trișori! Ce alegem, deci, tăcerea sau adevărurile chiar neplăcute fiind pentru moment? Avem și o altă vorbă „celebră“: „Nu e momentul acum!“. Adevărul nu are vârstă, nici anotimp, nici trecut, nici viitor, ci doar prezent!

– *Reșin gluma, dar vreau să-ți aflu părerea!*

– Tăcând, viața și istoria trec pe lângă tine, chiar dacă ai iluzia că faci ceva. Ca scriitor, atâta timp cât mai există durere, umilință, frică, nedreptate, minciună, laudă și lașitate, nu ai voie să taci. Nimeni nu deține toate adevărurile. Plus că adevărul este și ceea ce, la un moment dat, nu ne convine. Important este ca, întotdeauna, fiecare să spună ceea ce crede, să-și facă cunoscută opinia, atitudinea...

– *Simt nevoia să te completez: adevărurile fiecăruia dintre noi sunt ca boabele de grâu și, laolaltă, ele ne dau pâinea, adică viața! Putem și fără pâine?*

– Exact! Îți mulțumesc! Aș mai preciza că orice adevăr, cât de neplăcut, tot iese până la urmă la lumină. Astăzi e greu să ascunzi ceva pentru multă vreme.

– *Nu trece viața prea repede?*

– Că trece e firesc, dar nu e totuna cum trece! Mai ales că este irepetabilă. Nici măcar recuperabilă.

– *Talentul e un dar de la natură sau doar o mare răspundere?*

– Un dar foarte scump plătit. Apare după legi neștiute și nu îți aparține. Cum nu toate talentele au și condiție fizică și rezistență psihică, de soarta lor e răspunzătoare și colectivitatea. Este o crimă să-ți risipești talentul pe altceva decât pentru ceea ce ți-a fost dat. Cine ignoră spiritul se condamnă irevocabil la neființă.

– *În aceste nopți ce carte se rupe din tine și se așază în paginile de manuscris?*

– A treia carte din *Zidul morții*. Încă nu are titlu, dar e sigur că va fi ultimul roman cu doi *i* la urmă. Printre picături mai scriu câte o însemnare, un blocnotes.

– *Ce este scriitorul român de azi și dintotdeauna?*

– Spun cum ar trebui să fie orice scriitor: talentat, cult și moral. El are o imensă răspundere față de soarta colectivității careia îi aparține și nu are voie să abdice de la nici una din obligațiile fundamentale ale profesiei, dar nici de la acelea de simplu cetățean.

– *Când și cum își slujește scriitorul patria?*

– Ea poate fi slujită cu adevărat numai prin cărți de valoare, prin fapte de cultură autentică. O carte bună este și un act politic. Dragostea de țară nu se strigă, nu se demonstrează prin vorbe și angajamente, ci se dovedește prin fapte ce vor învinge timpul.

– *Ce gânduri ai pentru anii ce vin?*

– Să scriu în continuare măcar trei pagini pe noapte, să călătoresc, să mă las de fumat dacă voi găsi un alt viciu potrivit vârstei și nervilor. Ar mai fi și alte planuri, dar cum „bietul om este sub cârma vremilor“ prefer

să fiu circumspect. Mă tem de planuri spectaculoase și de fapte formale.

– *Acum, în noaptea asta, vorbind despre tine și despre cei cincizeci de ani ai tăi, îmi vine în minte o cugetare a înțeleptului Voltaire: „Tineretea și bătrânețea sunt două băuturi fermecate“. Și noi povestim lângă un coniac Drobeta...*

– Turgheniev parcă ne asigură că va veni primăvara și pe ulița noastră. Dacă n-aș crede în ea, în venirea primăverii, n-ar merita să scriu un rând. Iar apoi, tinerețea este o stare de spirit. Pe care încerc s-o păstrez sau s-o am.

„ADEVĂRUL ÎNSEAMNĂ ȘI CEEA CE NU NE CONVINE“*

Convorbire cu Eugen Simion și Valeriu Cristea

EUGEN SIMION: Augustin Buzura, ai în fața ta doi critici care te-au citit de multă vreme, te-au și comentat și astăzi sunt într-o ipostază cu totul specială, ipostază de reporteri. Am venit împreună cu Valeriu Cristea din partea revistei „Caiete critice“ să-ți luăm un interviu. Îți mărturisesc că m-am pregătit pentru această discuție, mai exact am citit cam toate interviurile pe care le-ai dat în decursul anilor, de la debut și până acum și care au fost publicate în *Romanul Românesc în interviuri*. Și ce-am constatat: toate interviurile care ți-au fost luate, dar absolut toate, încep cu întrebarea despre relația dintre literatură și medicină. Toți te-au întrebat: cum de-ai fost medic și ai devenit scriitor?...și tu încerci să răspunzi. În aceste condiții, n-am să repet întrebarea de mai înainte dar am să-ți pun una mult mai ușoară. Vreau să te întreb, Augustin Buzura, dacă ți-e frică de moarte?

AUGUSTIN BUZURA: În paranteză fie spus nu cred că trebuia să te pregătești, deoarece ai scris despre toate cărțile mele, iar Valeriu Cristea mă urmărește chiar de la debut. În perioada dintre prima povestire și roman cred că mi-ar fi fost foarte greu fără Valeriu Cristea. Zic, foarte greu, pentru că a scris, cred, despre fiecare povestire sau schiță publicată de mine. Încurajările lui mă stimulau, îmi dădeau încredere. Deci nu văd de ce ar fi trebuit o

---

* Noiembrie 1990.

pregătire așa de serioasă. Dar să revenim la capitolul moarte...

E. S.: Știi de ce te întreb? Fac o nuanțare, pentru că în aceleași interviuri vorbești mereu despre moartea psihică ca fiind tema fundamentală a cărților tale și de puține ori vorbești de moartea propriu-zisă. Acea care ne sperie pe toți încă din copilărie...

A. B.: Adevărul este că moartea psihică m-a preocupat. Mi se părea mai tristă, mai dureroasă decât cealaltă. De ce? – pentru că moartea socială, moartea spirituală a oamenilor în comunism și sub comunism, dar și sub orice fel de dictatură prelungită absurd, când oamenii sunt dezumanizați, depersonalizați, înseriați, în imposibilitatea de a se manifesta ca oameni liberi, demni, când devin simple unelte de producție o vedeam peste tot. Căutasem o formulă pentru a spune acest lucru, mai elegantă sau mai greu accesibilă cenzurii. Deci asta era moartea care mă urmărea mereu, mă obseda, adică toată noaptea totalitară prin care am trecut și ale cărei urme le simțim încă. Despre moartea cealaltă, biologică, aș vrea să spun că mă preocupa și mai mult, mai ales când rămâneam singur cu mine, în pauza dintre cărți, în spațiul sufletesc dintre cărți. La început am studiat-o ca medic. Cum e? Numai atât să însemne viața? Am văzut destui oameni murind, unii mi-au murit chiar în brațe, ca student, când făceam practică în Făgăraș, pe urmă în alte împrejurări. Apoi am căutat o sumedenie de alte cărți despre moarte, căci cele de știință pură nu mă satisfăceau. Mai rămânea ceva nespus, neverificat dar simțit. Astfel am ajuns la *Cartea morților tibetani*, la diversele cercetări care s-au făcut despre moarte. Pur și simplu nu mă puteam opri. Aveam certitudinea că dincolo de ceea ce suntem și știm, de tot ceea ce poate oferi știința mai există un *ceva* și atât cât m-a ajutat priceperea și biblioteca am încercat să cunosc, să văd ce se poate ști despre acel *ceva*. Nu din frică, eram doar tânăr, ci din nevoia unor certitudini. Plus că simțeam acest adevăr și aveam nevoie de confirmări. Firește, am avut ocazia s-o simt de câteva ori chiar cu propriile-mi simțuri, concret,

direct. Oricum, am trăit niște scurte momente indescriptibile despre care n-am prea vorbit, nu-mi ajungeau cuvintele. Într-un roman, nu-mi mai amintesc în care, am încercat să mă apropiu de moarte, dar pe ocolite. Îmi memoram o întâmplare din perioada când mă aflam la mină, o perioadă scurtă de altfel, și când o seamă de eșecuri dar și epuizarea fizică m-au dus la convingerea că sunt ratat și că nu se va mai alege absolut nimic de mine. Într-un moment când acest sentiment se acutizase am vrut să rămân în apropiere de un loc unde se pusese o dinamită, să se termine odată. Până la urmă, firește, mi-am mai dat o șansă, dar în secundele acelea lungi, pe care nu cred că le înțelege nimeni dacă nu le-a trăit, în secundele acelea lungi dintre – a-mi acorda o șansă și a aștepta moartea – am simțit-o extraordinar de bine. Ca și în alte împrejurări. În două împrejurări în orice caz, legate direct de cărțile mele și despre care n-am vorbit, iarăși, nicio dată. Una se referă la ultima carte, la *Drumul cenușii*. Am avut o înțelegere cu un „cenzor“ dar care pentru mine a rămas un om care mi-a salvat romanul, se numește Șerban Velescu. El a citit cartea și a spus: „Uite, domnule, dacă îți scot atâtea zeci de pagini nu mai rămâne nimic din roman, așa că semnez referatul de acceptare a cărții și, dacă va fi cazul, ne vom găsi amândoi câte un loc de muncă“. L-am asigurat că voi protesta cât mă vor ține puterile, că voi fi alături de dânsul dacă... După câteva luni, din motive pe care nu are rost să le evoc aici, domnul Mihai Dulea a dat din nou cartea la lectură. Fusese și dânsul „sesizat“ de „periculozitatea“ romanului. Asta s-a petrecut, cred, în aprilie 1989. Și, după tipic, cartea de mult tipărită și apărută în librării a fost trimisă spre lectură, domnul Dulea mărturisind, din câte mi s-a spus la Consiliul Culturii de atunci, că i-am creat cel mai greu moment al carierei sale. Domnul Velescu m-a sunat de la un telefon public: „Veniți în București. Se întâmplă ceva pe care vi-l pot spune numai aici“. Eterna frică de telefoane și de ascultători. Am fugit repede în București, mi-a povestit că romanul a fost dat la lectură, că domnul Radu Constantinescu ne sprijină, dar că posturile domnului

Velescu și ale celorlalți care au aprobat-o, de la editură și până la Consiliul Culturii, sunt puse sub semnul întrebării. Gabriela Adameșteanu făcuse cărții un referat care n-avea nici o legătură cu adevăratul ei conținut, redactorul-șef Liviu Călin refuzase să țină seama de referatele externe înspăimântător de negative, George Bălăiță închisese ochii, Radu Constantinescu de asemenea... Niciodată n-am putut accepta ideea că cineva ar putea să sufere din cauza mea. Prin urmare, am făcut o serie de proteste de o brutalitate fără margini, la Ceaușescu și la alții și, după epuizante discuții, după proteste și enervări am primit asigurări că acestor oameni nu li se va face nimic. Firește, n-am crezut o vorbă. Atunci, în drum spre casă, în trenul de Cluj, am făcut un edem cerebral. Al doilea edem cerebral pe care îl datorez tot cărților și atunci, după ce mi-am pus diagnosticul, am simțit ca niciodată moartea cu toate ale ei. Ciudat, eram de o seninătate și de o inconștiență exasperante. Deci, un moment din numeroasele în care am simțit-o direct, concret, aproape, și în care am încercat s-o cunosc, să mă împac cu gândul și cu ea. Pe urmă mai există în viața fiecărui om o criză, existențială, un prag pe care simți că nu-l vei putea trece. Eu am avut-o la 43 de ani. Nu știu de ce, dar am avut senzația că e ultimul an al vieții mele și atunci iarăși am simțit moartea prin toată ființa și am recitat și citit cam tot ce se putea în perioada respectivă despre moarte, în bibliotecile românești.

E. S.: Și Biblia?

A. B.: Da, cu Biblia am început pentru că Raymond Moody, în *La vie après la vie* avea foarte multe trimiteri la Biblie și la o sumedenie de alte cărți mai mult sau mai puțin științifice, cărți de cercetare a morții, plus că eu însumi aveam o imensă bibliografie din perioada medicinei când studiasem moartea în literatură. Sigur, Biblia o reciteam însă cu alți ochi, dintr-un unghi nou. Deci, aceasta, în mare, despre moarte, plus că, în ultimii ani, moartea o simțeam foarte concret, ca o amenințare, cu fiecare rând nescris sau fiecare rând eșuat, era ca o întâlnire cu moartea, dar de fiecare dată îmi mai dădeam o

șansă. Ultima confruntare: în noaptea de 22 Decembrie 1989 la telefon, când mi s-a cerut să-mi spun rugăciunile că voi fi „terminat“. Dar despre asta nu are rost acum...

VALERIU CRISTEA: De la moarte la naștere... Vorbește-ne puțin despre părinții tăi, despre mediul și zona din care provii.

A. B.: Despre asta am vorbit mereu, dar niciodată pe larg. Tata a fost de toate: țăran, miner, muncitor în ultima perioadă a vieții. Au trăit în Maramureș. Dar cu bunicii, străbunicii și așa mai departe, e o istorie mai complicată pe care am descoperit-o din pură întâmplare. Iată, bunicul dinspre tată a fost notar, rudele lui preoți, învățători și tot așa până în 1579. Mici intelectuali locali care au avut o sumedenie de preocupări, culturale și sociale, „nobili de șapte pruni“ cum îi numea Bărnuțiu, adică săraci, care au contribuit cu bani la crearea Astei și la alte treburile asemănătoare. Străbunicul dinspre tată a fost închis pentru că în timpul războiului din 1877 strângea voluntari și donații pentru „frații din Regat“. Așadar, preoți, învățători sau luptători în diverse trupe ale unor principii transilvani. Deci, până în 1579 îi pot urmări pe cei dinspre tată. Ioan Cavaler de Pușcariu le descrie cu lux de amănunte blazoanele. Cu bunica dinspre tată povestea a fost mai complicată: dezmoștenită pentru că a trecut cu trup și suflet de partea unui inginer din „perfidul Albion“, i-a hărăzit tatii o soartă de proletar. Date despre rudele dinspre mamă există tot cam în perioada respectivă. Mama a fost țărăncă. Ea a fost născută Micle, o familie foarte numeroasă descrisă tot de Pușcariu. Istoria familiei tatălui meu este foarte interesantă. Am stat de vorbă cu diverși cercetători care au studiat Transilvania și publicațiile transilvane din perioada respectivă și mi-au adus informații și citate despre acești Buzura. Chiar și Mateiu Caragiale îi găsește printre țăranii înnobilați de Mihail I Apaffy. N-ar fi exclus să fie aromâni, deoarece am găsit în Grecia și în Albania asemenea nume.

V. C.: Ai fost în Albania, cumva?

A. B.: Da, am fost în Albania.

V. C.: Întreb pentru că îmi amintesc, când am făcut împreună o călătorie în Bulgaria, în 1970, și am vorbit despre asta la telefon, mi-ai spus atunci că ai merge oriunde numai ca să scapi pentru un timp de viața din jur, „până și în Albania“.

A. B.: Da, nu regret că am cunoscut Albania. A fost una din cele mai interesante experiențe ale vieții mele. Am călătorit pe urmă, nu cât aș fi vrut, dar, oricum, destul de mult. Albania mi-a rămas ca o amintire din cele mai ciudate. Acolo am găsit și localitatea Buzur Șehu unde există mulți Buzura. A fost o experiență destul de interesantă, obiceiurile, acele vendete, plus ceea ce înseamnă să vezi alte fețe ale comunismului, în altă parte, să le poți privi cu oarecare detașare. Deși mă durea durerea lui Ismail Kadare cu care am discutat mult și acolo și la Cluj. La noi eram angajat, atât cât puteam și mă pricepeam, în lupta împotriva lui. Acolo îl priveam ca pe un spectacol în care nu eram direct implicat și mi s-a părut și mai odios decât am reușit să scriu vreodată despre el.

V. C.: Și mai rezistent...

A. B.: Mai rezistent?

V. C.: Este foarte interesantă schița biografică pe care ai făcut-o și din care reiese că pe linie paternă există o puternică tradiție intelectuală în familia ta. Cel puțin, de câteva bune secole ești ardelean. Nu am remarcat nicio dată la tine nici un fel de resentiment șovin. De aceea, aș vrea să te întreb, cum vezi problema relațiilor dintre români și unguri? și dacă există astăzi o problemă a Transilvaniei? Unii neagă existența unei asemenea probleme. Eu, personal, cred că există, totuși, dar că această problemă trebuie pusă evitând orice extremism, orice abuz resentimentar. Asta aș vrea să te întreb.

A. B.: Bineînțeles că mi-e mai străin ca orice șovismul, xenofobia, naționalismul, ceea ce nu înseamnă că nu țin enorm, mai mult decât la orice, la nația căreia îi aparțin. Asta iarăși nu înseamnă că am ceva împotriva altor nații. Am crescut printre unguri, i-am cunoscut de mic, însă cel puțin în perioada tinereții mele și a liceului

erau tot aceleași lupte, aceleași altercații româno-maghiare, dar parcă problema se punea mai mult în planul competiției. Cel puțin asta era ideea tatei: „să fiu mai bun decât ei“. Adică, nu să le faci ceva, ci să fii mai bun decât ei. Deși horthyștii l-au pus, la propriu, în jug și au arat cu el și cu alții un hectar de pământ. N-am judecat niciodată oamenii după naționalități, după confesiuni, cu atât mai puțin după orientări politice, ci după buni sau răi, valoare sau nonvaloare. Unicul meu criteriu e – bun sau rău. Am respectat orice opinie, pentru că adevărul înseamnă și ceea ce nu ne convine. Dacă nu înveți să respecti și opinia altora înseamnă că nu ești ca om, adică te auto-anulezi ca ființă inteligentă. Cred că nu e cazul să spun că am o mare stimă pentru cultura maghiară, pentru tot ceea ce au creat în Transilvania românii, maghiarii, germanii, armenii, evreii etc. Transilvania are particularitățile ei pe care le-am cercetat foarte bine. Ar fi absurd să spun că în momentul de față nu există altercații. Dar unele cauze trebuie căutate în trecutul foarte îndepărtat. Se știe, câteva sute de ani Transilvania a fost condusă de principii maghiari și nu ne-am înțeles. Pe urmă, firesc, după 1918 s-a unit cu România, și cele două țări, România și Ungaria, nu s-au înțeles. Urmare a sinistrului Dictat, Transilvania a fost împărțită și iarăși n-a fost liniște. Aș putea, deci, să spun asemeni altora că liniștea deplină va fi abia într-o Europă unită, fără frontiere. Din fericire, lucrurile nu stau chiar așa. Atât oamenii simpli, cât și intelectualii s-au înțeles și s-au respectat iar în împrejurări dificile au fost împreună de aceeași parte a baricadei. Nenorocirile au început de fiecare dată când politicieni stupizi, ambițioși, au încercat să-și facă un rapid capital politic din aceste disensiuni. Am crezut că după Ceaușescu românii și ungurii nu se vor mai certa niciodată și, la foarte puține zile după moartea odiosului, copiii români au fost scoși din școală în mijlocul anului școlar, în plină iarnă. Asta am văzut cu ochii mei, în Cluj. N-aș fi crezut vreodată că așa ceva este posibil. Și nici ceea ce am văzut în noaptea de 20 spre 21 martie 1990 la Târgu-Mureș când, din pură întâmplare, însoțind un coleg de la B.B.C., m-am

pomenit în clădirea asediată și, în cele din urmă, cucerită de maghiari. Acel „most vagy soha“ (acum ori niciodată) strigat de maghiari m-a urmărit mereu, la fel ca și figura lui Mihăilă Cofariu pe care presa din Vest l-a luat, fără să dezmință vreodată, drept studentul maghiar care-și cerea dreptul la școală. Am regretat lovirea lui Sütö Andras. Aceștia și figurile celor doi ofițeri români loviți sau înjunghiați pe la spate. Și astfel, fără o propagandă pusă la punct, fără un sistem de informații, fără să știm să ne apărăm, am mai trecut încă o dată în ochii lumii drept barbari, drept șovini etc. Firește, un om care folosește parul în locul cuvântului, nu este nici român, nici ungar, ci animal. Știu prea bine că nu se poate să nu existe excrescențe naționaliste, degenerați și naivi sau ignoranți în politică, dar totdeauna ei trebuie identificați, arătați cu degetul pentru ca nimeni să nu mai cadă în plasa unor interese care n-au nici o legătură cu cei mulți. În „epoca de aur“ ne înțelegeam perfect cu colegii maghiari, ne înțelegem și acum. Am fost alături mereu. Și, cred, tocmai aceasta îmi dă dreptul să spun că în problema separării din ianuarie a școlilor, dar și a celor întâmplare atunci, la Târgu-Mureș, nu au procedat corect, lumea de bună credință s-a lăsat antrenată de către niște politicieni minori, într-o aventură ale cărei consecințe le simțim și astăzi. Un gest necugetat atrage după sine alt gest necugetat. Trebuie să depășim faza aceasta a insinuărilor, a escaladei verbale, a neîncrederii strigate în gura mare. Acestea nu pot să ducă la nimic bun. Este momentul să discutăm deschis, fără crispări, să ne spălăm rufele în țară nu în Europa sau America. Dar mi se pare straniu când diverși gazetari „europeni“ vin și reclamă în gura mare că ungerii n-au școli, n-au învățământ etc., că suntem departe de standardele mondiale în problema minorităților. Eu știu foarte bine că în Cluj există peste 110 cadre universitare care predau în limba maghiară, zeci de grădinițe și școli, opt teatre maghiare în Transilvania și așa mai departe. Dacă – așa cum cer ungerii și cum ni se pretinde mereu ne-am racorda la standardele internaționale în problema minorităților, ungerii ar

pierde foarte mult. Ar pierde și dacă i-am trata cum îi tratează ei pe românii din Ungaria. Sunt de acord să depășim noi standardele internaționale, dar să știe și lumea...Și ei trebuie s-o recunoască primii. Așa e corect. Ei au obligația să spună lumii adevărul chiar dacă uneori nu le-ar fi convenabil politic.

V. C.: În frământatul an 1989, ultimul an al dictaturii ceaușiste, an în decursul căruia scriitorimea a început să se agite și s-au produs acele gesturi de protest individual (Deșliu, Dinescu) ai făcut afirmația că, în ce te privește: „tot aceleași cărți le-ai scrie și în România și la Paris“. Dacă afirmația este autentică, ce ai vrut să spui de fapt? Te rog s-o comentezi puțin. Pe mine unul aceste cuvinte ale tale, țin minte, m-au impresionat în mod deosebit, m-au făcut să reflectez îndelung la ele, mi s-au părut a construi un răspuns valabil. Răspuns la ce?

A. B.: Aș vrea să fac înainte o precizare legată și ea de acest frământat 1989. Foarte mulți prieteni sau cititori, în scris, nu mai vorbesc la telefon sau pe stradă, mă condamnău că n-am semnat și eu scrisoarea celor șase sau șapte câți erau atunci. N-am semnat-o, din simplul motiv că eram internat în spital cu acel edem cerebral de care am vorbit înainte. Deci, când Dan Hăulică m-a căutat la telefon eram în spital. Firește, soția nu putea să spună motivele, eram ascuțat, dar ar fi putut să mă semneze în lipsă oricând pentru că nu m-am dat în lături de la nici un act de protest. Singura obiecție pe care am avut-o înainte, tot discutând aproximativ cu aceeași oameni, era că nu are rost să „corespondăm“ cu D.R. Popescu, ci direct cu Ceaușescu, și prietenii care își amintesc aceste discuții pot să confirme. Dar menționez că în perioada respectivă, în Cluj, împreună cu Marian Papahagi ne străduiam să găsim mai mulți intelectuali cu care să facem un protest colectiv.

Revenind însă la întrebare, am susținut și susțin și astăzi, după ce am experiența unui an de la revoluție, că exact aceleași cărți le-aș fi scris și în țară și la Paris sau în orice altă parte. De ce? Asta era experiența mea, cărțile sunt concluziile la care am ajuns, pe orice meridian te-ai

afla nu te poți despărți de ceea ce te doare, dușmanul meu nu era altul decât comunismul, totalitarismul și nu făceam altceva decât să încerc să-i descriu fața, așa cum era, și să desenez angrenajul în care, din nenorocire, ne aflam; nu cred că cu instrumente mai dure sau cu mai multă brutalitate aș fi fost mai eficient. În ce-l privește pe Ceaușescu, l-am studiat din toate punctele de vedere și nu mi s-a părut interesant ca personaj întrucât literatura latino-americană epuizase de mult acest tip. Sigur că el a dat o nuanță cu totul particulară comunismului românesc, dar comunismul este principalul vinovat, Ceaușescu era o tumoră ce crescuse pe o altă tumoră. Prin urmare, bune sau rele, așa cum au fost cărțile mele, am încercat să le scriu și să le public atunci când era nevoie de ele; nu m-a preocupat o biogarfie curată, pură, de disident. N-am crezut că îmi va fi dat ca pe parcursul vieții mele să asist la moartea comunismului ca sistem, nici măcar sovietologii și specialiștii în problemele Estului n-au avut speranțe imediate. Abia când am văzut cu ochii mei cum cade zidul Berlinului mi-am spus că totuși ar fi posibil. Mă pregătisem pentru o luptă lungă... Obsesia mea era eficiența, iar marea mea satisfacție era că reușeam să le public (cărțile mele) atunci când credeam că este nevoie de ele. Există această ardelenească, stupidă, dorință de a fi util imediat. Deci nu le-am scris pentru a-mi face publicitate sau o biografie strălucită și nici nu încerc astăzi să-mi schimb trecutul în fel și chip, cum fac alții. Am fost fericit că am putut fi util atunci și de aceea nici n-am vorbit vreodată despre zecile de luni de discuții și despre cum m-am bătut pentru fiecare pagină, pentru fiecare rând, pentru fiecare virgulă din fiecare carte pe care am publicat-o. Deci am zis, aici sau la Paris, nu pot avea alte dureri. Și, efectiv, am încercat să văd literatura și privită în afară. Grație prietenului nostru Sami Damian am avut o bursă la Heidelberg, într-un moment destul de disperat al vieții și atunci am încercat cum s-ar putea scrie dacă aș fi în Occident și mărturisesc că am ajuns la aceeași concluzie: n-aș avea prea multe de schimbat sau poate chiar nimic de schimbat în cărțile respective.

V. C.: Da, repet, mie aceste cuvinte ale tale mi s-au părut profunde, un răspuns valabil, pentru că le-am înțeles așa: obsesiile ar fi fost aceleași și la București și la Cluj și la Paris și că în România nu ai accepta să fii mai puțin liber în scrisul tău, cel puțin, decât în altă parte.

A. B.: Marea mea bucurie era că, prin scris, cu fiecare rând, îmi câștigam libertatea, mă socoteam foarte liber și voiam să arăt și altora că pot să se simtă liberi dacă vor cu adevărat să se simtă liberi, deși mi-ar fi ușor să descriu pe sute de pagini cum este să fii urmărit, interceptat, amenințat, umilit și așa mai departe, nu aceste detalii biografice mă interesează, ci faptul că am putut să scriu o pagină de care să nu mă rușinez, cel puțin dacă o judec prin prisma morală. În podul casei, în zidul care mă desparte de vecinul meu, există o spărtură prin care urma să fug dacă m-ar fi căutat „băieții“. Astăzi pare o treabă copilărească, dar în acele zile faptul că acea șansă exista m-a ajutat să scriu, după cum mă întăreau amenințările, faptul că un vajnic ofițer ajunsese la concluzia că ar trebui să fiu împușcat. Erau teste de eficiență. Ele mă stimulau. Este ciudat din câte nimicuri îți extragi energia...

E. S.: Într-un interviu din 1972 dai următoarea definiție termenului de realism: „—Ce înseamnă a vedea realist? — ți se pune întrebarea și tu răspunzi: Înseamnă a fi o conștiință, o atitudine, înseamnă a-ți asuma conștient misiunea cea mai dificilă, de a prezenta realitatea cu mijloacele artei, cu tehnicile cele mai moderne sau mai adecvate structurii tale psihice, obiectului și cerințelor spirituale, reale ale vremii. Realitatea, cu înălțările și căderile ei, omul, așa cum pare și cum este, cu albul și negrul conștiinței sale, cu contorsiunile lui, cu salturile sale. Acesta este realismul“. Cum ți se pare realismul în 1990, în luna noiembrie, spre sfârșitul ei?

A. B.: La fel. N-am nimic de adăugat la tot ce am spus atunci. Mai mult, m-am întrebat de foarte multe ori, mai ales citind presa din ultima vreme și părerile despre literatură, m-am întrebat dacă și azi așa scrie tot așa. Exact așa așa scrie și acum. Probabil că așa găsi alte cuvinte mai

elegante. Atunci, în interviurile foarte numeroase pe care le-am dat sau articolele, numeroase și ele, repetam mereu, obsedant, același lucru, tocmai pentru că realitatea te obliga să repeți anumite adevăruri la îndemâna tuturor, dar nu și la îndemâna celor care răspundeau de cultură sau a celor care făceau cenzura în momentul respectiv. Cred că și acum rămâne la fel de valabilă definiția dată de mine realismului. Nu eram pentru înfrumusețarea omului după rețete cunoscute, dar nici pentru murdărirea omului, adică de a-l face mai murdar decât este. Eram pentru a privi cu luciditate ceea ce se întâmplă în noi înșine, dar și în jurul nostru. În ultimul timp n-am mai reușit să scriu din cauza condițiilor cu totul speciale în care trăiesc, o navetă obositoare Cluj – București, dar cred că aproape același lucru aș scrie. Am rămas la părerea formată prin anii '70, când a fost interzis romanul *Absenții*. Atunci am avut o cădere psihică groaznică, după care, speriat, am citit cam tot ce mi-a picat în mână despre literatură, teoria literaturii etc. Oricum acel moment m-a maturizat, mi-a dat încredere în mine, în faptul că mă aflu pe drumul cel bun. Dacă n-aș fi fost interzis probabil că aș mai fi dibuit o vreme, aș fi fost mai concesiv.

E. S.: E curios că în literatura românească mai există doar un singur caz, un singur scriitor care a ținut, cum s-ar zice „cu dinții“ la noblețea lui realistă și care este, bănuiești, Marin Preda. După 1960, știți bine, toată lumea dorea să se schimbe. El dorea să rămână un realist mergând chiar foarte departe, până a respinge experiența noului roman și alte experiențe. Întrebarea pe care ți-aș pune-o și care derivă din cealaltă este: de ce ai dorit să fii realist într-un moment în care a fi realist cu adevărat era foarte dificil? Era mult mai ușor să fii altceva decât realist...

A. B.: În perioada la care m-am referit, când am înțeles cu adevărat ce este literatura, mi-am dat seama că trebuie studiate absolut toate experiențele, luat ceea ce este mai bun din fiecare, inclusiv din datele pe care le furniza psihologia, de fapt toate științele despre om.

Sigur, formația mea științifică m-a ajutat să înțeleg mai repede psihicul uman, să-i cunosc meandrele etc. Toate împreună m-au convins că, până la urmă, romanul este construcție și personaj. Pe de altă parte, această manieră de abordare a literaturii se potrivea cel mai bine structurii sale. Realist în înțelesul foarte larg, utilizând tot ceea ce există nou în literatură, în științele despre om și în tehnicile artistice. Apoi a fi realist în acei ani era și o chestiune de morală. Mi se părea imoral să fugi și nebărbătește să nu mergi pe drumul cel mai greu, în ciuda estetizanților care abundau, așa cum astăzi abundă intransigenții și disidenții postrevoluționari pe care înainte nu-i găseai nicăieri! Țara ardea, degradarea și înjosirea atinseseră cote alarmante, așa că mi se părea necinstit să mă ascund în spatele unor experimente sterile, care multe ajunseseră la noi după ce-și dovediseră prin alte părți, ba chiar și pe la noi, respirația scurtă, caducitatea. Acum, când politica începe să-și recruteze profesioniștii, când scriitorul începe să nu mai fie obligat să facă de toate, să fie și istoric, și sociolog și ziarist și ceas al primăriei, a venit – sau, în orice caz se apropie – vremea literaturii. Sigur, aș minți dacă aș spune că politica nu mă pasionează, dar nu în așa măsură încât să renunț la scris, la cărțile pe care le-am amânat de dragul luptei cu cenzura, la experiențele pe care nu le-am făcut de dragul nevoii de a fi util. Timpul înainte s-a scurtat enorm, cărțile nescrise își cer drepturile. Sunt convins că și Preda s-ar fi retras numai în lumea literaturii, așa cum mai înainte a făcut-o Rebreanu. Acesta din urmă a conceput legi, statute, a organizat etc., dar a știut cum să pună punct, să rămână doar al cărților sale, bune, rele cum au fost. Doar o situație cu totul excepțională m-ar mai putea aduce pe una sau pe alta din baricade. Abia acum, când toate zidurile au căzut, îmi dau seama câte ar mai fi de cunoscut, învățat, scris, experimentat.

E. S.: Tot într-un interviu, din '78 de data asta, la întrebarea: dacă ții un jurnal, dacă ai un jurnal intim?, tu răspunzi foarte categoric: „Nici jurnal, nici caiet. Jurnalul

meu sunt cărțile. Ce nu țin minte nu merită să țin minte“. Chiar nu ții un jurnal?

A. B.: Nu. Dar am avut foarte multe pagini și foarte multe momente pe care le-am notat în diverse caiete. Ar putea să pară un jurnal, dar nu e, de fapt, jurnal. Erau momente care mi se păreau importante pentru romanele ce urma să le scriu, pentru că fiecare roman îl gândeam cu foarte mulți ani înainte și erau momente din viață pe care mi se părea important să le leg de un timp și o împrejurare doar pentru a-mi aminti când va fi cazul...

N-am recurs la jurnal din mai multe motive. În primul rând, mi s-a părut că, dacă aș fi scris, ar fi fost un jurnal psihologic, o foaie de temperatură, ori asta îmi erau cărțile. Înainte de toate, însă, mi s-a părut foarte periculos să țin un jurnal, întrucât mi-am dat seama că uneori, când eram plecat de acasă cu toată familia, mai aveam „oaspeți“, cititori nedoriți în casă și scriind un jurnal adevărat aș fi putut periclita viața multor oameni care mi-au spus o sumedenie de lucruri extrem de importante. Am mers pe urmele celor care au luptat în Apuseni și în Făgăraș. Am cunoscut zeci de oameni care, cu arma în mână, s-au opus colectivizării. *Fetele tăcerii* este rezultatul unor asemenea cercetări. Am avut, de asemenea, nesfârșite dialoguri cu cei care au fost la Canal și prin închisori. M-am străduit să-i aflu pe cei care au trăit în preajma unor mari personalități politice din trecut, fie în libertate, fie în închisorile comuniste. Îmi amintesc, de exemplu, cât timp am pierdut căutându-i pe cei despre care se spunea că știu unde a fost înmormântat Iuliu Maniu. M-am străduit să-i cunosc pe cei care, în bine sau rău, au avut vreo legătură cu istoria acestei țări, de la țărăniști și liberali până la comuniști. Mă pasionau mecanismele intime ale istoriei, psihologia și structura protagoniștilor, mari sau mici. Îmi era frică să notez nume, adrese chiar și fapte, așa că mi-am exersat memoria. Dacă bine n-aveam cum să le fac, aveam grijă să nu le pricinuiesc vreun rău. N-am ajuns niciodată să povestesc, dar probabil când nu voi mai avea subiecte de roman o s-o fac: ce a însemnat să mergi în '78 în Valea

Jiului căutând pe cei care au condus greva, sau pe liderii brașovenilor.

E. S.: Să facem un popas aici pentru că este un subiect care se potrivește lui Augustin Buzura. În ultimele zile s-a scris mult despre mișcarea de la Brașov. Valeriu Cristea a scris chiar un articol în „Adevărul“ în care arată că stimăm ceea ce s-a întâmplat la Brașov, totuși să nu uităm că rezistența politică românească a început cu Valea Jiului.

A. B.: A început mult mai de mult decât Valea Jiului.

V. C.: ...Și deci, mult mai de mult decât Brașovul.

A. B.: Adică e o eroare să spui că Valea Jiului este începutul rezistenței. Rezistența a început imediat după război și a continuat chiar și în perioada când trupele sovietice se aflau în țară. Să ne amintim de arestații din perioada revoluției maghiare din '56, ca să nu mai vorbesc de colectivizare... Am mers, repet, pe urmele luptelor din munți, dar m-a preocupat și soarta atâtor luptători solidari. Munții Maramureșului, de exemplu, erau plini de „fugiți“. Deci, rezistența n-a început cu Valea Jiului, ci mult mai de mult.

E. S.: Să revenim la mineri. E un subiect foarte incomod la ora actuală și, cum ai putut citi în presă, mișcarea lor din '77 nu mai este recunoscută. Se consideră ca o mișcare anarhică, care nu are caracter politic. Pentru că în mai multe din cărțile tale te-ai ocupat într-un mod parabolic de mișcarea de acolo, aș întreba astăzi ce crezi și cum ai exprima într-un mod neparabolic ideile tale despre ce s-a întâmplat atunci în '77?

A. B.: Imediat după Revoluție am rugat ca prima anchetă să se facă despre Valea Jiului iar în „Tribuna“, în mai multe numere, se povestește tot ce s-a întâmplat acolo. Era și un act de recunoștință, dar și o curiozitate personală: vroiam să văd dacă datele anchetei întreprinse de mine în anul imediat următor, dar și mai târziu, când am scris *Refugiile*, sunt adevărate. Nu spun cât de complicat era atunci, prin '78, să te miști printre mineri și prin Valea Jiului. Mai ales că cei care aveau grija mea știau că

nu mă ocup de lucruri foarte curate, adică nu merg pur și simplu să văd Valea Jiului, ca turist. Însă am întâlnit niște oameni extraordinari, care fără să le pun vreo întrebare bănuiau ce vreau și m-au dus direct în abatajele cele mai periculoase ori la oamenii pe care trebuia să-i văd neapărat. Mai mult, posed textul original cu revendicările – unul dintre puținele texte care erau răspândite printre mineri – și vă rog să mă credeți că a fost o adevărată grevă. Revendicările erau, firește, sindicale, economice dar, în esență, tot mișcare politică era. Cine știe cum ieșeau vagonetii pe care scriau jos cutare sau jos cutare, din mină, își dă seama care e starea de spirit a minerilor, plus că au mai fost și alte greve. La Borșa, pe care iarăși am cunoscut-o; de o mai mică amploare, dar grevă, totuși. Au fost în multe localități mișcări. Abia acum, cine ar avea curiozitatea și energia să refacă istoria acelor ani, a mișcărilor revendicative care erau într-un fel și politice nu numai economice, și-ar da foarte bine seama că nu s-a stat degeaba și că s-a luptat împotriva totalitarismului. Și fără... prea mari speranțe. Englezii și americanii i-au uitat pe cei din munți, revoluționarii unguri din '56 au fost lăsați singuri, floarea intelectualității a fost abandonată prin închisori sau la Canal și așa mai departe. Abia în ultimii ani s-au schimbat lucrurile.

V. C.: Dar în literatură a existat o rezistență? Chiar numele lui Augustin Buzura reprezintă un argument pentru un răspuns pozitiv. Unii contestă totuși acest lucru, vorbesc despre o retragere în operă etc.

A. B.: Fără îndoială, a existat o rezistență fiindcă există numeroase cărți foarte bune, numeroase reviste literare, studii temeinice. Dar cred că problema rezistenței trebuie privită cu foarte, foarte multă luciditate și dintr-un alt unghi. Nu știu dacă sunt printre cei care au ilustrat-o, în orice caz, eu cred că mi-am făcut atât cât am putut datorită. Am scris exact ceea ce am crezut, marea mea mulțumire a fost că, față de propria mea conștiință n-am prea multe să-mi reproșez și atâta tot. Mi-a dat o mare liniște faptul de a ști că sunt citit, că oamenii cu cele mai politice cu puțință obsesii mi se adresează cu încredere.

Prin urmare, am făcut cum am crezut că e mai bine, exact cum fac și în acest moment, care seamănă foarte mult cu cel dinainte prin intoleranță, ură, știrbirea demnității profesiei, prin analizarea literaturii prin prisma unui partid politic etc. În paranteză fie spus, este suficient să strigi *jos* sau *demisia* ca să fii socotit intelectual autentic. Nu contează ce ai făcut sau ce faci. Exact așa era și înainte: tot atât de puține formule și tot atât de puțin ți se cerea pentru a fi în față. Revenind însă la cum a fost, un adevăr mi se pare extraordinar de important, și anume, că nici o carte cât de valoroasă nu putea să apară așa, din senin. Și că, pe diverse trepte ale ierarhiei sociale au fost o sumedenie de oameni care au contribuit la apariția ei. Mă gândesc numai la editorii care făceau referate false, blânde, încât între referat și conținut era o diferență cerpământ. Vreau să accentuez faptul că pe diverse trepte au existat oameni care și-au asumat un risc. Și treaba asta este valabilă nu numai în literatură, știință, pictură etc., ci în absolut toate domeniile, pentru că ceea ce suntem în clipa de față și performanțele, atâtea câte există, nu numai în literatură, știință sau în alte domenii, se datorează unor oameni care au riscat și pe care nu-i cunoaștem și pe care astăzi, în acest moment de maniheism și de obnubilare a memoriei sau nu știu cum să-i spun, îi uităm și e păcat că-i uităm, pentru că într-un fel sau altul, mai curați sau mai puțin curați, mai buni sau mai puțin buni, mai lași ori mai curajoși, foarte mulți oameni au contribuit la crearea valorilor cu care putem ieși oriunde în lume. Mă gândesc că o carte de filosofie, să zicem...

E. S.: Cărțile lui Noica...

A. B.: Da, cărțile lui Noica. Și pentru ele au existat în umbră niște oameni care și-au asumat riscul și este o crudă nedreptate să le întorci spatele, când știi că fără ei drumul cărților ar fi fost foarte anevoios dacă nu chiar imposibil. Și lista este destul de lungă... Cu același discernământ cred că trebuie priviți și alți oameni de pe scara societății. Îmi spunea un mare reporter suedez că zadarnic ne chinuim și ne acuzăm fiindcă nu suntem nici albi, nici negri, ci gri toți. Nu vreau să reabilitez pe

nimeni anume, dar e vremea să ne reamintim unele adevăruri simple: ne facem că nu știm cum s-au întâmplat lucrurile sau cum am trăit în acești cincizeci de ani, și e păcat. Unii, probabil, au fost curajoși cu mine și lași cu alții, dar obligația mea elementară este să spun cine a fost curajos cu mine chiar dacă a fost laș cu altul. Nici chiar în acest moment de iezuitism nu trebuie să fim nedrepti. Câți au scăpat absolut curați după lunga cură de comunism concret? Foarte puțini dintre cei buni, cei care n-au făcut absolut nimic și nu au intrat în nici o competiție și, desigur, escrocii și copiii. Cei ce suntem așa cum suntem am trăit și am dus în spinare acești cincizeci de ani și nu putem face rost de un alt popor. Avem calitățile și defectele unanim cunoscute și trebuie să le privim și să ne privim cum suntem și nu în alt fel. De aceea m-au revoltat, din păcate n-am avut timp să scriu, însă tot am să scriu odată despre falsele biografii despre cei pe care, în momentele cruciale, nu-i găseai nicăieri. Sigur că odată și odată se va spune despre tot ce a fost, cum a fost, dar mă contrariază acest moment în care foarte mulți caută să-și șteargă chiar propria lor memorie. S-a născut o lume la 22 Decembrie, dar noi, ca oameni, ne-am născut puțin mai devreme și astăzi suntem liberi exact în măsura în care am învățat să fim înainte de acest neuitat început de istorie.

E. S.: N-aș vrea să încheiem fără să vorbim puțin despre noi ca o comunitate spirituală și comunitate morală. Am făcut-o într-un fel prin diverse remarci în cursul discuției noastre. Totuși, Augustin Buzura, aș vrea să te întreb: Nu ți se pare curios că această obște scriitoricească, și aș lărgi puțin, această comunitate intelectuală, s-a spart, că astăzi este aproape imposibil să mai comunicăm între noi sau comunicăm în grupuri din ce în ce mai restrânse? Dacă Valeriu Cristea, îl iau pe el de exemplu pentru că este aici lângă noi – are o părere, i se răspunde că are simpatii cripto-comuniste. Dacă nu ești de acord cu o interpretare pe care o dă prietenul nostru, până mai ieri, ești suspectat de neocomunism, și așa mai departe. Este o mizerie, aș spune, pe care n-am bănuțit-o

și aș vrea să aud părerea ta în această privință. Nu crezi, de pildă, că intelectualii români în loc să se sfâșie între ei, în loc să se nege unii pe alții, ar trebui să se constituie într-adevăr într-un fel de opoziție (punem între ghilimele acest termen) și care să fie vigilentă și față de puterea existentă, dar și față de puterea care se pregătește să ia puterea? Nu crezi că locul intelectualului este tocmai aici, într-o poziție lucidă, independentă, obiectivă și nu într-un nihilism în cele din urmă foarte comod?

A. B.: După mine, ceea ce se întâmplă are o explicație foarte simplă. Mulți continuă ceaușismul fără Ceaușescu, practicile vechi în haine noi, pentru că atunci se judeca totul printr-o optică politică, orice gest era politic, dacă la tipografie scriai cu creion roșu sau verde, faptul era interpretat politic, deci se perpetuează o optică penibilă, altfel n-am cum să-i spun și neintelectuală în orice caz. Intelectualitatea are niște obligații enorme față de acest popor și față de acest moment istoric și este straniu că nu și-a dat seama că încă se mai operează cu mijloacele vechi, ale ceaușismului. Un intelectual prin definiție este în opoziție, dar eu înțeleg opoziția cu totul altfel, nu strigând toată ziua *jos, jos, jos* sau *nu, nu, nu*, ci dând soluții, propunând altceva în loc și nu cu violență, nu agresând, anulând, ponegrind, ci cu mijloacele oricărui intelectual. Ce vârf intelectual, care scriitor cât de cât însemnat a rămas neponegrit? Nici unul. Și cu ce ne-am ales? Ne-am murdărit singuri, în deplină libertate, mai mult decât a reușit să facă înainte Securitatea și partidul. Pentru mine, cel care te contestă trebuie să-ți fie prieten nu dușman, dar se pare că foarte mulți intelectuali continuă să fugă de ei înșiși în loc să-și dea seama că avem de acoperit un gol enorm, de foarte mulți ani, în care cunoașterea era parțială. Ne-au rămas de studiat, comentat sau tradus multe cărți, multe idei pe care n-am putut să le discutăm la momentul potrivit. Avem de recuperat foarte, foarte mulți ani de cultură, nu mă gândesc la vârfurile intelectuale, ci la cei față de care avem noi obligații, căci între ceea ce se numea odată masă și vârf există, din păcate, o distanță ce trebuie neapărat redusă.

Nu ne va ierta nimeni vreodată dacă acum, când se poate, când suntem cu adevărat liberi, nu punem umărul să scoatem țara din impas și nu oprim stupidul război de tip ceaușist al dosarelor. În regim republican sau monarhist tot cultură trebuie să facem și tot acelorași oameni le rămânem datori.

V. C.: Mi se pare paradoxal că tocmai unii intelectuali nu și-au însușit lecția elementară a pluralismului, că o altă părere devine automat o părere greșită. Dacă susțin ceva care nu convine lui X sau Y, devin în ochii lui un om mort, adică un om care a greșit total și care nu va putea fi iertat pentru greșeala lui în vecii vecilor.

A. B.: Păi cine judeca așa? Este foarte simplu, cine judeca așa? Dacă aveai o altă părere decât a tovarășului, o altă linie decât cea a partidului, suportai consecințele. E foarte simplu, nu? Acum unii judecă prin optica altui partid, în esență însă, e același lucru; optica este aceeași, intoleranța de asemenea, ba, să-mi fie cu iertare dacă spun, știu că voi supăra pe foarte mulți, dar oribila și odioasa Securitate a fost adesea mai blândă decât sunt unele publicații cu unii din cei mai străluciți scriitori.

E. S.: Aș vrea și eu să intervin cu o mică observație. Eu nu-mi recunosc altă calitate decât aceea de a fi un cititor foarte atent al literaturii românești și pot să spun că am citit aproape în întregime literatura de după război. Ei bine, un lucru pe care îl găsesc miraculos este că această literatură există, a existat, și nu este o literatură de trei parale. Dar ce au reușit atâtea generații de scriitori să facă, adică să întrețină cultul literaturii, să facă realmente o literatură în ciuda circumstanțelor care n-au fost deloc favorabile, e în pericol acum. În momentul de față este o mare poftă de a demola toate valorile constituite. Eu nu știu dacă a rămas un singur scriitor valoros, care să nu fie în momentul de față târât prin noroi, într-un fel sau altul. Despre acest lucru vorbește și trebuie să recunosc că mi-a plăcut că a spus acest lucru chiar ministrul culturii, Andrei Pleșu. De la dreapta la stânga, de la centru la stânga sau la dreapta și așa mai departe, din orice unghi, va-

lorile sunt contestate și mai ales această poftă o au scriitorii mediocri și resentimentari.

A. B.: Eu m-am gândit la acest fenomen din alt unghi. În țările vecine opoziția s-a constituit în timp, adică în foarte mulți ani și a fost suportată, mai ușor sau mai puțin ușor, de stăpânire și astfel au reușit să se contureze mai clar niște tendințe în opoziție. Spun asta gândindu-mă că de obicei în opoziție nu intrau oameni care aveau ceva de pierdut, nu intrau carieriști, nu intrau aventurieri, bișnițari și așa mai departe. În opoziție intrau oameni care apărau idei.

E. S.: În schimb opoziția românească?...

A. B.: Da, practic sub Ceaușescu n-a putut să se constituie o opoziție. Deci în acest interval foarte scurt de unsprezece luni trebuie să recuperăm distanțe pe care alții le-au străbătut în foarte mulți ani de zile. Cred că ne aflăm în momentul în care în sfârșit încep să se desprindă apele de uscat și cred că într-un an de zile și opoziția și intelectualii vor avea altă față, acei intelectuali care sunt cu adevărat intelectuali. Căci semidocti sau preinși intelectuali au existat și înainte, există și acuma și vor exista întotdeauna. Asta, pe de o parte. Pe de altă parte, reacția autorităților față de opozanți a fost cu totul și cu totul diferită de cea a autorităților din țările vecine. Nu trebuie să uităm că în Cehoslovacia un opozant politic era tratat, chiar dacă era la închisoare, ca un opozant politic. Havel dădea interviuri în închisoare, scria foarte bine în închisoare. Pe când la noi te pedepseau pentru cu totul și cu totul alte motive: că ai trecut pe verde, că nu ți-ai plătit chiria, că ești homosexual, adică te pedepseau din cu totul alte motive, nu pentru motivele adevărate, politice. Și modul în care autoritățile îi tratau pe cei care se opuneau, era cu totul diferit și asta explică de ce nu s-a putut constitui, să zicem, o opoziție. Există o opoziție intelectuală prin cultură, o opoziție subînțeleasă dar ea nu s-a putut face în mod deschis sau mai puțin deschis ca în țările vecine. De aceea, până se vor desprinde apele de uscat, până oamenii vor avea tăria să-și susțină opiniile în ochii lumii, până când semenii se vor putea sustrage

manipulării, până când se vor convinge că fericirea e în muncă nu în urlete, până ce opoziția nu va fi un fenomen neobișnuit, un loc adesea de spălare a păcatelor, se vor petrece destule incidente regretabile.

E. S.: Zilele trecute am citit un interviu dat de Mircea Dinescu în ziarul „Dimineața” și el spune acolo o propoziție care pe mine, unul, m-a uluit și anume: „Rezistența prin literatură era o formă de lașitate”. Împărtășești acest punct de vedere?

A. B.: Dinescu a făcut atunci un act de mare curaj pentru care-l voi stima totdeauna. Dacă judeci cu datele pe care le avem azi observi că nici el, nici altul și nici altul n-au fost omorâți, torturați etc., în schimb a fost omorât Gh. Ursu pentru că probabil nu avea un nume prea sonor sau dintr-un capriciu suprem. Azi știm cum au acționat factorii culturali și represivi din perioada apusă și am putea spune că, probabil, s-ar fi putut face și altceva, mai mult, deși nu sunt foarte sigur pentru că nimeni n-a testat cu adevărat reacțiile autorităților la grupuri constituite. Cunoaștem foarte bine cum au procedat cu Paul Goma, Dorin Tudoran, Mircea Dinescu, Dan Deșliu. Dacă ar fi apărut un partid, sau un grup de dialog, din pământ, probabil că reacțiile ar fi fost și mai vehemente. Este foarte ușor să faci aprecieri acum. Esențial, însă, mi se pare că atunci, în perioada în care noi am scris și am acționat, atât cât am acționat, ni s-a părut extraordinar de importantă rezistența prin cultură și am înțeles că trebuie păstrată cultura cu orice preț, că salvând cultura păstrezi spiritualitatea unui popor, menții vie speranța și încrederea în el însuși, în libertate. Nu poți judeca foarte corect fenomenele dacă nu ții seama de contextul în care s-au produs... Tot așa de bine s-ar putea spune că astăzi abandonarea sau neglijarea culturii adevărate de dragul politicului este o formă de lașitate. Dar oare am dreptate deplină? Cred că literatura care s-a scris, cultura care s-a produs atunci a pregătit terenul libertății. Mult? Puțin? Nu știu.

„REFUGII – UN ROMAN ROMÂNESC LANSAT LA NEW YORK“*

Situată în inima Manhattan-ului, pe strada 42, care intersectează luxoasa Fifth-Avenue, „Rizzoli“ este cunoscută new-yorkezilor ca una dintre cele mai selecte librării ale oraşului. Şi publicul român, familiarizat cu numele ei, datorită faimei internaţionale a editurii şi a lanţului de librării „Rizzoli“, dar şi a filmului *Falling in Love*, prezentat de curând în România. În acest film Robert de Niro şi Meryl Streep se întâlnesc în Ajun de Crăciun şi îşi schimbă, din greşeală, între ei, pachetele cu cărţi în uşa vechii librării din Manhattan.

Întinzându-se pe trei etaje, într-o clădire impozantă, decorată spectaculos, „Rizzoli“ oferă cititorului un număr impresionant de cărţi, albume, dicţionare, compact-discuri, fiind locul de întâlnire pentru scriitori, editori, artişti, locul unde se organizează evenimente literare, prezentări şi lansări de carte, lecturi şi conferinţe.

La sfârşitul lunii aprilie a acestui an, vitrina librăriei „Rizzoli“ anunţa lansarea romanului *Refugii*, apărut la Editura Columbia University Press din New York. Pentru prima dată acest greu accesibil spaţiu new-yorkez era acordat unui scriitor din România. „Un scriitor anticomunist, un maestru al naraţiunii clasice în stil modern, Augustin Buzura este unul dintre pilonii literaturii române de după război“, aveau să citească new-yorkezii în vitrina librăriei.

---

* Interviu realizat în 1995 de criticul ALEX. ŞTEFĂNESCU.

Organizat de librăria „Rizzoli“, evenimentul literar s-a desfășurat sub patronajul PEN-Clubului din New York, a cărui copreședintă, poeta Rose Styron, a fost prezentă la manifestare alături de soțul ei, celebrul scriitor american William Styron, autorul romanului *Sophie's choice* (*Sofie a ales*), publicat și la noi de Editura Univers.

Despre romanul *Refugii* au vorbit John Brancati, directorul managerial al firmei „Rizzoli“ la New York, și Stephen Fischer-Galatz, care s-a referit și la personalitatea de excepție a scriitorului Augustin Buzura și, firește, la activitatea Fundației Culturale Române pe care acesta o conduce la București.

La rândul său, ambasadorul României la Washington, domnul Mihai Botez, a explicat publicului american în ce constă specificul rezistenței prin literatură în țările din estul Europei.

Desfășurat la etajul întâi al librăriei „Rizzoli“, devenită pentru două ore neîncăpătoare, evenimentul s-a bucurat de prezența a numeroase personalități ale vieții culturale din New York, scriitori, artiști, ziariști, editori, printre care s-au aflat: directorul Editurii Columbia University Press – John Dennis Moore; directorul Bibliotecii din cadrul Centrului Artistic Lincoln – Alan Pally; directorul teatrului Symphonie Space de pe Broadway – Isaiah Scheffer; șefi ai unor misiuni diplomatice și consulare, alături de un numeros public, americani de origine română, scriitori, avocați, medici, ziariști, printre care: Mica Ertegun, Rosita Fanto, Virginia Zeani, Titus Podea, Virgil Negoită, Dumitru Radu Popa, Petru Petrina, Ferez Deac, Aureliu Ciufecu și mulți alții.

Înainte acordării de autografe, scriitorul Augustin Buzura a adresat mulțumiri instituțiilor americane și personalităților care au concurat la organizarea întâlnirii.

Directorul librăriei „Rizzoli“, John Brancati, entuziasmat de succesul scriitorului Augustin Buzura la New York, a remarcat nu doar prezența numeroasă și distinsă, dar și numărul mare de exemplare vândute, declarând că se simte încurajat să continue organizarea de întâlniri cu scriitori din Est. Practic, succesul lui Augustin Buzura la

„Rizzoli“, în Manhattan, a fost și succesul literaturii române, un excepțional prilej de a se vorbi, pentru prima dată, într-un spațiu american de elită, despre cultura română.

Versiunea engleză a romanului *Refugii*, apărută în condiții grafice demne de admirație, la Editura Columbia University Press, este dedicată medicului american Alan Lansing și președintelui Corporației americane Humana, David Jones, cei care, cu trei ani în urmă, cu o mare generozitate, au asigurat efectuarea unei complicate operații pe cord deschis, în urma căreia scriitorul s-a născut, simbolic vorbind, pentru a doua oară, pe pământ american.

Augustin Buzura a donat un exemplar din carte și manuscrisul ultimului său roman, încă nepublicat în România, *Recviem pentru nebuni și bestii*, Bibliotecii Naționale din New York, prefațând astfel un festival al evenimentelor culturale românești care se vor desfășura timp de trei săptămâni, în decembrie 1995 – ianuarie 1996, la Lincoln Center for Performing Arts din New York, festival organizat și de Fundația Culturală Română.

– *Sunt la curent cu evenimentul de la New York, al cărui protagonist ați fost, și am să-l prezint cititorilor revistei „România literară“. Dar aș vrea, domnule Augustin Buzura, să-mi răspundeți și la câteva întrebări... Cum s-a ajuns la publicarea romanului Refugii în America?*

– Cartea a fost contractată de multă vreme și nu pentru că sunt eu președintele Fundației Culturale Române. Nu există chiar nici o legătură.

– *Dar cine ar putea să creadă așa ceva? Ar fi ca și cum am spune că Marin Preda, fiindcă era directorul Editurii Cartea Românească, avea succes ca scriitor.*

– La noi... într-o lume suspicioasă și pusă pe răstălmăciri, se poate crede orice. Insist, deci. Nu există nici o legătură.

– *Trebuia, deci, făcută și această precizare...*

– Da, și mai vreau să fac o precizare: că am fost acceptat încă din 1987 de o agenție de impresariat din Elveția, care se ocupă de cărțile mele...

– *Formidabil!*

– Exact așa stau lucrurile. Deci, cartea a fost contractată de multă vreme și fără vreo legătură cu calitatea mea de președinte al Fundației.

– *În ce mă privește, n-am nici o îndoială. Și nu o spun din politețe. Pe vremea când erai exilat în propria dumneavoastră țară, la Cluj, în sensul că nu aveai voie să vă stabiliți la București, succesul dumneavoastră era la fel de mare, poate chiar mai mare. Nu funcția actuală v-a adus în prim-plan.*

– Din cauza acestei funcții eu pierd. Dacă am acceptat-o, n-a fost pentru gloria mea, ci dintr-un elan postrevoluționar care, sincer să fiu, în ultima vreme mi s-a cam terminat.

– *Succesul unui scriitor în România garantează și succesul lui în străinătate?*

– Povestea este alta. În străinătate toți suntem o apă și-un pământ. Se înșală cine crede că suntem cunoscuți din punct de vedere cultural. Nu suntem.

– *Deloc?*

– Fac excepție scriitorii stabiliți de multă vreme în Occident, Ionescu, Eliade, Cioran, un sculptor ca Brâncuși, câțiva universitari, în special din Statele Unite, diferiți oameni de știință...

– *Dar ce se face aici, în România?*

– Literatura de azi de la noi nu prea există pentru cei din Vest. Din câte știu, chiar în clipa de față are loc o întrunire la Neptun, organizată de Uniunea Scriitorilor, referitoare la ce-am putea întreprinde pentru răspândirea culturii în lume. Este o mare naivitate să crezi că așa ceva se realizează teoretic, fără alte mijloace...

– *Mijloace materiale?*

– Mijloace materiale. De exemplu, traducerea unei singure pagini, în Franța, costă peste 200 de franci. Trebuie să intri în dialog cu personalități literare și mai ales să ai edituri, instituții care să-și asume riscul de a traduce autori necunoscuți.

– *Dar literatură pe care s-o acredităm în străinătate avem?*

– Există câțiva mari scriitori, câțiva scriitori care contează – ei ar fi buni în orice literatură. Dar... prea mulți ani n-am putea asigura exportul. Stocul s-ar epuiza destul de repede.

– *Ce condiții trebuie să îndeplinească literatura ca să poată fi exportată?*

– Să trateze teme general umane, teme universal valabile, pentru că nimeni în Occident nu se va strădui să citească notele de subsol, despre diferite conjuncturi, particularități...

– *Totuși, romanul Refugii are un specific. Este adevărat că tratează teme universale – singurătatea, gelozia, dragostea, nevoia de ocrotire, teama de moarte –, dar sunt evocate circumstanțele vieții din România.*

– Lumea occidentală a fost familiarizată cu comunismul prin intermediul rușilor...

– *Pasternak? Soljenițin?*

– Exact. Ei i-au inițiat pe occidentali. În plus, marii scriitori latino-americani, cu ideea de dictatură... Se știe, deci, cam ce înseamnă dictatură, opresiune, totalitarism...

– *Să ne întoarcem la lansarea cărții. Vreau și puțină epică... În America ați plecat cu TAROM-ul?*

– Da, cu eternul Airbus...

– *Aflându-vă în avion, cum vă imaginați întâlnirea care urma să aibă loc la New York?*

– Mi-a fost teribil de frică... din o mie de motive. Mi-a fost frică să nu dezamăgesc editura care și-a asumat riscul, o editură foarte mare și serioasă. Mi-a fost frică să nu dezamăgesc librăria...

– *O librărie care, din câte știu, nu-i un simplu magazin de cărți.*

– Nu. E mult mai mult decât atât. O instituție de cultură. Prețul cărții este prohibitiv – 67 de dolari plus taxa de librărie.

– *Dacă socotim în lei ne înspăimântăm. Dar și în dolari...*

– O carte cumpărabilă pentru cititorul american face în jur de 25–30 de dolari.

– *V-ați pregătit un discurs?*

– Un text de o pagină, americanii nu suportă textele lungi. Am spus două-trei fraze despre ce înțeleg eu că este literatura. Și am adăugat că, deși am scris cartea în condiții de cenzură, nu cer indulgență. Vreau să fiu judecat ca orice scriitor.

– *Cum a decurs întâlnirea în comparație cu felul în care v-ați imaginat-o?*

– A fost un succes cu mult peste așteptările mele. Cu o asistență numeroasă – aproape trei sute de participanți. Bibliotecă ocupă trei etaje, iar întâlnirea a avut loc la etajul întâi, rezervat secției de beletristică – perioada contemporană. Lumea nu mai avea loc nici pe scări...

– *Erau numai... români?*

– Erau și câțiva români, dar predominau americanii: foarte mulți profesori, scriitori...

– *Elită intelectuală?*

– Da, pentru că printre organizatori era PEN-Clubul din New York – o mare forță intelectuală. Și mai participa o asociație, un fel de Uniune a Artiștilor, Symphonie Space. Din partea ei venise Isaiah Scheffer, președintele acestei asociații, un intelectual de rasă, cu care am stabilit o sumedenie de acorduri. Ei dispun de un fel de amfiteatru, un auditoriu cu 800 de locuri, unde găzduiesc manifestări culturale. Am convenit să organizăm acolo un recital de poezie românească și, în general, orice spectacol românesc să poată avea loc acolo. Lumea nu știe, dar multe dintre turneele unor teatre românești prezentate aici ca mari succese se desfășoară de fapt prin diferite săli de școală din America...

– *Vă convine să pledați în stăinătate și pentru alți artiști români? Nu vi se diminuează propriul succes?*

– Dimpotrivă. Impui mai mult respect dacă apari ca o mică piesă dintr-un mare ansamblu. Dar nu este vorba de un calcul. Întotdeauna am vorbit pe unde am ajuns despre cultura română, spunând că există scriitori români foarte buni, mai buni decât mine, că avem instituții de mare ținută. Nu este o demagogie. Eu chiar cred în toate acestea. Dacă n-aș crede, n-aș pierde vremea ocupându-mă de Fundația Culturală Română.

– *Cum se explică prezența lui William Styron la întâlnire?*

– E simplu. Soția lui e copreședinta PEN-Clubului și a participat în mod oficial. El a însoțit-o.

– *Ați dialogat și direct cu William Styron?*

– Da, bineînțeles. Mi-a făcut mare plăcere. E un scriitor uriaș. Mi-a promis că va veni în România.

– *Ce știa despre cultura română?*

– Nimic. Absolut nimic.

– *Iată, deci, că măcar o personalitate a aflat ceva despre noi.*

– Multe personalități și nu numai din domeniul culturii, ci și politicieni, bancheri. Unul dintre numeroșii participanți a fost, de pildă, vicepreședintele Băncii Americano-Japoneze. Este o întreagă lume în care pătrunzi cu asemenea ocazii.

– *Poate că am avea de învățat din această experiență. În România există obiceiul ca scriitorii să trăiască izolați în lumea literară.*

– Îmi pare rău că trebuie s-o spun, dar scriitorii de la noi sunt categoria socială care se adaptează cel mai greu la noua situație din România.

– *Cum se face că, fiind ardelean, aveți, totuși, această atitudine emancipată, această capacitate de adaptare la un nou stil de viață: computere, fuse orare, bancheri etc.?*

– Am o dorință de a cunoaște, o curiozitate. Când merg într-o țară vreau să înțeleg stilul de viață și funcționarea instituțiilor. Nu mă duc să le dau eu sfaturi cum să trăiască.

– *Cine s-ar încumeta s-o facă?*

– Mulți români procedează așa. Avem politicieni care, ajunși în America, le dau sfaturi americanilor, cum să trăiască, ce să facă etc. Ceea ce este o mare... can-doare. Noi suntem cei care trebuie să învățăm de la ei. Nu zic să ne umilim, dar, oricum, să discutăm firesc, să le arătăm că suntem ca și ei, că avem preocupări asemănătoare. Orice, dar nu să le dăm lecții și nici să ne supărăm pe ei că nu înțeleg întotdeauna. Statele Unite au ajuns puterea numărul unu în lume, nu cu ajutorul nos-

tru și nu cu sfaturile noastre. Pe de altă parte, nu este înțelept nici să ne prezentăm mereu ca niște nedreptățiți. Am fost, într-adevăr, nedreptățiți la Yalta și toate celelalte, dar cât o să ne mai văicărim? Nu convingem pe nimeni. Cei din Vest sunt, fără îndoială, de vină, dar nu-și vor recunoaște vina niciodată. Cei mari își impun morala și modul de a gândi. Prin lamentații nu obținem nimic. Trebuie să devenim parteneri.

– *Dar sunt șanse să ne facem necesari?*

– Americanii au un stil care-mi place foarte mult: se lasă ușor convinși dacă știi cum să-i convingi. N-au prejudecăți, dar există ceva ce nu suportă – ați văzut în western-uri: americanul, ori prieten, ori dușman, îl împușcă rapid pe cel ce trage pe la spate. Or noi, tocmai asta facem când mergem la ei. Cineva se plângea că suntem cunoscuți numai prin Dracula. Știi ce-mi spunea un politician american? Din cele 168 de țări câte sunt în ONU, aproape toate încearcă să intre în grațiile Americii și numai câteva prezintă cu adevărat interes pentru ea. „În aceste condiții, ziceți mersi că-l aveți și pe Dracula, altele n-au nici atât!”

– *Trebuie, deci, să fim timizi?*

– Nu, să fim realiști. Să nu ne facem iluzii. Dar timizi, în nici un caz. Trebuie, dimpotrivă, să fim mai ofensivi. Avem o atitudine moștenită de la activiștii PCR: să nu supărăm, să nu deranjăm. Trăim de parcă tot timpul ar trebui să ne cerem scuze. Trecem ușor de la îngâmfarea agresivă la o pasivitate desăvârșită. Sunt momente în politica internațională în care parcă dispărem, parcă ne cerem iertare că existăm.

– *Mergem în vârful picioarelor ca să nu-i trezim pe cei mari...*

– Da, numai că așa, în vârful picioarelor, s-ar putea să ieșim din istorie. Nu numai pe cei mari vrem să-i menajăm, ci pe toți. Să nu-i supărăm pe basarabeni! Să nu-i deranjăm pe unguri! Ba să-i supărăm și să-i deranjăm. Adică să ne spunem clar părerea. Să facem o politică ofensivă.

– *Suntem prezenți deja în multe organisme internaționale...*

– Nu este suficient, trebuie să fim prezenți în toate. Contează și dacă ești în organizația jucătorilor de ping-pong. Și în toate. Ca să ne facem cunoscuți. Prin orice. Prin orice ține de civilizație și de cultură, bineînțeles. Pentru aceasta trebuie să fim și foarte bine informați. De multe ori facem o politică impresionistă, temperamentală. Reacționăm la ceea ce știm din auzite, în loc să mergem la sursă, la documente. Atunci când ne hotărâm, în sfârșit, să „deranjăm“, trebuie să ne bazăm pe ceva.

– *Să înțeleg de aici că politica nu trebuie lăsată doar în seama politicienilor?...*

– Toți putem face politică, fiecare în domeniul lui.

– *Dar nu intră această idee în contradicție cu dezideratul apolitișmului intelectualilor – deziderat susținut de oficialitate?*

– Nu este vorba de politica unui partid, ci de politica românească. Cultura română, cauza națională nu sunt ale unui grup parlamentar, ale unui guvern, ci ale noastre, ale tuturor.

– *Și politica propriu-zisă?*

– S-o facă toți cei ce vor și se simt în stare. E dreptul fiecăruia. Nu există o regulă. În ceea ce mă privește, eu am făcut douăzeci și ceva de ani atât cât s-a putut politică anticomunistă. Pe urmă am spus, domnule, eu trebuie să construiesc ceva. Mi s-a ivit ocazia și m-am gândit să încerc. Să fiu de folos culturii române. Oricum, nu mă pot înregimenta. Nu pot sluji interesele unui partid. Cu atât mai puțin cu cât la noi nu este vorba de o luptă între ideologii, ci între șefi de partide. Asta înseamnă că sunt apolitic.

– *Ați reușit să construiți ceea ce doreați?*

– Poate nu chiar cum aș fi vrut, dar am reușit. Fundația Culturală Română funcționează din plin. În jurul ei s-au adunat intelectuali de prima mână, dintre aceia obișnuiți să lucreze fără a fi controlați. Să lucreze din pasiune și dintr-un simț al răspunderii și nu pentru salarii – salariile aici sunt mici.

- *Vi se recunosc aceste merite? Vă considerați nedreptățit?*
- Mi-e indiferent dacă mi se recunoaște sau nu vreun merit.
- *Acum câteva secunde discuția ne-a fost întreruptă de venirea unui reprezentant al UNESCO (discuția – prezicez pentru cititori – are loc la sediul Fundației Culturale Române). Fundația este deci cunoscută și în afara țării.*
- A, este chiar mai cunoscută în străinătate decât în țară.
- *Vă bucură aceste succese?*
- Rămâne și un sentiment de nemulțumire. Oricâte succese aș avea ca om social, ele sunt în defavoarea scriitorului.
- *Și totuși, știu că în curând veți publica o carte – o carte nouă – în America. Există, deci, un roman inedit scris de Augustin Buzura. Mărturisesc că vestea m-a emoționat. Și mă bucur că pot s-o transmit, primul, cititorilor.*
- Da, e un roman, *Recviem pentru nebuni și bestii*.
- *Publicul american sau din altă țară îl va cunoaște înaintea celui din România?*
- Da. Mă tentează. Propunerea care mi s-a făcut este să-l public prima oară în America.
- *Nu sunteți nedrept cu cititorii români? Unii vă idolatrizează.*
- Poate că am să tipăresc două ediții în paralel. Una acolo și alta aici.
- *Nu vreau să fiu indiscret, dar trebuie să întreb: romanul acesta diferă radical de celelalte, este cu totul altceva?*
- Nu, nu este. Însă are accente cu totul noi. Soarta a făcut ca în ultimii ani să trăiesc experiențe neobișnuite. Am aflat și cam cum ar fi moartea, am aflat și ce înseamnă să revii la viață...
- *Vă referiți, fără îndoială, la operația pe cord deschis, făcută în America, despre care însă, în general, evitați să vorbiți...*
- Este problema mea, personală, nu vreau s-o fac publică. Apoi împrejurările m-au ajutat să cunosc lucruri

pe care dintotdeauna mi-am dorit să le cunosc. Care cândva mi se păreau inaccesibile. Și locuri, și medii intelectuale. De la mari scriitori ai lumii până la mari oameni politici, de care, la un moment dat, a depins soarta lumii.

– *Dar ce s-a petrecut în acești ultimi ani în România ați urmărit?*

– Cu foarte mare atenție.

– *Știți că admiratorii Dvs. așteaptă să vă pronunțați asupra acestei perioade?*

– Au dreptate. Dar n-am putut s-o fac, în primul rând din motive practice.

În 1990 am locuit în casa unor prieteni, a familiei doctorului Boeraș, oameni minunați, care m-au ajutat mult, și nu numai pe mine, dar eu, ca să scriu, am nevoie de intimitate, de biblioteca mea. Plus că făceam naveta – o fac și azi. Iar eu sunt un mecanism foarte greu de pornit (dar și foarte greu de oprit!). Apoi, a fost mai mare dorința de cunoaștere decât dorința de comunicare. Eu am nevoie de timp ca să înțeleg ce s-a întâmplat. Nu sunt un tip umoral, nu-mi plac reacțiile epidermice. Eu am trăit printre ei, i-am înțeles, am scris și romane... Doream să descopăr și atunci, cu adevărat, ce anume i-a pus în mișcare. M-am documentat, am reflectat. Acum pot să mă pronunț, atunci nu puteam. Și o s-o fac. În sfârșit, doi ani am fost scos din circulație de boală...

– *Recunoașteți, deci, că venirea minerilor este un subiect pentru un romancier.*

– Tot ce s-a întâmplat în acești ultimi ani este un subiect uriaș. Dar eu am o anumită vârstă. Nu mai dispun de mult timp. A trebuit să aleg între a face gazetărie și a scrie proză. Ceea ce nu înseamnă că n-am văzut tot, că nu mi-am notat tot... Cea mai bună dovadă va fi chiar romanul, din care va reieși clar ce cred. Am rămas același om cinstit. Dacă nu mi-a fost teamă înainte să spun ce cred, nu văd de ce mi-ar fi teamă acum.

Repet: am considerat că este o lume nouă, pe care trebuie întâi s-o studiez, s-o înțeleg. Așa cum făceam și înainte. Și înainte umblam prin fabrici, dormeam prin cămine muncitorești. Cu singura deosebire că acum tim-

pul, pentru mine, are altă curgere. Nu mai sunt tânăr. Nu mai am zeci de ani înainte. Nu-mi mai pot permite să fac în ritmurile de altădată și publicistică, să scriu și proză. Vin alții, mai tineri, care să reacționeze imediat, să-și spună părerea pe loc. Eu am obligațiile mele față de mine și, în primul rând, mă gândesc la cele una-două cărți pe care sper să mai am timp să le scriu.

– *Stimate domnule Augustin Buzura, vă propun un dialog care să nu fie despre Fundația Culturală Română, instituția pe care o conduceți. Pentru mulți, ați ajuns să vă identificați oarecum cu ea. Nu credeți că scriitorul Augustin Buzura e tot mai „neglijat“ dat fiind că multe din comentarii îl vizează – mai laudativ sau mai acuzator – pe președintele de instituție? Și, pe de altă parte, nu sunteți obligat să adoptați, în general, atitudini mai „diplomatice“, prin simplul fapt că aveți această funcție, care obligă? Libertatea Dvs. de exprimare nu este, din cauza ei, mult limitată?*

– De câțiva ani încoace, în toate ocaziile, am vorbit mai ales despre Fundație pentru că mi se părea necesar, dar visam o zi în care să nu mai fie nevoie să o fac. Din nefericire, însă, ziua aceea pare tot mai îndepărtată. Am plecat de la minus zero, ignorând concertele de înjurături ale tuturor oportuniștilor și lașilor pentru a ajunge să colaborăm cu mari personalități din domeniul culturii și al științei, din întreaga lume, cu mari universități, fundații, edituri și publicații, iar în anumite perioade să ținem – fără să vrem – locul unor ministere, să facem programe cu vârfurile reale ale emigrației românești etc. Am creat pe lângă Fundație douăzeci de publicații, unele în limbi de circulație, o editură, două mari centre de cercetări cu publicații proprii, și, desigur, am format oameni pentru a

---

* Interviu realizat de DANIEL CRISTEA-ENACHE, 9 octombrie 2001.

întreține un adevărat dialog internațional sau, mai exact, pentru a putea fi considerați un partener serios. Am colaborat cu mari instituții din lume – Smithsonian Institution, Japan Foundation etc. –, fiind, dintre instituțiile românești, preferați pentru profesionalismul nostru. Ne-am îndeplinit, cu alte cuvinte, obligațiile statutare în condiții foarte grele și cu subvenții mici, incredibil de mici. Numai cei ce lucrează în Fundație știu cu ce preț, cu câtă umilință și tenacitate am obținut și încrederea și banii și succesele... Am publicat, de altfel, o sinteză de câteva sute de pagini, dar nici aceasta, nici munca, nici experiența nu ne-au ajutat să obținem banii necesari pentru a funcționa relativ normal, de a fi în situația de a mai angaja programe, de a mai putea tipări cărți și reviste. Și e păcat că tocmai acum, când România are nevoie de o imagine corectă, când pașii guvernului actual, mult mai siguri, merită să fie cunoscuți. Sper din toată inima că *Fondul România* – idee excepțională, să fie și pentru noi prilej de bucurie.

În mare, cam asta ar fi de spus despre președintele Fundației Culturale Române. Am făcut, așadar, politica culturală a țării, cu mijloacele precare pe care le-am avut, politica de partid fiind interzisă prin chiar statutul nostru, ceea ce, firește, m-a silit să tac sau să pun surdina în împrejurări în care îmi venea să urlu. Am socotit că este prețul ce trebuia plătit de dragul viitorului și respectabilității instituției, tot așa cum înainte nesfârșitele și epuizantele războaie cu toate cenzurile, cu diverșii activiști și securiști mi se părea că intră în costul apariției romanelor. La noi, unde înjurătura groasă, mitocănia, subcultura, agresivitatea, convertirile și reconvertiserile, văică-reala, datul vinii pe alții – *alții* sunt de vină, *alții* ne-au obligat, *alții* trebuie să facă etc., – sunt la loc de cinste, renunțările mele ar putea fi socotite drept o sfântă naivitate, numai că nu pot fi altfel. Oricum, în acești ani n-am cerut nimic, mi s-a părut firesc să dau tot ce pot și tot ce știu, dar dacă va fi cazul, mă voi strădui să nu mai fiu *anacronic*. Prin urmare, după un deceniu pot să vă spun că se poate construi și la noi o instituție de performanță,

firește, cu mari eforturi și renunțări, dar nu știu dacă merită! Sigur că scriitorul din mine a avut aparent de suferit, cu atât mai mult cu cât la noi nu se judecă opera, ci omul. Dar, recunosc, le datorez mult dușmanilor mei. Prietenii se schimbă, te uită, pe când dușmanii sunt consecvenți, nu te slăbesc o clipă, nu te lasă pradă lăncezelii sau nemulțumirii. Dincolo de toate însă, am mai spus-o, am un Proiect de viață pe care-l urmăresc cu strășnicie, nimeni nu mă poate face mai bun sau mai rău, totul depinde numai și numai de mine, adică de sănătatea mea. În sfârșit, încă un detaliu: nu numai scriitorul și președintele Fundației Culturale Române se bucură de o generoasă atenție, ci și bărbatul care sunt. În gazeta colegului și prietenului meu Fănuș Neagu, în mai multe numere de sâmbătă, cred că fără știrea lui, un anonim, mai de pe Mureș se pare, ușor recognoscibil după comica lui lipsă de umor, mă crede de temut, dar, firește, „să nu afle și nevasta“, grijă care mă emoționează și mă bucură peste măsură. Păcat că impotența intelectuală și fiziologică ce pare să bântuie prin pagina respectivă nu-l ajută pe umoristul respectiv să-și ridice privirea și mai sus de curea!

În această ordine de idei, urmărind, „calitatea“ și „nivelul“ observațiilor din diverse publicații, se impune o concluzie banală: avem parcă tot mai multe babe și tot mai puțini bărbați! Nu e de mirare că suntem unde suntem. Prostului îi arăți luna – spun chinezii – dar el se uită la deget!

– Încercând, iată, să vă provoc la niște răspunsuri mai puțin diplomatice, mai tranșante, vă întreb direct ce părere aveți, ca scriitor, despre numărul din revista „Dilema“ dedicat lui Eminescu. Sunteți, de pildă, de acord cu o opinie exprimată acolo, potrivit căreia Eminescu este, ca gânditor politic, „realmente nul“? Poezia lui Eminescu vi se pare și Dvs. „lipsită de substanță“? Nu s-a învechit, cumva, creația sa, ținându-ne astfel departe de Europa?

– Părerea despre acel atât de controversat număr dedicat lui Eminescu mi-am spus-o chiar în „Dilema“ cu destul de mult timp în urmă. Nu am cenzurat niciodată

această publicație, am oroare de cenzură, iar „Dilema“, ca și orice altă revistă a Fundației, trebuie să rămână deschisă tuturor opiniilor. În ceea ce mă privește, repet, altfel aș fi gândit și organizat numărul respectiv și, probabil, n-aș fi publicat două articole, deoarece mi s-au părut lipsite de argumente, expresia unui teribilism infantil, a unei inculturi paralizante, altfel foarte la modă pe malurile Dâmboviței. Căci oamenii cu știință de carte au îndoieli, ezitări, doar ignoranța este sigură de sine, categorică, tranșantă. A lua, așadar, în seamă sintagmele respective, înseamnă a nu cunoaște nimic din truda câtorva uriași ai culturii noastre care de aproape un veac și jumătate s-au aplecat asupra creației eminesciene sau, pur și simplu, a nu avea organ pentru cultură. Eminescu nu s-a învechit, după cum nu s-au învechit nici tragicii greci, de exemplu, nici poemele indiene sau chinezești, în ciuda miilor de ani care au trecut. Toți gânditorii și creatorii din toate timpurile sunt și contemporanii noștri. *Noul și vechiul* sunt în literatură și artă noțiuni foarte relative. *Toate-s vechi și nouă toate*. Din păcate, însă, majoritatea absolută a „apărătorilor“ au fost la „înălțimea“ detractorilor, adică nu au răspuns prin replici docte, nu au arătat complexitatea, noutatea sau profunzimea creației eminesciene, modul în care trebuie citit și înțeles marele poet și gazetar în anul de grație în care ne aflăm, ci s-au limitat la a insulta publicația și instituția care o subvenționează, ignorând faptul că Fundația Culturală Română a tipărit mai multe cărți despre Eminescu, a realizat câteva traduceri pe care le-a și difuzat în întreaga lume, în vreme ce vajnicii apărători nu-mi amintesc să fi ieșit în librării cu o carte plauzibilă despre Eminescu. Astăzi, la atâta timp de la publicarea numărului respectiv, Eminescu este acolo, foarte, foarte sus, la locul ce i se cuvine, iar detractorii, de asemeni la locurile lor. În ceea ce mă privește, sunt împotriva demolării puținelor noastre mituri, îmi displac europenii aceștia provizorii care distrug cu orice preț fără să pună ceva în loc. Regret însă că valori uriașe ca Blaga, Arghezi, Barbu și mulți alții, nu ocupă locurile meritate în conștiința semenilor

noștri. Prin urmare, numărul respectiv al „Dilemei“ nu a provocat un veritabil schimb de idei, așa cum au așteptat redactorii publicației noastre, ci, mai ales, scandal, cum se întâmplă de obicei la noi.

Cît despre apropierea sau depărtarea de Europa, ar fi multe de spus. Europeanii noștri cu simbrerie sau de ocazie ar trebui să vadă cum își apără și afirmă limba și valorile țările importante spre care se îndreaptă toate privirile, ce imense eforturi financiare fac acestea. Căci numai spiritul, cultura ne pot asigura un loc în această uniune de națiuni și nu renunțarea la ceea ce suntem.

– *Sunteți un spirit mai degrabă conservator sau, dimpotrivă, unul care se înnoiește odată cu „veselele“ vremuri pe care le trăim? Realismul constructiv al romanelor Dvs., de lentă acumulare epică și dureroase incizii psihologice, se „împacă“ în vreun fel cu relativismul și ludicul postmodernismului, cu des-centrarea și dispersia textuală? Nu s-a învechit formula Dvs., de creație? Nu vă simțiți cumva demodat, uitându-vă în jur?*

– Am afirmat deseori că, fiind de formație științifică, simt o nevoie dureroasă de a cunoaște ce s-a scris și se scrie, ce se gândește, care sunt performanțele reale ale momentului actual nu numai în literatură, ci și în diverse domenii ale științei și culturii în măsura în care, firește, îmi sunt accesibile. În plus, am avut imensa șansă de a întâlni diverse personalități culturale, științifice și politice care înseamnă mult pentru comunitățile intelectuale din întreaga lume, cu alte cuvinte am simțit mereu nevoia să mă știu pe un teren spiritual ferm, adică să plec la drum cu câteva certitudini, să cunosc pe cei aflați în avanposturile cunoașterii. Sigur că am luat cunoștință și de experiențele de care vorbiți, dar, până la urmă, romanul este *personaj* și *construcție*, iar experiențele formale, scriitura, trebuie să rămână în slujba ideii și a personajelor. Toate romanele care au rezistat timpului n-au ignorat acest adevăr simplu. La noi, curentele formale, experimentele eșuate, diversele mode care n-au reușit să facă în altă parte prozeliți, sau care s-au sfârșit înainte de a începe sunt, bizar, îmbrățișate cu pasiune de diverși repede dori-

tori de glorie, după cum nu de puține ori, apar teorii despre cum trebuie să fie proza, poezia etc., fără ca ele să aibă o acoperire în practică. Alții, care se pare că au scris mai multe cărți decât au citit, susțin cu îndârjire că literatura română adevărată a început cu ei și aceste certitudini te paralizează: cum poți dialoga cu asemenea oameni? Ce să-i spui celui care nu știe ce se întâmplă dincolo de el? În acest context, îmi place să rămân demodat. De fapt, experiența arată că viața cea mai lungă o au tocmai demodații. Modele trec, demodații rămân.

Prin urmare, eu cred în formula mea, ea mi se potrivește, nu rămân la ea pentru că nu aș fi capabil să-mi însușesc alte maniere de a scrie. Mi-e indiferent dacă sunt socotit modern sau demodat, îmi continuu drumul fără să susțin că munca aceasta este bună, rămân cu obsesiile mele, cu modalitățile mele de a scrie, cu convingerile dobândite pe parcursul unei vieți și, desigur, cu cititorii mei. Căci, trebuie să vă spun, cărțile încă mi se vând imediat chiar și la a patra ediție. Mă uit în jur cu infinită înțelegere, grăbit, însă, să-mi duc la capăt măcar o parte din proiectele pentru care trăiesc, adică să-mi folosesc cât mai bine puținul timp ce ni s-a dat. Și, curios, mă simt mai în formă ca oricând, mai proaspăt și mai receptiv la nou decât eram în îndepărtata-mi studenție. O curiozitate intelectuală vie, permanentă, o foame teribilă de viață mă obligă să cred, printre altele, că sunt pe drumul ce mi se potrivește, că nu sunt greșite concluziile la care am ajuns.

– *Conform unor deducții făcute după Revoluție, Dvs. ați avut, în romanele scrise înainte, curaj „cu voie de la poliție“, ca și Marin Preda, bunăoară. Dar nu v-ar ajuta prea mult nici acest curaj (autentic sau nu), deoarece, oricum, romanele Dvs. sunt prea mult legate de un anumit timp istoric, pentru ca ele să mai aibă astăzi, într-o altă epocă, aceeași forță. Un critic de autoritatea lui Nicolae Manolescu a scris chiar un editorial pe această temă, punându-vă, pentru a ilustra situația respectivă, în compania lui Constantin Țoiu. Deci, încă o dată, la ce mai e bun curajul de ieri, în ziua de azi? Și, apoi, azi se mai fac com-*

promisuri, sau ele au existat numai în timpul totalitarismului?

– Cunosc perfect toate teoriile despre *curaj, voie de la poliție, literatură datată*. Am spus de zeci de ori înainte de Revoluție că nu cred în curaj, că nu am avut curaj, că m-am străduit doar să-mi fac datoria, să spun ce cred indiferent de efort sau de preț; conștient că pentru ceea ce n-ai făcut, n-ai spus sau n-ai strigat la timpul potrivit nu există iertare. Nici o greșeală nu este în realitate iertată, ci doar, în cel mai fericit caz, înțeleasă sau uitată temporar. Nu am fost disident, eu m-am străduit să mă apropii de ceea ce credeam că trebuie să fie un scriitor. Am scris cum am crezut că e mai bine, fără să mă gândesc la cenzură, dar am tipărit, ca absolut orice scriitor din Răsărit, cu „voie de la poliție“, căci, nici măcar *Fumatul oprit* sau *Nu călcați iarba* nu puteau fi tipărite fără ștampila Direcției Presei. Războiul cu cenzurile a fost foarte dur, un război al nervilor din care ieșea învingător cel mai puternic sau mai inteligent. Dreptul de a spune mai mult, de a dezvălui chipul unei lumi și al unei ideologii, de a face frescă socială, se câștiga prin confruntare, numai că oricât de tari nervi ai fi avut, dacă romanul era lipsit de valoare, nu era bun, nu puteai avea câștig de cauză. Cei ce au lansat povestea cu „voia de la poliție“ ori sunt ignoranți, ori răuvoitori, adică indivizi care nu au avut cum să-și justifice lașitățile, neputința sau lipsa de talent. Cât despre legătura cărților mele cu un anumit timp istoric, am auzit tot felul de enormități. Romanele se construiesc, se știe, cu „cărămizile“ timpului în care au fost create. Marguerite Yourcenar scrie despre Hadrian, și despre secolul al doilea roman, secolul „ultimilor oameni liberi“, ținând seama de tot ceea ce s-a dobândit în materie de monolog interior și psihologie, creează un Hadrian al antichității și, în egală măsură, al anului de grație în care a scris romanul. Căci romanul este, zicea Hemingway, asemeni unui iceberg: o parte văzută, iar cea mai mare parte nevăzută, ascunsă adânc, în ocean. Tolstoi scrie despre Napoleon la multe decenii după aventura acestuia în Rusia. Romanul adevărat are mai

multe nivele de înțelegere. A vedea numai „cărămizile“, imediate, și nu ceea ce se află în interiorul construcției este un semn de cecitate sau de mare superficialitate. Dincolo de imaginea unui moment și a unui timp concret există psihologiile, filosofia, lumea creată, întrebările eterne ale omului care în datele lui esențiale nu s-a schimbat de foarte multe sute de ani. Toată marea literatură este datată și nedată în același timp, toți marii din toate timpurile ne sunt contemporani, iar temele literaturii au rămas aceleași de când există literatură. Circulă o imensă aberație cum că tinerii de azi nu înțeleg ceea ce am trăit noi în comunism, că romanele scrise în epoca respectivă și-au pierdut din forță etc. Mi se pare o tristă subapreciere a tinerilor. Și noi am fost tineri și am înțeles toate câte s-au întâmplat în epocile ce ne-au precedat. Să facă tinerii postrevoluționari o excepție? Și aceasta, ca și „voia de la poliție“ sunt triste invenții ale unor neputincioși, ale scriitorilor fără cărți, ale savanților fără teorii, ale celor ce vor să epateze cu orice preț, dar mai ales ale rătăciților prin literatură.

Cât despre Nicolae Manolescu, prețuirea pe care i-o port nu are nici o legătură cu părerile lui despre cărțile mele. Dacă sunt bune vor rezista unor păreri negative sau unei priviri prea grăbite. Dacă nu – nimic, nici un elogiu nu le poate salva. Îmi place doar ceea ce cred că mi se potrivește după ce am citit cărțile și am cercetat sferile care mi se par obligatorii. Scrisul este o cursă solitară, un imens efort, o confruntare dură cu tine însuși și cu lumea. Nu scriu pentru aplauzele cuiva, deși nici acestea nu trebuiesc ignorate, ci dintr-o nevoie dureroasă, nestăpânită, de a fi, de a învinge spaima și moartea.

– *Într-unul din articolele pe care vi le dedică criticul Gheorghe Grigurcu, printr-un fenomen de falsă memorie, vă este atribuită scrierea romanului Risipitorii al lui Marin Preda. În ce relații ați fost cu autorul Moromeților (și, totuși, și al Risipitorilor...)? Și, pe de altă parte, de ce îl iritați atât de mult pe dl. Gheorghe Grigurcu?*

– Deși mă înjură cu consecvență de mai bine de un deceniu, Grigurcu nu mă interesează, nu-mi spune abso-

lut nimic. De fapt, nu proza mea îl irită, ci ceea ce își închipuie, cu puțină-i imaginație, că aș fi! Nu de mult, am citit că l-ar supăra faptul că aș fi un ... privilegiat! Argumentele lui nu sunt, nici măcar din greșeală, din sfera esteticii și nu depășesc cu mult universul politic și emoțional al unui administrator de bloc care-și urmărește vecinii prin gaura cheii. Cât despre faptul că îmi atribuie un arhicunoscut roman al lui Marin Preda, *Risipitorii*, confirmă, ceea ce se vede de la o poștă, că Gh. Grigurcu nu are habar de proză. *Nici* de proză! Sunt absolut sigur că din epoca lecturilor obligatorii, când cânta cu patos revoluționar tancurile sovietice eliberatoare, nu a mai citit vreun roman. Căci pe el nu-l preocupă opera celor pe care-i „revizuieste“, ci îndepărtarea acestora de pe locurile din față, tulburarea ierarhiilor stabilite de criticii și cititorii ultimelor decenii. Cu alte cuvinte, vrea și el o poziție în „lumea bună“, se străduiește să fie luat în seamă cu orice preț ca atâția alții ca el care, după Revoluție, au încercat să înlocuiască mărunta operă cu carnetul vreunui partid. Grigurcu gândește ca un activist – al Partidului Comunist, firește – și cu toate că se crede din parohia opusă, practica îl trădează. Cine îl deranjează așadar pe Gh. Grigurcu? Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Eugen Simion – nu mai vorbim de „colaboraționiști“ de genul George Călinescu, Tudor Vianu etc. – adică o parte din cei ce au dus greul literaturii și al confruntărilor cu cenzurile și interdicțiile de tot felul în anii când democratul nostru, Gh. Grigurcu, își făcea disidența pe sub mesele restaurantului Uniunii Scriitorilor. Să scrii o poezie searbădă și inconsistentă ca o supă de la cantina săracilor și să mai ai curajul să-l contești pe Nichita Stănescu, de exemplu, mi se pare un gest demn de minunatele noastre vremi postrevoluționare. Chiar dacă pare creștin și democrat, n-am nici o îndoială că „exegetul“ în discuție se înscrie pe linia Vitner, Novicov, „Săptămâna“. De fapt, fiecare epocă își are caraghioșii ei, iar Grigurcu este unul dintre cei ce ilustrează plenar acest cuvânt în epoca noastră de tranziție nesfârșită și de agresiune asupra adevăratei culturi.

Așadar, mă grăbesc să recunosc deschis că sunt un privilegiat. Am privilegiul de a trăi, după toate câte mi s-au întâmplat, privilegiul de a munci și de a nu simți impulsul de a-i invidia pe alții. După Revoluție toți, dar absolut toți, am avut șansa de a construi, de a clădi, chiar și Gh. Grigurcu ar fi avut șansa de a fi ... privilegiat. Nu e vina mea că nu a fost luat în serios, că a ieșit cum a ieșit de la diverse publicații (vezi „Apostrof“).

Cât despre relațiile mele cu Marin Preda, nu ar fi prea multe de spus. L-am prețuit sincer pentru romanele, articolele și atitudinea sa în momentele foarte grele ale breslei noastre, mai ales că la noi există comodul obicei de a delega răspunderile sau, ca în *vendetta*, de a lupta prin procură. Și Preda a făcut foarte mult, în vreme ce detractorii lui de azi nu erau pe nicăieri sau turnau cu succes. Am fost, de asemenea, fericit că am putut publica unele romane la editura pe care o conducea, dar n-am fost sprijinit în confruntările cu cenzurile și nici n-am făcut parte dintre cei apropiați lui. Marin Preda este unul din marile nume ale prozei noastre și, n-am nici o îndoială, va trăi cât literatura română cu sau fără voia lui Grigurcu și a altor pasageri mărunți prin literele române. Și pentru a rămâne în aceeași familie de „spirite“, aș face o scurtă paranteză pentru Dumitru Țepeneag căruia se pare că îi produc insomniile ori de câte ori îmi apare o nouă carte sau o traducere. Zilele trecute, mi-a apărut al doilea roman tradus în franceză la o editură din Paris. Este vorba de *Requiem pentru nebuni și bestii* (*Requiem pour salauds et fous*), și el, ca o babă țâfnoasă, începe să ponegrească editura care m-a publicat: „O editură obscură și nimeni nu l-a băgat în seamă“, zice Țepeneag, care pare să sufere de o gravă amnezie. Dacă editura este atât de obscură, de nebăgat în seamă, de ce s-a prezentat personal la conducerea ei și a spus că un alt roman al meu ce urma să apară acolo – *Drumul cenușii* (*Chemin de cendres*) – a fost prost tradus, plagiat, că paginile cele mai curajoase au fost adăugate după Revoluție etc., etc., încât din cauza verificărilor și reverificărilor i-a întârziat apariția cu peste o jumătate de an? Așa cum nu mă bagă

nimeni în seamă, aş putea să-i trimit lui Țepeneag câteva articole din SUA, Suedia, Brazilia, Germania, Japonia. Numele unor universități străine importante unde neînsemnatele mele romane se bucură de atenție sau niște titluri academice străine recent primite etc., dar mă mulțumesc să-i amintesc cât a fost de supărat când a descoperit că figurez în *Le nouveau dictionnaire des auteurs de tous les temps et de tous les pays*, vol. I, Ed. Robert Laffont, Paris, într-un spațiu mai mult decât onorabil, în vreme ce „alte mărimi“ de la noi lipseau. Iar dincolo de asta, mi-e greu să înțeleg de ce-l deranjează faptul că public la o editură obscură? Cine îl împiedică pe D.Ț. să publice la o mare editură, să ne dovedească tuturor cât este de important? Din păcate, în perioada comunistă era nevoie de disidenți, de opozanți și, câțiva, care azi cer să-i judecăm după capitala în care locuiesc și nu după ceea ce scriu, au fost împinși în față, dar calitatea operei lor nu i-a ajutat să se mențină unde au fost ridicăți, pe creasta valului, atunci când nu a mai fost nevoie de ei. Fantezia lor, puțină, în loc să o folosească în literatură, o pun în slujba denigrării colegilor. Cât despre mine, urmează să-mi apară curând câteva traduceri în SUA, Suedia, Brazilia, Japonia etc., și nu pentru că aş fi președintele Fundației Culturale Române, ci pur și simplu pentru că, iertată-mi fie lipsa de modestie, sunt bun, adevăr cunoscut foarte bine și de D. Țepeneag, altfel nu m-ar plictisi periodic cu invidia sa infantilă. Cărțile costă bani și nici un editor nu-și poate permite luxul de a tipări pe cineva de dragul unor funcții trecătoare. De altfel, cu sau fără funcție, cărțile își urmează drumul. În concluzie, nu am cheltuit nici un leu pentru cărțile mele, ci am primit, cum lesne se poate vedea din copia contractului pe care aş fi fericit dacă aş putea-o reproduce. Sigur că și Țepeneag își pune problema invidiei: „De ce nu sunt invidios pe Breban, care e considerat romancierul nr. 1 al literaturii române?“ Asta mă nedumerește și pe mine. De ce să arunce atâta otravă pe romancieriiăștia mai mici și nu tocmai pe numărul 1? Să fie D.Ț. *mărunt* și în invidii? Sau: să nu creadă în ceea ce afirmă, să se îndoiască

până și de propriile-i cuvinte? Nici chiar Grigurcu nu pare să stârnească atâtea întrebări.

– *Romanul Dvs. postrevoluționar*, Recviem pentru nebuni și bestii, a avut un tiraj apreciabil pentru piața literară de azi (dintr-un dialog cu editorul ei, dl. Mircea Martin, am înțeles că au fost circa 12 000 de exemplare vândute), dar o receptare critică mai „meschină”. Într-o anchetă cu veleități de structurare canonică, realizată de revista „Observator cultural”, ocupați un loc mult sub cel cu care eram, ca sa zic așa, obișnuiți. Ultima întrebare din acest interviu (pentru care vă mulțumesc) este următoarea: Ce veți întreprinde – literar vorbind – pentru ca numele Dvs. să apară nu doar în vârful ierarhiei ante-revoluționare, ci și pe listele de revendicări ale noilor revizuitori?

– Voi scrie în continuare, cu îndârjire, furie, spaimă, neliniște și adesea cu bucurie, voi face tot ce îmi va sta în putere pentru a mă apropia de modelul romanelor scrise deocamdată în memorie care mă însoțesc oricând și oriunde și, desigur, mă voi strădui să ajung cu simțurile și cu cuvintele *dincolo de dincolo*, să depun mărturie despre un timp, un spațiu și o experiență. Căci soarta a fost foarte generoasă cu mine, am avut privilegiul să cunosc viața cu toate ale ei, bune și rele, moartea cu spaima și chipurile ei odioase și blânde, o parte din lume cu marii și mărunții ei, cu minunile și frumusețile la care, în tinerețe, nici măcar nu îndrăzneam să visez. Și nu-mi doresc decât sănătate și timp pentru a dovedi că aceste experiențe nu au fost în zadar, că toate câte s-au întâmplat au lăsat urme. Nu am avut niciodată sentimentul competiției cu alții, ci numai cu mine însumi, și cu *timpul* de care mi-e o frică teribilă, de aceea privesc cu multă înțelegere clasamentele, bătăliile pentru un loc în față. Sigur, știu cum se pot câștiga locuri în diversele clasamente, dar oricâte elogii aș „stimula” – și aș avea această posibilitate – ele n-ar putea să atenueze acea nemulțumire teribilă, dureroasă până dincolo de lacrimi, care te împinge *să cercetezi, să știi*, să te confrunți cu neputințele din tine, cu necunoscutul, nespusul din om și societate. Mi-e teribil de frică de gândul că, într-o zi,

pe nesimțite, ar putea să mă încerce mulțumirea sau resemnarea.

Cât despre *Recviem pentru nebuni și bestii*, după cum am spus, a apărut într-o primă ediție în Franța, va apărea la anul la o editură importantă americană, se mai traduce și în alte limbi, ar suporta, sunt sigur, tiraje și mai mari, dar într-un fel l-am uitat, este o experiență depășită, „trăiesc“ într-un alt roman, *Raport asupra singurătății*, care mă silește să dau tot ce pot, căci de la o vârstă fiecare frază, cuvânt, gând trebuie încredințate hârtiei cu convingerea sau cu spaima că ar putea să fie și cele din urmă.

„IEPURII DE ODINIOARĂ AU ÎMBRĂCAT BLĂNURI DE TIGRI“*

AVEM MULȚI ANALFABEȚI CU DIVERSE... DIPLOME

– *România nu duce lipsă de oameni valoroși, ci de instituții. Dumneavoastră ați creat o instituție, Fundația Culturală Română, care funcționează, are stil și colaborează cu instituții similare din străinătate. Cum a fost începutul? Nu v-ați simțit copleșit de greutate? Nu au existat momente când ați fi vrut să abandonați totul și să vă întoarceți la masa de scris?*

– Înainte de a vorbi despre Fundație, simt nevoia să mă opresc asupra sintagmei: „oameni valoroși“. De zeci de ani, mai ales în momentele, nu puține, de derută și spaimă, mă încăpățânam să cred și să susțin că am avea foarte mulți asemenea oameni, numai că tot mai frecvent sunt obligat să mă întreb, și nu fără argumente, unde vor fi fiind, unde stau ascunși acești oameni valoroși? Starea sănătății populației este dezastruoasă, a învățământului, de asemenea, peste un milion și jumătate de analfabeți, în plus, mult mai mulți analfabeți cu diverse diplome, tineretul și oamenii de acțiune părăsesc țara, am ajuns izvor gratuit de informaticieni, medici și supradotați pentru „lumea civilizată“, criminalitatea, subcultura agresivă au atins culmi periculoase, cultura este cu fiecare an tot mai ignorată, subvenționată mai prost ca oricând, și multe altele. Or, în această situație, ce poți aștepta de la viitor? Mai crede cineva că vom rămâne multă vreme

---

* Interviu realizat de ALEX. ȘTEFĂNESCU în „România literară“, 9-15 mai 2001.

liberi? Dacă am avea atâtea oameni valoroși, situația nu ar trebui să fie alta, mai bună? Acum când libertatea cuvântului, a manifestărilor etc. sunt certitudini, de ce s-au lăsat – ei, cei atât de numeroși, dacă există cu adevărat – sufocați, chiar anulați de acești suplinitori, de incompetenții care ne-au adus unde suntem? Oricât ai fi de valoros, nimeni nu te vede dacă nu scoți capul, dacă nu strigi. Așa că, spre regretul meu, se impun unele nuanțe, căci, n-am nici o îndoială, un om valoros se simte răspunzător de soarta comunității sale umane și profesionale, de destinul disciplinei pe care o reprezintă. Oricât ai fi de fragil și de scârbit de nivelul scăzut al diverselor dezbateri sau derutat de bădărăniile altor „vedete“ ale momentului, nu ai voie să aștepți la nesfârșit ca alții să te salveze, să lupte pentru tine. Să revin însă la Fundație.

La început mi s-a propus să intru în diverse partide sau să-mi fac unul al meu, căci aveam foarte mulți cititori și mă bucuram de încrederea lor, dar am refuzat. Făcusem politică înainte, când nu se putea, când a te opune nu era un lucru atât de simplu și nici numărul acestora nu era atât de mare, cum au lăsat să se înțeleagă victimele autodeclarate sau democrației postrevoluționari despre care nimeni n-a bănuit măcar că ar exista înainte de Revoluție. În plus, pe lângă faptul că aveam un „proiect de viață“ îmi este limpede că, în general, scriitorii nu au ajuns pentru prea mult timp pe pozițiile din față și nici n-au reușit să ridice calitatea dezbaterilor și luptei politice, ei au pierdut, în schimb, absolut sigur, destul de mult ca scriitori, ca profesioniști ai scrisului. Și mai știam cum se construiește o fundație, mai ales că, din 1987, făceam parte dintr-o grupare culturală foarte importantă, cu sediul în Amsterdam, „Gulliver“, cum se numise la insistențele lui Günther Grass, despre care am avut prilejul să vorbesc deseori, și de ajutorul căreia am beneficiat din plin în primii ani ai Fundației Culturale Române.

NE FACEM SINGURI MAI MULT RĂU DECÂT ORICE DUȘMAN

– Prin urmare, într-un moment când se distrugea în devălmășie, mi s-a părut normal să încerc să construiesc o instituție atunci când se putea, când nimeni nu-mi interzicea acest lucru. Aveam și eu acest drept și cei ce mă înjură și cei ce râvnesc la avantajele aparente ale Fundației. După numeroase cercetări am optat pentru modelul Institutului Suedez și așa, treptat, am adăugat în fiecare zi ceea ce se dovedea a fi necesar: centre de cercetări în Iași și Cluj, editură, vreo douăzeci de publicații în țară și străinătate etc. A fost înspăimântător de greu. Am fost „înjurat” mai ales de confrăți și de toți adormiții „epocii de aur”, de parcă eu aș fi înființat Securitatea și Partidul Comunist Român. Iepurii de odinioară, cei ce mă rugau înainte să nu mai critic atât că ni se va lua Fondul literar sau diverse alte avantaje, îmbrăcaseră blănuri de tigri. Erau violenți și puri! Unii anticomuniști, de ultimă oră, deveniseră mai duri, mai intransigenți chiar decât comuniștii. În locul operei, de cele mai multe ori inexistentă, acești vajnici apărători ai democrației se ascundeau în spatele diverselor carnete de partid. Și, în plus, a unor biografii falsificate. Scriau despre cenzură cei ce nu prea aveau idee cum arată o conversație „pe text” cu un cenzor sau cu un securist. Hemoragie de procurori naționali, lumini călăuzitoare și disidenți. Habar nu am pe unde stăteau ascunși înainte. Oricum, a fost o revărsare de ură, violență și agresivitate pe care îmi va fi greu să o uit. Și mai ales insultele la adresa poporului căruia, din păcate, îi aparțineau, dar, cu toată lehamitea și deruta care mă încercau, n-am vrut să cedez. Din moment ce drumul pe care mă aflam mi se părea cel bun, cel adevărat, din moment ce mă situam pe o poziție morală corectă, era exclus să dau înapoi. N-am făcut-o niciodată. Dacă toată lumea stă, critică sau înjură, dacă toți așteaptă să le facă alții treaba sau să li se „dea” fără să miște un deget, istoria trece pe lângă noi, ne abandonează uitării sau ridicolului. De atunci, explic întruna

de ce e bună cultura, ce drumuri trainice poate deschide ea prestigiului țării, chiar și pentru economia ei, la ce folosește Fundația, ce facem și mai ales cum sunt sprijinite asemenea instituții în țări mult mai sărace decât a noastră. Pentru că, o spun în cunoștință de cauză, nu sărăcia ne este piedica principală, ci ignoranța, suficiența, refuzul de a învăța și de a intra în dialog cu alții. Țara lui „Las' că știu eu!“ În secunda în care au ajuns demnitari, diverse personaje postrevoluționare au lăsat să se înțeleagă că problemele țării și ale locului ei în lume s-au rezolvat de la sine. Oricum, se vede clar că ne facem singuri mai mult rău decât orice dușman. Am mai spus-o de atâtea ori, cultura costă, dar prostia costă infinit mai mult! Acolo unde nu a călcat picior de soldat rus niciodată, au ajuns Tolstoi și Dostoievski, de exemplu. Și victoria lor este definitivă. Asta este la îndemâna cui dorește să observe. Prin oricât de mari greutateți ar trece o țară, un popor, nimeni, dar absolut nimeni, indiferent pe ce treaptă ierarhică s-ar afla, nu are voie să-și desconsidere cultura, spiritul, adică identitatea comunității, fără consecințe catastrofale. Sigur că am fost tentat de foarte multe ori să plec, căci ajuns la o vârstă când timpul are alt înțeles și când te torturează personajele cărților nescrise, trebuie să alegi. Și probabil că aș fi plecat de mult, dacă nu m-ar fi întărâtat adversitatea unora, mai ales a acelorora cărora le-am făcut bine! Sau a celor necunoscuți cu care nu am avut de împărțit nimic niciodată. Unii au mers până acolo încât au ajuns să se bucure în scris, în presă, că am avut o anume suferință organică. La noi se pare că insuccesul cel mai mare îl are tocmai succesul!

IERARHIILE FIXATE DE CEAUȘESCU AU ÎNGHEȚAT ÎN MULTE MINȚI

– Nu intenționez vă vă flatez, dar activitatea Fundației Culturale Române – cel puțin așa se vede din afara ei – se remarcă printr-o organizare riguroasă, prin

anvergură și chiar printr-un anumit fast (în condițiile în care multe alte instituții de cultură românești au în manifestările lor ceva improvizat și umil). Cum ați reușit să păstrați această ținută? Îmi închipui că aveți nevoie de mulți bani. De unde îi luați?

– Dat fiind profilul Fundației, ești obligat din respect pentru țara ta și pentru cultura ei, pe care încerci să o reprezinți cât mai onorabil, să fii asemeni altor instituții din lume cu același profil cu care, după împrejurări, colaborezi sau te confrunți. Spre a fi partener valabil pentru Smithsonian Institution, Japan Foundation, Institutul Suedez, Südosteuropa Gesellschaft etc., trebuie să ai o organizare foarte bună, oameni competenți și sentimentul timpului, să fii exact, să te ții de cuvânt, cuvântul dat să fie echivalent cu un angajament, cu un contract. Și să nu cobori o singură clipă ștacheta. Ceea ce este foarte greu. De zece ani explic mereu unor puternici sau mai puțin puternici ai zilei, din sfera culturii sau politicii, de ce trebuie și este obligatoriu să rămânem în afara partidelor, să facem doar politica culturală a țării etc., că numai cultura îi poate uni pe români indiferent pe ce meridian s-ar afla. Într-un spațiu al migrațiilor și reconverțiilor mi-ar fi fost mai simplu să fiu membru al vreunui partid. M-aș fi reconvertit... Diaspora reflectă spectrul politic din țară și, logic, dacă Fundația ar fi a unui partid, nu ar putea rămâne automat și a celorlalte. Lucru care nu s-a înțeles nici până azi. Cât despre bani, toate țările investesc mult în astfel de instituții. Fundațiile importante sunt neguvernamentale, și ele pot „greși” când este nevoie. Politica de perspectivă, diplomația culturală adevărată se face prin fundații. Ele nu depind de oscilațiile politicii și nici de obligațiile acesteia. Greșelile lor, cu sau fără voie, le aparțin, nu sunt ale țării. Ale țării sunt doar rezultatele muncii lor. Și cu cât țările sunt mai sărace și au nevoie de nume, de afirmare, cu atât investesc mai mult! La noi, ierarhiile fixate de Ceaușescu – muncitori, țărani, intelectuali – și „cultura de partid”, a lui Lenin, au înghețat în multe minți. În această ordine de idei, zece ani, ziariști și politicieni de doi lei mi-au

reproșat pe toate lungimile de undă că aș fi omul lui Iliescu, omul PDSR-ului. Acum, când domnul Ion Iliescu a revenit la putere, am ajuns, iată, în ochii unora, omul lui Constantinescu, aș fi, pasămite, de dreapta! Că aș avea un număr de cărți, că aș fi membru al unor academii și societăți culturale și științifice străine, că am fost și am rămas omul meu ca și înainte de Revoluție – când mulți îngroșau birourile sau rezervele de cadre ale partidului – asta nu se observă. Și nici că Fundația a ținut, ani întregi, locul unor ministere și al atâtor inutile consilii interministeriale, comisii și comitete.

BUGETUL FUNDAȚIEI ESTE ECHIVALENT CU PREȚUL A CINCI MAȘINI ALE SPP

– Am mai spus-o, bugetul Fundației noastre este, mai mult sau mai puțin, echivalent cu prețul a cinci mașini ale SPP-ului. Avem foarte bune și foarte multe relații în lume, dar ele trebuie întreținute. Căci ești obligat și să dai nu numai să primești la nesfârșit. Noi avem exact bugetul de anul trecut, dar neindexat, deci jumătate din ceea ce am avut, iar dacă ții seamă de ritmul creșterii prețurilor, nici atât. Cui să explici că nerespectând contractele și angajamentele din anii trecuți, căci orice program se proiectează cu cel puțin doi ani înainte, faci foarte rău țării? Pentru că, am repetat-o deseori, angajamentele noastre nu sunt cu persoane oarecare, cu SRL-uri sau cu firme obscure, ci cu instituții și personalități importante și ele vor produce un ecou negativ foarte puternic care se va întoarce împotriva țării. Cu puține excepții, în acești zece ani, mi-a fost dat să întâlnesc în sfera de interes a Fundației demnitari care sunt „prea mari“, „prea importanți“ pentru biata noastră țărișoară. Mult mai ușor am ajuns la Suveranul Pontif ori la președintele Statelor Unite, decât la ei. Un distins prieten al meu avea un clasament insolit: după câte încercări răspund diverși demnitari români, și nu secretarele lor, la

telefon. Cei mai generoși și-au făcut auzit glasul abia la a treizecea încercare! Înainte, sub vechiul regim, țelurile erau simple și irealizabile: ridicarea pe cele mai înalte culmi ale socialismului și comunismului. Acum este la modă intrarea în NATO și în UE. Dar mă întreb, dacă starea de sănătate a populației, incultura din ce în ce mai copleșitoare, analfabetismul și toate celelalte tare ce derivă din ignorarea materiei cenușii și se traduc prin pierderea identității și conștiinței naționale nu își vor spune ultimul cuvânt? În ce mă privește, pentru a duce la bun sfârșit proiectele din acest an, cel mai greu și mai derutant din scurta istorie a Fundației, nu ne-ar trebui cine știe câți bani, ci poate prețul a încă două mașini ale SPP-ului. Până acum ne-am descurcat singuri în mai multe împrejurări dificile. Pentru Festivalul de la Washington, organizat cu Smithsonian Institute, am primit de la stat 380 de mii de dolari, iar până la un milion două sute ne-am descurcat singuri. Și a fost cel mai mare succes românesc în SUA! Un milion o sută de mii de vizitatori, peste optzeci de articole în presa americană, cam o mie de politicieni americani ne-au vizitat standul, 40 de milioane de telespectatori ne-au urmărit ore în șir pe canalele TV importante. Un politician îmi spunea zilele trecute într-o comisie a Parlamentului că noi, Fundația, trebuie să luăm banii din afară. Dar de la cine? Diaspora română nu este bogată și este îndreptățită să primească, nu să dea. Pe de altă parte, nu ne ocupăm de imaginea altor țări, ci tocmai de a României, dar chiar și așa, am adus foarte mulți bani direct sau indirect. Mai mulți decât am primit.

Ceea ce nu reușește să înțeleagă această dinastie de sfătuitori și de „competenți“ este că, din păcate, nu suntem nici SUA, nici Germania, Anglia, Franța sau Japonia, adică o țară de care lumea să depindă într-un fel. Nu avem nici o limbă de largă circulație, ca spaniola sau portugheza, încât lumea, ceilalți, interesații, să pătrundă în marile circuite internaționale prin intermediul ei. Cine se dă în vânt după cultura noastră? Cu câțva timp în urmă, am organizat un An cultural românesc în Japonia, pe banii japonezilor. Acum va trebui să le întoarcem gestul

japonezilor, să organizăm un An japonez în România și mă apucă groaza. În mintea multora s-a perpetuat disprețul foștilor activiști și asta mă înspăimântă: sentimentul că ei știu totul mai bine decât toți ceilalți, că dețin *tainele* salvării noastre. Și cum să le explici că țara-i altceva, că oamenii de cultură adevărați, mulți foarte fragili, incapabili de mari războaie, nu sunt cei cu care se înjură pe toate canalele mediatice?

În sfârșit, pentru a-ți apropia diaspora nu trebuie să le pretinzi oamenilor alt ajutor decât cel pe care ți-l pot da și nici să faci fel de fel de comitete care să-i zăpăcească sau să le provoace râsul, ci să pui niște bani la bătaie pentru a-i sprijini cultural, pentru că de acest lucru au nevoie.

Trebuie să fim foarte fericiți că românii s-au realizat ca indivizi în țările în care s-au stabilit în condiții imposibile, luând viața de la început și că fac cinste nației căreia îi aparțin prin prestațiile lor științifice sau culturale. Și că, în orice moment, sunt dispuși să-și ajute țara, compatrioții. În paranteză fie spus, noi, românii, nu am avea motive să ne plângem de absența unui lobby pozitiv dacă am fi cât de cât practici. Zece la sută din populația Israelului este originară din România; sute de mii de germani sunt de la noi; niciodată n-am avut în lume mai multe vârfuri științifice și prieteni dispuși să ne ajute. În sfârșit, după '90 există o emigrație tânără de mare valoare, total ignorată și ea. Și atunci, de ce să ne mirăm de clișeele care circulă despre noi? Ar fi vremea să învățăm odată din experiența altora sau măcar să ne întrebăm de ce merg atât de prost unele lucruri!

SCRISUL ESTE PENTRU MINE O VICTORIE ÎMPOTRIVA MORȚII

– Decernarea Premiilor Fundației Culturale Române a constituit un eveniment cultural care a avut ecou în conștiința publică românească. Ce alte evenimente pregă-

tiți? Și în ce acțiuni culturale, poate, mai discrete, dar la fel de importante, este angajată instituția dumneavoastră?

– Țin foarte mult ca aceste premii să aibă ecou din ce în ce mai mare în conștiința românească, din mai multe motive. Avem mari nume de artiști, importante valori risipite în lume, la prestigioase universități și centre de cercetare. Există nume serioase care folosesc cercetări românești sau profesori care predau cursuri despre limba, cultura, civilizația și istoria noastră, având eficiența unor adevărați ambasadori ai României. Neplătiți și, firește, cei mai mulți ignorați de toate guvernele de până acum, savanți care nu beneficiază nici măcar de un minimum necesar informării; există, de asemenea, ziariști foarte importanți care în anii vechiului regim au făcut distincții clare între țară, valorile ei reale și conducătorii vremelnici. Avem, așadar, mulți oameni din lumea politică, universitară, științifică, culturală, economică etc. care dau informații diverselor guverne despre România și care merită toată recunoștința noastră. Fundația a reușit să-i cunoască și să colaboreze cu ei. Acum, când falsele modele și valori beneficiază de întreaga atenție, când silicoanele sau violarea unor bătrâne sunt vești mult mai importante ce trebuie aduse imediat la cunoștința lumii înaintea faptului, de exemplu, că cea mai mare distincție acordată de SUA pentru inginerie, un adevărat Nobel al inginerilor, a fost primită de un strălucit, și cam necunoscut patriei, savant de origine română; că apar cărți importante, invenții etc. Și am zeci de exemple.

Prin urmare, și prin intermediul premiilor, vrem să arătăm țării că avem mari valori, oameni pe care s-ar putea conta, modele ce trebuie puse în locul surogatelor, țoapelor și băieților „deștepți“ fără școală sau eventual cu școala făcută la f.f. Și pentru că vorbeam de știință, în iunie, la Sinaia, Fundația va organiza o întâlnire cu oameni de știință români din diaspora și savanți străini care valorifică diverse cercetări științifice românești. Va veni și un laureat Nobel cu care suntem în relații strânse și care ar dori să discute cu conducătorii noștri perspectivele cercetării științifice în noul secol. Continuăm apoi,

împreună cu câteva universități din Europa și America, cursurile de perfecționare în rezonanță magnetică nucleară și cursurile de biofizică. Am ajuns să dăm diplome și în medicină. De ce *noi*? Partenerii noștri ne prețuiesc seriozitatea. Era să uit Festivalul de poezie al lumii latine, „Ars Amandi“, și cursurile de vară, de limbă, cultură și civilizație românească. Dar nu știu cu ce bani le vom face. După felul în care am fost tratați de diverșii deputați și senatori la două dintre comisiile Parlamentului, în unele momente am avut impresia că facem ceva rău, ilegal etc. Ceva ce nu merită nici o atenție. Că mi se face mie un hatâr, că de astă dată au închis ochii, dar... Mulți ne invidiază pentru ce se vede, ținuta, relațiile noastre în lume. Dar câtă umilință, câtă muncă disperată și câte renunțări se ascund în spatele acestor succese! Ca să nu mai vorbesc de turnători, controale și, mai ales, tentative ale unor instituții de a ne lua sub aripa lor protectoare.

– *În 1999 ați publicat un roman așteptat de multă lume, Recviem pentru nebuni și bestii. Ce credeți despre modul în care a fost primit romanul? V-ați simțit înțeles de critici? Ce a însemnat pentru dumneavoastră faptul că Recviem pentru nebuni și bestii nu a primit, așa cum ar fi meritat, Premiul Uniunii Scriitorilor?*

– *Recviem...* este probabil cartea mea cea mai bună, oricum, cea mai apropiată de modelul meu mental. Spunând aceasta nu vreau să conving pe nimeni. De când am înțeles ce înseamnă cu adevărat a scrie mă confrunt doar cu propriile-mi limite, cu alte cuvinte îmi lipsește sentimentul competiției cu alții, nu simt că aș concura cu cineva și nici n-aș avea cum, căci la noi toți sunt mari și foarte mari, dar simt că sunt mai bun decât mine, cel de ieri. Atâta tot. Asta îmi dă putere și încredere. Marea mea bucurie a fost când mi-am dat seama că mi-au ieșit niște pagini bune și aceeași bucurie a mai durat câteva ore după ce mi-am văzut romanul tipărit. Apoi a început războiul cu cărțile viitoare. Am spus deseori că scrisul este, pentru mine, un fel de victorie împotriva rutinei, mizeriei, și, mai ales, a morții. Când simți

noaptea ce va veni, fiecare pagină reușită înseamnă un spațiu și un timp smulse morții și disperării. Aceste izbânzi, atât de puține și de nesigure, dau sens vieții. Războiul îl port permanent cu propriile-mi limite fizice și intelectuale, mă mulțumește doar încercarea de a ajunge *dincolo de dincolo*, cum ar spune budhiștii... De fapt, te cunoști cu adevărat abia după ce te-ai întâlnit cu moartea și acest dureros contact îți dictează mișcările următoare, proiectele. Și nu numai cu moartea adevărată, ultima, ci și cu cea psihică, despre care am scris mii de pagini. Scrisul este, pentru mine, o salvare individuală, un plus adăugat vieții ce mi s-a dat. Cât timp pot scrie, exist cu adevărat și toate întâmplările mele, bune și rele, trăite și auzite, capătă o justificare, un sens.

AMBIȚIILE MELE N-AU NICI O LEGĂTURĂ CU VREUN JURIU AL UNIUNII SCRITORILOR

– Cartea în discuție, deși foarte, foarte scumpă, s-a vândut imediat. S-au tras două tiraje și ar mai merge încă, n-am nici o îndoială, din moment ce mi s-au vândut imediat alte romane aflate la a patra ediție. La elogiile nu m-am așteptat, căci, la noi, cam de mult nu se mai discută opera, ci omul. În ceea ce mă privește, vă rămân recunoscător pentru ceea ce ați scris despre ea. Cine a dorit să mă citească, a făcut-o. Dar am parte de tot mai puțini lectori calificați, critici competenți pe opinia cărora pot pune preț și din ce în ce mai numeroși, în buna tradiție națională, comentatori după ureche. De fapt, am observat că la noi, pe măsură ce sporește numărul genilor, scade îngrijorător numărul cărților notabile. Romanul este discutat la niște universități străine, a beneficiat de comentarii mai mult decât elogioase. Niciodată însă în traducerile cărților mele, altfel destul de multe, nu am implicat în vreun fel Fundația, nu am dat bani, ci am primit. Asta, în paranteză. Mai demult, în aceeași ordine de idei, nu eu am beneficiat de prestigiul real al

Fundației, ci Fundația s-a folosit de numele și de relațiile mele. Cât despre acel atât de discutat premiu al Uniunii, nu ar fi multe de spus. Nu m-a interesat și nici nu mă interesează câtuși de puțin. Dacă aș fi avut asemenea vanitate aș fi trecut pe la Uniune măcar o dată în acest ultim deceniu sau, fiindcă mă pricep la lobby, aș fi găsit diverse drumuri spre sufletul unor membri ai juriului. Mai mult, nu am avut cum să urmăresc discuțiile ce au precedat acordarea premiilor, fiindcă nu eram în țară în perioada respectivă. Mai târziu, după ce s-au liniștit lucrurile, o colegă mi-a citit la telefon declarația unui membru al juriului cum că n-au existat cărți pentru premiul de proză; tot el ne-a mai și muștrat adânc pe noi, cei ce ne îndeletnicim cu scrisul prozei. Reîntors acasă, am cercetat din curiozitate presa și am descoperit componența juriului și m-am liniștit. Eram obligat să le dau dreptate: chiar nu se scrisese proză pe priceperea multora dintre ei. Nu o spun cu răutate, ci pur și simplu constat. În rest nu cred că a fost citit romanul, sau poate numai de Ștefan Agopian, că prea mă înjurase cu sete, la adăpostul anonimatului, numere la rând, în „Academia Cațavencu“. Cam asta ar fi! Deocamdată am bani pentru a trăi decent, iar absența prestigiului pe care mi l-ar fi conferit un asemenea premiu sper să nu-mi dăuneze prea mult. Cu câțiva ani în urmă, la Uniune, s-au mai dat și niște premii Nobel. Și iarăși am fost trecut cu vederea.

Dincolo de toate, zeci de ani am trăit pentru alții, stăpânit de dorința de a fi util. Am scris cu gândul la alții, mereu și mereu la alții, atent, firește, să nu fac o singură concesie în ce privește calitatea. Cel puțin așa cred și așa îmi văd acum romanele. Într-o zi, însă, va trebui să-mi răspund la o întrebare care mă chinuie: dacă a meritat războiul nebunesc cu cenzura, cu Securitatea, dacă au avut vreun rost riscurile, nu puține, la care m-am supus, frica, durerile, toată agitația teribilă întinsă pe mai bine de patru decenii. Conștiința îmi zice da, realitatea culturală și politică postrevoluționară mă contrazice. Până voi ajunge la o concluzie, căci mă simt departe de un răspuns ferm, voi scrie doar pentru mine și fără gândul

de a mișca vreo conștiință, fie ea și a unui lector profesionist. Ambițiile mele n-au nici o legătură cu vreun juriu prezent și viitor al Uniunii Scriitorilor, în al cărei sediu nu am mai pășit, repet, din perioada în care politica, în faza ei turbulent infantilă, făcea ravagii. Pe atunci eram încadrat, de oportuniștii de azi și lașii de ieri, la „apolitici“. Acum văd că rândurile noastre s-au îngroșat simțitor. Toți vor să fie apolitici, de un timp. De ce oare? Nu mai au memorie sau, în sfârșit, realitatea le-a deschis ochii? Prin unele publicații mai citesc îndemnuri de genul: să nu ne înregimentăm, să nu ne vindem etc., fără să se întrebe nimeni dacă ar dori cineva să ne cumpere.

MARILE ENERGII S-AU CHELTUIT PE STRĂZI SAU ÎN GAZETĂRIE

– Revista „Observator cultural“ a organizat nu de mult un fel de plebiscit printre literați pentru a stabili care sunt primele zece romane din literatura română. Sunteți la curent cu acel „top-ten“? Cât de edificatoare vi se par asemenea anchete la care participă exclusiv specialiști (sau preinși specialiști) în literatură? Vă interesează mai mult părerea lor sau cea a publicului larg?

– Regret, dar nici această anchetă nu am urmărit-o cu atenție. „Observatorul cultural“ este publicația unui grup, a unei vârste și a unui mod de a înțelege literatura. Este dreptul lor să susțină pe cine doresc, pentru asta investesc cei ce îi finanțează etc. Căci nu este o publicație „pe banii contribuabilului român“, ca să folosesc o sintagmă la modă, e treaba lor ce fac, în cine și în ce cred. Abia timpul va dovedi dacă au avut dreptate. Oricum, eu le respect opțiunile, prețuiesc revista încă de la primul ei număr și pe cei care i-au dat o direcție. Dar, sincer vorbind, de mulți dintre cei ce au răspuns la anchetă n-am auzit, firește este lipsa mea, probabil că sunt studenți sau critici ce publică în reviste pe care nu le citesc; de alții, de care am auzit, știu că habar n-au de proză, fapt

demonstrat de-a lungul anilor, sau au rămas cu gustul în epoci revolute, oricum nu sunt prea mulți cei pe mâna cărora aș merge. Am mari îndoieli și în privința lecturii, și a culturii în general, a celor ce s-au pronunțat cu atâta siguranță. Când vor fi avut timp acești tineri și nu numai tineri, dată fiind confuzia și agitația postrevoluționară, când marile energii s-au cheltuit pe străzi sau în gaze-tărie, să parcurgă întreaga literatură română? De asta să fi optat pentru unele cărți care, vorba Orianei Falacci, încap într-o pudrieră? Ca să te pronunți cu responsabilitate și respect pentru valoare trebuie să ai o solidă cultură și experiență în ale cititului, or asta se câștigă în timp. Mai mult, ar trebui să știi și cum se scrie în lume pentru a verifica dacă ești pe drumul corect. Având o experiență de cititor de peste o jumătate de secol, știu prea bine cât poți citi dacă respecti cu adevărat cartea, și de câte ori trebuie să revii asupra unor texte pentru a putea vorbi în cunoștință de cauză despre valoarea lor. Dacă în unele topuri figurează cărți nescrise încă sau autori aflați prin zona debutului, ar fi necesar și un top al cărților necitite. Dar mă opresc aici, deși ar mai fi câte ceva de spus: uimitoarea degajare a unora în fața hârtiei albe, absența răspunderii pentru cuvântul scris. După cum era de așteptat, nu figurez în *top-ten* și cineva ar putea crede că cele spuse de mine sunt expresia nemulțumirii mele, povestea cu strugurii acri... Din păcate, toate aceste păreri le exprim și le repet de mult și mi s-ar părea profund imoral să spun acum altceva decât cred. Și ar mai fi detașarea pe care mi-o dau experiența și vârsta. Am avut, adică, timp să învăț câte ceva despre „oscilațiile“ opiniilor la noi. Au fost scriitori al căror nume ocupa toată presa și erau în fruntea clasamentelor, ca astăzi să nu-i găsești nicăieri, și autori obscuri, odinioară ignorați, pe care vremea și evoluția gustului literar i-au urcat foarte sus. Vreau să spun că zadarnic îți faci loc cu „ghearele și cu dinții“, timpul nu poate fi trișat. Mă întreb deseori cu ce ochi privea Blaga mărimile din anii când nu avea voie să publice sau când era ignorat cu bună știință. Și unde sunt astăzi A. Toma,

Eugen Frunză, Dumitru Corbea, Novicov, Vitner și mulți alții? Dar acestea sunt simple nuanțe ale unui subiect mult mai grav care mi se pare semnificativ pentru mentalitatea de azi: Mateiu Caragiale în fruntea topurilor. Nu cel care a creat romanul românesc și i-a dat o față europeană, cel care ne-a pus în rând cu lumea, nici cel ce-a văzut idei sau cei care au redat în paginile lor întrebările și tensiunile intelectuale ale unui timp. Într-un veac în care s-a murit în două războaie, în care, la noi, a avut loc o revoluție, în care libertatea și demnitatea au fost puse sub semnul întrebării vreme de zeci de ani, în care au existat lagăre sinistre și închisori, într-un veac în care chiar și omul poate fi clonat, în care statul universal este o realitate, în care întrebările despre om, univers, divinitate și viitor, despre amenințările știute și bănuite frământă mințile etc., etc., a te cantona în zona pitorescului, deci în afara durerilor lumii, și a apăra cu îndârjire cetăți pe care nu le mai revendică nimeni sau teritorii de multă vreme abandonate, mi se pare destul de trist. Principala noastră infirmitate: absența tragicului, apoi suficiența, complexul inegalabilității, al superiorității, bășcălia mărunță, reluarea unor tendințe sau curente eșuate demult, contemplarea primitivă, exacerbarea simțurilor, inapetența pentru întrebările esențiale ale omului și toate cele ce decurg de aici spun foarte multe despre un mod de a înțelege și practica literatura. Nu mă îndoiesc că vor apărea și alte anchete, cu alți „mari“ în top, căci vorba lui Carl Sandburg, „toți vor să joace Hamlet...” dar la noi este necesară schimbarea unei mentalități în absența căreia vom rămâne ca și până acum: mari, incomparabili, de neînțeles. Noi și restul lumii.

UNII AU DEVENIT

MARI ACUZATORI NAȚIONALI

– S-a tot vorbit despre necesitatea ca literatura română să fie cunoscută în străinătate. Între timp, literatu-

ra română a început să nu mai fie cunoscută nici în România. Ce credeți despre aceste regrese? Ce ar trebui făcut pentru ca literatura română să-și recucerească publicul?

– Literatura română trebuie și poate fi cunoscută în lume, am avut și avem cărți cu adevărat bune, dar pentru asta este nevoie de bani, deci de interesul statului față de cultură. Altfel ai, ca și până acum, cota țării tale și, firește, nimeni nu se îngheșuie să te traducă sau măcar să te cunoască. Și cu cât lași timpul să treacă, cu atât crește cifra necesară redresării imaginii. Căci zadarnic înființezi instituții care să facă acest lucru, adică să-ți promoveze cultura, civilizația, imaginea în lume, dacă nu le sprijini financiar, dacă nu faci tot posibilul să funcționeze la parametri normali. Mai mult: nimic nu se continuă, totul se începe. Un nou șef, un nou început. Iar dacă ceva totuși merge, automat se creează alte instituții paralele, în loc să fie sprijinită una care funcționează normal. Exact cum făcea Răposatul cu fabricile... S-o luăm pe rând. La noi, interesul statului în sprijinirea culturii, în afirmarea spiritului, deocamdată, lipsește. De la 3% din PIB în vremea lui Ceaușescu, la 0, 15 astăzi, este o diferență care spune foarte mult. Un marș împotriva spiritului, a identității naționale. Semn cert că merităm invidia dușmanilor: nici ei nu ne-ar fi putut face mai mult rău. Tinerii dornici de performanță nu se pot afirma și, desigur, pleacă, cei dornici de un trai decent pleacă, de asemenea. Se pare că singurul lucru care contează este ce se zice la diverse talk show-uri și în editorialele unor ziare, ce părere au diverși funcționari internaționali aflați în trecere pe la noi și nu ce se întâmplă în țara noastră, în adânc, unde pierderile pot deveni chiar irecuperabile. Continuând în acest fel, avem mari șanse să ajungem o țară de slugi, dar slugi bolnave și hoațe. Formula cimentului este aceeași în întreaga lume, doar spiritul, creația noastră specifică, ne deosebește de alții. Cultura, valorile spiritului impuse în lume ne apără mai bine decât orice armată. Vă amintiți ce ecouri teribile aveau articolele lui Ionesco? Erau preluate imediat de întreaga presă a lumii. Soljenițin și Zaharov au luptat cu un uriaș imperiu și au

învins. Orice dictatură care vine la putere începe cu o lungă listă de cărți interzise. Mai are rost să ne întrebăm de ce? Dar pentru că e vorba de cunoașterea literaturii noastre, la noi, la Fundație, după ce am specializat diverși oameni, iată trebuie să dau afară 30% dintre ei. S-a impus un număr fix la o instituție ce ar trebui să fie foarte mobilă. Una dintre puținele instituții care mergea, care a crescut de la an la an. Dacă cele câteva zeci de milioane economisite, prin darea afară a atâtor oameni, ar salva țara, s-ar justifica sacrificiul...

Sigur, vinile trebuie împărțite. Imediat după Revoluție, noi, scriitorii, am încetat să fim breasla puternică și solidară, de care vechiul regim a fost obligat să țină seama. Politica a murdărit totul. Unii au devenit mari acuzatori naționali, alții s-au vrut faruri călăuzitoare, alții au ocupat toate ecranele fără să propună nimic, nu puțini s-au murdărit între ei mai rău chiar decât a izbutit să o facă fosta Securitate. Diverși scriitori nu sunt străini de valorile de ură și intoleranță care s-au abătut asupra unei populații zăpăcite în primii ani postrevoluționari. Și nici de imaginea falsă pe care o are o parte din lume despre slujitorii acestei profesii. Nu trebuie să uităm faptul că, la un moment dat, în Parlament, erau peste treizeci de scriitori, dar nici unul nu a propus vreo lege, un amendament măcar în favoarea culturii, protejării patrimoniului național uman, dacă pot spune așa, adică a valorilor umane din domeniile acestea atât de delicate ale culturii, artei, științei, precum și a susținerii tinerilor de mare viitor. Acum culegem ce am semănat. Statul și-a luat prea repede, cu ajutorul nostru, mâna de pe cultură, fără să se intereseze ce fac țările mult mai avansate decât noi. Filmele produse de Franța, de exemplu, cam 130 pe an, nu ar putea fi realizate fără ajutorul statului. Există experiența altor țări, în ceea ce privește apărarea culturii naționale. Imaginea țării în străinătate se face cu bani, bani mulți, în comparație cu nimicul de care dispunem și cere timp, răbdare, oameni pricepuți și un program riguros de afirmare. Nu există decât foarte, foarte puțini traducători nativi în principalele limbi de circulație. Incre-

dibil de puțini, chiar în engleză și aceștia sunt suprasolicitați. În SUA, un distins coleg caută de ani de zile un traducător pentru cărțile sale, de exemplu. Deci acești traducători trebuie crescuți, formați, stimulați. Treaba este valabilă și pentru celelalte limbi.

După aceea, cartea, o dată tradusă, este necesar să intre în marile circuite de difuzare străine, ceea ce presupune o editură bună și un nume de rezonanță din țara respectivă care să te prezinte. Sigur, ne putem asocia cu o mare editură străină pentru a intra pe rețelele ei de distribuire a cărții, și avem asemenea relații, am coeditat cu câteva edituri importante, dar, practic, în clipa de față, suntem în imposibilitatea de a susține financiar asemenea relații, am rămas doar cu obligația din statut. Nu trebuie să neglijăm agențiile străine de impresariat. În ceea ce mă privește, cu ani în urmă, am fost acceptat de o asemenea agenție din Elveția. Știu, așadar, cum procedează alții, am putea face același lucru dacă, firește, am avea cu ce.

Până când vom ajunge unde trebuie este obligatoriu, vorba dumneavoastră, să facem ceva pentru cunoașterea literaturii române în România. Nu milă pentru scriitori și artiști în general, cum cer diverși confrăți rămași cu mentalitatea prin epoca apusă, scriitorii nu au nevoie de milă, ci de cărți subvenționate pentru a fi accesibile celor cărora le sunt destinate, de onorarii ca oriunde în lume, dacă tot imităm capitalismul, de impozite mici sau chiar de scutiri cum au unele țări cu mulți laureați Nobel. Or, la noi bibliotecile sătești practic nu mai există, iar cele orășenești, dacă mai sunt, agonizează. Un sondaj făcut cu doi ani în urmă arată că 70% din populație nu a pus, după Revoluție, mâna pe o carte, nu a deschis o carte. De aici, invazia subculturii, a kitsch-ului, a violenței și prostului gust prin diverse televiziuni, de aici inversarea scării de valori, falsele elite, degradarea limbii și toate câte decurg din acestea. Unii „suplinitori“ iau cu asalt toate ecranele și își dau cu părerea despre orice, încât lumea nici măcar nu se mai întreabă dacă au competența necesară sau cel puțin dacă au scris ceva. Dar dacă imaginea pe ecran are cea mai mare greutate, atunci

televiziunea publică ar trebui să fie obligată să facă educație, cultură, informare reală, să impună evenimente artistice adică să fie un reper în lumea noastră derutată și nu televiziunile particulare.

MULȚI SCRIU AȘA CUM AU TRĂIT: CU FLACĂRA REDUSĂ

– În sfârșit, o dată cu Revoluția au dispărut stavilele pentru veleitari, *poștele redacțiilor* au produs grave inundații. Există, nu am nici o îndoială, o cruciadă a frustraților. Scriitorii serioși, mai puțini decât s-ar crede, au proiecte importante care cer timp și muncă, scriu cu respect pentru cultură și meserie. Așa se face că ritmurile lor nu mai corespund cu ale veleitarilor care au găsit posibilitatea să se „reverse“ în revistele și editurile pe care și le-au înființat. Ziarele mai au uneori și rubrici culturale, dar la prea puține există oameni competenți, informați și, în cele mai multe cazuri, se face reclamă nu critică literară. Cu trei ani în urmă am tipărit niște texte necunoscute ale lui Inochentie Micu-Klein și, înainte de lansare, am fost întrebat dacă participă și autorul! Câțiva dintre „arbitrii“ literari de altădată se ocupă de altceva, iar cei tineri, cu puține excepții, sunt îndatorați diverselor grupări, așa că deruta continuă. Ca să nu mai spun că la unii critici mai atârână și azi în balanță, ca pe vremuri, apartenența politică. Cu nu prea puțin timp în urmă, un critic a mărturisit, într-o publicație literară, că a resimțit moartea lui Sorescu ca pe o „ușurare“ pentru că marele poet și dramaturg a fost văzut în preajma președintelui Iliescu. Criterii estetice indiscutabile și adevărată milă creștinească! Cât despre cititori, eu nu cred că trebuie cuceriți, ci trebuie făcut în așa fel încât cartea să redevină accesibilă. Deci subvenționată de către stat, așa cum se întâmplă în țări mai mari decât a noastră. Paradoxal, la noi a ajuns „capitalismul sălbatic“ numai în cultură! Și e foarte trist. Experiența arată că aceiași oameni merg la

concerte, cumpără cărți. Mizeria a făcut ca puterea de cumpărare a acestora să scadă, însă, cu toate acestea, cărțile care interesează nu rămân în rafturi.

Ar mai fi un capitol foarte delicat care îi va supăra pe foarte mulți subtili: subiectele cărților, adică despre ce scriem. Avem în urmă o experiență teribilă: dictatura absurdă, umilirea și desfigurarea oamenilor, absența libertății care acoperă zeci de ani de suferință. Libertatea, demnitatea au fost și vor fi puse mereu sub semnul întrebării. Lumea este încercată de mari neliniști și cumplite întrebări despre destinul omului în general, această ființă, cum s-a mai spus, cu un picior pe lună și celălalt în epoca de piatră. Toate cărțile mari care au rezistat timpului, toate cărțile care interesează cu adevărat sunt obsedate de aceste întrebări. La noi, însă, lucrurile sunt diferite. Mulți dintre confrăți mai scriu așa cum au trăit: cu flacăra redusă, fără întrebări și dureri, fără să simtă tragediile din imediata apropiere, mulțumindu-se să imite lucruri de minimă rezistență sau să încerce să revitalizeze tendințe apuse sau eșuate care nu implică efort intelectual, cunoaștere, durere, spaimă, neliniște. Și mai este o categorie, de... continuatori! Unii declară că au rezolvat diverse situații chiar mai bine decât modelul! Suntem *cei mai...!* Gogol al nostru, Joyce al nostru, Tolstoi al nostru etc., etc. Absența simțului tragic ne menține, am mai spus-o, la periferia interesului general. O mentalitate provincială începe să se extindă periculos. Cât despre simțul ridicolului, ce să mai vorbim? Diverși lideri împărțind ciracilor laude și locuri în Pantheonul dâmbovițean. Unde, fără îndoială, vor ajunge *Aproape* Tolstoi, *Aproape* Gogol, *Aproape* Dostoievski. Eu cred că ar fi vremea ca scriitorii să redevină ceea ce au fost. Dar cum ideea de breaslă solidară pare o iluzie deocamdată, măcar să se respecte pe ei înșiși. În absența oamenilor valoroși implicați în diverse confruntări internaționale, vom rămâne ca și până acum, în foarte multe cazuri, reprezentați de suplinitori. Și e păcat. Se poate recâștiga prestigiul numai renunțând la atâtea vanități și înțelegând rostul și bătaia lungă a culturii.

ZIARIȘTII STRĂINI DESPRE CARE SE SPUNE CĂ NE-AU DENIGRAT, AU EXAGERAT ANUMITE REALITĂȚI, DAR NU LE-AU INVENTAT

– Nu mă îndoiesc că urmăriți viața politică din România. De pe ce poziție? De partea cui sunteți? Ce semnificație are absența din Parlament a PNL-CD? Cum interpretați evoluția situației politice din Republica Moldova?

– Da, o urmăresc, însă în statutul Fundației noastre, am mai spus-o, există un paragraf care interzice politica. Politica mea este afirmarea culturii și civilizației românești, convins fiind că românii din întreaga lume pot fi uniți numai prin cultură. Am respectat, prin urmare, instituțiile statului democratic și am căutat în relațiile cu partenerii noștri să le arătăm fața bună a celor ce ne conduceau sau ne conduc, fața profundă, complexă a țării. Pentru că avem multe lucruri valoroase, interesante de arătat. Există cărți foarte bune, tradiții solide, o civilizație pentru a cărei afirmare merită să te bați. Vorbesc în cunoștință de cauză. Nouă nu ne-a fost rușine că suntem români și peste tot am fost primiți cu respect și prietenie. Numeroasele și bunele noastre relații din lume dovedesc acest lucru. Există mari instituții și mari personalități la care putem apela oricând cu succes. Sigur, sunt foarte multe clișee, idei fixe, prejudecăți și date false despre România care se perpetuează din inerție sau din voința altora și oricum din vina noastră. Știu cum se fac, de ce se fac, le putem combate foarte ușor, am învățat de la alții, nu ne-a fost rușine. Instituțiile pe care le construim acum, în unele țări există de foarte, foarte mult timp, li se cunosc perfect avantajele și absolut toți te ajută dacă se conving că ești sincer interesat. Ziariștii străini sau chiar dușmanii, despre care se spune că ne-au denigrat, au exagerat anumite realități, dar nu le-au inventat. Ei au plecat de la niște realități concrete: copiii străzii, câinii, copiii bolnavi de SIDA, împușcarea lui Ceaușescu, așa cum s-a făcut, nu sunt invenții. Și dacă nu punem alături alte fapte în măsură să atragă atenția în alt mod asupra

noastră, să echilibreze balanța, vina nu va fi a dușmanilor, ci numai a noastră. Cât despre noi, cei de la Fundație, o spun cu imensă tristețe, cu cât am făcut servicii mai mari, cu atât ne-au scăzut fondurile. Știm unde și de ce se scrie despre noi, prietenii de pretutindeni ne țin la curent, este și obligația noastră să combatem diversele inexactități sau minciuni, dar cu ce? Cu ce bani? Așa se face că de când existăm suntem obligați în fiecare an să ne explicăm la nesfârșit care ne sunt rosturile, de ce trebuie să funcționăm într-un anume fel, ce avantaje aducem țării și, mai ales, de ce trebuie să rămânem apolitici. Căci aproape toți au încercat să ne ia sub aripa lor protectoare, există o grijă de ograda celui alt absolut emoționantă. Dacă nu faci nimic ești bun, nu ești văzut. Prin urmare, ajuns aici vreau să spun că sunt de partea culturii românești, a țării și sper din toată inima că a fost evident acest lucru.

Cât despre Basarabia, situația mi se pare tragică. Nici măcar în etapa podului cu flori nu mai suntem. Atunci apăruse o speranță, se putea mai mult, credeam în unire. Măcar în spirit. Azi nu mai avem nici măcar iluzii, fiindcă de un deceniu nu există nici o strategie. Sau n-am descoperit-o eu. Până azi nu știm ce vrem cu basarabeni. Și este de neiertat. Și în acest caz, ca în atâtea și atâtea altele, am dat pasărea din mână în schimbul celei de pe gard. Cred că deocamdată suntem țara tuturor șanselor ratate. Ideea că într-o zi vor veni basarabeni, că vor dori ei unirea când vom sta mult mai bine economic, este o găselniță infantilă sau, mai exact, o amânare și o scuză foarte vinovată. Urmărind ceea ce se petrece de un deceniu încoace, n-am nici o îndoială că atunci când vom sta noi foarte bine economic, ei, basarabeni, nu vor mai vorbi românește, ci rusește, nu vor mai fi independenți nici măcar de formă. De aceea mă încăpățânez să cred că încă nu este foarte târziu, se mai poate face ceva, unirea adevărată începe cu „unirea-n cuget și simțiri“. Avem câteva publicații în Basarabia printre care „Contrafort“, cea mai bună revistă a tinerilor din întregul spațiu românesc. „Limba română“, „Sud-Est“,

„Destin românesc“, „Clipa siderală“, „Semn“. Facem niște eforturi incredibile pentru a le putea ține în viață, pentru a coedita cu edituri basarabene lucrări esențiale, iar în comisiile de cultură ale Parlamentului suntem făcuți *antiromâni* și nimeni nu se revoltă, ni se taie fondurile și ni se reduce personalul, iar marii patrioți continuă să plângă Basarabia fără să miște un deget...

– *Ce credeți despre societatea românească de azi? Agitația de care e cuprinsă ține doar de dezordine sau îi exprimă vitalitatea? Ce tipuri umane noi și ce situații existențiale caracteristice acestei perioade pot prezenta interes pentru un scriitor?*

– Uneori am sentimentul unei forfote teribile și inutile. Ai impresia că mereu urmează să se petreacă lucruri importante, dar în realitate nu prea se întâmplă mare lucru. O așteptare absurdă, inutilă și atâta tot. Alteori, când merg acasă, în Cluj, văd din avion dealurile golașe ale Transilvaniei, dealuri pe care odinioară erau păduri sau spații întinse cultivate cu trifoi și lucernă și am sentimentul unui spațiu ignorat de oameni, în curs de părăsire. Merg prin orașe și văd murdăria teribilă, sufocantă și mă întreb cine trebuie să curețe în locul nostru? ONU, UE, NATO? Cine să scoată copiii din canale? Cine trebuie să le spună bucureștenilor că solul capitalei nu trebuie să fie compus din coji de semințe, hârtii și scuipat? Cine ar fi obligat să vopsească acele blocuri sinistre care murdăresc fața orașelor țării, cine trebuie la urma urmei să ne îngrijească curtea? Ajuns în diverse localuri de sănătate stai și te întrebi ce mare molimă a trecut pe acolo, căci în vremea războiului curățenia, ordinea și hrana bolnavilor erau infinit mai bune. În unele zone agricole, nu de puține ori, vezi un biet cal la plug sau un om și o vacă trăgând la jug. Adesea am avut ocazia să mă plimb prin diverse zone rezidențiale din țară. Vilele acelea noi vorbesc foarte mult despre cum s-au făcut banii respectivi și ce mentalitate au o parte din proprietari. Se vede pretutindeni deci o naștere foarte grea de la care intelectualii au cam lipsit din diverse motive, adesea din vina lor, oricum au lipsit și lipsesc. Oamenii? Cine a fost

bun înainte este bun și acum; cine a fost lepră, tot așa a rămas. Nu s-au produs minuni, atâta doar că nu se mai ascund, îi vezi fără efort așa cum sunt. Și uneori mă îngrijorează. Un egoism pustiitor face ravagii, o incapacitate de a accepta că salvarea depinde numai și numai de noi, că munca disperată solidară și solitară e marea taină a dăinuirii. Munca și grija pentru propria demnitate.

PENTRU LINIȘTIREA CELOR ÎNGRIJORAȚI DE VIITORUL MEU LITERAR...

– Cum vă administrați opera literară? O recitiți și o revizuiți? Inițiați traducerea ei în alte limbi? Vă gândiți la evenutale ecranizări?

– Trebuie să recunosc că mă simt foarte vinovat față de cărțile mele. Chiar și în situațiile dramatice prin care mi-a fost dat să trec, în ciuda faptului că în unele momente eram mai aproape de moarte decât de viață, mă încăpățânam să mă gândesc la cărțile pe care urma să le scriu. Cineva din mine mă asigură că voi avea timp și pentru a le reciti pe cele dinainte. Mă gândesc acum că în subtextul acestei certitudini se află încrederea pe care o am în romanele mele. Am muncit foarte mult la ele, cu toată seriozitatea posibilă și, în ciuda nesfârșitelor războaie cu cenzura sau, mai exact, cu cenzurile, am scris ca un om liber, neintimidat de agresivitatea celor ce dictau „ce merge“ și „ce nu merge“. După Revoluție am avut mari surprize. Mari și așteptate surprize. În presă, la unele cursuri universitare, au început să fie minimalizate sau etichetate caraghios: „cărți datate“, „greu de citit“ etc. Și nu numai cărțile mele, ci și ale celor ce făcuseră cu adevărat literatură. Bizar, uneori chiar de către cei ce, înainte, mă ridicaseră în slăvi. Brusc le venise lumina, mintea cea de pe urmă. Precum vechii proletcultiști de odinioară, frustrații, lașii și ratații lăsau să se înțeleagă că literatura română se inventează acum, că înainte nu a fost decât un deșert spiritual etc., etc. că totul trebuie revizuit. Nu am nici o rezervă față de recitiri, revizuiți, ele sunt

foarte necesare mai ales la noi, în lumea noastră culturală, înghețată în prejudecăți și căzută într-o veche și periculoasă autoadmirație. Numai că este important și cine face și „pe ce se bazează“, vorba unui etern revizuit, Marin Preda? Sigur că romanul este, în ultimă instanță, personaj și construcție, iar temele sunt mereu aceleași de când există roman. Construiești cu materialul timpului tău, așa cum au făcut toți autorii care contează, fără să ignori întrebările esențiale ale omului, filosofia și spaimele lui eterne. Orice roman adevărat are diverse paliere de înțelegere. Chiar și cei fără o instrucție specială trebuie să găsească o mână întinsă, un spațiu în care să se simtă confortabil, un nivel pe măsura înțelegerii lor. Romanul trebuie să fie precum viața: o față accesibilă oricui, iar celelalte, cele mai multe, doar celor cu informație, cultură și sensibilitate deosebite. Plecând, așadar, de la aceste, să le zicem, revizuiți mi-am recitat un roman la care țin foarte mult, *Drumul cenușii*. Și recunosc că n-am nici o emoție în fața timpului ce va veni. Am citit, mai zilele trecute, într-o foarte prestigioasă revistă suedeză, o cronică la această carte apărută în Suedia cu puțin timp în urmă, din care aș vrea să citez două fraze spre liniștirea celor îngrijorați de viitorul meu literar: „Problemele existențiale ocupă un spațiu amplu în romanul lui Buzura, un text dens și încărcat, care cere o lectură atentă și angajată pentru a fi înțeles. (...) Se introduce în limba suedeză un roman important dintr-o bogată și originală creație literară“. Pot da asemenea citate și din alte articole apărute în străinătate. În septembrie voi participa la o primă lansare a *Recviem-ului* peste hotare, urmând ca în anul ce vine să mai aibă loc încă două. În octombrie, la New York, la celebra librărie „Rizzoli“ îmi voi lansa *Orgoliile*. În străinătate, în nici o împrejurare de acest fel, și cei care m-au însoțit pot depune mărturie, nu am vorbit despre cărțile mele, ci despre ale colegilor mei.

– *La ce scrieți în prezent (pentru că sunt sigur că scrieți)? Când se va găsi în librării o nouă carte semnată Augustin Buzura?*

– Deși am mari dificultăți cu timpul, ca simplu slujbaş al patriei, nu am întrerupt o clipă scrisul, ci numai publicatul. Lucrez mai de mult la un roman intitulat provizoriu *Raport asupra singurătății* și am terminat de adunat într-un volum diverse articole publicate fragmentar sau nepublicate. Mai am și alte proiecte, dar cuvântul hotărâtor îl are timpul, căci, cum spune un proverb tibetan pe care mă pomenesc repetându-l mereu „dintre viața viitoare și ziua de mâine, nu putem ști niciodată sigur care va veni mai întâi“.

– *Citiți „România literară“? De ce?*

– Este revista căreia îi sunt foarte îndatorat, a contribuit mult la afirmarea mea, iar în momentele cele mai grele, nu puține, din epoca prerevoluționară, criticii grupăți în jurul ei m-au apărat și susținut cu consecvență. Fără această revistă ar fi fost foarte trist în România acelor ani.

„ORICE SUCCES ESTE, LA NOI, UN ... INSUCCES“*

– *Domnule Buzura, ce a fost, în final, participarea românilor la Smithsonian Folklife Festival? Multă lume întreabă dacă succesul despre care s-a vorbit a fost real.*

– A fost un succes veritabil. Peste 80 de ziare americane au scris despre festival, au fost foarte multe relatări la posturile de televiziune – amintesc în trecut, CNN, CBS, Canalul 4, Discovery. Încercăm, în clipa de față, să obținem copiile acestora și ne străduim să facem același lucru cu imaginile transmise de televiziunile românești prezente acolo, pentru a face, din toate acestea, un CD-Rom. Pe de altă parte, Institutul Smithsonian face și mai mult: a înregistrat toate momentele festivalului și le va transpune pe film, casete video, CD-Rom, va face sinteze din tot ce s-a întâmplat. Aceasta înseamnă foarte mult, pentru că, intrând în arhiva Institutului, intri în atenția lumii, a magazinelor de artizanat, a impresarilor. De altfel, am și avut primele propuneri, plus, cea mai importantă pentru noi, care ne onorează: Smithsonian vrea să continue colaborarea cu noi și ne-a cerut să ne gândim, ce-am putea face, cum am putea rămâne în legătură, în anii următori.

– *În concluzie, participarea românilor la festival a împlinit toate așteptările?*

– Da. Sau, cum se spunea în limbajul de lemn, au fost și depășite. Am ținut la anumite lucruri, ne-am încă-

---

* Interviu realizat de VIORICA RUSU, „Adevărul“, 17 august 1999.

pățânat și am condiționat participarea noastră de acceptarea unor puncte din program... Marea bătălie a fost, la început, pentru biserică. Mulți n-au fost de acord cu ducerea bisericii. Li se părea o treabă prea complicată, ba alții au eliminat-o din prima clipă, fără să se gândească ce-ar însemna o asemenea construcție.

– *Americanii s-au opus?*

– Din echipa noastră au făcut parte și americani, și unii dintre ei s-au opus cu vehemență. Cineva mi-a spus că la noi există tensiuni între ortodocși și greco-catolici și dacă prezentăm această biserică, va trebui să dăm explicații. Între timp, a venit Papa la București și controversele au dispărut. Nu s-a mai pus problema că favorizăm un anumit cult. De altfel, acest tip de biserică este folosit și de ortodocși, și de greco-catolici. Pe de altă parte, noi am vrut să ilustrăm „goticul țărănesc“ din Transilvania.

– *În țară au existat voci care spuneau că nu faceți altceva decât o copie palidă a ceea ce a prezentat România, în 1939, la expoziția universală.*

– Nu există nici o legătură cu ceea ce am făcut noi. Atunci a fost vorba de un spațiu restrâns (o casă românească), acum de un spațiu enorm, un spațiu privilegiat în centrul Washington-ului.

Pe de altă parte, manifestările artistice nu au fost singurele puncte din program. Am ținut să facem un punct de documentare despre România și a fost prima dată când s-a făcut așa ceva la cele 33 de ediții ale „Smithsonian Folklife Festival“ – capitol care ne-a dat multă bătaie de cap. Am făcut o sumedenie de pliante, broșuri, materiale publicitare despre România, pe înțelesul tuturor, pentru diferite niveluri de receptare: istorie, cultură, religie, tradiții populare. Simple, directe, fără comentarii. Apoi, am dus cărți, texte foarte serioase de antropologie, etnografie, literatură, istorie... Cam tot ce era necesar pentru a avea o imagine complexă a culturii românești. Nu mai vorbesc de sutele de CD-uri și CD-Rom-uri făcute anume pentru acest festival, care au avut un succes de necrezut. În perioada de pregătire, unii ne spuneau: „N-are rost să duceți mai mult de zece cărți“,

americani ne spuneau că e inutil un stand de cărți mai mare de trei picioare... Noi am făcut-o în așa fel încât să dăm maximum de informații, în condiții foarte dificile. Am transformat în succes neîncrederea cu care am fost întâmpinați. Pentru mine, a fost o probă că, dacă ai argumente, poți câștiga absolut orice bătălie. Americanii sunt oameni foarte deschiși și comunicativi, acceptă argumentele dacă sunt convingătoare, și asta mi-a folosit foarte mult. Vreau să vă mai spun încă ceva, à propos de partea bună a lucrurilor. Institutul Smithsonian a insistat enorm pe autenticitate. Selecția făcută, în final, de ei s-a dovedit a fi excepțională.

În ceea ce mă privește, am insistat să prezentăm în festival etnoblues și etnojazz. A fost și asta o premieră și s-a bucurat de un succes foarte mare.

– *Dincolo de succesul înregistrat la Smithsonian Folklife Festival, Fundația Culturală Română a avut parte, în calitate de coorganizator și de câteva reproșuri și chiar acuze. Dvs. vă reproșați ceva?*

– E imposibil să nu-ți dai seama că anumite lucruri puteau ieși mai bine. Din păcate, numărul participanților a fost limitat, nu am putut duce cu noi atâția prezentatori câți erau necesari, n-am putut lua cu noi ziariști. Nici oamenii fundației, care s-au ocupat direct de acest proiect, nu au mers în America toți. Am optat pentru un grup foarte restrâns, care a făcut la Washington de toate. Și administrație, și prezentare, și relații publice.

– *Vă propun să adâncim discuția despre lucrurile neplăcute. Au apărut și acuze referitoare la modul în care au fost cheltuiți banii destinați pregătirilor din România, bani obținuți de la guvern și din sponsorizări. S-a spus chiar că s-au făcut plăți „dubioase“ în țară, că pregătirile de acasă au înghițit mai mulți bani decât cheltuielile din America...*

– Să sistematizez răspunsul meu, plecând de la cifre. Am primit din partea statului român echivalentul în lei a 380 000 dolari. Sumă care a suferit o devalorizare importantă de la data înscrierii ei în hotărârea de guvern și până la apariția ei în cont. Din donații și sponsorizări

s-au strâns 270 000 de dolari, iar restul sumelor au fost acordate de Institutul Smithsonian din fondurile proprii. Cuantumul cheltuielilor efectuate de institut nu îl cunosc, urmează a fi transmis Fundației Culturale Române atunci când vor fi gata deconturile. Concret, noi am plătit tot ce a fost trimis în SUA. În HG era precizat clar pe ce vor fi cheltuiți banii și precizate sumele. Ceea ce nu a fost prevăzut în HG sau a fost depășit, am completat din sponsorizări. Institutul a dat bani pentru amenajarea celor nouă corturi de pe National Mall, muncitorii care le-au instalat, instalațiile de sonorizare, transportul zilnic al participanților. La sfârșit, ne vor spune cât au cheltuit, din politețe și pentru că așa se obișnuiește, fără însă a fi obligați să o facă.

Trebuie să precizez că toți banii pe care i-am primit din sponsorizări i-am virat Institutului. Dar a fost o problemă care, pentru nepricepători, putea să agite spiritele. În nici un caz însă un spirit inteligent sau care are habar cum se fac aceste operațiuni. Noi n-am trimis toți banii într-o singură tranșă, pentru simplul motiv că băncile nu puteau să schimbe suma întreagă la ora la care am depus noi banii pentru a fi schimbați. Noi plăteam în tranșe și primeam în tranșe. Înainte de festival am trimis bani ca să plătim cazarea și masa participanților și tot atunci am achitat cei 200 de dolari care reveneau fiecărui meșter sau artist. Am solicitat ca restul banilor, restul diurnelor să vină mai târziu, în ultima săptămână a perioadei de activitate în festival, din simplul motiv că am dorit să oferim participanților, în ultimele zile, posibilitatea să-și cumpere câte ceva. Nimeni însă nu plătește niște servicii înainte ca ele să fie făcute, așa că și noi am dat acești bani după o săptămână de lucru a participanților. Smithsonian Institute a dat și el fiecărui artist român câte 300 de dolari pentru activitatea din festival.

– Totuși, există și opinia că operațiunile financiare s-au desfășurat haotic. Ea vine și din incidentul petrecut cu cei cinci ziariști români aproape dați afară din hotel, pentru

că, după patru zile, banii pentru cazarea lor nu fuseseră virăți hotelului.

– Mai întâi, incidentul la care vă referiți s-a petrecut dintr-o disfuncție care aparține Institutului Smithsonian. Fiecare ziarist a primit scrisori de scuze, iar copiile acestor scrisori se află la Fundație, pentru toți cei care vor să le vadă. În afară de aceasta, toate s-au desfășurat incredibil de exact și de corect.

– Au fost nemulțumiri legate de restaurantul românesc, de prețurile practicate și chiar de felurile de mâncare prezentate. Cum ați ales acest restaurant?

– Restaurantul românesc a fost ales de americani. Eu am fost de acord cu alegerea lor și nu am investit nici un ban în această problemă. Patronul s-a îngrijit să-și transfere alimentele și să le cumpere. În plus, are o experiență bună în domeniu. Prețul mâncărilor a fost în concordanță cu cele practicate de restaurantele sud-africanilor și participanților din New Hampshire și a fost aprobat de Smithsonian Institute. Nu au fost calculate în raport cu piața românească și e lesne de înțeles de ce.

Fundația Culturală Română a fost aleasă ca partener după ce echipa de la Smithsonian a avut discuții cu ministere și alte instituții culturale românești. În final, a decis și ne-a ales pe noi. Dacă ar fi găsit o instituție mai performantă, ar fi optat pentru ea.

– Despre prețul materialelor publicitare, al cărților publicate pentru acest eveniment, ce ne puteți spune?

– Editura Fundației a tipărit cărțile pentru că o am sub ochi. Pot controla fiecare pagină și apoi e o editură specializată pe carte pentru străinătate. Nu am făcut o licitație pentru că e împotriva statutului și a logicii. Sunt însă cărți pe care nu le putem face și atunci am apelat la Editura Enciclopedică, ei aveau dreptul de publicare, noi am dat banii. Monografia României am tipărit-o la Meronia pentru că numai acolo putea să iasă așa cum o doream. Același lucru a fost și cu biserica. Din moment ce specialiștii spun că Gavrilă Hotico e cel mai bun meșter în așa ceva, are șaiszeci de biserici făcute de el, nu era să apelez la altul.

Aș mai adăuga faptul că toate pregătirile au început pe datorie. A fost o aventură incredibilă: am comandat biserica într-un moment în care nu aveam nici un ban. Bani au venit abia în aprilie. În 18 aprilie, trebuia să pornească vaporul spre America...

– *Ați mai repeta o asemenea aventură?*

– Da. Oricât ar fi de ciudat, aș mai face-o, dar în alte condiții. Puțini știu cât a trebuit să cerșesc pentru a scoate bani, cât a trebuit să mă umilesc pentru a convinge, câtă răbdare am avut pentru a asculta toate sfaturile stupide ale celor care nu pricepeau nimic, cât a trebuit să risc, să pun condiții... A fost o tensiune absolut îngrozitoare. Dedesubtul acestui succes se ascund o imensă tristețe și o imensă decepție. Mă gândesc la calitatea atâtor oameni care au refuzat să mă ajute, deși o puteau face. Credeau, poate, că totul era pentru gloria mea personală. Eu însă încerc să mi-o câștig prin alte mijloace. Aici eram slujbaş al statului și voiam, împreună cu toată echipa, să duc la bun sfârșit un lucru care putea schimba ceva din imaginea aceea plină de clișee întunecate a României. Să arătăm ceea ce este esențialmente bun. A fost o aventură care mi-a lăsat o tristețe fără margini. Și n-am făcut nimic pentru mine: nu m-am înghesuit la televiziuni, deși mi-era la îndemână. N-am băgat în față oamenii Fundației, deși au muncit enorm.

– *Dacă nu aveți de gând să renunțați, vă propun să vorbim de proiectele Fundației Culturale Române...*

– Sunt zece ani de la Revoluție și ne gândim să organizăm o dezbatere asupra modului în care s-a schimbat Europa Centrală și de Est. Am invitat la București în septembrie personalități importante care au contribuit la aceste schimbări și dintre cei care și-au asumat riscurile disidenței, cercetători în sociologie, politologi, jurnaliști. În octombrie organizăm Festivalul „Ars Amandi“, în colaborare cu Uniunea Latină, la care participă poeți din lumea latină, iar decembrie va fi o lună a cărților.

– *Spuneți-mi cum apreciați receptarea de către critica literară a ultimului Dvs., roman, Recviem pentru nebuni și bestii?*

– Încă mai sunt valabile – și asta mă întristează – clișeele din epoca comunistă din critica literară. Am fost aproape îngrozit să mă întâlnesc, din nou, cu aceleași clișee. Vă dau un exemplu: așa-numita „reflectare a realității”. Sau, dacă îl interesează pe cititorul de astăzi, ce am scris eu. Eu însă nu dialoghez cu cititorul de astăzi, pur și simplu scriu pentru cititorul ideal. Literatura e un sport de mare performanță, concurezi cu tine însuși, cu propriile tale resurse. Pur și simplu, nu mă interesează decât nevoia mea de a spune ce cred ca fiindă trecătoare pe acest pământ. Că este sau nu este înțeles, că place sau nu place, nu mă interesează. Când am început să public, altele erau criteriile: voiam să mă afirm, să am succes. Acum, nu mă interesează aceste lucruri. Dintr-o logică simplă: eu sunt singurul meu adversar. De mine depinde să fiu mai bun. Sunt o serie de rețete: cum trebuie să se scrie astăzi. Ridicole, nu merită să le discutăm. De aceea, azi, prefer să-mi văd de drum, iar dacă scrierile mele nu vor fi înțelese sau nu vor fi acceptate, nici o pagubă. Cartea s-a vândut incredibil de bine. Acesta ar fi un motiv de bucurie, dar are și riscurile lui: cartea ca marfă ajunge și în mâna celor mai puțin inteligenți. Unii, foarte puțini, ce-i drept, îmi judecă scrierile gândindu-se la președintele Fundației Culturale. Oameni care n-au scris un rând, care nu fac diferența între o carte și o vacă. În acest sens, să scriem, în paranteză, numele lui Dan Petrescu.

– *Care sunt proiectele scriitorului Augustin Buzura?*

– O carte de articole. În plus, am început, mai demult, două romane pe care vreau să le termin. În special, unul dintre ele, la care țin foarte mult. Acum zece ani, am făcut un interviu cu o foarte bună gazetăriță din Germania, care ar putea face obiectul unei cărți. Un interviu ca un testament literar și politic... pentru că se petrecea pe vremea „odiosului”. Mi l-a adus să-l văd, eu uitasem complet de el...

Deși mă tentează enorm gazetăria, am să perseverez în proză. De la o anumită vârstă trebuie să alegi lucrurile pe care crezi că le poți face cel mai bine sau acelea care îți sunt ție necesare.

„AVEM MULT PEA MULTE GENII ȘI PEA PUȚINĂ LITERATURĂ“*

– *Domnule Buzura, sunteți unul dintre reprezentanții de vârf ai generației '60. Astăzi, criticii tineri, mai ales, au tendința de a „lovi“ în această generație, motivând că ea a fost cea care a adus realismul socialist. Dumneavoastră ce părere aveți?*

– Înainte de orice, povestea asta cu generațiile '60, '70, '80, '90 mi se pare, inelegant spus, o găselniță ieftină pentru a domoli grabnica nevoie de glorie a atâtor chemați și nechemăți, setea primitivă de clasamente. Din păcate, avem prea multe genii și prea puțină literatură notabilă. Câte premii Nobel nu se împart aici, pe minunata noastră Dâmboviță! Toți vor să fie mari și foarte mari. Rebreanu și Anton Holban, de exemplu, sunt din generații diferite, dar în istoriile literare amândoi fac parte din aceeași generație, a celor ce au înfruntat timpul și s-au desprins din mulțimea de autori de cărți, pe care, azi, specialiștii îi înghesuie la: *și alții*. Din toate aceste așa-zise generații, timpul va reține câțiva, dacă va reține... Revenind însă la așa-numita generație '60, mi se pare normal ca ea să fie contestată în maniera și tradiția locului. Cei ce o ilustrează au scris niște cărți care ar ocupa poziții foarte bune în orice altă literatură a lumii și, în plus, au dus greul rezistenței culturale în anii cei mai întunecați... Pentru că a existat o foarte serioasă rezistență. Este suficient să ne amintim de minirevoluția cul-

---

* Interviu realizat de MARIANA CRIȘ, „Luceafărul“, 18 septembrie 2002.

turală, de numeroasele plenare ideologice, de diversele cenzuri și de și mai numeroasele dosare de securitate, de urmărirea celor ce scriau. Toate acestea nu s-au făcut fără obiect. Scepticii sau neinformații ar fi obligați să cerceteze o bibliotecă serioasă pentru a vedea câte cărți au fost traduse, beletristică sau teorie, și câți autori contemporani de primă mărime, în ce tiraje, pentru a înțelege complexitatea unei înfruntări. Fiecare carte importantă, românească sau străină, a fost un pas înainte pentru toți, iar atunci criticii adevărați au făcut imposibilul pentru a le susține. Generația mea, deci, a înmormântat realismul socialist, l-a transformat într-o banală sintagmă fără acoperire. De aceea, o parte din tinerii critici, cei mai maturi și mai talentați, nu au formulat acuzele de care vorbiți. Contestarea este, în realitate, un fenomen firesc și necesar atunci când se face prin cărți, punând, adică, alte cărți în locul celor negate, oferind un alt mod de a gândi, interpreta sau crea, cunoscând performanțele de aiurea, cuceririle reale ale spiritului. Altfel, fără probe, fără argumente, nu este vorba decât de tradiționalul „aflat în treabă“ la români. Căci, așa cum spunea undeva Camus, este mai ușor să scandalizezi decât să convingi. Datorită vârstei, tinerii aceștia care contestă cu atâta veselie nu au avut timp fizic să citească decât o foarte mică parte din cărțile fundamentale ale literaturii române – ca să nu mai vorbim de marea literatură a lumii – și nici să mediteze îndeajuns asupra rosturilor adânci ale profesiei de scriitor. Aroganța lor are, în substrat, grave curențe culturale care nu le permit să se decontamineze de aerul locului, în care persiflarea, fuga de greu, teama de confruntările deschise, convingerea că deții adevărul absolut sunt componente esențiale. Vina multor cărți contestate provine din faptul că au fost scrise înainte de '89, perioadă necunoscută criticilor respectivi. „N-am trăit, nu ne interesează, nu înțelegem.“ Mie, cel puțin, mi se pare de neiertat să nu te intereseze viața propriilor părinți. Adoptând această logică, intelectualii respectivi nu au trăit nici pe vremea profesilor, drept care Biblia le va rămâne o carte inaccesibilă, la fel, tragediei

greci etc., iar mai încoace, *Muntele vrăjit*, fiindcă n-au avut tuberculoză. Dar dincolo de toate, nimeni nu-i împiedică să ne arate cum se scrie literatura vremii în care trăim, care sunt marile cărți postrevoluționare sau cel puțin care sunt modelele lor din alte literaturi...

– *La apariția ultimului dumneavoastră roman, Recviem pentru nebuni și bestii, juriul Uniunii Scriitorilor a spus că nu poate da premiul pentru proză, fiindcă, în acel an, nu a apărut nici un roman notabil. Timpul însă a infirmat acea aserțiune, dovadă stând cronicile din Franța, SUA etc., precum și cele apărute ulterior în țară. În opinia dumneavoastră, după ce criterii ar trebui să funcționeze un juriu al Uniunii Scriitorilor?*

– Am mai avut ocazia să vorbesc despre această întâmplare, dar poate că nu am fost destul de clar. Nu m-au interesat aceste premii, nu mă interesează și, în anii care mi-au mai rămas, nu aspir și nu doresc să intru în atenția vreunui juriu al Uniunii... Un premiu onorează nu numai pe cel care îl primește, ci și pe cei ce-l dau. Și mai contează pe cine ai alături... Cam aceasta ar fi singura sugestie făcută oricărui juriu. Cronicile din străinătate, nesperat de numeroase, iar unele, foarte elogioase, cu comparații mai mult decât măgulitoare, mi-au dat certitudinea că am fost citit și înțeles. Există și o reevaluare... în sus! Dar, à propos de străinătate, aflu dintr-o publicație că Țepeneag s-a supărat iarăși că figurez în „faimosul dicționar Laffont-Bompiani“, dar mai ales că „în locul lui Breban se lăfăie Buzura“. Mă gândesc că ar fi vremea să afle că în dicționarul cu pricina locurile nu sunt limitate, ca în Academie.

Din păcate, Breban nu a figurat niciodată în acest dicționar, deci n-am avut cum să-i iau locul. Dacă Dumitru Țepeneag tot nu are ce face la Paris, decât să meargă la editura care îmi tipărește cărțile și să mintă că am plagiat, că traducerea era proastă etc., etc., mai bine s-ar strădui să facă lobby pentru Breban, deși, în buna tradiție dâmbovițeană, sunt sigur că nu absența valorosului nostru coleg îl întristează pe acest Sancho Panza de

poche, ci prezența mea. Oricum, îi promit și alte dureri de acest gen.

Literatura – arta în general – este și un protest împotriva morții, a tragismului existenței noastre, o tentativă omenească de nesupunere la unele legi neomenești, o grea încercare de a imita Divinitatea. Mai mult, o tentativă de a descrie infernul și paradisul din om. Niște aplauze al căror ecou se stinge în ziua imediat următoare, nu pot atenua disperarea căutărilor, efortul de a descrie partea nevăzută a icebergului. Satisfacțiile reale, puține câte sunt, le caut în această zonă. Restul ține de culoarea locului pe care poți să o ignori.

– În ultima perioadă s-a pus problema asimilării Fundației Culturale Române de către viitorul Institut Cultural Român, ba mai mult, s-au vehiculat în presă diverse nume care vor veni la conducerea viitorului Institut. Dumneavoastră chiar ați fost atacat că nu ați condus optim Fundația Culturală Română. De către domnul Breban, printre alții. Ce părere aveți? Ce credeți că se va întâmpla cu Fundația Culturală Română?

– Curând se va împlini anul de când se vorbește de această schimbare care, probabil, va avea totuși loc în săptămânile viitoare. Oricum, o decizie este absolut obligatorie, fiindcă, practic, de când au început discuțiile, activitatea Fundației este aproape paralizată. Noi începem proiectele și colaborarea cu diversele instituții din lume cu doi-trei ani înainte, așa cum este firesc, ori acum, din cauza situației echivoce, nu ne putem asuma răspunderi în numele unei instituții al cărei profil nu ne este limpede. Pe de altă parte, indiferent cum se va numi viitoarea instituție, dacă nu ai bani, dacă nu știi pe ce contezi, orice proiect de colaborare pe termen lung devine imposibil, cunoscând mai ales și tratamentul jalnic de care se „bucură“ cultura, tocmai acum când nu puțini dintre cei ce fac legile sunt plini de diplome și titluri luate, e drept, de pomană în timpul regimului trecut, în calitate de puietri în pepiniera de cadre a partidului. Deși se vorbește mereu de imagine, există o totală nepăsare față de cunoașterea reală a țării, față de viitorul

ei, toate proiectele de acest gen, altfel generoase, sfârșind înainte de a începe. Este cumplită alergia la cărți, la crearea unor prieteni statornici în mediile universitare, culturale sau științifice. Există convingerea că toate se rezolvă prin crearea unor *site*-uri. Cât despre ideea că n-ar fi bani, să nu mai vorbim: se găsesc suficienți, dar sunt prost distribuiți. Noi nu mai putem trimite ambasadelor nici măcar o hartă sau o broșură despre România – diplomații au ajuns să facă xeroxuri după xeroxuri – vreme în care parlamentarii noștri se întrec în a-și schimba televizoarele, mașinile sau a bate lumea în zadar. Institutul, sau instituția care va fi, poate însemna ceva numai în condițiile în care se va schimba atitudinea față de cultură și față de viitorul țării. Ce se va întâmpla cu Fundația Culturală Română? Logic ar fi ca institutul respectiv să se clădească pe structura noastră. Fundația Culturală Română are o echipă de reală performanță, cu o mare experiență, care a dovedit că poate colabora fără complexe cu cele mai mari institute și fundații din lume, echipă care azi, din păcate, lucrează sub randamentul ei. Are o editură bună ce a coeditat cu peste treizeci de edituri străine numeroase cărți traduse din română, un centru foarte solid de cercetări – un altul, din Iași, fiind desființat din cauza lipsei de fonduri – unsprezece publicații, unele în limbi de circulație, difuzate în peste 50 de țări. Ca să dialoghezi ai nevoie de mijloace pentru că nimeni nu se dă în vânt după cultura noastră, adică noi trebuie să găsim drumul spre ceilalți, căci pe cei ce ne-au iubit și încă ne mai iubesc cultura, îi îndepărtăm prin politica anticulturală ce se vede de la orice distanță. Acesta este motivul care mă face să cred că, indiferent cine ar fi în fruntea Institutului, fără un suport concret, financiar și fără autonomie nu va face nimic oricât de bine intenționat ar fi. Candidații la conducere de care vorbeați sunt mereu aceiași; oriunde se ivește un post apar cu grăbire, n-au dovedit că știu să facă sau că au făcut vreodată ceva, dar au certitudinea că simpla lor prezență poate ține loc de pricepere, fac promisiuni și alianțe obscure și de cele mai multe ori își ating scopul. Cât

despre mine, am fost atacat mereu, uneori cu vehemență. Firește, am aflat și opiniile lui Nicolae Breban, romancier altfel, foarte important. Eu cred că ar face bine să scrie un curs de management cultural, mai ales că între teorie și ceea ce se petrece în propria-i ogradă este o distanță ca între pământ și altitudinea de la care îmi dă sfaturi. Și, dacă îl va scrie, promit să-l studiez cu atenție și să îl public la Paris. Sigur, dacă nu făceam nimic eram mult mai bun, dar, o repet, într-o perioadă în care se distrugea în devălmășie, m-am încăpățânat să construiesc. Din păcate, numai cei ce lucrează în Fundație știu cât de dificil este să menții ceea ce ai construit, câtă muncă și ce enorme eforturi cere fiecare pas înainte, în condițiile unui buget de subzistență. Au fost ani în care noi am adus mai mulți bani decât am primit. Sigur, sunt multe lucruri pe care nu am reușit să le fac deși aș fi dorit: nu am avut pe ce să traduc mai multe cărți, nu am putut să colaborez cu câte edituri, publicații și fundații aș fi avut posibilitatea, nu am prezentat în mai multe țări cultura și civilizația noastră – așa cum am făcut-o în SUA, Japonia, Austria – din aceleași penibile motive financiare. Dar și așa, au fost ani în care am făcut mai mult decât câteva ministere la un loc. Asta, firește, nu se poate ierta!

– În vara aceasta președintele Ion Iliescu i-a trimis lui Paul Goma o scrisoare prin care-l roagă să se întoarcă în țară. Goma i-a răspuns că atâta vreme cât țara este condusă de foști kaghebiști, el nu se va întoarce. Ce părere aveți despre personajul Paul Goma?

– Subiectul nu-mi face nici o plăcere. De doisprezece ani încoace nu există cuvânt murdar cu care să nu mă fi blagoslovit, așa că, în acest context, am fost obligat să-i pronunț de vreo două ori numele la solicitarea diverșilor cititori și prieteni. Dacă nu răspunzi, lumea îl va crede, va spune că ești vinovat, îmi scriau.

Repet, deci, ce am mai spus: pentru mine Paul Goma este doar un banal caz ce aparține psihiatriei. Murdăria aruncată fără argumente, sistematic, asupra colegilor care contează cât de cât și, mai ales, asupra tuturor celor ce l-au ajutat și prețuit, ar face insuficiente

spațiile de la Glina. Nimeni nu a atins o asemenea performanță. În ochii lui nimeni nu este bun, curat, cinstit, toți – o apă și un pământ. Din păcate doar la a murdări Goma este, așa cum își dorește, unic, de neegalat și de neinvidiat. Doar el este dreptatea, cinstea, curajul, onestitatea, talentul. Numai el este Judecătorul. I-a insultat pe cei fără de care n-ar fi existat: Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, două personalități extraordinare, despre a căror contribuție la menținerea rezistenței prin cultură s-a vorbit, din păcate, prea puțin. Prin urmare, diagnosticul i-l poate pune orice diletant. E adevărat, am toată admirația pentru gestul său din '77, ca și pentru eforturile de a descrie sistemul penitenciar de la noi din perioada „obsedantului deceniu“, dar m-aș opri aici. Căci, după cum s-a văzut, nici curajul nu i-a dat în clocot. A fost suficient ca generalul Pleșiță să-l prindă de barbă, ca după numai patru zile să revină la sentimente mai bune față de secretarul general al partidului. Scrisoarea prin care-i cere îndurare lui Ceaușescu este model de lașitate și turnătorie. A divulgat numele tuturor celor ce l-au ajutat cu bani, a trecut în dreptul fiecăruia suma primită, cu precizia unui contabil, deși Ceaușescu nu avea de unde să știe și nici nu-l interesa acest lucru, el dorea doar scuzele în urma cărora să-i poată da slujbă și casă. Lipsa unei culturi temeinice și incapacitatea de a generaliza, foarte vizibile, plus particularitățile psihicului său l-au obligat să vorbească doar despre sine, ceea ce a ajuns să plictisească, nu numai la Paris, unde repede a fost acoperit de uitare, ci după Revoluție, chiar și pe cei mai naivi suporteri de la diversele publicații românești din provincie, pe unde își mai caută găzduire. Nenorocirea lui cea mai mare pleacă însă de la încurcarea borcanelor. Pentru merite politice reale, el pretinde recunoaștere literară. Din păcate, P.G. n-a reușit să înțeleagă că, în perioada „gloriei“ sale, când el și alții ca el fuseseră urcați pe creasta valului, se încerca din răspuțeri crearea unei opoziții în Est, a unor disidenți. Chiar și Ceaușescu ajunsese într-o vreme cel mai aplaudat lider din Est, disidentul lagărului. Odată cu prăbușirea comunismului,

la locul de start aşteptau „echipe noi“, pregătite cu grijă pentru ce avea să urmeze. Goma și alți câțiva mediocri ca dotare intelectuală, incapabili să înțeleagă pulsul vremii, n-au reușit să se mențină nici măcar la baza valului, încât azi nu mai sunt cunoscuți nici pe strada lor. Doar aici, în țară, unde candoarea și dezinformarea ating cote comice, aceștia adaugă numelui lor capitala sau țara în care locuiesc, de parcă ne-ar obliga să-i judecăm după domiciliul de adopție și nu după ceea ce au scris. Și spun acest adevăr trist cu imensă durere pentru că niște nume importante în marile centre de cultură ale lumii ar sprijini țara de origine mai bine decât instituțiile ce au această îndatorire.

Cât despre scrisoarea Președintelui țării, lucrurile mi se par foarte simple. Domnul Ion Iliescu este un politician de clasă și, firește, a făcut încă un gest de mare generozitate, refuzul sau acceptarea lui Goma neavând nici o importanță. În rest, mărinimos cum îl știm, de un sfert de veac, Paul Goma ne spune mereu ce avem noi de făcut. Candidatura sa la președinția României a avut sub trei mii de semnături – cam cât va fi având nevoie un consilier comunal –, așa că ne-a lăsat singuri în biata noastră țară cu comuniștii, securiștii și kaghebiștii. Oare așa de târziu să-și fi adus aminte de ei? Căci, ultima piedică în calea întoarcerii sale sunt kaghebiștii. Aflu întâmplător dintr-un dicționar că P.G. este ginerele lui Petru Năvodaru, membru PCR din ilegalitate, fost director general al Comitetului de Stat al Planificării. Dincolo de orice, e dreptul lui să vină când vrea în țară, să stea cât dorește, iar țara este exact cum suntem noi toți, nici mai bună, nici mai rea. Depinde foarte mult cât punem umărul, căci nu de kaghebiști sau de securiști trebuie să ne fie frică, ci de descendenții lor. Prin urmare, Goma nu este decât o biată victimă a unei confruntări vechi. Între timp, și bunii, și răii de atunci s-au schimbat mult. Din nefericire, cine nu ține pasul cu istoria, cine rămâne „înțepenit în proiect“ pățește ca el și ca atâția alții care contabilizează toate erorile, defectele, întâmplările, suferințele prin care trece țara și se bucură de ele fiindcă

ele le justifică ratarea, frica de a se întoarce fără gloria sau banii visați.

– *La iarnă veți susține la Academia Braziliană de Litere discursul de recepție. Ce temă veți aborda în acest discurs?*

– De foarte multă vreme mă urmărește o temă care mi s-a conturat cu decenii în urmă, când adunam bibliografie pentru lucrarea mea de diplomă: *Shakespeare în psihiatrie*. Este vorba de relația literaturii cu știința, filosofia și sociologia. Prins cu alte treburi și depărtându-mă oarecum de medicină, am amânat mereu scrierea ei, dar nu am încetat să adun material. În urmă cu un an, la Rio, la o sesiune a Academiei Latinității, am ținut o comunicare pornind în realitate de la un capitol substanțial din această viitoare lucrare și a fost tipărită acolo într-o broșură. Acum dezvolt tema, iar titlul provizoriu ar fi: *A trăi, a gândi, a scrie*. Și mă simt, din nou, foarte bine în această lume de frontieră.

– *Dacă în vremea comunismului a trebuit să vă luptați cu cenzura și cu Securitatea, astăzi cu cine vă mai luptați? Am citit în presă că v-ați văzut dosarul. Ce „revelații” ați avut?*

– De astă dată războiul este mult mai greu și fără șanse mari de izbândă, căci adversarul este chiar timpul. Mult în urmă, puțin înaintea. Așa stând lucrurile, încerc să duc la bun sfârșit măcar o parte din proiecte, doar o mică parte, și să continuu lupta cu propriile-mi limite, altfel spus, cu necunoscutul din noi înșine și din lumea ce ne înconjoară. În rest, cenzura politică nu mai există. Există însă una economică pentru cei foarte tineri ce ne urmează, care este mult mai brutală, în contextul unei mentalități anticulturale, a dezinteresului statului față de cultură. Securitatea nu mai contează, cel puțin pentru mine, în schimb contează enorm diverșii urmași ai acesteia, mult mai brutali și mai cinici, despre care nu avem suficient spațiu să vorbim. Deocamdată. Oricum, diletantismul și nerușinarea continuă să mă uimească. Nu puțini ajunși într-un post își închipuie că lumea începe cu ei, nu învață, dar știu. Promit, dar uită să se țină de cuvânt.

Interzic altora ceea ce își permit lor. Nu amenință, dar distrug cu eficiență și cinism. Cât despre dosar, ar fi multe de spus. Au început să mă urmărească încă din timpul studenției și au încetat abia în 13 noiembrie 1990! Numai treizeci de ani! Nu le ajunsese cât vorbisem despre PCR la timpul potrivit, când nu existau chiar atât de mulți curajoși, erau curioși să-mi afle părerea și după ce partidul dispăruse. De parcă l-aș fi putut iubi post-mortem! Din dosar lipsesc multe capitole importante pentru mine, dar și așa am numărat atâția turnători, colegi, prieteni, oameni de carte, al căror scris, în ciuda pseudonimelor, l-am recunoscut cu ușurință sau mi-am amintit situațiile pe care le comentau. La CNSAS am mers foarte detașat, dar pe măsură ce înaintam cu lectura, m-am simțit, involuntar, invadat de o greață cosmică. Ura lor depășea tot ce-mi imaginasem, de asemenea, minciunile și toate câte mi se atribuiseră. Se pare că Securitatea angajase un anume tip de turnători, ca să poată transmite prin ei ceea ce îi convenea. Oricum, nici un text al securiștilor nu se ridica la înălțimea urii și ticăloșiei colegilor mei. Surprize n-am prea avut, totuși, două au fost foarte mari. Cât despre turnători, unii au murit, alții s-au pierdut în mediocritate, căci scriind Securității, n-au avut timp să-și scrie cărțile. Am avut și colegi turnători talentați. Pe unul dintre ei, ascuns sub pseudonimul Udrea, care absolut sigur mă va citi, îl aștept să-mi explice de ce a făcut-o. Promit să-l iert dacă se va grăbi, căci n-a fost cel mai murdar. Dincolo de toate, mi se pare îngrozitoare imixtiunea în viața privată: urmărit peste tot, ascultate telefoanele, urmăriți prietenii, ba chiar și cititorii care avuseseră bunovoința să-mi scrie. Mi-au otrăvit până și cei doi câini ca să poată intra mai ușor în casă. Am descoperit în dosar romanul *Fețele tăcerii* fotografiat, la fel și diversele proze pe care le aveam pe masă și scrisorile către prieteni, o fotografie a soției mele din studenție, ba și pseudonimele ușor decodificabile – ale celor ce o turnau pe când lucra la Editura Dacia. Cu toate astea, ceea ce am dorit neapărat să nu afle, nu au aflat în ciuda

microfoanelor și a „prietenilor“. Au inventat în schimb întâmplări care ar fi putut avea loc...

Oricum, mă opresc, încă nu sunt pregătit să vorbesc despre acest coșmar. Îmi ajunsese revărsarea de ură și jeg de după Revoluție și, iată, un fel de insuportabilă continuitate...

CUPRINS

PRECIZĂRI INCOMODE	5
Pseudojurnal: a trăi, a scrie	7
Din culisele cenzurii	91
Recurs la memorie: <i>Fețele tăcerii</i>	115
Capcanele candorii: <i>Vocile nopții</i>	133
Memoria risipirii	148
Victoria unui învins	157
Simple mărturisiri	162
INTERVIURI	171
„Am fost mereu în situația de a recupera“ . . .	173
„Adevărul înseamnă și ceea ce nu ne convine“	187
„ <i>Refugii</i> – un roman românesc lansat la New York“	209
„Modele trec, demodații rămân“	221
„Iepurii de odinioară au îmbrăcat blănuri de tigri“	234
„Orice succes este, la noi, un insucces“	260
„Avem prea multe genii și prea puțină literatură“	267